لەبارەی کوردو عیراق و
چەند پرسێکی فکری و سیاسییەوە

نووسینی
شاکر نابولسی

وەرگێڕانی
عەدالەت عەبدوڵلا

مەکتەبی بیروهۆشیاری (ی. ن. ك)
سلێمانی ـ گەڕەکی سەرچنار ـ ١٢١
کۆڵانی: ٤٤
ژ. خانوو ـ ١

www.hoshiari.org
govarynovin@yahoo.com

* ناوی کتێب: لەبارەی کوردو عیراق و چەند پرسێکی فکری و سیاسییەوە

* نوسەر: شاکر نابولسی

* وەرگێڕانی : عەدالەت عەبدوڵڵا

* دیزاینی ناوەوەو بەرگ: ئەمیرە عومەر

* تیراژ: (١٠٠٠) دانە

* ژمارەی سپاردن: (١١٩٩)ی ساڵی ٢٠٠٩ ی وەزارەتی رۆشنبیری

* ژ. زنجیرە: (٢٩٦)

* لەبڵاوکراوەکانی مەکتەبی بیروهۆشیاری (ی. ن. ک)

ناوەڕۆك

بابەت	لاپەڕە
پێشەکی / شتێك لەبارەی نابولسییەوە	٥
نەسکی یەکەم/ لەبارەی کوردەوە	
- مافی لێپرسینەوەی کورد، لەچەتەکان!	١١
- کورد لەگفتوگۆی عەرەب دا	١٧
- هۆلۆکۆستی بەعسییانە	٢٥
- بۆ ئەوەی شالآوەکانی ئەنفال دووبارە نەبنەوە	٣٢
- مانگی رەوپێکردن و ئازادکردن	٣٨
- دۆزی کورد لەفکری نوێی ئوردنیدا	٤٣
- بۆ رزگارکردنی عیراق، قەرەزاوی: (پیاوە پێویستەکە)، هاوار بۆ کورد دەبا!	٤٩
- بەئاگاهاتنەوە لەمەسەلەی کورد	٥٧
- چۆن ئەتوانین پشتیوانی لەگەلی کوردی سوریا بکەین؟	٦٤
نەسکی دووەم/ لەبارەی عیراقەوە	
- شەڕی ئەهلی عیراق، خەون و وەهم	٧٥
- ئایا بەراست، یەکبوونی عیراق لەدابەشبوونیدایە	٨٢
- ئێمەین دزەکانی عیراق نەك ئەمریکا!	٩٠
- گەلیك، کە ناشتنی زۆردارەکەی خۆی رەت دەکاتەوە!	٩٦
- سوود و زیانەکانی هەلۆاسینی سەدام	١٠٤
- دووایین ماچی ئەمریکا بۆ عیراق	١١١
- لەرەچەتەی بیکەر_ هاملتۆندا، کامەیە چارەسەر؟	١١٩
- میوەی حەرامکراو	١٢٧
- لیبراڵە رەشبینەکان	١٣٤
- دانبەخۆدا بگرن، چەنگ هێشتا کۆتایی نەهاتووە	١٤٣
نەسکی سێیەم: چەند بابەتێکی فکری و سیاسی	
- بۆچی داگیرکردنی کولتورییان بۆ ئێمە، سەرکەوتنی بەدەست هێنا؟	١٥٣
- تیرۆریزم و تاوانی رووناکبیران	١٦٠
- بۆچی گەلانی عەرەب وەك سەگەکەی دیستۆفیسکی _ یان لێهاتووە؟	١٦٨

- ئایا کۆلۆنیالیزم دەگەڕێتەوە بۆ جیهانی عەرەبی؟ ١٧٦
- ئایا تیرۆریزم رەگ و ریشەی کۆمەڵایەتی هەیە؟ ١٨٢
- کۆمەڵگای مەدەنی، کلیلی دیموکراسیی تەندروستە ١٨٩
- هەردوو شێخ و دیالۆگی کەڕەکان ١٩٥
- پاشەرۆژی کۆمەڵگەی مەدەنیی عەرەبی، چییە؟ ٢٠٢
- هەندێ لەئاستەنگەکانی بەردەم پێشکەوتنی شارستانیمان ٢١٠
- ئێران، بەنرخێکی کەم حەماس دەکڕێ ٢١٦

نەسکی چوارەم: گفتوگۆیەکی فکری - سیاسی

- عیراقی نوێ و جیهانی عەرەبی و نەتەوەی کورد ٢٢٣

پێشەکی

شتێك لەبارەی نابولسییەوە

سەرەتای ئاشنابوونمان بە نووسەر و بیرمەندی لیبراڵیستی عەرەب د. شاكر نابولسی دەگەڕێتەوە بۆ ساڵی ١٩٩٨ .لەو مێژووەوە یەكێكین لەو خوێنەرانەی كە لەگەڵ خوێندنەوەی هەر وتارێك، لێكۆڵینەوەیەك، كتێبێكی ئەم نوسەرو بیرمەندەدا، پێش هەر شتێك، هەستمان بەدەنگێكی ئازاد، ڕاشكاو، ڕەخنەگر، ناراسیست، كردووە، ئەمە لەرۆژگارێكدا كە دەزانین ژمارەی ئەو نوسەرە عەرەبانەی لەئاوازی ڕەگەزپەرستانەدا نوقم نین و دەتوانن بەرووی كێشە و قەیرانە گرگرتووەكانی ئەمڕۆی جیهان و ناوچەی خۆرهەڵاتی ناوەڕاستدا بكرێنەوە، یان تێڕوانێكی قوڵتریان بۆ هاوكێشە و ڕووداوەكان هەبێت، ئێجگار كەمن. كەمیشن ئەوانەی بوێرن پێچەوانەی شەپۆلی ڕۆشنبیریی سیاسیی تەقلیدیی عەرەبی یان هۆشیاریی سیاسیی ڕەسمیی دەوڵەت بیربكەنەوە و بنووسن، جیاواز لەو دید و گوتارە ئایدیۆلۆژییە ناسیۆنالیستییەش سەیری مرۆڤ و كۆمەڵگە و جیهان بكەن كە بەشێكی زۆری نوسەرانی عەرەبی تێدایە.

خەسڵەتێكی تری نابولسی كە لەزۆر نوسەری تری عەرەبی جیادەكاتەوە، ڕەخنەگرتنی بەردەوامێتی لەسیستمی حوكمڕانێتیی وڵاتانی عەرەبی. كەم ڕژێمی عەرەبی هەیە. نابولسی ڕاشكاوانە قسەی لەسەر ستەمكاری و پێشێلكردنەكانیان لەبوارەكانی ئازادییە سیاسی و مەدەنییەكان و مافی مرۆڤدا نەكردبێت. لە هەر كۆمەڵگایەكی عەرەبیدا ئازادی كەوتبێتە بەر هەڕەشەوە، ئەو دەستبەجێ وەك نوسەرێكی لیبراڵخواز، دەنگی هەڵبڕیوە، لەكوێشدا ستەمكاری و دیكتاتۆرییەت ئامادەبووبێت ڕەخنەی توند و ڕادیكاڵانەی خۆی لێ گرتووە. ڕەنگە هۆكارێكی سەرەكیش بۆ گیرسانەوەی لەتاراوگە و بەتایبەت لە وڵاتە یەكگرتووەكانی ئەمریكا و دووریی لەنیشتمانی خۆی (ئوردن)، هەر پەیوەندیی بەو ڕوحە ئازادیخوازە یاخییەوە هەبێت كە هەیەتی و، ستەمی ئەو دەسەڵاتە عەرەبییانەش كە ڕێ نادەن ئازادانە بیربكاتەوە و بنوسێ و هەڵوێست وەربگرێت. كەلەپوری نوسینەكانی نابولسی لەسەر ڕژێمی بەعس لەعیراقدا (١٩٦٨-٢٠٠٣) و، لەپێناوی گەلانی عیراق و داكۆكی كردنی لەگەلی كورد و پشتگیریی كردنیشی لەپرۆسەی ئازادی، كەلەپورێكی ڕۆژنامەنووسی و ڕۆشنبیریی

دەوڵەمەندە. من بەدرێژایی پێنج ساڵی رابردوو، واتە لەگەرمەی دەستپێکردنی پرۆسەی ئازادیی عیراقەوە ٢٠٠٣/٤/٩ هەمیشەو بەپێی بوار و توانا و کات چاوێکم لەسەر ئەو ئەدەبییاتە میدیایی و رۆشنبیرییەی جیهانی عەرەب بووە کەتایبەت بوون بەم رووداوە گرنگە. لەو ئاستەدا جگە لە بیرمەندانی وەك هیشام جەعیز، کەنعان مەکیە، عەلی حەرب، بورهان غەلیون و فوئاد عەجمی وهەندێ ناوی تر، هیچ نوسەرێکی تری دیاری عەرەبم نەدیوە وەك د. شاکر نابولسی رەخنەی لەستەمکاریی بەعس گرتبێ و خاوەن تێگەیشتنێکی جیاواز بێت بۆ روخانی ئەو رژێمە. نابولسی لەگەڵ ئەم رووداوە مێژووییەدا دەست بەنووسینی دەیان و سەدان وتار لەکەناڵ و رۆژنامە وسەکۆ و ماڵپەڕە جیاوازەکاندا دەکات بۆ ئەوەی لەم پرۆسەیەدا ئازادبوونی گەلانی عیراق بەرووداوێکی گرنگ بنرخێنێ، بۆ ئەوەی لەناو هەڵای ترسیش لەداگیرکاریی ئەمریکا ئەو دەسکەوتە مێژووییە بەکەم نەگیرێت کە رزگاربوونی عیراقییەکانە لەدیکتاتۆرترین رژێم لەدنیادا. ئاستێکی تری فکری نابولسی بیرخستنەوەی کێشەی کوردە لەعیراق و داکۆکیکردنێکی ویژدانییانە و ئاکارییانەیە لەم کێشەیە، دواتر هەڵوێستوەرگرتنی رەخنەگرانەش لەزۆر بڕگەی مێژوویی کەلەدوای پرۆسەی ئازادیی عیراقەوە دێنەگۆڕێ.هەموو ئەو سەرمایە ئەخلاقی و رۆشنبیرییەش کەئەم نوسەرە بۆ خۆی کۆی دەکاتەوە و بێباکانەش رووبەڕووی تۆمەت و هەڕەشە و ناو و ناتۆرەی نوسەرە قەومەجی و توندڕەوەکان دەبێتەوە،ئارەزوویەکی گەورەی لا دروستکردین بۆ ئەوەی، بەهەر شێوەیەك بێ، پەیوەندیی پێوە بکەین.

سەرەتای پەیوەندیمان ساڵی ٢٠٠٦بوو، ئەمەش بەهۆی پۆستی ئەلکترۆنی و تەلەفۆنەوە، دواتر رێککەوتین دیالۆگێکی دوورودرێژ ئەنجام بدەین و لەسەر چەند بابەتێکی پەیوەندیدار بەعیراق و کورد بدوێن. ئەو دەستبەجێ ئەم بیرۆکەیەی قبوڵکرد تا دواتر کار گەیشتە ئەوەی لەسەر کۆنتراکتێکی رۆژنامەوانی رێکبکەوین کە بریتی بوو لە نووسینێکی هەفتانە بۆ رۆژنامەی رۆژانەی کوردستانی نوێ و وەرگێڕانی بابەتەکەش لەلایەن بەندەوە.

دوای ئەو رێککەوتنە کەخۆشبەختانە بەخەمخۆریی هەردوولامان و هاریکاریی گەورەی رۆژنامەی کوردستانی نوێ بەزوویی چووە بواری جێبەجێکردنەوە، سەرەتای هاوینی ٢٠٠٧یش بوارێك هاتەپێش لەنزیکەوە یەکتر ببینین، ئەویش بەبۆنەی میوانداریکردنیەوە لەلایەن دەزگای ئەلمەدا بۆ فێستیڤاڵی ساڵانەی مەدا کە ئەو جارەیان لەهەولێر سازکرا، بەر لەو بەروارەش دەرفەتێکم بۆ هەڵکەوت لەشاری زیورخ-ی سویسرا بەیەك بگەین بەتایبەت دوای ئەوەی کە دەواتنامەیەکی رەسمیم لەرێکخراوی داکۆکیکردن لەکەمینە نەتەوایەتییەکانی ناوچەی خۆرهەڵاتی ناوەڕاستەوە پێگەیشت بۆ ئەوەی وەك نوسەرێکی

کورد بەشداری بکەم.هەڵبەت نابولسی زۆری بەلاوە مەبەست بوو کە بەشداربین و لەوێ بەدەیان ناوی تری عەرەب ئاشناببم کە دیدێکی ئینسانی و ئەخلاقییان بۆ کێشەی کورد هەیە، بەڵام لەلایەك لەبەر خراپی باری ئاسایشی شاری بەغدا کە باڵوێزخانەی سویسرا-ی لێیە و درەنگ گەیشتنی داوەتنامەکەش لەلایەکی دی، ئەو سەفەرەمان سەری نەگرت، بەڵام ئەوەی سەریگرت درێژەکێشانی کۆنتراکتەکەمان بوو لەگەڵ نابولسی کە خۆشبەختانە تارۆژگاری ئەمڕۆش بەردەوامە بە گۆڕانکارییەکی بچووکەوە، ئەویش وەرگێرانی وتارەکەیەتی لەلایەن دوو رۆژنامەنووسی هاوکارمان لەکوردستانی نوێ کە ئەوانیش دلاوەر عوسمان و ئاری عەلی غەریب ــ ە، ئەمەش بەبۆنەی سەرقاڵبوونی منەوە بەکاری رۆژنامەنووسیی تری رۆژنامەکەوە.

ئەوەی لەم کتێبەدا دەیخوێننەوە بەشێکە لەکۆی ئەو وتارانەی نابولسی کەلەسەر عیراق و کورد نوسیوینی وبەندە وەرمگێڕاون. بیرۆکەی بەکتێبکردنی ئەم وتارانەش پشتگیری و پشتیوانیی نابولیسی-شی بەدەستهێناوە، بێگومان ئامادەیی دڵسۆزانەی مەکتەبی بیروهۆشیاریی(ی.ن.ك) یش بەچاپکردنی، هەڵوێستێکە جێی رێز و پێزانینمانە. ماوەتەوە بڵێم وتارەکانی ناو ئەم کتێبە لەسات و کاتی جیاجیادا نوسراون، بەشێکی ئەو بابەتانەش کە ئەم کتێبە لەسەریان دەوەستێت کۆتاییان هاتووە یان یەکلابوونەتەوە، بەڵام ئەوەی تیایدا بەزیندوویی دەمێنێتەوە دوو شتە، یەکەم: هەڵوێستی ئازادیخوازانەی نوسەر و بیرمەند خۆی، دووەم: سیستمی بیرکردنەوەو تێڕوانینی لەئاست کێشەو قەیران ورووداو و دیاردەکانی ناو جیهانی کورد و عیراق و جیهان.

عەدالەت عەبدوڵلا

نەسکی یەکەم

لەبارەی کوردەوە

مافی لێپرسینەوەی کورد،
لە چەتەکان ..!

– ١ –

بواری ئەوە نییە مشتومڕ بکرێ لەسەر ئەوەی کە لەهاووڵاتیبوونی عیراقییانەداو لە دامەزراندنی دەوڵەتی فیدراڵیی عیراقیش لەپاشەڕۆژدا، کوردی عیراق تازە بوونەتە هاوبەشی سوننەو شیعە و هاوبەشی مەسیحییەکان و تەواوی نەژاد و مەزهەب و پێکهاتەکان. کورد هەقی خۆشیانە وەکو خەڵکی دی لە هاووڵاتیانی عیراق هاوبەش–ی کارابن لە نیشتمانی عیراقدا و، سامانی عیراق و دەسکەوتەکانی بپارێزن و لەسەر هەر دینارێکی عیراقیش بە لێپرسینەوەی ورد لە بەرپرسانی حکومەتی ناوەندی بپرسنەوە. بە عەقڵەوە ناچێ و قبوڵیش ناکرێت کە حکومەتی ناوەندیی عیراق لە ژێر باری بەرپرسیارێتیی ئەو گەندەڵی و دزینانەدا نەبێت کە بەغدا لەم ڕۆژگارەدا بە خۆوەیان دەبینێت و ئەوەیان دووپات کردووتەوە کە ئەوە ئێستا هەندێ لە بەرپرسانی عیراق خۆیانن کە دزی لە عیراق دەکەن نەك داگیرکەری ئەمریکی یان بەریتانی. ئەو ئابڕوچوون و بۆنە پیسانەش کە لوت توشی هەڵامەت دەکەن و ڕۆژانە لە بەغداوە دێنە دەرێ ئاماژە بەوە دەکەن کە نوخبەی سیاسیی عیراق کە لە دوای پرۆسەی ئازادییەوە دەسەڵاتیان گرتۆتە دەست لە قەیرانێکی ئەخلاقی و قەیرانی بوونی پرەنسیپی سیاسیی شەریفانەدان و، بگرە روخانی سەدام و ئازادبوونی عیراق خراپییەکانی نوخبەی سیاسیی جیاواز–ی عیراقی ئاشکراکرد. دوای هیچ جەنگێکی ئازادکردنی هیچ گەلێکیش لە گەلانی مێژوودا رووی نەداوە گەندەڵی و دزی هەبێ و ماڵی گشتی بەتاڵان ببرێ، بەڵکو زانراوە کە گەلانی ئازاد و رابەرانی ئەم گەلانە لە هەر ماوەیەکی رابردوو پەرۆشتر بوونە بۆ نیشتمان و پارە و پوولی نیشتمان، چونکە نیشتمان لە دوای هەموو شەڕێکی رزگاریخوازانە دەبێتە موڵکی هاووڵاتیان نەك هی فەرمانڕەوا ستەمکارە گەندەڵەکان. هەموو هاووڵاتییەکیش، جا بەرپرس بێت یان نابەرپرس، هەست دەکا کە ئیدی نیشتمان ماڵی ئەوە و پێویستە پارێزگاری لێبکا و لە دژی چەتەکان و ڕێگەکانیش بەرگریی لێ بکات.

چاودێرانی ناو عیراق و دەرەوەی عیراق و ناو نیشتمانی عەرەبی و دەرەوەی، پێشبینی ئەوەیان نەدەکرد کە تالانکردن و ڕاو و رووت و گەندەڵی لە بەغدادا بگاتە ئەو رادەیەی کە ئێستا هەیە، بە تایبەتی لەبەر ئەوەی ئەو نوخبانەی کە بە دوای فەرمانڕەواییکردنی بەغدادا هاتن لەو نوخبە ئاینییە رۆشنبیر و خوێندەوارانەن کە لە خوای خۆیان و لە ویژدانیان دەترسن و لەو هەقەش کە نیشتمان و خەڵکەکەیان هەیانە. بەڵام کە عیراق ئاوا وەربچەرخێ بۆ بانکێکی بەتالانبراو و، بۆ کێڵگەی گەندەڵی و، بۆ گۆڕەپانی ئاژاوە و، بۆ قەسابخانەیەکی رۆژانە بۆ عیراقییەکان، ئەوە دەبێ کورد لە ئاست حکومەتی بەغدادا هەڵوێستێکی روون و راشکاوانەی هەبێت.

تەنها ئەوە بەس نییە بۆ لێپرسراوان لە هەرێمی کوردستاندا کە لە بواری داراییدا لەسەر ئەو دزینانەی کە لە گیرفانی هەموو عیراقیەکان و لە ناویاندا کورد دەدزرێت، لە بەرپرسانی بەغدا بپرسنەوە، بەڵکو لەسەر لێپرسراوان لە هەرێمی کوردستان و رابەری هەردوو پارتەکە: یەکێتیی نیشتمانیی کوردستان و پارتی دیموکراتی کوردستان پێویستە کە لەسەر ئەو لەبندەستدەرچوونەی باری ئاسایش و ئارامی و، لەسەر ئەو ئاژاوە ئەمنییەی بەغداش، کە وەك بڵێی نە دەسەڵات و نە دەوڵەت و نە حکومەت لە بەغدادا نەبێ کە وا نییە، لە بەرپرسانی بەغدا بپرسنەوە. دیارە هەرێمی کوردستانیش بەشێکی گەورەیە لە عیراق، ئەوەی لە رووی رزگارکردن و بوونی هێزی بیانیشدا لەعیراقدا روویداوە ئەوە لە هەموو عیراقدا و بە هەمان شێوە روویداوە. لەم رووەوە سەیربکەن کە کورد چۆن توانییان باشییەکانی رزگاربوون وەربگرن و خراپییەکانی بخەنە لاوە، تەماشاش بکەن کە کورد چۆن سوودی لە رزگاربوون وەرگرت بۆ بونیادنانی هەرێمەکەیان لە کوردستان، ئەو هەرێمەی کە ئومێد دەکەین لە پاشەڕۆژدا کوردی تورکیاش (کە ٥٠٪ ی کوردە لە جیهان و بە ژمارە ١٣,٥ ملیۆن کەسە) و کوردی ئێران (کە ٢٤٪ ی کوردە لە جیهاندا و بە ژمارە ٦,٦ ملیۆن کەسە) و کوردی سوریا (کە ٥٪ ە و بە ژمارە ١,٥ ملیۆن کەسە) پەیوەندیی پێوە بکەن. تەماشا بکەن کە چۆن هەولێریش بە هەوڵی رۆڵەکانی و هۆشیارییان و واقعبینیی سیاسییان سوودیان لەو دەرفەتە سیاسی و ئابوورییە رەخساوانە وەرگرتووە، وای لێهاتووە لە گەشەکردن و ئاسایش و پەرەگرسەندنیدا کێ بەرکێی " بەغدای ئەلرەشید " دەکات.

ـ ٣ ـ

هەولێر ماڤ خۆیەتی کە لەسەر دزینی پارەوپولی بەتاڵانبراوی گیرفانی عیراقییەکان و لە ناویاندا گیرفانی کوردەکانیش، لە بەغدا بپرسێتەوە. پارەی دەوڵەتی عیراق تەنها پارەی شیعە نییە، بە تەنها پارەی سوننە-ش نییە، بە تەنها پارەی کورد و پارەی تایەفەکان و پێکهاتەکانیش نییە بە تەنها. ئەو پارەیە پارەی هەموو عیراقییەکانە و هەرهەموویان و بێ لێدەرکردن. هەقی هەموو لایەکیشیانە کە لە هەمووان بپرسنەوە.

دوایین ئەو دزینانەی کە هەواڵەکان باسی دەکەن، دەڵێ : بەرپرسان لە وەزارەتی بەرگری لە بەغدا، بە گوێرەی راپۆرتەکان، بەر لە هەڵبژاردنەکان کە لە ساڵی ٢٠٠٥دا ئەنجام دران، زیاتر لە نیو ملیۆن دۆلاریان خواردووە. تۆڕی تەلەفزیۆنی CB News ی ئەمریکیش لە بەرنامەی " ٦٠ خولەك"دا باسی تۆماری دەنگیی یەکێ لە گومانلێکراوان دەکات کە پێدەچێ مشتومڕی بێت لەسەر حەواڵەکردنی ٤٥ ملیۆن دۆلار بۆ حسابی یەکێك لە گەورە راوێژکارانی سیاسی لە وەزارەتی بەرگریی حکومەتی کاتیی پێشووی عیراق. تەلەفزیۆنەکە بەپێی قسەی لێکۆڵەرە عیراقییەکان، دەڵێ: وڵاتە یەکگرتووەکانی ئەمریکاو بەریتانیا بۆ یارمەتی نواندن لە گێڕانەوەی ئەو پارانە، یان دەستگیرکردنی ئەوانەی گومانی ئەوەیان لێ دەکرێ کە ئەو پارانەیان خواردبێت و ئەوانەی کە زۆربەیان لە وڵات هەڵهاتوون، هیچ کۆششێکی زۆر ناکەن. وەزیری دارایی پێشووی عیراقیش ئەوەی بەتەلەفزیۆنەکە وت کە: ((هیچ پشتگیرییەکی شێلگیرانەی رەسمییان نە لەووڵاتە یەکگرتووەکان یان بەریتانیا یان هیچ دەوڵەتێکی عەرەبیی دراوسێیەوە بە دەست نەهێناوە)). عەلاوی کە لە سەرەتای ئەم ساڵدا لەکاتی پێکهێنانی حکومەتی نوێی عیراقدا پۆستەکەی بەجێ هێشت، ئەوەشی وت کە :((تاقە لێکدانەوەیەك کە بشێت پێشکەشی بکەم ئەوەیە کە، دەرکەوت زۆرێك لەو کەسانەی کە لە عیراقی نوێدا لە ناوەندەکانی دەسەڵات و هێزن، تێوەگلاون)). بەردەوامیش بوو و وتی کە : ((ئەگەر ئەو جۆرە کەسانە ببرێن بۆ دادگایی کردن ئەوە بە خراپ بۆ ئەو خەڵکانە دەشکێتەوە کە پشتگرییان کردوون و لە پێگەکانی هێز و دەسەڵاتدا دایاننـاون)). گەورەترین گومانلێکراویش لەم دۆزەدا بەپێی قسەی ئەو تەلەفزیۆنە" زیاد قەتتان" ە کە لەو دەمەدا بەرپرسی لیژنەی کڕینی کەلوپەلی سەربازی بووە لەو کاتەی کە وەزارەتی بەرگری ٢,١ ملیار دۆلاری بۆ کڕین تەرخان کردووە. عەلاوی ئەوەشی خەمڵاندووە کە لە نێوان ٧٥٠ تا ٨٠٠ ملیۆن دۆلار لەو پارانە دزرابێت. لەلایەکی ترەوە، قازی " رازی ئەلڕازی

" سەرۆکی کۆمسیۆنی دەستپاکیی عیراق کە لە گەندەڵیی حکومیی کۆڵیوەتەوە، دەڵێ : زۆربەی ئەو پارانەی کە دزراون لە کەرەسەی کۆن و نەشیاودا خەرج کراون.

- ٤ -

ئەمە مشتێکە لە خەروارێك، ئەمە بەتەنها هەر ئەوەشە کە لەو هەواڵانەوە دەیبیسین کە لە بەغداوە دێن. دەشێ هەواڵی زۆرتریش هەبێت لەسەر دزین و گەندەڵیی گەورە. هەر ئەمەشە بەڵای دووەم کە ئێستا بەسەر عیراقەوە بۆتە بەڵا دوای بەڵای لەبن دەستدەرچوونی دۆخی ئەمنی و بەڵای کردەوەکانی رفاندنی خەڵکی مەدەنی کە میلیشیا تایەفەگەرە جیاوازەکان و ئەو تیرۆریستانە ئەنجامی دەدەن کە لەو دیو سنورەکانەوە و لە وڵاتانێکەوە هاتوون کە نایانەوێ عیراق رزگاربێ و سەقامگیر بێ و پێشبکەوێ و، دیموکراسیی تێدا بچەسپێت.

کورد وەك چۆن هاوبەشن لە یەك نیشتمان و خاك و ئاو و چارەنووسدا، ئاوهاش لە پارەو پولی گشتیدا هاوبەشن. ماف خۆشیانە کە داوا لەحکومەتی بەغدا بکەن حسابێکی گشتگیر ی سامانەکانی عیراق ئاشکرا بکات کە لەبەرەبەیانی ٩ ی نیسانی ٢٠٠٣وەو لەساڵای رابردوودا بە فیڕۆی داوە. ئەمە مافی خۆیان و مافی رۆڵەکانیانە کە لەدوای خۆیانەوە دێن. ئومێدەواریشن مەسەلەکە نەگاتە ئەوەی کە کوردستان پەنا بەرێتە بەر دادگاییەکی نێودەوڵەتی بۆ چارەسەرکردنی ناکۆکییەکانی لەگەڵ بەغدادا، ئیتر ئەو ناکۆکییانە بێت کە پەیوەستن بە گەندەڵی و بە تاڵانبردنی پارەوپولی گشتییەوە، یان ئەوانەی کە پەیوەستن بە گرێبەستەکانی تایبەت بە نەوتەوە کە حکومەتی هەرێم ئیمزای کردوون و، دانی بڕی ٤٨٥ ملیۆن دۆلار–یش کە لە بودجەی ئەم ساڵدا ماوەتەوە و هەندێ لایەن لە حکومەتی عیراق لارییان لە خەرجکردنی هەیە، ئەمە لەگەڵ پشکی کورد لە نوێنەرایەتیکردنیش لە باڵوێزخانە و قونسوڵییەکانی عیراقدا لە دەرەوە.

کورد لە ((گفتوگۆی عەرەب)) دا

ـ ١ ـ

ماوەکی کەمە دۆزی کورد خەریکە لەناوەندەکانی رۆشنبیران و دەستەبژێری عەرەبیدا بایەخێکی گەورەی پێ دەدرێت. ئەوەش لەئەنجامی ئەو سەرکەوتنە گەورەیەیە کە دەسەلاتی سیاسی لەهەرێمی کوردستانی عیراق لەبەڕێوەبردنی ئەم هەرێمەدا بەدییهێناوە و لەوەشدا کە کردوێتی بەفیدراڵییەکی نموونەیی بۆ باقی هەرێمەکانی عیراق لەرووی پاکێتیی سیاسی و، ئاسایشی سەقامگیر و، گەشەکردنی ئابوری و، هاتنی سەرمایەگوزاریی عەرەبی و رۆژئاوایی و، پێشکەوتنی رۆشنبیری و، ئامادەیی ولاتانی جیهان بۆ یارمەتیدانی ئەم هەرێمە لەباری سیاسی و ئابوری و رۆشنبیرییەوە. هەموو ئەو دەرکەوتانەمان لەمیانەی ئامادەبوونی زیاتر لە پێنج سەد رۆشنبیری عیراقی و عەرەبی لە فیستیڤاڵی پێنجەمی رۆشنبیریی رۆژنامەی (المدى) لەمانگی ئایاری ٢٠٠٧ی رابردوودا بەدی کرد. لەو فێستیڤاڵەدا چاومان بەسەرۆك جەلال تاڵەبانیش کەوت و گفتوگۆمان لەگەڵدا کردو گفتوگۆی لەگەڵدا کردین. ئەم چاوپێکەوتنەش یەکەمین چاوپێکەوتنی رۆشنبیرانی عیراق بوو لەناوخۆ و لەتاراوگە-ش و یەکەمین چاوپێکەوتنی رۆشنبیرانی عەرەبیش بوو بەگشتی لەگەڵ یەکەم سەرۆك کۆماری دیموکراتدا لەوڵاتێکی عەرەبیی وەك عیراقدا.

لەسەر نموونەی هەرێمی کوردستانی عیراق، دەبوایە ئێستا هەموو عیراق وابووایە، هەموو عیراق بەئاسایش و سەقامگیری و ئازادی و دیموکراسی شادبوایە ئەگەر ئەو بێ ئومێدبوونە گەورەیە نەبووایە لەو دەستەبژێرە حوکمڕانەی کە لەبەغدان و لە گەندەڵییان، ئەگەر دەستوەردانی ولاتانی دەرودراوسێش نەبووایە لەکاروباری ناوخۆ ــ ی و، ئەگەر تووڕەیی و دڵەڕاوکێ و ترس و تۆقینی رژێمە حوکمڕانە دیکتاتۆرییە گشتگیرەکانی ولاتانی دراوسێ نەبووایە لەوەی کە" ئەوەی لەعیراقدا لەبەرەبەیانی ٩ی نیسانی ٢٠٠٣ی پیرۆزدا روویدا لەو ولاتانەشدا دووبارە ببێتەوە و رژێمە دیکتاتۆرییەکانی حوکمڕانی دابڕوخێن و

ملی زۆرداردان بەپەتا هەڵواسریٚ هەروەك لەعیراقدا روویدا و لە چەند رۆژی داهاتووشدا روودەداتەوە، ئەویش بەهەڵواسینی ((عەلی کیمیاوی)) تاوانباری ((شاڵاوەکانی ئەنفال)) و دەستەڕاستی زۆردارەکەی بەغدا، وەك سزایەك لەبەرامبەر ئەو تاوانە تۆقێنەرانەی کە لەکوردستانی عیراقدا کردوونی و ئەنجامیداون.

ـ ٢ ـ

کەواتە ئەزموونی دامەزراندنی هەرێمی کوردستانی عیراق ئەزموونێکی نموونەیی سەرکەوتوو بوو تا ئەو رادەیەی کە من خۆم لەوتارێکی پێشوومدا (عیراقییەکان لە تاراوگەی ئاورشمیدا ٢٠٠٧/٥/٧) بانگەشەی ملیۆنەها لەو عیراقییانەم کردووە کە لە تاراوگەدان بگەڕێنەوە بۆ هەرێمی کوردستانی عیراق و بەشداری لە ئاوەدانکردنەوەو گەشەپێدانیدا بکەن لەجیاتی ئەوەی لە تاراوگەی عەرەبی و رۆژئاواییدا بژین.

پێدەچیٚ ئەزموونی دروستبوونی هەرێمی کوردستانی عیراق دەستەبژێری ناسیۆنالیستیی عەرەب ـ ی گوێقولاخ کردبیٚ، ئەو دەستەبژێرەی کە لەرابردوودا نکوڵیی لەهەر نەتەوەیەکی دی لەجیهانی عەرەبیدا دەکرد جگە لە نەتەوەی عەرەب کە زۆربەی حزبە عەرەبییە ناسیۆنالیستی و ئاینیەکانیش وەك تاقە نەتەوەی نیشتمانی عەرەبییان دانابوو، بەتایبەتی حزبی بەعس کە زۆرێك لەپرەنسیپ و چەمکە سیاسی و ناسیۆنالیستییەکانی خۆی لەفکری ناسیۆنالیستیی ئەڵمانی و فکری سیاسیی نازییانە و فاشییانە بەشێوەیەکی تایبەتی وەرگرتبوو، هەروەك لەسەرەتاوە لەماوەی فەرمانڕەوایی ناسیۆنالیستییانەی (١٩٤١)ی رەشید عالی گەیلانی (١٨٩٢ – ١٩٦٥)دا دەرکەوت کە لەگەڵ ئەڵمانیای نازیدا بوو بە هاوپەیمان و لە بەرلین سەردانی هیتلەر ـ ی کرد و ئیزگەیەکی ناسیۆنالیستیی عەرەبیی لە بەرلینی نازیدا (لەبەرلینەوە درود بۆ عەرەب بنێرن) دروستکرد، ئەوەش بەسەرپەرشتیی میدیاکاری ناسراوی عیراق یونس بەحری. ئەڵمانیای نازییش لەو دەمەدا بەپاڵەوانی شۆڕشگێڕ و سەرکردەی نەتەوەیی لەقەڵەمدا، پاڵەوانێك کە دەیەوێت کۆڵۆنیالیزمی بەریتانی و فەرەنسی: دوو دوژمنەکەی ئەو دەمەی ئەڵمانیای نازی، نەهێڵێت.

ـ ٣ ـ

پـێش ئـەو کـۆڕەی کـە (مرکـز الأردن الجدیـد) لـە مـانگی رابـردوودا لـە عـەمان لـەژێر ناونیشــانی (برایــەتی عــەرەبی – کــوردی بــۆ کــوێ ؟) ســازیکرد و تیایــدا مشــتومڕێکی پۆزەتیڤ لەبارەی موحازەرەکەی وەزیری رۆشنبیریی پێشووی هەرێمی کوردستانی عیراق کرا لەنێوان دەستەبژێرانی جیاجیای ئوردن کە لە دوو وتاری پێشوودا لەسەر ڕووپەڕەکانی ئەم رۆژنامەیـەدا خسـتمانەڕوو، گۆڤـاری (حـوار العـرب) کـە (مؤسسـة الفکـر العربـي) لـە بـەیروت دەریـدەکات، لـە سـاڵی ٢٠٠٦دا تـەوەرێکی تایبـەتی لـەژێر ناونیشـانی (کـورد لەگێـژەنی عەرەبدا) تـەرخان کـرد و هەنـدێ بیرمەنـدی عـەرەب تیایـدا نوسـییان، لەوانـە ((د. مونزر ئەلفەزل)) ئەندامی کۆمەڵەی نیشتمانی عیراق و ئەندامی لیژنەی نوسینی دەستوری هەمیشەیی و، ((نەسیم خوری)) بیرمەندی سیاسیی لوبنـانی و، ((خورشـید عـەلی و ئـازاد ئەحمەد عەلی و تەها خەلیل و رۆستەم مـەحمود)) کـە ئەمانـە نوسـەرانی کـورد– ی سـوریان و، ((مســتەفا ئــەلجۆزو)) لێکۆڵــەر و ئــەکادیمیی لوبنــانی و ((عومــەر کــۆش)) نوســەر و لێکدەرەوەی سیاسیی سوری و ((قوسەی حسین)) ئەکادیمیی لوبنانی.

توێژەران بەسەر ئەو بابەتانەدا کە لەسەریان نووسین لـەنێوان مێـژووی کـورد لەناوچـەی رۆژهــەڵاتی ناوەڕاســت و، ((کــورد، یــان دەوڵــەتی مــەحاڵ)) کــە کــورد لەمێــژە هــەوڵی دامەزرانـدنی دەدات هـەروەك نەسـیم خـوری نوسـیبووی، دابەشـبوون. هەنـدێ لەتوێـژەرانی کـورد تـاووتوێی پرسـی ((کـورد و فیـدراڵی و پاشـەڕۆژی عـیراق)) یـان کـرد. هـەر لـەناو توێژەرەکاندا هەبوو کە چووەسەر پرسی ((کورد و رەوتـەکانی ئیسـلامی سیاسـی)). دۆزی کورد لە سوریا ـ ش بووە جێی توێـژەرانی کـوردی سـوری. هـەروەها کـوردی تورکیـاش لـەم توێژینەوانەیان بەرکەوت بەو توێژینەوەیەی کە ((رۆستەم مەحمود)) لەسـەری نوسـی. ئەمـە جگـە لـە پێشـەکییەکی سـەربار لـەژێر ناونیشـانی ((هەلـەکانی کـورد و ماندووبوونـەکانیان لەرۆژهــەڵاتی ناوەڕاســتدا)) بەپێنوســی ((محەمــەد ئــەلرمێحی))ی نوســەری سیاســی و ئەکادیمیی بـەناوبانگی کـوێتی و سەرنوسـەری پێشـووی گۆڤـاری (العربي)ی کـوێتی. لـەم پێشەکییەدا ئەلرمێحی مێژووی کورد–ی لەناوچەی رۆژهەڵاتی ناوەڕاستدا خستۆتەڕوو و باسی ئەوەی کردووە کە ٢٠٪ ی گەلی تورکی لەکورد پێکدێ و، ٢٠٪ ی گـەلی عیراقیش و، ٩٪ ی گەلی سوری و، ٧٪ ی گەلی ئێرانییش لـە کـوردن. ئـەم ئامارانـەش هـەموویان ئامـاری وورد نین، چونکە رێژەی کورد لەناو ئەو گەلانەدا زیاترە لەو رێژانە و ئامارگەلێکی فەرمییش

بۆ ئەو ڕێژانە نییە. ئەو ژمارانەش کە بەو جۆرە بڵاوکراونەتەوە، هەمووی ژمارەگەلێکی سیاسین و زۆر کاریان پێ ناکرێت.

لە پێشەکییەکەیدا ئەلرمێحی ئەوەی پوختکردۆتەوە کە کورد لەپاڵ عەرەب و ئێرانییەکان و تورکەکاندا چوارەم نەتەوە پێك دەهێنن لەرۆژهەڵاتی ناوەڕاستدا. ئەلرمێحی دانی بەوەشدا ناوە کە نەتەوەی کورد تاقە نەتەوەی مافخوراوی رۆژهەڵاتی ناوەڕاستە کە لەبازدانەکانی پێکهێنانی نەتەوەدا لەدەمی سالانی پێکهەڵپرژاوی سەدەی بیست ((نیشتمانی نەتەوەیی))ی خۆیان بەدەست نەهێنا. بەعسی عیراق کە لەنێوان سالانی ١٩٦٨-٢٠٠٣دا حوکمی عیراقیان کرد دروشمی ((ناسیۆنالیزمی عەرەبی))یان بەرزکردەوە لەدەمێکدا کە کورد یەك لەسەر سێی گەلی عیراقیان پێك دەهێنا. ئەلرمێحی لەکۆتایی ئەو پێشەکییەی باسمان کرد، دانی بەوەشدا ناوە کە کورد لەعیراقدا توانیویانە هەرێمێکی سیاسیی ماقوڵ لەم وڵاتەدا پێك بهێنن کە بە هەلومەرجێکدا تێپەڕیوە و تێدەپەڕێ دەشێت لەناوچەکانی دیکەدا دەستەبەرنەبووبن. لەکاتێکدا کە کورد لەتورکیادا دوچاری سزاوئازارێك بوونەتەوە ڕەنگە سەختتربێت لەو سزاوئازارەی کە لەسایەی حوکمی سەدام حسێندا دوچاری هاتوون، ئەمەش ئەو پرسەیە کە لەوتاری داهاتووماندا قسەی لەسەر دەکەین ئەو کاتەی کە ئەوەی لە (ئەنفالی تورکیانە) دا روویدا و بێدەنگیی لێکرا، دەخەینەڕوو.

ـ ٤ ـ

دیارترین ئەو توێژینەوانەی کە گۆڤاری مانگانەی (حوار العرب) لە تەوەری (کورد لە گێژەنی عەرەبدا)) بڵاویکردۆتەوە، ئەو توێژینەوەیە بوو کە بیرمەندی لوبنانی ((نەسیم خوری)) بەناونیشانی ((کورد، یان دەوڵەتی مەحاڵ)) نوسیویێتی. لەم لێکۆڵینەوەیەدا ((خوری)) تێڕوانینی خۆی پێشکەش دەکات کە پوخت دەبێتەوە لەوەی کەوا مەسەلەی کورد وەك دۆزێکی دواخراو هەر لەپێش دەمێنێتەوە بەبێ لێکگەیشتن، یان دۆزینەوەی چارەسەرێکی کەمیش بێت بۆ دۆزە جوگرافییە ئاڵۆزەکانی وەکو کەرکوك و، دۆزە سیاسییەکانی وەکو فیدراڵی، یان دۆزی کولتوری/ زمانی، لەگەڵیشیدا پاشەڕۆژی زمانی کوردی دەخاتەڕوو. ((خوری)) کتێبەکەی ((جۆناسان راندڵ)) دەکاتە گەواهی و ئەو بەشەی کتێبەکە کە لەسەر کورد نوسیوویەتی بەناونیشانی : ((وڵاتی هەزار شۆڕش و هەزار حەسرەت)) کە ئەویش وڵاتی کوردستانی سەرپاگیرە کە عیراق و ئێران و تورکیا و سوریا

دەگرێتــەخۆ و لەحاڵــەتی راپــەڕینێکی هەمیشــەییدا دەژیــن، بــەڵام ســەرکەوتنی خــوازراو بەدەست ناهێنن. حاڵیشیان لەمەدا وەك حاڵی ((سیزیف))ە لەئەفسانەی یۆنانیدا کە تاوێرە بەردی لەسەر پشت هەڵدەگرت و سەردەکەوتە سەر بەرزایی شاخ و بەردەکە غلۆر دەبووەوە، پاشــان زۆری پــێ نەدەچــوو دادەبەزییــە خــوارەوەی شــاخەکە بــۆ ئــەوەی جــارێکی دی بەبەردەکەوە سەربکەوێتەوە.. ئیدی ئابەم شێوەیە ...

((خوری)) لە لێکۆڵینەوەکەیدا دەڵێت : جوگرافیای سروشتی رۆڵێکی مێژوویی گرنگی لە پارچەپارچەکردنی کورد و پەڕەوازەکردنیان بینیوە بەو جۆرەی کەلەمێژوودا روویداوە. دڵڕەقیی جوگرافیا کە تێیدا دەژین دڵڕەقی و مەحاڵبوونی سروشتییانەی ملکەچ کردنیان بۆ ئەوانیدی لا هێناونەتە گۆڕێ، ئەوانیدی کە کوردیان بەبۆنەی رەتکردنەوەیان بۆ ئەوەی دەوڵــەتی تایبــەتیی خۆیــان هــەبێت، ناڕەحــەتکردووە. هــەروەها ئــەو جوگرافیایــە هێــزی جەربــەزەیی و ئازایــەتیی لەجەنگدا لا هێناونەتــە کایــەوە. لــەو رووەوە کــورد دڵســۆزییان بــۆ ئیسلام نواندووەو جەنگاوەری جەربەزەیان پێداوە. بە سەرکردایەتیی سەلاحەدین ئەیوبی . ش رۆڵێکی یەکلاکەرەوەیان لە بەرپەرچدانەوەی خاچپەرستەکاندا هەبوو. رۆڵێکی مێژوویی ئــاینی و رۆشنبیریشــیان هــەبوو. زۆرێکــیش لەناویانــدا پێگــەی (شــێخی ئیســلام)یــان لــە دەســەڵاتدریی عوسمانیــدا بەدەســتەوە گــرت. تیاشــیاندا شــاعیر و رۆمــاننوس و نوســەری هاوچەرخ دەرکەوتن وەك بۆ نموونە : ((بڵند حەیدەری، سەلیم بەرەکات، محەمەد کورد عەلی)) کە ئەدەبی نوێی عەرەبیان بەشێوەکی گەورە دەوڵەمەند کرد.

قسەمان پەیوەندارە بەشتی تریشەوە...

هۆڵۆکۆستی بەعسییانە

ـ ١ ـ

بەر لە چەند رۆژێك (١٩٨٨/٣/١٦) یادی نۆزدە ساڵەی مەرگەساتی کورد، لە شاری هەڵەبجە، تێپەڕی، ئەو مەرگەساتەی کە لەمێژووی عەرەب و کورددا، وەکو یەك، بەئەندازەی هۆڵۆکۆستێکی سامناك و کەم وێنە بوو. ئەو کوشتوبڕەی کە عەرەب لە ساڵی ١٩٨٨دا بە کوردیان کرد بەکەسی تریان نەکردوە. عەرەبە موسڵمانەکان لە مەدینەی منەوەرەدا جولەکەیان کوشتوبڕ کرد کە بە نەگبەتیی جولەکە ناسراوە، بەڵام ئەم کوشت و بڕە نەگەیشتە ئەو رادەیەی کە لەساڵی ١٩٨٨دا لە هەڵەبجە و ناوچە کوردییەکانیتردا پێی گەیشت. ئایدیۆلۆژیای نازییانەی بەعسیش رۆڵێکی گرنگی لەبەرز کردنەوەی ئاستی ئەو کوشتوبڕ و وەحشیەتگەرییەدا هەبوو. لەم رووەوە، مێژووی عەرەب وەك هەر گەلێکیتری سەر ئەم زەمینە، پێمان دەڵێ: تاوانێکی دوورودرێژمان لەکوشت وبڕکردنی دوژمنەکانمان هەیە لەپێش ئیسلام و دوای ئیسلامیشدا. بەڵام ئیسلام بە ئامۆژگارییە بەخشندەکانی، زۆرجار، فاکتەرێکی گرنگ بووە لە بەمرۆڤانە نواندنی ئەو جەنگ و داگیرکارییانەی کە عەرەب کردونیەتییە سەر گەلانیتری ئەم سەرزەمینە، بەڵام مێژوو رووداوگەلی کەم وێنە و وەحشیەتگەرانەی وەك ئەوەی تۆمارنەکردووە کە لەساڵی ١٩٨٨دا تۆماری کرد.

ـ ٢ ـ

لەسەر هۆڵۆکۆستی بەعس لەعیراق زۆرشت نوسرا ئیدی لە دژی کورد بووبێ یان شیعە و سوننە لە ئۆپۆزسیۆنی عیراقدا. دکتۆر جەواد هاشم–ی وەزیری نەخشەدانانی پێشووی عیراق کە لەحوکمی سەدام هەڵگەڕایەوە و پەنای بۆ کەنەدا برد، لە کتێبە گرنگەکەیدا (مذکرات وزیر عراقي مع البکر و صدام ١٩٦٧–٢٠٠٠) چیرۆکی ئەو مەرگەساتە بەکۆمەڵانە

دەگێڕێتــەوە کــە ئــەو حوکمــە بــەرپای نــەکردبوون کــە لەعیراقــدا هــەبوو بــەڵکو چــەتە حوکمڕانەکانی بەعس لە عیراقدا بەرپایان کردبوون. لەم رووەوە، لەعیراقدا حوکمڕانییەکی سیاسیی بوونی نەبوو، بەڵکو کۆمەڵێك چەتە حوکمڕانییان دەکرد، سەرۆکی ئەو چەتانەش سەدام حسێن بوو کە دەیان ساڵ بە لۆژیکی چەتە حوکمڕانیی عیراقی دەکرد نەك بەهیچ لـۆژیکێکی ئـەو رژێمـە حوکمڕانـە داپڵوسـێنەر و سـتەمکارانەی کـە مێـژووی ئـادەمیزاد بەخۆوەی بینیون. بەر لەچەتەیی بەعس لە عیراقدا، چەند شێواز و دەرکەوتێکی نازیزمییانە هەبوو ـ نازیزمییانە لە تاوانکاری و ستەمکاری و توندوتیـژیی ـ یدا، لـە ئەڵقەکانی ئەو لێکۆڵینەوەیەشدا کە ئێستا لە ئامادەکردنیدان ئاشنا دەبین بە (داپڵۆسین و سزا لـە مێژووی بەعسیزم و نـازیزم) و بـەو نزیکانـە لەلاپـەڕەکانی (ئیلاف) و ئامرازەکـانی تـری راگەیاندنـدا دەست دەکەین بە بڵاوکردنەوەیان و ئینجا لە کتێبێکدا بەم ناونیشانەوە بڵاویان دەکەینـەوە: چـۆن بـەعس لـە عـیراق و سـوریا بەشـێوەیەکی تایبـەتی فقهـی توندوتیـژی و سـتەمکارییان دامەزراند کە ئاسەوارەکانیان لەجیهانی عەرەبیدا تاوەکو ئێستاش ماون.

ـ ٣ ـ

عیراقییــە ئازادیخوازەکــان و لــەو عیراقییــە ئازادیخوازانــەش عەبــدولخالق حســێن دیمەنگەلێکی خێرامان لە هۆلۆکۆستی بەعس، کاتێك کە لەدەسەڵاتدا بوو، بۆ دەگێڕێتـەوە. دەڵـێ: حزبـی بـەعس لـە دوای ئـەوەی کـە لـەکودەتای ٨ ی شـوبات ــ ی ١٩٦٣ حـوکمی گرتەدەست تیرۆری دەسەڵاتی لەدژی گەل بەکارهێنا و نزیکەی ٢٠ هەزاری کەسی لەباشترین هاووڵاتییـە عیراقییـەکان لـە دیموکراتـەکان و چـەپەکان کوشـت و، گۆڕەپانـەکانی یاریگـا وەرزشـییەکان و شـەقامەکان و هـۆڵی یانـەکانی کـرد بـە گرتووخانـە، چـونکە زینـدان و گرتووخانـەکان پڕببـون و بەشـی وەرگـرتنی ئـەو هـەزاران کەسـەیان نـەدەکرد کـە گیرابـوون. عەبـدولخالق حسـێن بـەردەوام دەبـێ لـە گێڕانـەوەی دیمـەکانی هۆلۆکۆسـتی بەعسـییانە و دەڵێ: دوای ئەوەی کە بەعس بۆ جاری دووەم لە ساڵی ١٩٦٨ دەسەڵاتیان ئەتکرد، عیراقیان گــۆڕی بــۆ گــەورەترین زینــدان و گــەورەترین گــۆڕی بەکۆمــەڵ بــۆ قوربانیــانی کــارە تیرۆریسـتییەکانیان. ئەمـە دوای ئـەوەی کـە سـوودیان لەئـەزموونی دۆڕاوی سـاڵی ١٩٦٣ وەرگـرت پـاش ئـەوەی کـە عەبدولسـەلام عـارف–ی هاوپـەیمانیان کودەتـای بەسـەردا کـردن. لێرەوە ئەمجارەیان بڕیاریدا بە کەڵبە و ددانەکانیان و بە نینۆکەکانیان و بەهەر نرخێك بێت دەسەڵات بپارێزن.

بە قسەی یەکێك لە شایەتحاڵەکانیش، کە ئەویش د. جواد هاشم-ی وەزیری نەخشەدانانی سەرەتای نەوەدەکانی عیراقە، عەبدولخالق حسێن لەو کتێبەوە کە ناومان برد شایەتی بۆ ئەوە دەدات کە لەیەکێك لە کۆبوونەوەکانی ئەنجوومەنی وەزیراندا سەدام حسێن لە قسەیەکیدا کە بۆ ئەوان کتوپڕبوو وتی: ئەزموونی ساڵی ١٩٦٣ چیدی دووبارە نابێتەوە، ئەمجارە حزبی بەعس هاتۆتە دەسەڵات بۆ ئەوەی حوکمڕانی بکات نەك بۆ ٣٠ ساڵ بەڵکو بۆ ٣٠٠ ساڵ، ئەمەش بەجێ ناهێنرێ تەنها بە تەرخانکردنی بودجەیەکی بەهێزی دارایی نەبێت بۆ حزب.

بۆیە لەو کۆبوونەوەیەدا بڕیارێکی وەزاری بە خۆماڵیکردنی پشکێکی کۆلبەنکیان دەرکرا واتە ٥٪ ی نەوت و تەرخانکردنی بۆ دارایی حزب . بە پێی خەملاندنی د. جەواد هاشم-یش ئەو بڕە پارەیە لە ساڵی ١٩٩٠دا، لەگەڵ قازانجە کەڵەکەبووەکانی گەیشتە نزیکەی ٤٠ ملیار دۆلار.

- ٤ -

لەم یادەوەرییە ئازاردەرەدا هیچ قسەیەکی تازە نییە کە بوترێ تەنها دووبارەکردنەوەی ئەوە نەبێت کە بوترێ: کورد و عەرەبی شیعە و بەرهەڵستکاران لە عەرەبی سوننە جۆرەها ئازار و تاوانی ئەوتۆیان بینی و چەشت کە سەری مرۆڤ سپی دەکەن. ئەمە گرنگە، بەڵام گرنگتر لەوە ئەوەیە کە گەلی عیراق لەو دەمەوە ئیدی تۆمەتبار کرا بە توندوتیژی لەلایەك و، لەلایەکی تریش بەوەی گەلێکە حوکمڕانی ناکرێ تەنها بە ئاگر و ئاسن نەبێت. ئەمەش هەڵەیەکی مێژوویی گەورەیە، چونکە ئەوەی ئایدیۆلۆژیای توندوتیژی و سزای لە مێژووی نوێی عیراقدا جێگیر کرد حزبی بەعس بوو، بگرە دەستەیەکی کەمبوون لەو تکریتییە بەعسییانەی کە دەسەڵاتیان بۆ خۆیان قۆرخ کرد، لەکاتێکدا کەزۆرینەی خەڵك لەدەرەوەی دەسەڵاتدا بوو. خوێندنەوەیەکی خێرا بۆ مێژووی عیراق و مێژووی گەلی عیراق، پێمان دەڵێن کە گەلی عیراق بە مۆرك گەلێکی ناسك و خاوەن خەونە و ژیانی خۆشدەوێ و رقی لە توندوتیژییەو سزاو داپڵۆسینیش رەت دەکاتەوە. هەر ئەم گەلەش بوو لەسەردەمی یەکەمی عەباسییەوە (٧٣٠- ٨٦١ز) تاوەکو ئێستا چاکترین شاعیرە رۆمانسییەکانی بۆ هێناینە کایە. لە سەردەمی نوێشدا باشترین شاعیرە مۆدێرنیستەکانی عەرەب لە عیراقدا دەرکەوتن کە لە نازك ئەلمەلائیکە ـ یەوە دەست پێدەکا و لە عەبدولقادر ئەلجەنابی کۆتایی پێ دێ کە بە پێشەنگی شاعیرە عەرەبە سوریالییەکان لەقەڵەم دەدەرێت. وڵاتی شاعیرانیش هەمیشە

وڵاتی ئاشتی و خۆشویستن و خۆشەویستییە. کاتێك کە حزبی بەعسی نازیزست لەساڵی ١٩٦٣دا هاتە سەر حوکم، بە داپڵۆسین و سزاوە شاعیرە عیراقییەکانی کوشت و لە خاك و لەعیراق وەدەری نان و حزبی بەعس خۆی بووبە تاقە شاعیری عیراق. بەوەش عیراق وای لێهات شاعیرە راستەقینەکانی نەما، بەڵام پڕ بوو لە جەلاد و بکوژی موتربەکراو بە ئایدیۆلۆیا بەتایبەتی لەو دەمەوەی کە ساتع ئەلحەسری (أبو خلدون) ئەو بەها عەرەبگەراییانەی پەخش کرد کە وەك زانراوە، لەرووی مێژووییەوە، لەبەهای بەئەڵمانیکردنی نەتەوەگەرانەی نازییانەوە سەرچاوە دەگرن، ئەمەش چیرۆکێکی دوورودرێژی هەیە و لێرەدا بواری باسکردنی نییە.

ـ ٥ ـ

ئەمڕۆ ئێمەی عەرەبە رۆشنبیرە لیبراڵیستەکان چی بە برایانی کورد بڵێین؟ کەمترین شتێك کە بوترێ ئەوەیە: ئێمە دەرهەقتان تاوانبار بووین. سەرەڕای ئەم تاوانە گەورە و چەپەڵە، کەچی ئێمە یەك وشەی داوای لێبوردن لە برایانی کوردمان لەهیچ بەرپرسێکی عەرەب یان موسڵمان یان عیراقی نەبیست.

ئەی خودایە لەم عەنجەهییەت و خۆبەزلزانینە پڕوپووچە کە لاف ئەوە دەدەین نەتەوەیەکی شارستانین و باشترین نەتەوەشین کە بۆ خەڵکی هاتبینە کایەوە (خیر أمة أُخرجت للناس) کەچی مەرجی ئەم هەڵبژاردنە خوداییە بۆ ئێمە فەرامۆش دەکەین کە ئەویش فەرمانە بە چاکە و نەفرەتکردنە لە خراپە. خراپەش لێرەدا مەیخواردن و دەستبازی لەگەڵ ژنان و دزی و درۆ و شتیتری نەفرەتلێکراوی لەم بابەتانە نییە، بەڵکو خراپە لێرەدا بێدەنگ بوونیشە لە هەق. پیاویش بە هەقەوە دەناسرێ نەك هەق بە پیاوەوە بناسرێ. ئێمە زۆر زۆر لە هەق و ناهەق بێدەنگ بووین و هێشتاش هەر بێدەنگین.

هەتا ئێستا رۆشنبیرێکی گەورەی عەرەب، لە جێی چەتەکانی بەعس، داوای لێبووردنی لە کورد نەکردووە.

پێویستە هەموومان لەبەرەبەیانی ساڵیادی هەموو ساڵێکی هۆلۆکۆستی هەڵەبجەدا بە رووتی و پێی پەتی و پۆل پۆل لەبەردەم هەقیقەتی ئەوەی کە دەرهەق بە کوردمان کردووە، ڕابوەستین. ئەڵمانەکان لەسەر ئەوەی کە هیتلەر ـ ی نازی بە جولەکەی کرد، هەتا ئەو رۆژەی زیندوودەکرێنەوە هەر داوای لێبوردن لە جولەکە دەکەن. ئایا ئێمەی عەرەب دڵۆپێك لەو مرۆدۆستییە ئەڵمانی و ئاکارە ئەڵمانییەمان هەیە کە خاوەنی بەهاگەلێکی مرۆیی بەرزن؟

یان ئێمە هێشتا ریزی پیشەوەمان هەیە بەبێ ئەوەی زانامان هەبێ یان سەر بکەوین کە ئەمەش دەبێتە مایەی ئەوەی بچینە گۆڕەوە؟

ئای چ نەتەوەیەکی جێی پێکەنین و سەرسەخت و زۆردار و خاوەن فیزی وشک-ین و خۆ ناسینی زۆرمان پێویستە.

بۆ ئەوەی شاڵاوەکانی ئەنفال دووبارە نەبنەوە..

ـ ١ ـ

وەك چۆن ئەم مانگە، مانگی نیسان، رەوپێکردن و ئازادکردنی بەخۆوە بینی، رەوکردنی ملیۆنێك کورد لەپەرەوازەی سەرزەویدا و، ئازادکردنی گەلێك لەپەتی چەوسانەوەو زۆرداری (مەبەست لەپرۆسەی ئازادیی عیراقە ـ وەرگێڕ)، ئاوهاش ئەم مانگە هەشت شاڵاوی شوومی ئەنفالی بەخۆوە بینی کەتائێستا، جگە لەشتی زۆرکەم و ئاسان، هیچیان لەبارەوە نەنوسراوە. ئەو شاڵاوانە زۆر گەورەتربوون لەو مێژووەی کە تائێستا لەبارەیانەوە تۆمار کراوە. ئەو شاڵاوانە پێویستیان بەگروپێکی گەورەش لەمێژوونووسان و رۆماننووسان و سینەماکاران و توێژەران هەیە بۆ ئەوەی لەووردەکاریی مەینەتییەکانیان و وردودرشتی کارەساتەکانیان ئاشنابین، چونکە شاڵاوەکانی ئەنفال چیدی مێژووی کورد بەتەنها خاوەنیان نییە، مێژووی عەرەبیش بەتەنها خاوەنیان نییە، بەڵکو بوونەتە موڵکی مێژووی مرۆڤایەتیش، ماف تەواوی مرۆڤایەتیشە کە بەباشترین شێوە بزانێ چی لەساڵی ١٩٨٨دا روویداوە کەوا ناو لێنراوە ((شاڵاوەکانی ئەنفال)). وەك زانراوە ئەنفال لەزمانی پیرۆزکراودا ((دەسکەوتی غەزاکردنە)). سەدامی ستەمکار ـ ی دووڕوو ئەم ناوەشی بۆیە لێنا چونکە کورد ـ ی بەدوژمنی خۆی لەقەڵەم دا و، غەزاکردن و تاڵانکردن و سەرگەردانکردن و کوشتنیانی وەك دەسکەوتی غەزاکردن دەبینی، غەزایەك کە شاعیرە گەورەکانی عەرەب و ئەستێرەکانی رۆشنبیریی داوەشیو و بێشەرمی عەرەبی زۆریان پیاهەڵداو، لە (مەربەد)ەکانی شیعرخوێندنەوەدا کەبەچاودێری و دەست لەپشتدانی سەدامی زۆرداری دووڕوو رێکدەخران، سروودیان بۆ دەووت.

ـ ٢ ـ

ئەنفالی سەدامییانەی بەعسییانەی نازییانە، بەتەنها یەك شالاو نەبوو بەڵکو هەشت شالاو بوو، هەشت شالاو لەماوەی ساڵی ١٩٨٨دا. ئەم شالاوانە لەمانگی شوباتەوە دەستیان پێکرد و لەمانگی ئەیلولی هەمان ساڵ، واتە بەدرێژایی شەش مانگ بەردەوام بوو و، تیایدا دەسەڵاتدارانی زۆردار هەموو جۆرە چەکێکی تەقلیدی و کیمیاوییان بەکارهێنا کەلەسەر ئاستی نێودەوڵەتی قەدەغەکرابوون. دوو فەیلەقی سوپای عیراق و هێزە هەڵبژاردەکانی گاردی کۆماری و هێزە تایبەتەکان و مغاویرو هێزەکانی سوپای میللی و فەوجەکانی بەرگری نیشتمانی بەشدارییان تێدا کرد. واتە هەرچی ئەو دەسەڵاتە تەماعکارە هەیەتی لەهێزی سەربازی بەکاری هێنا، ئەویش بەفەرماندەیی عەلی کیمیایی (عەلی حەسەن ئەلمەجید) کە لەو شالاوانەدا لەوێنەی شەیتانێکی رەجمکراودا بوو، شەیتانێك کە لەوێنەی بوو.

شالاوە شوومەکانی ئەنفال لە ١٩٨٨/٢/٢٢ەوە بەشالاوی یەکەم دەستی پێکرد و بۆ ماوەی سێ هەفتە. بەدوایدا شالاوی دووەمی ئەنفال لەمانگی ئازار روویدا و، دوای ئەوە شالاوی سێیەم لەمانگی نیسان و پاشان شالاوی چوارەم لە ٧ی ئایار و شالاوی پێنجەم و شەشەم و حەوتەم لە٢٤ی ئایارەوە تا ٢٦ی ئاب و شالاوی هەشتەم و کۆتاییش کە تا ٦ ی ئەیلول بەردەوام بوو. ئەمەش ئەو شالاوەیە کە بە((مەرگەساتی گەورە)) ناونراوە. قوربانییەکانی ئەم شالاوانەش ٢٠٠٠ گوند بوون کە بەسەر رووی زەوییەوە نەهێڵرا و، کوشتن و زیندەبەچاڵکردنی ١٨٠ هەزار کەسیش لەگۆڕە بەکۆمەڵەکاندا و ئاوارەکردنی ژمارەیەکی زۆریش. ئەو ژمارانەش نزیکەیین و جۆراوجۆرن و مێژوونوسانی کورد لەسەریانە کەژمارەی قوربانیان و زیانەکان بەشێوەیەکی کۆتایی و دیکۆمێنتکراو دیاری بکەن و یەکلایی بکەنەوە بۆ ئەوەی لەخەملاندن و مەزەندەی ئەو خەڵکە جیاجیانەدا نەمێننەوە کەدەیگێڕنەوە.

ـ ٣ ـ

لەم هەشت شالاوەدا هەموو چێنراو و زیندەوەرێك سوتێنران. سوتاندنی چێنراو و زیندەوەریش لێرەدا دەستەواژەیەکی وێژەیی ـ ی مەجازی نییە، بەڵکو دەستەواژەیەکە لەلایەن دەستەبژێرە کورد و ناکوردەکانیش گوزارش و لێکدانەوەی ورد و وردەکار دەهێنێتەوە گۆڕێ، چونکە لەکوردستانی عیراقدا دارستانەکان و گژوگیاکان و گوڵەکان سوتێنران و خاك و زەویش سەرەوژێرکرا. هەموو زیندەوەرێکیش لەبابەت مرۆڤ و جنۆکەو

ئـاژەڵ کـوژران، تەنانـەت باڵنـدەکانیش کـوژران و، کوردسـتانی عیراقـیش وەرچـەرخا بـۆ دەشـــتێکی تـــەخت، تـــەخت وەك ئـــەو خاکـــە وێرانەیـــەی کەشـــاعیر و رەخنـــەگری ئینگلیزی/ئەمریکی (ت. ئیس. ئیلیوت) لەبارەیەوە دووا. عەلی کیمیایی ـ ش کوردستانی بەرەڵاکرد وەك چۆن پێشتر یەزید بن معاویە مەدینـە منـەوەرە ـ ی بۆ ماوەی سێ رۆژ بـەرەڵا کرد بۆ ئـەوەی سـەربازەکانی چییان بوێـت تیایـدا بیکـەن، بگرە بـەپێی گێڕانـەوەی تەبـەری، یەزید زۆر لە عەلی کیمیایی بەبەزەیی تر بووە بۆ چێنراوەکان و زیندەوەرەکان.

ـ ٤ ـ

ئەوەی سەیرە ئەوەیە کە سەرەڕای ئەم دزێوییە و ئەم کارە خراپانە، کەچی بەعسییەکان و سـەدامییەکان و هـەموو ئەوانـەی کـە بەشداربیان لـەو مەرگەسـاتە مرۆییـەدا کـرد، کەسـیان چـاو یـان پێڵـوی چـاویان نەلـەرزی، رۆژێـك ویـژدانی یـەکێکیان بـەئاگا نـەهات کـە داوای لێبـووردن بکـات، یـان داوای بەخشـین، یـان پەشـیمانبوونەوەی خـۆی رابگەیـەنێت و داوای لێخۆشبوون و بەزەیی بکات، بەڵکو سەرە گەورەکەیان سەدام، کە فێری چۆنیەتی خواردنی گۆشـتی سـوری کـاڵی کـردوون، لەبـەردەم کۆمـەڵێك لەکەسـانی حزبـی بـەعس راوەسـتا و– هەروەك کەناڵی ئاسمانی ئەلعەرەبییە کاسێتەکەی پیشاندا– وتی: من ئامـادەم دەیـان هـەزار لەهاووڵاتیان بکوژم بەبێ ئەوەی یەك تاڵە موی لەشم بلەرزێت.. سەدام–ی جەلاد پێویستیی بەم لێدوانەش نەبوو، چونکە کەسی شمشێربەدەست کەسێکی بەختەوەرە، ئەو پێش ئـەوەی ببێتە شمشێربەدەست دڵـی خـۆی پەڕانـدووە و فڕێیداوەتـە بـەردەم سـەگەکان تـاوەکو رۆژێك لەرۆژان بە پەڕاندنی سـەری خـەڵك دڵتـەنگ نـەبێت. سـەدام و هـەموو ئەوانـەش کـە لەجـەنگی لـەنێوبردنی بەکۆمەڵـدا لەسـاڵی ١٩٨٨ و لەسـاڵی ١٩٩١ لـەدژی کـورد و دژی شیعە و دژی سـوننە بەتایبـەتی بەرهەڵسـتکارەکانیان لـەناوەوە و دەرەوەی عـیراق، بەشـدارییان کـرد، هەروایان کرد.

ـ ٥ ـ

ئەوەی کە ئێستا گرنگە ئەوەیە: چی بکەین بۆ ئەوەی مەینەتییەکانی کارەساتی ١٩٨٨ و ١٩٩١ دووبارە نەبنەوە؟

سەدام حسێن دوا زۆردار نابێت کە لەجیهانی عەرەبیدا دەربکەوێت. جیهانی عەرەبی لەئێستا و رابردووشدا لەهەموو ناوچەکانی جیهان زیاتر زەمینەساز و ئامادەباشە بۆ دەرکەوتنی زۆرداران. بەڵگەش بۆ ئەوە ئەو لیستە دوورو درێژەیە لەزۆرداران کە چواردە سەدەیە بەقۆناغەکانی مێژووی عەرەبدا تێپەڕیون و جێ دەستی پیرۆزیان! بەجۆرێك بەجێهێشتووە کە لەناوهێنانیاندا دەستەواژەی پیرۆزکردن بخەینە دوایان (خوا لێیان رازی بێت) .. خاکی پیرۆزی عەرەبیش! لە بەپیتترین و چاکترین جۆرەکانی خاکە بۆ چاندنی دیکاتۆری و زۆرداری. گەلی عەرەبیش لەهەموو گەلانی سەرزەمین عاشقترو پێشوازیکەرترو خووگرتووترو چێژوەرگرترو حەساوەترە بەحوکمی زۆرداران. هەر فەرمانڕەوایەکیش لەفەرمانڕەوایان دادپەروەر و خاوەن بەزەیی و سۆز و رەحم بووایە نازناوێکی ژنانەیان بەسەردا دادەبڕی هەروەك خەڵکی شام لەسەروەختی عوسمانیدا وایان لەگەڵ والی ((ئەسعەد پاشا عەزم))دا کرد کە لەبەر سۆز و رەحم و بەزەییەکەی بە ((سەعدیە)) ناودەبرا. عەرەب، نواندنی ئەم عەشق و ئەم مردنەشی لەخۆشویستنی زۆرداردا تازەکردەوە بەتایبەتی لەو هەست و وەفا و دڵسۆزییەی کە بۆ دوا زۆرداری دەرکەوتووی ناو زۆردارەکانمانی پیشاندا، ئەمە بەجۆرێك دەبینین پەتی هەڵواسینی سەدامی زۆردار بۆتە بۆینباخ و سەدام خۆیشی بۆتە ((گەورەی شەهیدان)) و گەیشتۆتە کاروانی بەخشندەکانی ئالول بەیت.

هێشتا زۆردارگەلێك هەن کە حوکم دەکەن و، حزبی بەعسیش لەوێ هێشتا چاوەڕوانە، بزووتنەوەی ئیخوان موسلمین و حزبوڵڵا و بزووتنەوەی حەماس و رێکخراوی قاعدە هەموویان لەوێ هێشتا چاوەڕوانی دامەزراندنی خەلافەتی دیکتاتۆریی ئاینین، چونکە ئەو دیکتاتۆرییەتە دڵڕەقانەی کە ئێستا لەگۆڕێدان بەس نین و دڵی ئەوانی پێ ئاو ناخواتەوە. تۆوی زۆرداری لەخاکی عەرەبدا هێشتا زۆرن و چاوەڕوانی تریشقەی کودەتا سەربازییەکان و گرمەی پارتە ئاینی و نەتەوەپەرستەکانن بۆ ئەوەی بازبدەن و لەسەر کورسییەکان دابنیشن، لەوێشەوە ئیتر ملیونەها قوڕگ بە گیانی خراپەخوازانە و خوێنی پیسەوە پێیاندا هەڵدەدەن.

چی بکەین بۆ ئەوەی هەبین بەبێ دووبارەبوونەوەی جارێکی تری دەرکەوتنی زۆرداران و بەبێ دووبارەبوونەوەی روودانی مەرگەساتی دیکە لەکوردستان و باشوری عیراق و حومات و لەهەموو جێیەکی جیهانی عەرەبی؟

پرسیارێکە زۆر زۆر ئاسانە. بەڵام وەڵامدانەوەی ئاسانترە، ئەویش ئەوەیە: هەر کاتێك کەخاوەنی ئیرادەیەکی بەهێزبووین. ئێمە هەموومان قسە لەسەر ئیرادە دەکەین و زۆری لەسەر دەڵێین، بەڵام خاوەنی نین.

مانگی ڕەوپێکردن و ئازادکردن

ـ ١ ـ

لەهەموو ساڵێکدا، مانگی نیسان/ئەبریل مانگێکە لەگرنگترین مانگەکانی گەلی عیراق بەگشتی. ئەم مانگە جگەلەوەی مانگی بەهارە و گوڵەکان دەم دەکەنەوە و باڵندەکان زۆردەبن، مانگێکە کە ئازار و برینەکانیش بیردەخەنەوە. سەبارەت بەگەلی عیراق و هەموو ئازادیخوازانی جیهان، ئەم مانگە بەبیرەوەرییەکی ئازاربەخش دادەنرێ کەتیایدا کۆڕەوە ملیۆنییە بەناوبانگەکەی ساڵی ١٩٩١ی گەلی خەباتگێڕی کورد ڕوودەدات.

لەلایەکی ترەوە، لەناوەڕاستی ئەم بەهارەدا و هەر لەمانگی ئەبریل/نیساندا ڕژێمی زۆرداری پێشوو ڕوخا، ئەو ڕژێمەی کە هۆکاری کۆڕەوی ملیۆنیی کورد بوو لەم مانگەدا. قەدەر واشی خواست کە تۆڵە لەم زۆردارە بکاتەوە، بۆیە هەر لەم مانگەشدا ڕماندی و حوکمی ستەمکارانەی ڕوخاند لەو مانگەی کەڕژێمی زۆردار زیاتر لە یەك ملیۆن کوردی بۆ سنورەکانی تورکیا و ئێران ڕاونا، ئەمەش بەمەبەستی ڕەوپێکردنیان لەعیراق و سڕینەوەی ئاسەواریان لەکوردستاندا.

ـ ٢ ـ

هیچ تایەفەیەکی عیراق، بە هەموو پۆلایی و ئازایەتییەکەوە بەرەنگاری حوکمی بەعسی زۆردار نەبووەوە لەسەروەختی سەدام حسێندا وەك ئەوەی کە کورد بەرەنگاری بووەوە. سەرەڕای هێزی سەربازی و پۆلیسی و ئەمنیی ئەم ڕژێمە، کورد لەساڵی ١٩٩١دا و لەداستانی بەناوبانگی کۆڕێ-دا کە لەنێوان پێشمەرگەکانی سەربە بەرەی کوردستانی و هێزەکانی ڕژێمی بەعسدا لەو ناوچەیە ڕوویدا کەدەکەوێتە نێوان کۆڕێ و شەقڵاوەو تائێستاش ئاسەوارەکانی ماون، پێشمەرگە توانی خراپترین شکست بەهێزەکانی ڕژێم بگەیەنێت و، فێریان بکات کەگرانە بتوانن ئیسقانی کورد بشکێنن، بەڵکو کورد هەر بەهێز و ئازایەتیی خۆیان بەئازادی و سەربەخۆیی خۆیان دەگەن، ئەمە جگە لەهاوسۆزیی کۆمەڵگا و

رای گشتیی نێودەوڵەتی لەگەڵیاندا کە هەمووی لەگەڵ شەرعییەتی نێودەوڵەتیدا بوون، ئەو شـــەرعییەتەی کـــەخۆی لەنەتـــەوە یەکگرتووەکانـــدا دەبینییـــەوە لـــەو رۆژەی کەنەتـــەوە یـەکگرتووەکان بڕیـاری ٦٨٨ی خـۆی دەرکـرد بـۆ ئـەوەی دەسـتپێکی کۆمـەڵێك لـەبڕیارە رەواکـان بێـت بـۆ پاراسـتنی کـوردو هاریکـاریکردن لەگەڵیانـدا لـەداخوازییان بـۆ ئـازادی و سـەربەخۆییان و دامەزرانـدنی قـەوارەی خۆیـان وەك ئـەوەی کەئێستا لەکوردسـتانی عیراقدا هەیە.

ـ ٣ ـ

ئەوەی ئەو ئەدەبییاتە کەمەی خوێندبێتەوە کە لەسەر کۆڕەوە ملیۆنییە گەورەکەی ساڵی ١٩٩١ نوسـراوە، هیچـی تـری بـۆ نـاکرێ تـەنها ئـەوە نـەبێت کەهاوسـۆزی کـوردبێ لـەو کارەساتەی کەهەموو جیهان لەپێناویدا گریا وەك چۆن ئێستا بۆ ئەوە دەگری کە لە دارفۆر و فەلەستین و ناوەڕاست و باشوری عیراقیشـدا روودەدات. هەرچی میللـەتی منـە لەعـەرەب و رۆشـــنبیران ئـــەوە تەماشـــاکەربوون و وەســـتابوون و جوڵـــەیان نـــەکرد دوای ئـــەوەی کـــە کۆبۆنەکانی نەوت، کە سەدام بۆی بڕیبوونەوە، سڕی کردبوون. ئەو کۆبۆنانەی کە رۆژنامەی (ئەلمـەدا) سـاڵی ٢٠٠٤ بڵاویکردنـەوە و ریسـوایکردن، کۆبۆنـەکان کـە درێـژبووەوە بـۆ سـەرکردەی پارتـە ناسیۆنالیسـتو ئاینییـەکان و کەسـایەتییە سیاسـییەکان و نوسـەران و رۆژنامەنووسان و پیاوانی کار و بازرگانان و ..هتد .. ئەوەش ئەو نرخە کەمەیە کە حوکمی سـەدام حسـێن دەیبەخشـی بـۆ ئـەوەی زمـانی خـەڵکی پـێ بێـدەنگ بکـا و عەقڵـەکانی پـێ لەکاربخا و ویژدانەکانی پێ بکڕێ، هەرواشی کرد.

لـەو دەمـەدا کـە رای گشـتیی عـەرەبی و میـدیای عـەرەبی لەسـەر پوچـترین هۆکـارو بـێ بایـەخترین رووداوە رادەوەستێت، زۆربـەی رۆشـنبیرانی عـەرەب گـوێی خۆیـان کـەڕ دەکـردو چاوی خۆیـان دادەخسـتو رووی خۆیـان وەردەگێـڕا تـاوەکو ئـەو کارەسـاتە مرۆییـە قورسـە نەبیسـتنو نـەبینن کـە لـەژێر چـاو و گـوێی هـەموو عەرەبـدا لـەباکوری عـیراق روویـدەدا. هـەمووشمان لەبیرمانـە کـە چـۆن ئیـدوارد سـەعید بەیانناـمـەی ناڕەزایی دەربـڕینی لەسـەر کـاروکردەوە تۆقێنـەرەکانی سـەدام دڕانـد و رەتـی کـردەوە کـەئیمزای لەسـەر بکـات. ئـەوەش یـەکێك بـوو لەمەینەتییـەکانی رۆشـنبیریی عـەرەبی و رۆشـنبیرانی عـەرەب لـەو ماوەیـەوە و تائێسـتا. دەشـێت هـەڵکردنی پـەڕۆی پرسـەنامەکان و بەتونـدی بەخۆداکێشـان و گریـانی هستیرییانە کەبۆ لەسێدارەدانی زۆرداری پێشوو سەدام حسێن کرا گەورەترین بەڵگـەبێت کە عـەقڵی عـەرەبی تائێسـتا لەکارکـەوتووە و، ویـژدانی عـەرەبیش لای زۆرێـك لەرۆشـنبیرانی

عەرەب هێشتا ئامادەگیی نییە و، سرپووە بەزێڕی سەدام و، دوای ئەویش زێڕی رەغد–ی کچی کەلەباوکییەوە پارەی دزراوی زۆری بەمیرات بۆ بەجێماوە و خەریکی ئەوەیە هەڵیدەڕێژێتە شادەمارەکانی رۆشنبیریی عەرەبیی وشکهەڵهاتووە وەك چۆن هەمان شتی کرد لەکاتی دادگاییکردنی سەدامی زۆردار و دوای لەسێدارەدانیشی.

ـ ٤ ـ

کۆڕەوی ملیۆنیی کورد لەساڵی ١٩٩١، لەمێژووی کوردی عیراقدا داستانێکی مرۆیی گەورەیە. ئەم داستانە پێویستی بەخزمەتکردنی رۆشنبیری و هونەریی گەورە هەیە. واتە رۆماننووسانی گەورەی کورد وەك سەلیم بەرەکات–ی شاعیر و رۆماننوسی کوردی سوریا کە تائێستا دەیان رۆمانی بەناوبانگی نوسیوە و، هەروەها رۆماننووسانی کوردی عیراق وەك محەمەد موکری و خەسرەو جاف و فەرهاد پیربال و دەیان رۆماننوسی تری کوردی عیراق، هەموو ئەوانە داوای ئەوەیان لێدەکرێت کە لەسەر ئەو داستانە کوردییە بوەستن کەخۆی لە کۆڕەوی ملیۆنیی ١٩٩١دا دەبینێتەوە. هەروەها ئەرکی وەزارەتی رۆشنبیریی کوردیو وەزیرە چالاکەکەیەتی(فەلەکەدین کاکەیی) کە خەلاتێکی دارایی باش دابنێ بۆ رۆمانی سەرکەوتووی ئەو پێشبڕکێیەی کە بۆ ئەو مەبەستە رێك دەخرێت، ئەم کارە رۆماننوسانی کورد هاندەدات بۆ نوسین لەسەر ئەم داستانە مرۆییە گەورەیە. هەروەها ئەرکی وەزارەتی رۆشنبیری لەحکومەتی کوردی ئەوەیە کە پلان دابنێ بۆ بەرهەم هێنانو وێنەگرتنی پتر لە فیلمێکی سینەمایی جیهانی لەسەر ئەم داستانەو بانگێشتی گەورە دەرهێنەرانی جیهانیش بکات بۆ ئەو مەبەستە. باسەیر بکەین کە جولەکە چییان بەهۆلۆکۆستی نازی کردو چۆن لەپشت قۆزتنەوەی کارەساتەکانیان و وێناکردنیان لەرۆمان و سینەمادا توانیان قازانجێکی سیاسی و مێژوویی و رۆشنبیریی زۆرو زەوەند بەدەست بهێنن.

هەتا ئێستا فیلمی بەناوبانگی (جارنامەی شندلەر) هەست و سۆزمان دەهەژێنێ و هەرگیز بیریش ناچێتەوە. کاریگەریی ئەو فیلمە لە دەیان کتێبی مێژوویی قوڵتربوو کە لەسەر هۆلۆکۆستی نازی نوسران، لەسەدان شیعری خەمهێنەریش کاریگەریی زۆرتر بوو کە شاعیران لەسەر هۆلۆکۆست ـ یان هۆنیوەتەوە. پێشم وایە ئەوەی کە لەکۆڕەوی ملیۆنیی ساڵی ١٩٩١دا روویدا زۆر لەوە خراپتربوو کە لەهۆلۆکۆستی نازیدا روویدا. ئەفسانەی هۆلۆکۆستی نازی ـ ش هیچ شتێك خزمەتی نەکردووە وەك ئەوەی کە سینەمای بونیادنراو لەسەر بنەمای رۆمانی هونەریی خزمەتی کردووە. بۆیە وەزیرە کاراکەی رۆشنبیری لە حکومەتی کوردستان لەسەریەتی کەبایەخی زۆر بەم مەسەلەیە بدات.

دۆزی کورد لە فکری نوێی ئوردنیدا

ـ ١ ـ

دۆزی کورد بەئاستە عیراقی و ئیقلیمی و ئاستە گشتییەکەی کە تورکیا و ئێران و سوریا و ئەرمینیا دەگرێتەوە، بۆ رای گشتیی عەرەبی بەتەواوی شینەکرابوەوەو هێشتاش شی نەکراوەتەوە. دەشێت هەر ئەمەش بێ بووبێتە هۆی بەدحاڵبوونێکی گەورە بۆ دۆزی کورد و بۆ دامەزرانی کوردستانی عیراق و پاشان کوردستانی گەورە، دوای ئازادبوونی تەواوەتیی لە تورکیا و ئێران و سوریا. هەر بۆیە ئێمە تێبینی گۆڕانێکی گرنگ دەکەین لە هەڵوێستە عەرەبییەکاندا بەتایبەتی لای رۆشنبیران و میدیاکاران کاتێك کەدۆزی کورد بەشێوەیەکی بابەتی و زانستی و هێمنانە شی دەکرێتەوە، هەروەك لەکۆڕی (برایەتیی کوردی- عەرەبی، بۆ کوێ؟)بۆمان دەرکەوت کە (منتدى الأردن الجديد) سازیکرد کە سەکۆیەکی دیالۆگئامێزی سەنتەری ئوردنی نوێیە بۆ لێکۆڵینەوە. لەو کۆڕەدا مامۆستا سامی شۆڕش وەزیری رۆشنبیریی پێشووی هەرێمی کوردستان(٢٠٠٤-٢٠٠٦) کۆڕێکی گرنگی گێڕا. ئەم کۆڕە-ش کە جەماوەرێکی زۆر لەسیاسییەکان و میدیاکاران ئامادەی بوون هەرایەکی گەورەی وروژاند و پەرچەکرداری توندی بەدواداهات کە هەندێك لەو پەرچەکرادارانە هەڵگری مۆرکی تۆمەتبارکردن بوون لەهەتیوەکانی سەدام حسێن ـ ەوە. لە کۆڕەکەدا دەستەبژێرێك لە سیاسییەکان و رۆشنبیران بەشداربوون، لەوانە: زەید حەمزە ـ ی وەزیری پێشووی تەندروستیی ئوردن کە لەپێجەمین فێستیڤاڵی مەدای رووناکبیری ـ یش لەهەولێر ئامادەبوو، وەدیع شەرایحە مامۆستای ئابووری لە زانکۆی ئوردن، حەمادە فەراعینە رۆژنامەنووس و ئەندامی پێشووی پەرلەمان، د. روحی شحالتوغ ئەندامی پەرلەمانی ئوردن، پارێزەر عەبدولمونعیم ئەلکوردی، مامۆستا حازم مەبیزین نوسەر لەرۆژنامەی (الرأي)، موسا ئەلموعایتە سکرتێری گشتیی پارتی چەپی دیموکراسی، هانی ئەلحورانی بەڕێوەبەری سەنتەری ئوردنی نوێ بۆ لێکۆڵینەوە و، حازم قەشوع سکرتێری گشتیی پارتی ریسالە ـ ی ئوردنی.

ـ ٢ ـ

گرنگترین شتێکیش کە وەزیری رۆشنبیریی پێشووی هەرێمی کوردستانی عیراق سامی شۆڕش وتبێتی ئەوەبوو کە وتی: کورد رۆڵێکی بەرچاویان لەنزیککردنەوەی گۆشەنیگای پێکهاتە جیاوازەکانی عیراقدا گێڕاوە بۆ بەشداریکردن لەپرۆسەی سیاسی و ئاشتبوونەوەی نیشتمانیدا، ئەوەش لەپێناوی پاڵنانی بارودۆخەکان لەعیراق بەرەو سەقامگیری و جێگیری. هەروەها کورد رۆڵێکی گەورەیان لەسیاسەت و کاری دیبلۆماسی و لەشەڕی بەکردەوە لەدژی رژێمی پێشوو گێڕاوە، ئامانجیشیان ئەوەبوو کە ئەم بەشدارییە لەکاری عیراقیی نیشتمانییانەدا ببێتە هۆی دامەزراندنی عیراقێکی دیموکراتیی پەرلەمانیی فیدراڵیی سەقامگیر، عیراقێك کە تیایدا هەمووان ماف چوونیەك و باری ئارام و گیانی دڵنیاییان لەپاشەڕۆژ هەبێ و دوور لەجەنگ و ناکۆکییەکان و رق و قینەی تایەفەگەری و نەژادییە وێرانکەرەکان بن. شۆڕش ئەوەشی وت کە: " برایەتیی عەرەبی ـ کوردی، تەنها لەسەر هاوبەشیی سیاسیی دروست نەبووە، بەڵکو لەسەر رایەڵە کولتوری و ئابووری و کۆمەڵایەتییەکان و لەسەر بەرژەوەندیی هاوبەش و چارەنووسی هاوبەش و یەك نیشتمانیش دامەزراوە. برایەتیی کوردی ـ عەرەبی لەعیراق و دەرەوەی عیراقیش لەبەردەم تاقیکردنەوەیەکی قورسدایە و بگرە لەبەردەم چەند هەڕەشەیەکی گەورەدایە" بۆیە داوای کرد بەئارامگرتن و دیموکراسی و کرانەوە و گیانی سەردەم رووبەڕووی ئەو هەڕەشانەی ببنەوە. شۆڕش جەختی لەسەر پێویستیی ئەوەش کە لێپرسراوە عیراقییەکان گیانی ئاشتبوونەوە و مامەڵەکردنیان تێدابێ بەپێی سیاسەتێك کە ئامانجی لەخۆگرتنی هەمووانی هەبێت لەچوارچێوەی حکومەتێکی بنکە فراواندا. شۆڕش بەراشکاوی ئەوەشی دوپاتکردەوە کە "بەردەوامبوونی درزەکان لەپەیوەندییەکانی عەرەبی ـ کوردیدا دەشێت ببێتە مایەی پەنابردنی کورد بۆ گەڕان بەدوای پەیوەندیی تردا، پەیوەندیی بەهێزتر لەگەڵ وڵاتە یەکگرتووەکانی ئەمریکا و لەگەڵ وڵاتانی ئەوروپا و، پەیوەندیی لەگەڵ وڵاتانی تری ناوچەکەدا. کورد وەك حاڵی هەر گەلێکی دی پێویستیی بە فەزایەك لەپەیوەندییە تەندروستەکان و ئاڵوگۆڕی لێك گەیشتن هەیە، کاتێك کە کورد هەوای تەندروست لەناو نیشتمانەکەی خۆیاندا لەدەست دەدەن ئەوە هیچ هێزێك ناتوانێت لۆمەیان بکات لەسەر ئەوەی هەوڵبدەن سەربکێشنە دەرەوەی پەنجەرە بۆ ئەوەی هەوای پێویست بۆ بەردەوامبوونی ژیان هەڵمژن"..

مشتومڕێکی دورودرێژ و توندیش لەم کۆڕەدا لەنێوان وەزیری ڕۆشنبیریی کورد و رووناکبیرە ئوردنییەکان دروستبوو، بەتایبەتی کە شەقامی ئوردنی لەلایەن پارتە ئاینی و ناسیۆنالیستە ئوردنییەکانەوە زۆر بەهێز لەدژی کورد هاندراون، ئەوەش لەئەنجامی پەیوەندیی پتەوی ئەم پارتانە بەرژێمی سەدام حسێنەوە و لەئەنجامی ئەوەش کە سەدام حسێن شەقامی ئوردنی و رای گشتیی ئوردنی و چالاکییە حزبی و سەندیکاییەکانی نوقمکردبوو بەبەخشش و دیارییەکان لەکۆبۆناتی نەوت و نەوتی بەلاش و لەو پارە زۆروزەوەندەش کەبەسەر سوودمەندانی ئەم پارت و سەندیکایانەو هەموو ئەو هێزانەدا دابەشی دەکردن کە رای گشتیی ئوردنییان پێك دەهێنا. بەڵام ئەو مشتومڕە لە کۆڕەکە لەدواییدا بووە مایەی تێگەیشتنێکی گەورەتر و قوڵتری دۆز و مەسەلەی کورد، کارێك کە پاڵی بەنوسەر و رۆژنامەنوسێکی گرنگی وەکو مەحمود ئەلریماوی ـ یەوە نا لەرۆژنامەی (الرأي)، کە لەرۆژنامە گەورەکانی ئوردن و گرنگترینیانە، وتارێك بەناونیشانی (شانسەکانی کوردی عیراق) بنوسێت و قسەیەکی بوێرانە بکات کە، پێش چەند ساڵێکی کەم، قورس بوو بوترێت کاتێك کە تەواوی شەقامی ئوردنی لەگەڵ سەدام حسێن بوو. ئەلریماوی لەوتارەکەیدا ئەوەی وتووە کە:" نهێنی نییە هەرێمی کوردستانی عیراق سوودمەندی یەکەمە ئەگەر تاقە سوودمەند نەبێ لەو گۆڕانکارییانەی کە لەو چوارساڵەدا لەناوچە روویاندا. ئەوێ ئارامترین و سەقامگیرترین ناوچەیە لەعیراق و بەکردەوە دۆخی دەوڵەتێکی سەربەخۆی هەیە". هەرچی پەیوەندیی بە کەرکوکەوە هەیە ئەلریماوی لەهەمان وتاریدا دەڵێت:" هەردوو حزبی حوکمڕان" پارتی دیموکرات و یەکێتیی نیشتمانی بانگەواز بۆ عیراقێکی دیموکراتیی یەکگرتوو و سیستمێکی فیدراڵی دەکەن کە ئەگەر سەرتاسەری عیراق نەگرێتەوە ئەوە دەبێ هەولێر و سلێمانی و دهۆك و کەرکوك بگرێتەوە بەو پێیەی کورد کەرکوك بەشاری خۆیان ئەزانن و پێیان وایە بەهۆی نیشتەجێکردنەوە لەسەردەمی رژێمی پێشوودا بەزۆرملێ بەعەرەبکراوە. بەکردەوەش کورد گەڕایەوە بۆ کەرکوك و ژمارەیەك لەدانیشتووانە عەرەبەکەی کەرکوکیش بەپارچەیەك زەویی نیشتەجێبوون و قەرەبوویەکی دارایی لەلایەن حکومەتی ناوەندییەوە قەرەبووکرانەوە، ئەوەش لەبەرامبەر ئەوەی شارەکە چۆڵ بکەن" (رۆژنامەی ئەلرەئی ٢٠٠٧/٦/٥).

قسەی لەم جۆرەش لەنوسەرێکی رۆژنامەنوسیی ئوردنی لەیەکەمین رۆژنامەی ئوردندا بە کودەتایەکی گەورە دادەنرێت لەفکری ئوردنیدا و بەوەرچەرخانێکی بەرهەمهێنەریش بەلای

هـەق و راسـتیدا لـەعیراق و بەتایبـەتی لەکوردسـتان، بەتایبـەتی کـە مـەحمود ئـەلریماوی ناسـراوە بەئاراسـتە ناسیۆنالیسـتییە دەمارگیرەکـانیو بـەوەی یەکێکـە لەئەنـدامانی حزبـی بـەعس لـەئوردن. هـەروەها ئـەو لەبنەماڵـەی ئـەلریماوی ـ شـە کـە ناسـراوە بەلایـەنگیریکردن لەحزبی بەعس بەرابەرایەتیی عەبدوڵلا ئەلریماوی سکرتێری گشتیی پێشووی حزبی بـەعس لەئوردن و، دامەزرێنەری رۆژنامەی (البعث) لەساڵی ١٩٥٨ و، یەکێك لەتیۆریزەکارانی ئـەم حزبە و، دانەری کتێبی (النظرية الثورية المعاصرة) و (موسوعة الوعي العقائدي العربي)و(الموقف القومي)یش.

ـ ٤ ـ

ئـەم کـۆڕە گرنگـە شـوێنەواری هـەر لەسـەر فکـری سیاسـیی ئـوردنی و عـەرەبی دانـەنا، بەڵکو تێپەڕی بۆ رۆژئاوا و بەتایبەتیش بۆ ئیتاڵیا. لـەم رووەوە، ئاژانسـی ئـاکی ـ ی ئیتـاڵی بـۆ هـەواڵ چـالاکییەکانی ئـەم کـۆڕەی گواسـتەوەو تـوانجێکی پـۆزەتیڤ و گرنگـی لەسـەری تۆمـارکرد و وتـی: ((زانـراوە کـە پەیوەنـدیی هـەردوو گـەلی عـەرەب و کـورد پەیوەندییـەکی مێژوویی بەڵگەدارە، بەدرێژایی هەزار ساڵی رابردوو هاوپەیمانێتییەك لەنێوان هەردوو گەلدا دروسـتبووەو، کـورد بەشـداریی هـەموو جەنگـەکانی عـەرەبیان کـردووە بـۆ بـەرگرتن لەداگیرکەران بەتایبەتی لەماوەی جەنگەکانی خاچپەرستی کە تیایاندا سەلاحەدین ئەیوبی، کە کوردە، سەرکردایەتیی لایەنی عەرەبیی دەکرد و چەند ئیمارەتێکی عـەرەبی دامـەزران کـە حوکمڕانـانی کـورد سـەرداریان بـوون، بـەلام ئـەم پەیوەندییـە گـرفتی تێکـەوت و لـەدوای رێککەوتننامەی سایکس ـ بیکۆ وریایی و گومانی تێخزا، ئەو رێککەوتننامەیەی کە ولاتانی شامی بۆ چەند دەوڵەتێکی بچووك دابەشکرد لەژێر پاسەوانیی بەریتانی و فەرنسی و کورد ـ ی لەدامەزرانـدنی دەوڵـەتی خـۆی بێبـەش کـرد، لەوکاتەشـەوە کـورد ئـیش بـۆ یەکخسـتنی ولاتەکـەیان دەکـەن کـە لـەنێوان تورکیـا و ئێـران و عـیراق و سـوریا و یـەکێتیی سـۆڤێت دابەشـکرا. عـەرەبیش لەگەڵیانـدا دەرفەتبـەخش نـەبوون و رازی نـەبوون بەدامەزرانـدنی دەوڵەتێکی کوردی لەو هەرێمە کوردییانەی کە دەکەونە ولاتانی عەرەبییەوە..

هێشتا قسەش ماوە لەبارەی کۆڕی (برایەتی عەرەبی– کوردی، بەرەو کوێ؟)..

بۆ رزگارکردنی عیراق، قەرەزاوی:
(پیاوە پێویستەکە)، هاوار بۆ کورد دەبا !

ـ ١ ـ

لـە مزگـەوتی عومـەر بـن خـەتاب-ەوە لـە دەوحـە، شـێخ یوسـف قـەرەزاوی داوای لـە سەرکردەکانی کورد و چالاکە سیاسییەکانیان کرد کە دەستی خێر بخەنە ناو ئەو ململانێ مەزهەبگەرابییەی ئێستای نێوان سوننە و شیعەی عیراقەوە. بێگومان سەرکردەکانی کورد بیر لەم داخوازییە دەکەنەوەو تەماشاش دەکەن بزانن لەم بارەیەوە چییان لەدەست دێ بیکەن، ئەوان عاقڵیشنو دەتوانن ئەو کارە بکەن، بەڵگەی عەقڵانییەتیشیان ئەوەیە کە لە هەرێمی کوردستاندا کردوویانە لە ڕووی ڕێکخستنی باری ئاسایش و بڵاوکردنەوەی سەقامگیری و گەشەکردن و هاندانی وەبەرهێنان، بە جۆرێك کە بە عەقڵی پێشکەتنخواز و رەسەنی خۆیان توانیان جوانترین بەری ئەو ئازادییە بۆ خۆیان لێبکەنەوە کە لە بەرەبەیانی ٩ ی نیسانی ٢٠٠٣ دا روویدا و، خۆیان نەگلاندە ململانێی سیاسی و مەزهەبییەوە وەك سوننە و شیعە لە ناوەڕاست و باشووردا خۆیان تێوەگلاند.

ـ ٢ ـ

بەڵام کۆمەڵێك پرسیاری زۆر هەیە کە ئێستا دەمانەوێ بیانخەینەڕوو:

– چی وای لە قەرەزاوی کرد ئێستاکە ئەو بانگەوازە ئاراستە بکات ؟

– ئەوە چۆن قەرەزاوی عەقڵی بڕی کەوا ئێستا لە عیراقدا گەلێك هەیە پێی ئەوترێ کورد لە کاتێکدا هەر خۆی بوو کە ئەم گەلەی پشت گوێ خست و بە درێژایی ساڵانی رابردوو لە چەوساندنەوەیان و کوشتنیان و وێرانکردنیان و راگوێزانیان بێدەنگ بوو بێ ئەوەی تەنها یەك وشەی هەق دەرهەق بەم گەلە بڵێ ؟

– کورد چۆن دەتوانن لە قەرەزاوی نزیك ببنەوە و بانگەوازەکەی جێبەجێ بکەن لە کاتێکدا ئەوە هەر قەرەزاوی بوو کە لە رابردوودا خەباتیان و ئازادییان و رزگارییان و

سەربەخۆیانی بە ناوی ئیسلامەوە رەت دەکردەوە، ئەو ئیسلامەی کە ئەو و کۆمەڵێکی تر لە فیقهزانەکانی دەسەڵاتداران لەجیهانی عەرەبیدا، رفاندوویانەو لەبەرچاوانیان بزر کردووە.

– ئایا قەرەزاوی، لە کاتی شاڵاوە وەحشیگەرەکانی ئەنفالدا کە بە ئەندازەی هۆلۆکۆستی کوردە، بگرە توقێنەرتریشە لە هۆلۆکۆست، لە کوێ بوو؟

– بۆچی مزگەوتی عومەر بن خەتاب لە دەوحە لە ئاست ئەوەی کە سەدامی ستەمکاری لە گۆڕنراو ئەنجامیداو ئەوەش کە (عەلی کیمیاوی) کردی کە ئێستا دادگایی دەکرێت، بە ناڕەزاییەك نەجولاً؟ چەند کەس وشەکانی دوێنێی قەرەزاوی (پیاوە پێویستەکە) بزواندنی کە هاوار بۆ کورد دەبا بۆ رزگارکردنی عیراق لە ململانێی خوێناویی سوننە و شیعەدا؟

ـ ٣ ـ

داواکردن لە کوردە عاقڵەکان بۆ ئەوەی ئەو ململانێ و یەکترکوژییە مەزهەبییە گەوجەی لەنێوان هەردوو تایەفەی شیعە و سوننەی عەرەب ببڕنەوە، خواستێکی رەوایە. پێشتریش رۆشنبیرە لیبراڵەکان داوای شتێکی وایان لە کورد کردبوو، ئەمەش بەو پێیەی کە کورد ئەو بەشە پێشەنگە عیراقییەن کە دەبێ دوویان بکەون. کورد نەکەوتنە ژێر کاریگەریتییە سیاسییە دەرەکییەکانیش: کاریگەریی ئێران و بە تایبەتی سوریا، بڕیاری نیشتمانی و سەروەرانەی تەندروست ـ ی خۆشیاندا و، هەرێمەکەی خۆیان، هەروەك پێشتر شیمان کردەوە، بە باشترین جۆری بونیادنان کە ئێستا بەدەست بێت لە عیراقدا، بونیادنا.

بەڵام ئەم بانگەشەیە لەلایەن شێخ قەرەزاوییەوە(پیاوە پێویستەکە) بانگەشەیەکە، نامەوێ بڵێم بانگەشەیەکی ژەهراوییە ئەوەندەی کە بانگەشەیەکی هەقە و شتێکی پوچی لێ دەویستریّ. ئەو مەرامەیشی کە لێی ئاشکرا کراوە، گلاندنی کوردە لەو ململانێیەی کە ئێستا لە نێوان هەردوو تایەفەی شیعە و سوننەی عەرەبدا هەیە. پاشان ئەم بانگەشەیە جێی گومانەو، پێویست بوو ئاراستەی سوریا و ئێران کرایە پێش ئەوەی ئاراستەی کورد بکرێت، چونکە ئەوە ئەو دوو رژێمە بوون کە بەشێکی گەورەیان لە عیراق سوتاند و وێرانکرد کە خۆیشی ئەوەی هەڵدەگرت بەو جۆرە بسوتێت و وێران بێت، ئەمە لە کاتێکدا کە ئەو دوو رژێمە نەیانتوانی باکوری عیراق و هەرێمی کوردستان بسوتێنن و وێران بکەن، چونکە ئەم هەرێمە لە سوتاندن و وێرانکاریی سوری – ئێرانی یاخی بوو. هەروەها پێویستە ئەم بانگەشەیە ئاراستەی فیقهزانەکانی دەسەڵاتداران و فیقهزانەکانی تیرۆر بکرێت، ئەوانەی کە

به فتوا یەك لە دوای یەکەکانیان شیعە و وسوننەیان لەسەر ئەو یەکترکوشتنە خوێناوییە گەوجانەیە هاندا.

ئەوەی کە دڕکیشی چاندووە لەسەریەتی هەر ئێستا بیدوریتەوە و داوای دورینەوەی لە خەڵکی دی نەکات.

ـ ٤ ـ

شێخ قەرەزاوی (پیاوە پێویستەکە)، بەو پێیەی کە سەرۆکی یەکێتیی جیهانیی زانایانی موسڵمان ـ ە، بانگەواز بۆ کورد دەکا و داوایان لێ دەکات کە بۆ راگرتنی ئەو کوشت و کوشتارەی دەرهەق بە عیراقییەکان بەڕێوە دەچێت دەستی خێر وەربدەن و دەڵێ: ئەوەی لە عیراقدا روودەدات لەو کوشتارەی کە لەسەر شوناس هەیە، لەشی مرۆڤ گرژ دەکەن و سەریش سپی دەکەن. ئەمە لەکاتێکدا کە ئەوە هەر قەرەزاوی خۆی بوو، ئەو فەقیهەی تیرۆر بوو کە بە فتواکانی خوێنی کوردی حەڵاڵ دەکرد بە تایبەتی کاتێك کە لە سەندیکای رۆژنامەنووسان لە قاهیرە ساڵی ٢٠٠٤ فتوا بەناوبانگەکەی دەرکرد، فتوای کوشتنی ئەمریکییەکان لەعیراق و هەر کەسێك کە هاوکارییان دەکات، ئاشکراشە کە ئەوە کورد بوو لە بەرژەوەندیی ئازادی و سەربەخۆیی و بونیادنانی هەرێمەکەیان، هاوکاریی ئەمریکییەکانیان کرد.

ئەوە هەر قەرەزاوی-یش بوو کە بێدەنگ بوو لە هەموو تاوانەکانی سوننە لەکوردستان یان لە هەر شوێنێك لە شوێنەکانی عیراقدا لە ساڵی ٢٠٠٣وە تا ئەمڕۆ. کاتێکیش کە تاوانبارە تیرۆریستەکان، کە قەرەزاوی جارێك پێیان دەڵێ:(موجاهیدەکان) و جارێك پێیان دەڵێ:(بەرەنگاریکاران/ المقاومون)، چەند شوێنێکی کوردستانیان تەقاندەوە و لە شایی و ئاهەنگەکاندا ژن و منداڵ و پیرەمێرد و خەڵکی بێ گوناهیان کوشت، قەرەزاوی لەجێی خۆی جوڵەی نەکرد و فتوایەکی دەرنەکرد ئەم تاوانانە سەرزەنشت بکا و، خۆپیشاندانێکی گەورەشی بەڕێوە نەبرد وەك ئەو خۆپیشاندانەی کە لەکاتی هێرشکردنی تیرۆریستاندا بۆ سەر قوتابخانەیەکی منداڵان لە دەوحە، بەڕێوەی برد.

قەرەزاوی حاڵی وەك حاڵی ئەودوای پیاوە گەورەکانی دامەزراوەی ئاینییە لە سەرتاسەری وڵاتانی عەرەبیدا و، دێت و بە دوو تەرازوو نا، بەڵکو بە هەزار کۆت و بەند و تەرازوو شتەکان کێشانە و پێوانە دەکا.

ـ ٥ ـ

لەم رۆژگارەماندا پیاوە دیارەکانی ئاین وا رێچکەیان گرتووە کە بە گوێرەی ئەوەی خۆیان دەیانەوێت و ئامانجیانە مانا بە تێکستی ئاینی ببەخشن. لەم رووەوە، شێخ قەرەزاوی لە سەردەمی سەدام حسێن-دا دەمی قورئانی نەکردەوە و ئەو هاندانانەی تیا نەبینین کە لەسەر سووکایەتی نەکردنن بە ئابڕوی مرۆڤ و ئابڕوی موسڵمان و نەچەوساندنەوەی و خراپەنەکردن دەرهەقی. ئەو، واتە قەرەزاوی، چاوی خۆی نوقاند و هەویری تەپاندە گوێچکەیەکییەوە و قوڕ-یش بە گوێچکەکەی دیکەی تاوەکو دەنگی هاواری چەوساوە و ئازاردراوەکان نەبیستێت و، ئەوە نەبینێت کە سەدامی ستەمکار بە کوردی کرد لە باکوری عیراق و دەرەوەی عیراقیش. هەرچی ئەمڕۆیە، دەبینین قەرەزاوی دەمی قورئان دەکاتەوە و لە دەقە پیرۆزەکانمان بەسەردا دەخوێنێت لەو دەقانەی کە سوود بەو دۆز و مەسەلەیەی ئەو دەگەیەنن کە ئێستا لە عیراق بەرگریی لێدەکات نەك ئەوەی کە دەشیا سوود بە دۆز و مەینەتی و کارەساتەکانی کورد بگەیەنێت.

ـ ٦ ـ

قەرەزاوی (پیاوە پێویستەکە) و خەڵکانی تریش لە پیاوە دیارە فیقهزانەکانی دەسەڵاتداران، لە رووبەڕووبوونەوەیاندا بۆ رووداوە سیاسییەکان رێبازێکی گوڵبژێرییانە (إنتقائي)پەیڕەو دەکەن. ئەوان داری ئاین بەکاردێنن بۆ دەست خستنە ناقڕەی سیاسەتەوە، رێبازی گوڵبژێرییشیان لەسەر هەڵبژاردنی ئەو دەقانە دەوەستێت کە لەبەرژەوەندییانە و خزمەت بە مەرامەکانیان و مەرامە سیاسییەکانی دەسەڵاتداران دەکات. حەسە حەنەفی لە کتێبی (مشايخ السلطان) دا رەخنە لەو پیاوە ئاینییانە دەگرێت کە دەمی قورئان و کتێبی فەرموودەکانی پێغەمبەر دەکەنەوە و ئەو شتە گوڵبژێر دەکەن کە خۆیان دەیانەوێت و، لەگەڵ چێشتی ئەو رۆژەیان و چێژی فلانە دەسەڵاتداردا دەگونجێت. ئەو دەڵێ: دوای بڕیارەکانی کۆنگرەی خەرتوم ـ ی پاش نوشستی حوزەیرانی ساڵی ١٩٦٧ و هەرسێ (نا)ەکە، نا بۆ رێککەوتن، نا بۆ دانوستان، نا بۆ دانپێدانان بە ئیسرائیل، فوقەهای دەسەڵات بە فتوا و دەقە ئاینییەکان دەستیانکرد بە پاساو هێنانەوە بۆ ئەم سێ (نا)یە: (و أعدو لهم ما أستطعتم من قوة و من رباط الخيل)، (و جاهدوا في الله حق جهاده)، (أذن للذين يقاتلون

بأنهم ظلموا وأن الله على نصرهم لقدير)، (و قاتلوا اللذين يقاتلونكم) لەگەڵ زۆر ئایەت و فەرموودەی تری لەم بابەتە .. کاتێکیش کە کۆماری دووەمی میسر لە کۆماری یەکەم هەڵگەڕایەوە و ڕێککەوتنامەی کامب دێڤید لە ساڵ ١٩٧٨ و پەیماننامەی ئاشتی لەنێوان میسرو ئیسرائیل لە ساڵی ١٩٧٩دا مۆرکرا، خودی فوقەهاکانی دەسەڵاتداران خۆیان بە ئایاتو فەرموودەی تر پاساویان بۆ بڕیارەکانی دەسەڵاتداران هێنایەوە : (و إن جنحوا للسلم فاجنح لها) ، (أدخلوا في السلم كافة) ئاشتی و شالۆم-یش لەیەك شت پێکهاتوون و هەردووکیان کوڕە مامی یەکترین لە نەوەی ئیبراهیم . لەسەر ئاستی ناوخۆ-ش هەمان وەرچەرخان روویدا، وەرچەرخان لە فکری سۆشیالیزم و ناسیۆنالیزم و بێ لایەنی (عدم الإنحياز)ەوە، کە ئەمە هەڵبژاردەی-ی کۆماری یەکەم بوو، بۆ سەرمایەداری و هەرێمایەتی و لایەنگیریکردن بۆ ئەمریکا و ئیسرائیل کە ئەمەش کودەتای کۆماری دووەمە کە هێشتا لە کۆماری سێیەم وکۆتایی - ی سەردەمێك لەمێژووی هاوچەرخی میسردا لە نیوەی دووەمی سەدەی بیستدا، بەردەوامە. لەم رووەوە، فوقەهای دەسەڵاتداران لە کۆماری یەکەم فتوای ئەوەیاندا کە ئیسلام ئاینی سۆشیالیزمە و، فەرموودەیەکی پێغەمبەریشیان بۆ ئەوە هێنایەوە : (الناس شركاء في ثلاث: الماء الكلأ و النار). وتیشیان خاتوو خەدیجە-ی خێزانی پێغەمبەر، دایکی سۆشیالیستەکان بووە، دیارە چەند کتێبێکیش لەو بورەدا دەرچووە، هەروەها ئەوان ئەوەشیان وت کە کەرتی گشتی لە ئیسلام-ەوەیە هەروەك دیاردەی (باج و لێبڕین) بەرجەستەی کردووە، ئەو باج و لێبڕینەش ئەوەیە کە خەلیفەکان بۆ بەرژەوەندیی گشتی لە خەڵکی وەردەگرن و لێیان دەبڕن وەك تەرخانکردنی لەوەڕگاکان بۆ حوشتر - ی خەڵکی، لەمەشەوە دەڵێن (ليس منا من بات جوعان و جاره طاوٍ)، (و الذين في أموالهم حق معلوم للسائل و المحروم).

کاتێکیش کە کودەتا لە کۆماری دووەمدا روویدا، فوقەهاکانی دەسەڵاتداران دەستیان کرد بە پاساودانی سیاسەتی کرانەوە و رەخنەگرتن لە شیوعییەتی بێ باوەڕ و وتیان (ئەوەی باوەڕی نەهێنابێ جێی متمانە نییە) کاسبیی ئازاد-یش کارێکی رەوایە، بازرگانیش لە بازاڕەکاندا حەڵاڵە، بە پشت بەستنیش بە خوا ئەوە بازرگانی پیس و بێ خێر نابێت. هەرچییەکیش کە دەستی مرۆڤ بکەوێت ئەوە رزقی ئەوە جا ئیتر، بە پشت بەستن بە رای هەندێ لە خەڵکانی زەمانی زوو، ئەو رزقە حەڵاڵ بێت یان حەرام. خۆشگوزەرانی-یش مافێکە لە مافی باوەڕداران (قل من حرّم زينة الله و الطيبات من الرزق قل هي للذين آمنوا). رۆژئاوا-ش باوەڕدارە و رۆژهەڵات کافر. لایەنگیریکردنی رۆژئاوای باوەڕداریش لە دژی رۆژهەڵاتی کافر چاکە و بەرەکەتە و سەرخستنی ئیسلام و موسڵمانانە. سەرگەورەی

شێخانی دەسەڵاتدارانیش بۆ هاندانی خەڵکی لەسەر بەشداریکردن لە دەنگدان بۆ گۆڕینی ماددەی ٧٨ لە دەستوور و بایکۆت نەکردنی هەروەك ئۆپۆزسیۆن دەیەوێت بە هەمان جۆر فتوایەکی دەرکرد (و لا تکتموا الشهادة و من یکتمها فإنه آثم قلبه). سا ئیتر چۆن دەتانەوێت باوەڕ بە بانگەشەی ئەو پیاوە ئاینییانە بکەین، ئەوانەی کە ئاینیان لەبەرچاو بزرکردو دەقە پیرۆزەکانیشیان کردۆتە لاستیکێك بۆ خۆیان.

بەئاگاهاتنەوە لە مەسەلەی کورد

ـ ١ ـ

کتێبی (بەئاگاهاتنەوە)ی تۆفیق ئەلحەکیم کە لەساڵی ١٩٧٢ دا دوای کۆچی دوایی عەبدولناسر دەریکرد و بەتوندی هێرشی کردبووەسەر، لەگرنگترین کتێبەکانی ئەلحەکیم–ە کە کاریگەریی گەورەی لەسەر فکری سیاسیی میسری، هەبوو.ئەم کتێبە هەرایەکی میدیایی و سیاسی و مێژوویی گەورەی لەمیسردا نایەوە. ئەلحەکیم لەم کتێبەدا هەڵوێستی خۆی لەئەزموونی ناسرییەت، کە لە ١٩٥٢وە دەستپێکرد و لە١٩٧٣دا کۆتایی هات، کورت کردۆتەوە بەوەی وەها باسی لەو قۆناغە کردووە کە قۆناغێك بووە گەلی میسر تیایدا هۆشیاریی لەدەست دابوو. ئەم قۆناغە رێی بەدەرکەوتنی بیروڕایەك بەئاشکرایی نەدەدا کە لەبیروڕای رابەری پەرستراو جیاوازبێت. ئەلحەکیم لەم کتێبەیدا ئەوەشی راگەیاند کە هەڵەی کردووە لەوەی بەبێ ئاگایی دوای شۆڕش کەوتووە، لەم بارەیەشەوە دەڵێ: ((سەیر لەوەدایە کەسێکی وەکو من کە لەسەر خەڵکی ئەم وڵاتە و بە پیاوی بیرمەند حسابکراوە و لەهەڵکشانی تەمەنیدا تووشی شۆڕش بووە، بتوانرێ بەدوای کەفوکوڵێکی سۆزدارانەشدا کێش بکرێت و، ئەوە بەخەیاڵمدا نەیەت بیر لە راستیی ئەو وێنەیە بکەمەوە کە بۆمان دروست دەکرا. وادیاربوو متمانە بیرکردنەوەی ئیفلیج کردبوو. بەبریسکەی هیواگەلێك سحریان لێکردبووین کە ئێمە لەمێژبوو خەونمان پێوەدەبینین، بە مەی– ی دەسکەوت و سەروەرییەکانیش مەستیان کردبووین، مەستببووین هەتا ئاگامان لەخۆ نەما. دیارە لەسەر ئەم جۆرەی ژیانیش کە تیایدا شۆڕش کردبوونی بەتەنها ئامێری پێشوازیکردن، راهاتین. نازانم چۆن کەسێکی وەکو من توانی ئەوە ببینێ و ببیستێ و ئەوەی بینی و بیستی زۆر کاری تێنە نەکات و بەهەست و سۆزی باشی خۆی لەئاست جەمال عەبدولناسردا، بمێنێتەوە. ئایا ئەوە لەدەستدانی ئاگاییە؟ یان ئەوە حاڵەتێکی نامۆی بێهۆشکردنە؟)).

بەم دان پیانانە کەدەنگی دایەوە و، بەم ووشانە، تۆفیق ئەلحەکیم کتێبە متمانەبەخشەکەی (بەئاگاهاتنەوە) پوخت کردەوە.

ئایا پەیوەندیی ئەم کتێبە بە وتاری ئەمڕۆمانەوە چییە ؟

ـ ٢ ـ

ئەو هۆشیارییە بە هەقیقەتی حوکمڕانی ناسری، یان بەوەی ناوی ناسرییەت-ی لێنرا، کە دوای نزیکەی بیست ساڵ لەحوکمی دیکتاتۆریی ناسری، بۆ تۆفیق ئەلحەکیم گەڕایەوە، ئەو هۆشیارییەیە کە دوای ٣٠ ساڵ لەحوکمی سەدام حسێن ـ ی دیکتاتۆر خەریکە بۆ رۆشنبیرانی عەرەب بەگشتی و رۆشنبیرانی ئوردنی بەتایبەتی، دەگەڕێتەوە. کەواتە دەبێ هۆشیاری هەر بگەڕێتەوە ئەگەر هەندێ جار نائامادەگیشی درێژە بکێشێت. هەر ئەمەش بوو کە بەروونی لەمیانەی کۆڕی (برایەتیی عەرەبی ـ کوردی بۆ کوێ؟) دەرکەوت کە (منتدی الأردن الجدید) سازیکرد، ئەم مونتەدایە (سەکۆیەکی دیالۆگئامێزی سەنتەری ئوردنی نوێیە بۆ لێکۆڵینەوە)و مامۆستا سامی شۆڕش وەزیری پێشووی رۆشنبیریی هەرێمی کوردستانی عیراق (٢٠٠٤ – ٢٠٠٦) کۆڕێکی گرنگی تێدا بەست، کۆڕەکەش کە کۆمەڵێکی زۆر لەسیاسی و میدیاییەکان ئامادەی بوون هەرایەکی گەورەی نایەوە و پەرچەکردارگەلێکی توندی بەدوادا هات، بەڵام گرنگترین شتێك لەم کۆڕەدا ئەوەیە کە، یەکەمین مۆژدەی بەئاگاهاتنەوە بوو بۆ فکری سیاسیی عەرەبی بەگشتی و فکری سیاسیی ئوردنی بەتایبەتی لەبارەی مەسەلەی کوردەوە. ئەمەش دوای ئەو پشتگوێخستن و نکوڵی لێکردن و گوێپێنەدانە بوو بەرامبەر بە دۆزی ناوەندیی کورد لەعیراق و دەرەوەی عیراق لەلایەن رۆشنبیرە ناسیۆنالیست و ئاینییەکانی عەرەب بەگشتی و رۆشنبیرە ئوردنییەکان بەتایبەتی: بەدرێژایی حوکمی دیکتاتۆریی سەدام حسێن و لەئەنجامی کەوتنە دوای کەفوکوڵی سۆزدارانەی نەتەوەیی و ئاینی و متمانەی کوێرانەیان بەرژێمی دیکتاتۆریی سەدام، متمانەیەك کەبووە هۆی ئیفلیجکردنی بیرکردنەوەیان، بیرکردنەوەی ئەوانەی بەبریسکەی هیواگەلێك سحریان لێکردبوون کە لەمێژبوو خەونیان پێوەدەبینی، بە مەی- ی دەسکەوت و سەروەرییەکانیش مەست ببوون، مەستببوون هەتا ئاگایان لەخۆ نەما، بەڵام ئەوە متمانەکردن بە حوکمی دیکتاتۆریی سەدام نەبوو بەتەنها کە هۆکاری ئەو هەموو کوێراییەبێت لەئاست هەقیقەتی واقیعی دیکتاتۆرییانەی سەردەمی سەدام، مەستبوون بەمەی -ی دەسکەوتەکان و سەروەرییەکانیش هۆکاری نائامادەگیی ئەم هەموو ئاگاییەی ئەو کەسانە نەبوو، چونکە سەردەمی سەدام دەسکەوت و سەروەرییەکی تیادا نەبوو ئەوەندەی کە زیان و کارەسات و تاوانی هەبوو، بەڵام ئەوە بریسکەی زێڕی سەدام بوو، کە عەبدولناسر هیچی لەوەی نەبوو بۆ ئەوەی چاوانی رۆشنبیرە میسرییەکانی پێ بنوقێنێ، کە

چاو و چاوکراوەیی رۆشنبیرانی عەرەب و رۆشنبیرە ئوردنییەکانی بەتایبەتی لەهەقیقەتی واقعی دیکتاتۆری و ئەو تاوانە قێزەوەنانە کوێر کرد کە سەدام دەرهەق بەکورد و غەیری کورد کردنی دوای ئەوەی کە سەدام ناوچەیەکی نیشتەجێکردنی رۆژنامەنووسان–ی بۆ رۆژنامەنووسە ئوردنییەکان بونیادنا و ئوتۆمبیلی مەرسیدس و کورسی خوێندن و بەخشش و ئیمتیازاتی جیاجیای بەسەردا باراندن.

ئەمڕۆش ئەم ئاگاییەیان بۆ دەگەڕێتەوە دوای ئەوەی کە ئەفسون (سِحر) رەوییەوەو، ئەفسونیش لە ئەفسونباز هەڵگەڕایەوە، کاریگەریی بریسکەی زێڕ و ئاڵتونیش نەماو هیچ لەم بریسکەیە نەما جگە لە بریسکەی زێڕی رەغد ـ ی سەدام حسێن کە دەڵێن هێشتا کاریگەریی لە ناوەندەکانی هەندێ لە رۆشنبیرە ئوردنییەکاندا ماوە، لەوانەیان کە لەرۆژی لەسێدارەدانی سەدام–ی ستەمکاردا لەخۆیان دەدا.

ـ ٣ ـ

کەواتە، ئایا نیشانەکانی بەئاگاهاتنەوە بە مەسەلەی کورد لای رۆشنبیرە ئوردنییەکان، ئەو رۆشنبیرانەی کە هەندێ لەخەڵوەتی خۆیان بەئاگاهاتنەوە چین؟، کاتێك گوێبیستی موحازەرەکەی سامی شۆڕش وەزیری پێشووی رۆشنبیریی هەرێمی کوردستان بوون.

لەو نیشانانە، :

1- بایەخدانی گەورەی رۆشنبیرە ئوردنییەکان و میدیای ئوردنی بەم کۆڕە لە رووی زۆریی ئامادەبوون و جۆراوجۆرییان و نوسینی سەرنج لەبارەیەوە لە میدیای ئوردونی.

2- سازکردنی گفتوگۆی برایانە لەم کۆڕەدا لەبارەی پەیوەندیی هەردوو گەلی عەرەب و کورد لەنێوان لایەنە جیاجیاکانی رۆشنبیرانی ئوردنداو جەختکردنەوەیان لەسەر ئەوەی کە ئەم پەیوەندییە پەیوەندییەکی مێژوویی متمانەپێکراوە. لەو رووەوە هاوپەیمانێتییەك بەدرێژایی هەزار ساڵی رابردوو لەنێوان هەردوو گەلدا دامەزرا و، گەلی کورد بەشداریی لەهەموو جەنگە عەرەبییەکاندا کرد بۆ بەرگرتن لە داگیرکەران. بەڵام ئەم پەیوەندییە گرفتی تێکەوت و ورییایی و گومانی گرتەخۆ دوای ریککەوتننامەی سایکس ـ بیکۆ کە وڵاتی شام ـ ی بۆ چەند دەوڵەتێکی بچووك لەژێر پاسەوانی بەریتانیا و فەرەنسا دابەشکرد و کورد ـ ی لەدامەزراندنی دەوڵەتی خۆیان بێبەشکرد. هەر لەو کاتەشەوە کورد ئیش بۆ یەکخستنی وڵاتەکەیان دەکەن کە بەسەر تورکیا و ئێران و عیراق و سوریا و یەکێتیی شورەویدا دابەشکرا، بەڵام کورد لەهەرێمی کوردستانی عیراقدا بەئارامگرتن و پێداگیریی خۆیان توانیان

دوای تێکۆشانێکی دورودرێژ دەسکەوتی باش بەدەست بهێنن کە خۆیان لە فیدرالّیدا دەبیننەوە.

٣ – کاریگەریی پۆزەتیڤی ئەم کۆڕە کاریگەریی هەر لەسەر ڕۆژنامەگەریی ئوردنی دانەنا، بەڵکو لەوە تێپەڕی بۆ ڕۆژنامەگەریی عەرەبی–ش کە نەیار و دوژمنی مافی کورد بوون لەوەی دەوڵەتی خۆی دابمەزرێنێت، وەك چۆن پشتگیریی سەردەمی سەدام–یان دەکرد و هێشتاش دەیکەن وەك ڕۆژنامەی (القدس العربي) کە لەلەندەن دەردەچێت. تارق ئەلفاید ـ ی پەیامنێری ئەم ڕۆژنامەیە لەعەممان پەیامێکی بۆ ڕۆژنامەکە ناردووەو بلاوی کردۆتەوەو تیایدا دەڵێت: لەدانیشتنێکی دیالۆگئامێزدا بەناونیشانی (برایەتیی عەرەبی ـ کوردی بۆ کوێ) کە ژمارەیەکی زۆر لە ڕۆشنبیران و دیبلۆماتکاران و هەندێ لەحزبە ئوردنییەکان ئامادەیبوون، سامی شۆڕش وەزیری پێشووی ڕۆشنبیریی هەرێمی کوردستان وتی: کوردەکان ئێستا دەتوانن لەماوەی ٢٤ سەعاتدا دەست بەسەر شاری ئابووری ـ ی کەرکوکدا بگرن، واشی لەقەڵەمدا کە لەمێژە مافی خۆیان لەم شارەدا هەیە. ژمارەیەکی زۆر لەئامادەبووانیش پشتگیرییان لە داواکاریی کورد کرد بۆ دامەزراندنی دەوڵەتێکی سەربەخۆی خاوەن سنوری سیاسی لە کوردستانی عیراق.

٤ – ئەم کۆڕە کاریگەریی پۆزەتیڤی بەتەنها لەسەر میدیاکارانی ئوردنیش دانەنا، بەڵکو لەوە تێپەڕی بۆ سیاسییە ئوردنییەکانیش. لەو ڕووەوە، ئەندام پەرلەمانی پێشووی ئوردن حەمادە فەراعینە لەبەڕێوەبردنی دانیشتنە گفتوگۆئامێزەکەدا هاوسۆزییەکی زۆر و پیشتگیرییەکی گەورەی نواند کاتێك وتی:((هەڵوێستمان لەدۆزی کورد هەڵوێستی لایەنگیریکردنی پێشوەختە و، دەبێ کورد دەوڵەتی سەربەخۆی خاوەن سەروەری و سنوری سیاسیی خۆی هەبێت. هەروەها دەبێ ئەمازیغییەکانیش دەوڵەتێکیان لەجەزائیردا هەبێ و ئێریترییەکانیش دەوڵەتێکیان لەسۆماڵدا هەبێ)). هەروەها عەبدولمونعیم ئەلکوردی، دیبلۆماتکاری پێشووی ئوردن لە باڵوێزخانەی ئوردن لەعیراق، وتی: ((دامەزراندنی دەوڵەتێکی کوردی لەعیراقدا مافێکی سروشتیی کوردە بەبۆنەی ئەو ستەم و چەوسانەوەیەی کە ڕووبەڕوویان بووەتەوە)). حازم قەشوع–ی سکرتێری گشتیی حزبی (رسالة)ی ئوردنیش ئەوەی خستەسەر و وتی: ((ئێمە پێویستە ڕێز لەبرایەتیی عەرەبیمان لەگەڵ کورددا بگرین، هەروەها دەبێ ڕێز لەداواو هیواکانیان بگرین و هەقی خۆشیانە کەدەوڵەتی خۆیان دابمەزرێنن)). ئەندازیار موسا ئەلموعایتە سکرتێری گشتیی (پارتی چەپی دیموکراتی)ی ئوردنیش وتی: ((پێویستە لەسەر هەمووومان کە لەگەڵ گەلی کورددا بین لەدیاریکردنی چارەنووسی خۆی و ڕاگەیاندنی دەوڵەتی سەربەخۆی خۆیدا)).. ئەوەشی خستەڕوو کە

راگەیانـدنی دەوڵـەتی کـوردی هـەقی کـوردەو هـەقی نەتـەوەی گـەورەی کـوردە لەرۆژهـەڵاتی ناوەڕاستدا لەدوای نەتەوەی عەرەب.

٥- بەئاگاهاتنەوە بە مەسەلەی کورد تەنها لەوانەدا نەبوو، بەڵکو لە هەندێ لە ئەکادیمییە ئوردنییەکانیش وەك د. وەدیع ئەلشەرایحە کە مامۆستای ئابورییە لەزانکۆی ئوردن ئـەوەمان بیسـت کـە بەوپـەڕی راشـکاویو بـوێریو ئاگـایی زانسـتیو مێـژوویی تـەواوەوە وتـی: ((راگەیانـدنی دەوڵـەتی کـوردی لـە کوردسـتانی عیراقدا مـافێکی کەفالـەتکراوە، بـەڵام ژیـانی دەوڵەتی کوردی لەچوارچێوەی عەرەبیدا، کانگای بەردەوامبوونێتی)).

پرسیاریش ئەوەیە: ئایا گەڕانەوەی ئاگایی عەرەبی و ئوردونی بەتایبەتی بە مەسەلەی کورد و بەهـەموو مافـەکانی لایەنـەکانی کۆمـەڵگا لـە رۆژهـەڵاتی ناوەڕاسـتدا و پێکهاتـەکانی، بەردەوام دەبێت ؟ ئومێدەوارین کە وابێت..

چۆن ئەتوانین
پشتیوانی لەگەلی کوردی سوریا بکەین ؟

ـ ١ ـ

لەو کاتەوەی کە بەیاننامەی جیهانی بۆ پشتیوانیکردنی گەلی کوردی سوریا لەو مەینەتییە گەورەیەی کە لەگەڵ رژێمی ئێستای سوریادا تیایدایە، لەم رۆژنامەیە و زۆربەی ئامرازە میدیاییە عەرەبییە لیبراڵییەکانی نیشتمانی عەرەبیدا کە بەگشتی لە دۆز و مەسەلەی کورد تێدەگەن، بلاو بۆتەوە، ئیمزای ئازادیخوازانی کورد و عەرەب و نەژاد و مەزهەب و رەگەزەکانیتر لەسەر یەك دەگاتە پۆستی (رێکخراوی بەرگریکردن لەکەمینەکان و مافەکانی ژنانی رۆژهەلاتی ناوەڕاست و باکوری ئەفریقیا). ئەمەش ئەگەر بەڵگەبێت بۆ شتێك ئەوە بەڵگەیە بۆ ئەوەی کە جیهانی ئازاد لەگەڵ دۆزە مرۆییەکاندایە و بێ سنور پشتگیرییان دەکات. گرنگیش ئەوەیە کە ئازابین و ئەوەندەی پێویست بێت راستگۆیانە لەگەڵ هەقدابین.

ـ ٢ ـ

ئەم بەیاننامەیە، ئەمرۆ جارێکی دی بلاوی دەکەینەوە بۆ ئەوەی ئەوانەی لەهەفتەی رابردوودا نەیانتوانی بیخوێننەوە ئەمرۆ بیخوێننەوە و ئەوانەی نەیانتوانی ئیمزای لەسەر بکەن ئیمزای بکەن، چونکە ئەوە بڕی ئیمزاکانە، کە لەسەر ئەم بەیاننامەیە دەکرێن، هێزی تەواوی پێ دەبەخشن بۆ ئەوەی قەناعەتپێکەر و کارا و راستگۆبێ بۆ ناوەندەکانی شەرعییەتی نێودەوڵەتی بەگشتی. بەم جۆرەش دەتوانین یارمەتییەکی گەورەی گەلی کوردی سوریا بدەین و، بەکردەوەش پشتگیری و پشتیوانیمان لێ کردبێت نەك تەنها بەقسە و ژاوەژاو..

ـ ٣ ـ

دوژمنـانی دۆز و مەسـەلەی کـورد لـەجیهانی عەرەبیـدا زۆرن. بەبۆنـەی دوژمنایـەتیی توندییشیان بۆ دۆز و مەسەلەی کورد لەهەموو شوێنێکدا بانگەشەی خوێنـەرانیان کـردووە کـە ئیمـزا لەسـەر ئـەم بەیاننامەیـە نەکـەن و داوایـان لـە خوێنـەران کـردووە کـە لـەدژی ئـەم بەیاننامەیـە یـەکبگرن وەك ئـەوەی ئـەم بەیاننامەیـە داوای لـەنێوبردنی نەتـەوەی عـەرەبی و ئیسلامی بکات، لەکاتێکدا کە ئەم بەیاننامەیە داوای ژیانەوەی نەتەوەیەك لە نەتەوەکانی ئەم رۆژهەڵاتە پەژموردە و دڵتەنگ و زاڵمە دەکات، نەتەوەیەك کە سـەدان ساڵە لەمافە سیاسی و ئابوری و کۆمەڵایەتی و رۆشنبیرییەکانی بێبەش بووە. کاتێکیش کەرێکخراوێکی جیهانیی وەك (رێکخراوی بەرگریکردن لـەماف کەمینـەکان و ژنانی خۆرهـەڵاتی ناوەڕاست و باکوری ئەفریقیا) بەرگری لە مافەکانی کورد دەکا ئەوە ئیدی کەعبەی دنیای عـەرەبی کـەچ دەبێ بەتایبەتیش لەلایەن بەکرێگیراوانی موخابەراتی عەرەبییەوە کە بەتایبەت بۆ وەڵامدانەوەی ئەم جۆرە بەیاننامە لیبراڵییانە، چەکدارکراون.

ـ ٤ ـ

لەیەکەم هەفتەی بڵاوکردنەوەی ئەم بەیاننامەیەدا دەنگدانەوەیەکی زۆر فراوانی هەبوو، بەڵام، هەروەك وتمان، ئێمە دەنگدانەوەی زیاترمان دەوێت. دەشمانەوێ گەلی کورد و هەموو ئـازادیخوازان بیسـەلمێنن کـە ئێمـە لـەدژی هـەموو دوژمنـانی گـەلی کـوردین لـە ناوچـەی رۆژهـەڵاتی ناوەڕاسـتدا، ئـیتر ئـەو دوژمنانـە لـە عـەرەب بـن یـان موسـڵمانان یـان عەرەبـە موسڵمانەکان.

ـ ٥ ـ

موخابەراتی سوری کۆمەڵێك لە ئەفسەرە نهێنییەکانی خۆی، بە تایبەت، بانگێشت کردووە بۆ وەڵامدانەوەی هەر نوسەرێك لە میدیای عەرەبیدا کە هـەوڵ بدات رەخنـە لـەرژێمی سـوریا بگرێت یان ماف هاوڵاتیی سوریا بوروژێنێ، ئیتر عەرەب بێت یان کـورد. نموونـەی ئەوانـەش ئەوەیە کە ئەفسـەرێکی موخابـەراتی سـوری بـە پلـەی عەقید کـەخۆی لەبـەرگی فەیلەسوفاندا شـاردۆتەوە، وتبـووی: (مـن خـەریکم بـەزەییم پێیتـدا دێتـەوە ئـەی کـاکی نوسـەر (شـاکر

نابولسی)، ئایا دەکرێ ئەم درۆ و دەلەسانە ناوبنێین بەیاننامەیەکی جیهانی؟ یان ئەمە تەنها دەمدرێژییەکی شەخسییەو هەندێ بای سك و پێچ و ئازاری ریخۆڵەکانە؟ ئایا ئەوەت نەبیستووە کە دیمەشق میواندارییی یەك ملیۆن عراقیی کردووە (کە لەوڵاتو لەناو خەڵکی خۆیاندان) لەو ملیۆنانانەی کە دیموکراتییە وشککردووەکەتان سەرگەردانی کردوون؟ ئایا ئەو ملیۆنانان هەتیوکەوتوو و بێوەژن و سەرنگومکراو و تەرمە بۆگەنکردوو و سوپا بەکرێگیراوانەت نەبیستووە کە یاری بەخاکی وڵاتی دوو رووبارەکە دەکەن ؟

ئەم ئەفسەرە گومانی لەوەش کردووە کە ئەم بەیاننامەیە لە (رێکخراوی بەرگریکردن لەماف کەمینەکان و ژنانی خۆرهەڵاتی ناوەڕاست و باکوری ئەفریقیا)ەوە دەرچووبێت.. بۆ زانین ، ئەم بەیاننامەیە لەلایەن دامەزرێنەرانی ئیشکەری (رێکخراوی بەرگریکردن لەماف کەمینەکان و ژنانی خۆرهەڵاتی ناوەڕاست و باکوری ئەفریقیا)ەوە نوسراوە، ئەگەر وانەبووایە، ئەوە بەیننامەیەکی فەرمی لە رێکخراوەکەوە دەردەچوو..جا سەرەخۆشی لەگومانبەران و فاڵگرەوەکان و سحربازەکان.

ئەندامێکی تر لەئەندامانی ئەم دەزگایە کە خۆی خستبووە بەرگی رەبەنێکی ناسیۆنالیستەوە، وتی: ((من سوری نیم، کوردیش نیم ، بەڵکو هاووڵاتییەکی عەرەبم لەناوەندی نەتەوەی سەروەر–ی عەرەبدا و رژێمی سوریاشم خۆشناوێت، بەڵام پێم گرانە کە ببینم شاکر نابولسی–ی فەڵەستینیی هەڵهاتوو لەنیشتمانەکەی خۆی کە داکۆکی لە ماف کوردەکان دەکا وەك چۆن پێشتر بۆ بەرژەوەندیی ئەمریکا ئیشی دەکرد پێش روخانی بەغدا، ئاوها خەریکی دنەدان و هاندانە لەدژی سوریا.. نازانم چی دەوێت.. ئایا گرێی پەنابەرێتیی هەیە و دەیەوێت نەتەوەی عەرەب وێران بکات؟؟ ..))..

بۆ زانین، من فەلەستینی نیم ئەگەر شەرەف ئەوەشم هەبێت کە فەلستینی بم، بەڵام فەلەستینی نیم. هەروەها من پەنابەریش نیم و پەنابەریش نەبوومە.. سا چ نائومێدییەکە بۆ ئێوە.

کاتێك کە ئەفسەرانی موخابەراتی سوریا درکیان بە کاریگەریی نێگەتیڤی گەورەی ئەم بەیاننامەیە لەسەر بەرژەوەندی و دەسکەوتەکانیان کرد و، درکیان بەوە کرد کە سبەینێ رژێمی سوریا بەهۆی ئەم بەیاننامەیەوە زیاترو زۆرتر ریسوا دەکرێ، شێت و هاربوون، بۆیە یەکێکیان وتی: ((ئایا هەر کەسێك چەند سەد یۆرۆیەکی لە کۆمەڵە و رێکخراوەکان وەرگرت دەتوانێ بەیاننامەیەکی گەردوونی لەم شێوەیە دەربکات..؟ ئەی دەسبرەکانی جیهان یەکبگرن..! کەی بوارم بۆ دەڕەخسێ کە بەیاننامەیەکی جیهانی لەڕێی خوا دەربکەم و یەك

یۆرۆ چییه وەرینەگرم، دەریبکەم بەناوی ئەو خوێنەرە داماوانەی ناچاردەکرێن توڕوهاتی هەندێ نوسەری زۆر بەڕێز قوت بدەن)).

جا لەگەڵمدا سەرنجی کۆمەڵێك هەڵەی زمانەوانی و داڕشتن لەم توانجەدا بدەن کە لەوە سەرهەڵدەدا ئەندامانی موخابەراتی سوری شتێکی دی نین جگە لە کۆمەڵێك نەزان و نەخوێندەوار و، بە ئاگر و ئاسن حوکمڕانیی گەلی سوریا دەکەن.

بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا تاقە وەڵامێك بۆ هەموو ئەوانە و خەڵکانی تر لە دوژمنانی هەق و راستی، پێشوازیکردنی گەورەی ئیمزاکردنە لەسەر ئەم بەیاننامەیە کە لێرەدا سەرلەنوێ بڵاوی دەکەینەوە بۆ ئەوەی ئەوانەی نەیانتوانیوە بیخوێننەوە بیخوێننەوە و ئیمزای لەسەر بکەن.

بەیاننامەی جیهانی بۆ پشتگیری گەلی کورد لەسوریا

ئێمەی ئیمزاکەران لەسەر ئەم بەیاننامەیە، بەهەموو هێزێکی خۆمانەوە پشتگیریی لەگەلی کوردی سوریا دەکەین، کەڕووبەڕووی سیاسەتێکی شۆڤێنی بووەتەوە لەلایەن رژێمی سوریەوە، هەر لەسەرەتای گرتنەدەستی دەسەڵاتەوە لەلایەن حزبی بەعسی دەسەڵاتدارەوە.

ئەوە بوو لەساڵی ١٩٦٦دا یاسای چاکسازیی کشتوکاڵی، جووتیارە کوردە هەژارەکانی بێبەریی کرد لەو یاسایەو نەیهێشت سوودی لێ ببینن و لەمیانی گفتوگۆی یاساکە لەئەنجومەنی گەلدا وەزیری کشتوکاڵ ئیعترافی لەسەر ئەو حاڵەتە کرد، لەو مێژووەوە تاوەکو ئەمڕۆ گەلی کورد لەسوریا قوربانی دەستی چەوساندنەوەی شۆڤێنی هەمەلایەنەیە کە بەدەستگیرکردن دەستپێدەکات و بەکوشتن کۆتایی دێت، هەروەکو ئەوەی لەساڵی ٢٠٠٥دا شێخ محەمەد مەعشوق ئەلخەزنەوی رووبەڕووی بووەوەو لەلایەن موخابەراتی رژێمەوە دەستگیرکراو پاشان لەسێدارەیاندا بێ ئەوەی دادگایی بکەن و پاشان رایانگەیاند کەهەندێ کەسی نادیار رفاندویانەو پاشان کوشتوویانەو تەرمەکەیان لەسەر رێگایەك فڕێداوە.

لە٢٣ی ئابی ساڵی ١٩٦٢دا رژێمی سوری بەپێی مەرسومی ژمارە ٩٣ زیاد لە١٥٠ هەزار کوردی لەسوریا بێبەش کرد لەڕەگەزنامە، بەپێچەوانەی ئەو رێککەوتننامەو راگەیاندنە جیهانییەی مافی مرۆڤ کە پارێزگاری لەمافی مرۆڤ و کەمە نەتەوەکان دەکەن لەجیهاندا، پاشان رژێمی سوریا لەساڵی ١٩٦٦دا لەناوچەی حەسەکە هەستا بەدروستکردنی پشتێنەیەکی عەرەبیی دروستکرد بۆ نیشتەجێکردنی عەرەب تێیداو لەساڵی ١٩٧٤یشدا ئەو پرۆسەیەی جێبەجێکرد، هەروەها چەندین زەوی و زاری بەسەر خێڵە

عەرەبیـــەکانی ناوچـــەی جـــەزیرەدا دابەشـــکرد وەکـــو جێبـــەجێکردنی سیاســـەتێکی ڕەگەزپەرستانە، لەم دواییەشدا وەزارەتی کشتوکاڵ و چاکسازیی کشتوکاڵی یاسای ژمارە ١٦٨٢ی لەمانگی شوباتی ٢٠٠٧دا دەرکرد بەمەبەستی دروستکردنی پشتێنەیەکی نوێی عەرەبی، کە مەبەست لێی جیاکردنەوەی کوردەکانی سوریایە لەکوردەکانی کوردستانی عیراق و لەو پێناوەشدا ١٥١ خێزانی عەرەبی لەسەر زەوی و زاری کورد نیشتەجێکردووە، کە ئەمەش سیاسەتێکی بەرچاوی پاکتاوی ڕەگەزییە.

ڕژێمی سوری لەجیاتی ئەوەی لەهەوڵی چارەسەکردنی کێشەی کورددا بێت و دان بەمافەکانیاندا بنێت کەخۆی لەپێناسی کەسی و پەساپۆرت و ماف هاتووچۆکردن بەئازادی و چەند مافێکی سەرەکی تر دەبینێتەوە، بۆ ماوەی ٤٤ ساڵە بەردەوامە لەسەر سیاسەتە دوژمنکارییەکانی کە لەخراپەوە بەرەو خراپتر دەڕوات.

ئێمە کە لەسەر ئەم بەیاننامەیە واژۆمان کردووە، داوا لەهەموو ڕێکخراوەکانی کۆمەڵگای مەدەنی لەجیهانی عەرەبی و ئیسلامی و هەموو جیهان دەکەین بەتایبەتی ئەو ڕێکخراوانەی کەبەرگری لەماف مرۆڤ و هاووڵاتی دەکەن، هەروەها داوا لەئەنجومەنی ماف مرۆڤ لەنەتەوەیەکگرتووەکان دەکەین کەهەمووان بەیەکەوە ناڕەزایی دەرببڕن دژی ئەو پێشێلکردنانە کەڕووبەڕووی مافەکانی کورد بووەتەوە لەسوریا، بەماف چارەی خۆنووسینیشەوەو داوابکرێت لەحکومەتی سوریا کە دەستهەڵبگرێت لەچەوساندنەوەی کورد لەو وڵاتەدا، داواش لەڕێکخراوە سیاسی و مرۆییەکانی سوریا دەکەین کە گرنگی بدەن بەبەرگریکردن لەکێشەی ڕەوای کورد لەسوریا، چونکە چەوساندنەوەی گەلی کورد لەسوریا تەواوکەری چەوساندنەوەی گەلی سوریایە، کەڕزگاربوونی یەکێکیان بەڵێنە بۆ ڕزگاربوونی ئەوی تریان لەدەستی دوژمنکارییەکانی موخابەرات کە ڕۆژانە ئازادییەکانیان پێشێل دەکات.

بۆ هەموو ئەو ئازادیخوازانەی کە دەیانەوێت ئەم بەیاننامەیە واژۆ بکەن، ناوو پیشەو شوێنی نیشتەجێبوونی خۆیان بۆ ئیمەیلی (ڕێکخراوی بەرگریکردن لەژنان و کەمە نەتەوەکان لەڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست و باکووری ئەفریقا (میموا) بنێرن:

memwa_z@yahoo.com

وەرگێڕی بەیاننامە:
ئاری عەلی غەریب

نەسکی دووەم

لەبارەی عیراقەوە

شەڕی ئەهلیی عیراق: خەون و وەهم

- ١ -

لە بەرەبەیانی ٩ ی نیسانی ٢٠٠٣ و کەوتنی بتەکانی سەدام حسێن-ی سەرکوتگەرەوە، لە کۆمەڵێکی زۆر لە تیۆریستانی گروپە تیرۆریستییەکان و نوسەرانی تیرۆریزم و فیقهزانەکانی تیرۆر و هاوچەشنەکانیان و، لە رەگەزگەلێکی زۆری نەتەوەپەرستەکانەوە دەخوێنینەوە و دەبیسین و دەبینین کە قسە لەسەر ئەگەری بەرپابوونی شەڕێکی ئەهلی دەکەن لە عیراقدا، شەڕێك کە تەڕ و وشکی تیا دەسوتێ و عیراق وێران دەکا و ئەوانە لە ناو دەبا کە فەرمانڕەوایی سەرکوتگەری پێشوویان روخاند. هەروەها ئەم بانگەشەیە دەنگدانەوەی خۆی لە راگەیاندنی رۆژئاوا بەتایبەتیش لە راگەیاندنی ئەمریکادا لەلایەن گروپگەلێکی جیاوازەوە لە حزبی دیموکرات و لە رۆژنامەنوسان و پێشکەشکارانی بەرنامە تەلەفزیۆنییەکان و نوسەران و ئەکادیمییان و سیاسەتمەداران و بڕیاربەدەستان لە کۆشکی سپی و کۆنگرێس و وەزارەتی دەرەوە و هی ترەوە، دایەوە. هەروەها لەناو ئەو خەڵکانەدا، ئەو گروپانەش کە لە سیاسەتەکانی سەرۆك بۆش و لە کۆمارییەکان توڕەن.

هەروەها لەلایەن زۆربەی رۆشنبیرە ئەوروپییە بەرهەڵستکارەکانی سیاسەتی دەرەوەی ئەمریکاوە و، لەلایەن زۆرێك لە میدیاییە چەپەکانەوە ئەوانەی رق ئەستوورن لە ئەمریکا و سیاسەتە دەرەکییەکانی بەشێوەیەکی گشتی، لەلایەن بەرهەڵستکارانی پرۆژەی رۆژهەڵاتی ناوەڕاستی-ی ئەمریکاشەوە و لەلایەن پارتە شیوعییەکانی ئەوروپاوە کە دوژمنایەتی و رقو کینەیەکی زۆریان لە ئەمریکایە بەو باوەڕەیان کە ئەمریکا بەشدارییەکی گەورەی کردووە و فاکتەرێکی کارا بووە لە روخاندنی ئیمبراتۆرییەتی یەکێتیی سۆڤێت و داڕمانی دیواری بەرلین و هەڵوەشانەوەی ئەوروپای رۆژهەڵات، هەڵمەتێکی فراوانمان بینی کە مزگێنیی بەرپابوونی شەڕی ئەهلی دەدا لە عیراقدا. بیرژان لویزان-ی شارەزای فەرەنسی لە کاروباری عیراق لە یەکێ لە ئەنجوومەنەکاندا کە سەربە حکومەتی فەرەنسایە، دەڵێ: ((سەرلەنوێ بونیادنانی عیراق کارێکە شکست دەهێنێ))، پێ لەسەر ئەوەش دادەگرێ کە عیراق توشی شەڕێکی ئەهلی دەبێت کە کۆتایی بۆ نییە. لە هەر رۆژنامەگەرییەکی رۆژئاوا زیاتریش کە

مژدەدەری بەرپابوونی شەڕێکی نزیکی ئەهلی بووبێ لە عیراقدا یان شەڕێك کە بەرپابووبێ، ڕۆژنامەکانی بەریتانیایە بە تایبەتی ئەو ڕۆژنامانەی کە بەرهەڵستکاری سیاسەتی دەرەوەی تۆنی بلێر و گرێدراوێتیی ئەون بە سیاسەتی دەرەوەی ئەمریکاوە. لەو ڕۆژنامانەش ڕۆژنامەی ئیندیپێندت هەیە کە باتریك کۆکبێرن وتارێکی تیادا نوسیوە و دەڵێ: ((شەڕی ئەهلیی لە عیراق بۆتە کارێك کە نابێ گومانی لێ بکرێت و، بەغداد-یش وەرچەرخاوە بۆ ١٠ شار کە کەوتونەتە دوژمنایەتیکردنی یەکتر، لەو ڕووەوە سوننە و شیعە کەوتونەتە یەکتر کوشتن)). لێرەشدا دەبوایە کۆکبێرن لە قەسەکردنیدا ووردبوایە و بیوتبایە ((شەڕی مەزهەبیی نێوان عەرەبی سوننە و عەرەبی شیعە لە بەغدادا کارێکە گومانی تێدا نییە)) نەك بڵێت ((شەڕی ئەهلی لەعیراق کارێکە نابێ گومانی لێ بکرێت)) چونکە شەڕی ئەهلی ـ ئەگەر ئێستا بە کردەوە لە عیراقدا بەرپابووبێت ـ ئەوە تەنها لە نێوان گروپێکی دیاریکراوی عەرەبی سوننەو گروپێکی دیاریکراوە لەعەرەبی شیعە.

ـ ٢ ـ

ئەمەش ئەتوانین درێژی بکەینەوە بۆ سەر تەواوی چاودێران و سیاسەتمەداران لە ڕۆژهەڵات و ڕۆژئاواشدا، ئەوانەی کە لە بارەی کاروباری عیراقەوە قسە دەکەن و، بەهەڵەدا دەچن کاتێك کە قسە دەکەن یان بە گشتی لەسەر شەڕی سەرتاسەریی ئەهلیی عیراق کە ئێستا لە عیراقدا بەرپابووبێت، دەنوسن. ئەوان هەر ئا ئەمەشە کە ئومێدی دەکەن و خەونی پێوە دەبینن، بگرە عەقڵی بنەوەیان و ماخۆلانەکانیان وەهمێکیان پێ دەڵێن کە ئەوان بە ڕاستی-ی لەقەڵەم دەدەن. لەم ڕووەوە ململانێی تایەڤ و مەزهەبی لە نێوان گروپێکی کەم لە عەرەبی سوننە و گروپێك لە عەرەبی شیعە، بە تەنها ململانێی ئەمڕۆ یان دوێنێ نییە. ئەم ململانێیە ململانێیەکی مێژوویی داپۆشراوە لە نائاگایی بەکۆمەڵی سوننە و نائاگایی بە کۆمەڵی شیعەدا لە شەڕی جەمەل-ی ساڵی ٦٥٦ ی زایینییەوە لە نێوان حزبی عائیشە و سوپای خەلیفەی موسڵمانان عەلی کوڕی ئەبی تاڵب -دا کە تیایدا تەڵحە-ی کوڕی عوبەیدوڵڵا و زوبێر-ی کوڕ عەوام و ٣٣ هەزار لە موسڵمانان کوژران، پاشان ناکۆکییەکە لە دوای شەڕی صەفین- ی ساڵی ٦٥٧ ی زایینیی نێوان سوپای موعاویەی کوڕی ئەبی سوفیان و سوپای عەلی کوڕی ئەبی تاڵب - دا فراوان بووەوە و بە شەهیدبوونی خەلیفە (عەلی کوڕی ئەبی تاڵب) کۆتایی هات لە ساڵی ٦٦١ ی زاینیدا. لەو مێژووەشەوە تا ڕۆژگاری ئەمڕۆ ناکۆکی لە نێوان عەرەبی شیعە و سوننە بە تایبەتی لە عیراقدا بەردەوامە. ئەم ناکۆکییەش

وەك ئەفسانەیەك هەیە دەڵێ: وەك جنۆكەی خۆحەشاردراو وایە لە قەفەسەكەیدا، هەر كە دیكتاتۆری لەعیراقدا روخاو ئازادیو دیموكراسی لەعیراقدا بڵاوبووەوە ئەم جنۆكەیەش لە قەفەسەكەی دێتە دەرەوە. هەروەك چۆن ڤایرۆسەكان لە كەشوهەوا گەرمەكاندا زیاد دەكەن و بڵاو دەبنەوەو نەخۆشییەكانیان بڵاو دەبێتەوە، حاڵی ڤایرۆسەكانی شەڕی تایەفیو مەزهەبیش هەروایەو لەگەڵ گەرمبوونی كەشی سیاسییدا، كە خۆی لە بڵاوبوونەوەی ئازادیو دیموكراسیدا دەبینێتەوە، بڵاودەبێتەوە. ئەم ڤایرۆسە شەڕئامێزە مەزهەبیو تایەفییانەش لەشوێنی ساردوسڕو سەهۆڵبەندیی فەرمانڕەوایی دیكتاتۆریدا خەوتبوون، ئەو فەرمانڕەواییەی كە بە دڵڕەقیی ساردوسڕی خۆی هەموو شەڕێكی تایەفیی فكریو رۆشنبیریو مەزهەبیی چەكدارانەی دادەپڵۆساند.

ـ ٣ ـ

میدیای عەرەبیی رق ئەستوور لە سیاسەتی دەرەوەی ئەمریكا، ئەم دەنگانەی، كە خاوەن كاریگەرییەكی گەورەن لە رۆژئاوادا، وەرگرتو پەخشی كردنو وای لە قەڵەم دان كە دەنگی هەقو راستیی رۆژئاوان و، هیواو خەونو وەهمگەلێكی گەورەشی لەسەر بونیادنان و، كەوتۆتە ئەوەی، بە دووی ئەم دەنگانەوە، وەك بەبەغا باس لە ئەگەری بەرپابوونی شەڕێكی ئەهلیی سەرتاسەریی عیراقی دەكات. بگرە لەم ماوەیەی دواییدا ئەوەی دا بەگوێی وەرگرانی (المتلقین) عەرەبدا كە شەڕ لەعیراقدا بە كردەوە بەرپا بووە، ئەمەش لەخۆیدا بریتییە لە وێنەیەك بەبێ چوارچێوەو چاوەڕێی هەندێ مێژوونووسە تا بیخەنە چوارچێوەی مێژوویی شایستەی خۆیەوە.

زۆرێك لەسیاسییە عیراقییەكانیش بەرەو وتنەوەی ئەمە رۆیشتن، بەتایبەتی ئەوانەی كە ئێستا لەڕیزی ئۆپۆزسیۆنی عیراقیدان. لەم بارەوە ئەیاد عەلاوی لەقسەكردنیدا بۆ تۆڕی تەلەفزیۆنی I.B.Cی ئەمریكادا دەڵێت: شەڕی ئەهلی لەعیراق بە كردەوە دەستی پێكردووە.. دیاردەكانی ئەم شەڕەش شی دەكاتەوەو دەڵێ : " هیچ دامەزراوەیەك نییە بۆ پاراستنی خەڵك، لێرەو لەوێی عیراقدا پاكتاوكردنێكی ئەتنیكی هەیە، ئەمەش لە واقعدا بۆ ئاستی شەڕی ئەهلی چۆتە پێشەوە" ئەوەیش كەبەسەر بارودۆخی عیراقدا هاتووە دەخاتەڕوو و دەڵێ: " ئابوری گەیشتۆتە هیچ، خزمەتگوزارییەكان ناهەموارن، مەزهەبگەرایی لە ئارادایە، میلیشیاكانیش دەستی گرتووە بەسەر زۆرێك لە گەڕەكەكانی بەغدادا، ئەمانە واقعن و شتێك نین خەیاڵكرد بن".. هەرچی هینو فیۆرتنژ ـ ی شیكەرەوەی سیاسیی ئەڵمانیایە كە لەپەیمانگای ئەڵمانیای لێكۆڵینەی رۆژهەڵاتی ناوەڕاست–ە، ئەوە ژمارەیەك

سیناریۆی بۆ پاشەڕۆژی عیراق داناوە، لە یەکێکیاندا گریمانەی سەرکەوتنی پرۆسەی سیاسیی کردووە و لە یەکێکی تریشیاندا گریمانەی سەرنەکەوتنی ئەم پرۆسەیە و گەیشتنی عیراقی کردووە بە دۆخێکی خراپتر کە لەو حاڵەتەشدا ئەگەری شەڕی ئەهلی زیاترە.

ـ ٤ ـ

عاقڵە پێگەیشتووەکان لە سیاسییە عیراقییەکان درکیان بە هەقیقەتی ئەوە کردووە کە لە عیراقدا بەڕێوەدەچێت، ئەو مێژوو و واقعەش کە ئێستا هەیە بە چاوکراوەیی دەخوێننەوە نەك تەنها بە چاو .

دیارە عیراق هەر هەمووی نەگلاوەتە ئەم پاکتاوکردنە مەزهەبی و تایەفییەوە، هەر هەموو عیراقیش نییە کە خەڵکەکەی تۆڵەی کۆن لە یەکتری بکەنەوە. هەر هەموو عیراقیش نییە کە بەو گۆماوە ڕۆژانەیەی خوێنڕشتن دەخنکێت. ئەوانە بنکەی مەزهەبگەرا و تایەفەگەر–ی تۆڵەئەستێنن کە چەندین سەدەی دوورودرێژە لە بن خۆڵەمێشی ئاگرینی فراواندا خەوتبوون، بەڵام ئاگری ئەم خۆڵەمێشە لە دڵدا هەر بەگڕگرتوویی مابووەوە، بگرە ئەمە، وەك لە کتێبەکەی خۆم (بومەلەرزە)دا باسم کردووە، لە جۆری سێیەمی گڕکانە. لە جیهانیشدا سێ جۆری گڕکان هەیە، گڕکانی کارا، گڕکانێکیش کە گەرمیی نەماوە، یەکێکی تریش کە دوکەڵ و هەڵم دەبەخشێ، ئەمەش ئەو جۆرەی گڕکانە کە ئێستا لە نێوان هەندێ عەرەبی سوننە و عەرەبی شیعەدا هەیە . گڕکانیش دەرئەنجامێکی ڕاستەوخۆی ئەو کارایییە ئاگرییانەیە کە لە بن زەیدا هەن. ئەتوانرێ واش باس بکرێت کە شوێنێکە دەمێکی تێ دەکەوێت یان درزێك و لێیەوە مادەی تواوەی گەرم دەرئەپەڕێ، لەگەڵیشیدا هەڵم و غازات و تین و خۆڵەمێشی گڕکانی. لە ئەنجامی گوژمی ئەم ماددانەش و کۆبوونەوەیان و کەڵەکەبوونیان، تەنی هەرەم شێوە پێك دێت و بە درێژایی کات شێوەی شاخی گڕکانی وەردەگرێت. حاڵیش لەگەڵ ناکۆکییە تایەفی و مەزهەبییەکاندا هەروایە و هەرکە توێکڵێکی ناسك لە حوکمی دیموکراتیی نوێی لێبووردە دەبینێ پێیدا دەتەقێتەوە و گڕو ئاگرە داپۆشراوەکانی سەدان ساڵی خۆی بەسەردا دەکا. ئەمەش ڕێك ئەو شتەیە کە ئێستا بە بۆنەی دراوسێکانی عیراقەوە ڕوودەدەن وەك سوریا و ئێران کە شانبەشان وەستاون بۆ ئەوەی پرۆژەی سیاسیی دیموکراسیی عیراق و، هەروەها پرۆژەی فیدراڵیی عیراقیش، کە مافی خودحوکمڕانیی بەخشییە کورد، شکست بهێنێ، ئەوەش لە ترسی ئەوەی حەوت میلۆن کورد لە ئێران و سوریا کە ٢٩٪ ی ژمارەی کوردە لە جیهاندا، داوای هەمان شت بکەن. ئەم

راستییەش سەرۆك كۆمار جەلال تاڵەبانی لەكاتی سەردانەكەی ئەم دواییەی بۆ پاریس درکی پێ کرد کاتێك كە بە هۆشیارییەكی سیاسیی قووڵ و خوێندنەوەیەكی چاوكراوانەوە بۆ مێژوو، بوونی شەڕێكی ئەهلیی لە عیراق رەتكردەوە و ئاماژەی بەوەدا كردەوەكانی كوشتن كە ئێستا روودەدەن هەندێ لە گروپە توندڕەكان ئەنجامی دەدەن ئەوەش لەپێناوی دروست کردنی ئاژاوەگێڕی لە نێوان رۆڵەكانی گەلی عیراقدا.

هەرچی مەسەلەی شەڕی ئەهلیی سەرتاسەرییە لە عیراقدا، ئەوە ـ هەر وەك مام جەلال تاڵەبانی وتی ـ وەك خەونێك دەمێنێتەوە و ئاژاوەگێڕەكان باسی دەكەن، وەكو وەهمێكیش لەكەللەسەری هەندێ چاودێرو سیاسییەكانی رۆژهەلاٌت و رۆژئاوادا، دەمێنێتەوە.

ئایا بەڕاست،
یەکبوونی عیراق لە دابەشبوونیدایە ؟

ـ ١ ـ

" ئەنجوومەنی شورای موجاهدین " لە عیراق بە سەرکردایەتیی "رێکخراوی قاعیدە" لە تۆمارێکی دەنگیدا کە " کەناڵی ئەلجەزیرە" پەخشی کرد، دامەزراندنی " دەوڵەتی ئیسلامیی عیراق"ی راگەیاند. ئەوەیش کە ناوی لێناوە " دەوڵەتی ئیسلامی "ی لە بەغدا و پێنج پارێزگای عیراق کە بەغداو پارێزگاکانی ئەنبار و دیالەو کەرکوكو سەلاحەدین و نەینەواو چەند بەشێکی هەردوو پارێزگای بابلو واست لەکۆی ١٨ پارێزگا کە عیراقی لێ پێك دێت، دەگرێتە خۆی، وەلاّمدانەوەی پەسەندکردنی پەرلەمانی عیراقە بۆ یاسای پێکهێنانی هەرێمەکانو، وەلاّمدانەوەیە بۆ ئەوەی کە بە " دەوڵەتی کوردەکان لە باکور" و " فیدراڵیی شیعە" ناوی بردووە. " ئەنجوومەنی شورای موجاهیدین"یش داوای لە "موجاهیدین" و زانایانی عیراق و شێخی عەشیرەتەکانو هەموو خەڵکی سوننە کردووە کە بەیعەتی ئەمیر ولموئمنین شێخ ئەبو عومەری بەغدادی بکەن. ئەم "دەوڵەتە ئیسلامیییە"ش کە پشتگیریی هەندێ سەرگەورەی عەشیرەتەکانی بەدەست هێناوە هەوڵی ئازادکردنی دیکتاتۆری سەرکوتگەر سەدام حوسێن دەدات. لەهەواڵێکی گرنگیشدا کە پشت گوێ خرا تەنها لەرۆژنامەی واشنتۆن پۆستدا نەبێ کە بەبایەخەوە بلاّویکردۆتەوە، دەڵێ: ٣٠٠ سەرۆك عەشیرەتی عیراقی کە زۆربەیان سوننەن، لە شارۆچکەیەکی باشوری کەرکوکدا کۆبونەتەوە بۆ ئەوەی داخوازییەك بۆ ئازادکردنی سەدام حسێن دەربکەن. یەکێك لەو سەرۆك عەشیرەتانەش کە ژمارەی عەشیرەتەکەی دەگاتە ١,٥ ملیۆن کەس، وتی: ئەگەر ئەم داخوازییە جێ بەجێ نەکرێ ئەوە دەست دەکەین بەراپەڕینێکی راماڵینی میللیی گشتی .

ـ ٢ ـ

ئەوەی کە سەیرە هیچ گروپێکی ئیسلامیی سوننی یان ڕێکخراوێکی ئیسلامیی سیاسیی سوننی لە ناوخۆی عیراق و دەرەوەیشیدا ئەم دەبەنگییەی سەرزەنشت نەکرد. لە بزاوتی ئیخوان موسلمین-یش و نوسەرانیانمان لە ڕۆژنامەگەریی عەرەبی و توانجدەرانیان لە کەناڵە ئاسمانییە عەرەبییەکان چاوەڕێ دەکرد کە ئەم ڕەفتارە دەبەنگانەیە سەرزەنشت بکەن، بەڵام هەموو ئەوانە بێدەنگ بوون وەك ئەوەی بە شەرمی کچانی عازەب و بێدەنگیان پیرۆزبایی دامەزراندنی " دەوڵەتی ئیسلامیی عیراق" بکەن و بە هیوای ئەوەبن ئەم " دەوڵەتە" ناوکێك بێ بۆ دەوڵەتی خەلافەتی ئیسلامیی بەڵێنپێدراو کە ئەو خەڵکانە بانگەواز بۆ دامەزراندنی دەکەن، ئەمە بە ڕادەیەك لەلایان بۆتە گرێیەکی سایکۆلۆژی و سیاسی، گرێیەك کە پاڵی پێوە ناون میهرەبان بن و بگرین بەسەر دەوڵەتی خەلافەتی تاڵیباندا و بەرلەویش خەلافەتی ئومەوی لە ئەندەلوس و خەلافەتی عوسمانی لە ئاستانە. ئەو خەڵکانە سەرخۆشیش بوون و مەستی گرتنی بە مەستیی خەلافەتی بەدەستهێنراو کاتێك کە بیستیان وتەبێژی " دەوڵەتی ئیسلامیی عیراق" دەڵێ: ((ئامانج لە دامەزراندنی ئەم دەوڵەتە ئیسلامییە بۆ پاراستنی ئاینەکەمان و خەڵکەکەمانە و بۆ ڕێگرتنە لە ململانێ و بۆ ئەوەیە کە خوێن و قوربانیی شەهیدەکانیان بە فیڕۆ نەچێت)) هەروەها وتی: ((بەغداد-ی ئەلڕەشید و خەلافەت کە باب و باپیرانمان بونیادیان ناوە لەدەستمان دەرناچێ مەگەر لەسەر لاشەکانمان)) ئەمە لە کاتێکدا، هات و هاوار و داوای فریاکەوتن بەرزدەبێتەوە و ناڕەزایی دەدەبڕدرێ لەبەرامبەر " یاسای هەرێمەکان". لەم ڕووەوە عەدنان دلێمی-ی سەرۆکی " بەرەی تەوافوق" دەڵێ: " بەرەی تەوافوق دانیشتنەکانی پەرلەمانی بایکۆت کردووە بە ئامانجی ڕێنەدان بە تێپەڕینی یاسای فیدراڵی لە ڕێی دەنگدانەوە، ئەوەش لە میانەی تەواو نەکردنی ڕێژەی یاسایی. بەرە ئەوەی کە لە تواناشیدا بووە کردوویەتی بۆ تەگەرە دانان لەبەردەم یاساکەدا و بەرپرسیار نییە لەبەردەم عیراقییەکاندا و لەبەردەم دەرئەنجامە سلبییەکانی لە دواڕۆژدا."... سەلمان جومەیلی - ی پەرلەمانتار و ئەندامی بەرەی تەوافوق - یش وتی: ئەم یاسایە ئامادەکراوێکە بۆ دابەش کردن. خەڵەف ئەلعەلیان - یش کە ئەندامی " بەرەی تەوافوق"ە تێپەڕین و پەسەند کردنی یاساکەی بە پیلان ناوبرد.

هەروەها لە ناو عەرەبچی و نەتەوەپەرستەکاندا خەڵکێکی زۆرمان بەدی نەکرد سەرزەنشتی ئەم گەمە هەرزەکارییە و ئەم قەوارە تیرۆریستییە خەیاڵییە لافدراوانە بکەن کە خۆی لە " دەوڵەتی ئیسلامیی عیراق" دا دەنوێنێ. ئەمەش وامان لێ دەکا پێمان وابێت کە

عەرەبچی و نەتەوەپەرستەکان بە بێدەنگی و رووگیربوونەوە پیرۆزباییان لەم کارە دەبەنگانە کردبێت ، ئەمەش لەبەر خۆشویستنی " دەوڵەتی ئیسلامیی عیراق" نا ، بەڵکو وەك کینە و دژایەتیکردنی کورد و ئەو قەوارە سیاسییە فیدراڵییەیان کە ئێستا خەریکە بەرەو خۆر رێگای خۆی دەبڕێت و لە سپێدەی نەوەدەکانی سەدەی رابردووشەوە بۆتە دیفاکتۆ. ئەم هاوپەیمانییە ناڕاستەوخۆیەش لە نێوان ئیسلامگەراکان و نەتەوەپەرستەکاندا لە گۆڕەپانی عەرەبی شتێکی نامۆ نییە ئەگەر ئەوە بزانین کە ئێستا هاوپەیمانییەکی سیاسی لە نێوان هەندێ گروپی شیوعی و ئیسلامگەرا لە عیراقدا هەیە ، ئائەمەش حاڵی سیاسەتە : بەرژەوەندیی هاوبەش و ئایدیۆلۆژیای جیاواز.

ـ ٣ ـ

کەواتە لە هەموو ئەوانە ئەوە تێدەگەین کە سیستمی فیدراڵی سیستمێکی ڕەوا و پیرۆز و ئارەزووکراوە کاتێك لە پێناوی دامەزراندنی دەوڵەتی خەلافەتی ئیسلامیدا بێت لە ناوەڕاستی عیراق. بەڵام سیستمی فیدراڵی کتوپڕ و بە پلەی ١٨٠ وەردەچەرخێ بۆ تاوانێکی گەورە دەرهەق بە ئیسلام و عروبەت و، وەردەچەرخێ بۆ سیستمێکی رۆژئاوایی کۆلۆنیالیستیی بارگاوی بە مەرام و ئامانجی قێزەون و، مەرام لە جێ بەجێکردنیشی لە عیراقدا بۆ پارچە پارچەکردنی عیراق و لەباربردنی یەکبوونی و بۆ دابەشکردنێتی کاتێك کە کوردەکان لە باکوردا نیازی دامەزراندنی قەوارەی فیدراڵیی خۆیان هەبێت . واتە سیستمی فیدراڵی لە نەریتی ئیسلامگەرا " موجاهیدینەکان"دا ئەم وتەیەی شاعیری بەسەردا جێ بە جێ دەبێت :

حەرامە بۆ بولبولەکانی خۆی کە بخوێنێ
حەڵاڵە بۆ باڵندەکانی تر لەهەر ڕەگەزێکی دی بن

ئەمە لە کاتێکدا کە – ئەگەر ئیسلامگەراکان بەوە بزانن– سیستمی فیدراڵی سیستمێکی سیاسیی پێشکەوتنخوازە و ناتوانن جێ بە جێی بکەن تەنها ئەو گەلانە نەبن، کە بەشێکی گەورەیان لە پێشکەوتنی سیاسی و رۆشنبیری و کۆمەڵایەتیدا بەدەست هێناوە. هەر لەبەر ئەوە، ئەم سیستمە لە رووی سیاسییەوە لە پێشکەوتوترین وڵاتەکانی جیهاندابوو کە سەرکەوت، وەك ئەمریکا، کەنەدا، ئوسترالیا، ئەڵمانیا، بەلجیکا، نەمسا و سویسرا. ئەگەر سیستمی فیدراڵیش بەشێوەیەکی تەواو و تەندروست لەعیراقدا جێبەجێ بکرێت ئەوە زۆر کێشەی عیراقی هەمەلایەن و جۆراوجۆر چارەسەر دەکات، چونکە فیدراڵی لە بنەڕەتدا واتە (پەیماننامە و ڕێککەوتن) ئەمەش بەو مانایەی کە زاراوە لاتینییەکەی هەیەتی foedus.

کاریگەریی " حاڵەتی عیراق "یش لەسەر جیهانی عەرەبی تەنها لە میانەی فیدراڵییەتەوە نابیّ کە ئێستا زۆربەی شەبەنگەکانی گەلی عیراق لەپێکهاتنی دەوڵەتی عیراقی ساڵی ۱۹۲۱ەوە داوای دەکەن، بەڵکو ئەم کاریگەرێتییە بە لایەنە ئەریّ و نەرێکانیشیەوە کاریگەرێتییەکی گەورە دەبێت لەسەر جیهانی عەرەبی، ئەو جیهانەی کە لە بەرەبەیانی ۹ ی نیسانی ۲۰۰۳ەوە چۆتە چاوی زریانی جیهانگیری و چاوی زریانی مۆدێرنە و چاوی زریانی تیرۆریزمیشەوە. ئەگەر فیدراڵیش لە عیراقدا جیّ بە جیّ بکرێت و خواردنی ئەم فیدراڵییەتە هەموو عیراق نۆشی بکا، ئەوە دەبێتە نموونەیەك و لە زۆر لەو وڵاتە عەرەبییانەدا چاوی لێدەکریّ کە تایەفە نەژادی و ئاینییەکانیان دوچاری گۆشەگیریی سیاسی و کۆمەڵایەتی و رۆشنبیری بونەتەوە وەك ئەوە حاڵی عیراق بوو لە دامەزراندنی دەوڵەتی عیراقییەوە ۱۹۲۱. هەموو ئەوەش مانای ئەوەیە کە دەوڵەتی عەرەبی لە هەر شوێنێکی جیهانی عەرەبیدا بێت داوای ئەوەی لیّ دەکرێت کە چارەسەرێکی زووەخت و خێرا و واقعی و عەقڵانی بۆ کێشەی کەمینەکان بکات و مافە سیاسی و کۆمەڵایەتییەکانیان بدا بەرلەوەی کێشەکان خراپتربن وەك ئێستا لە عیراقدا خراپتر بووە. هەر ئەمەشە کە هەندیّ سیاسیی عیراقیی عەقڵانی و پێگەیشتوو لێی وریا بونەتەوە، لەوانە جواد ئەلعەتار ـ ی وتەبێژ بەناوی "رێکخراوی کاری ئیسلامی " لەعیراق کە دەڵیّ :" فیدراڵی واتە پاراستنی یەکبوونی عیراق بە خاك و گەلەوە، چونکە ئەگەر راپرسی لەناو عیراقییەکاندا بکرێت لەبارەی مەسەلەی یەکبوونی عیراق بەبوونی رژێمێکی سەراپاگیری دیکتاتۆری، ئەوە ئەنجامی راپرسییەکە رەت کردنەوە و خواستنی جیابوونەوە و دابەشکردنی عیراق دەبوو، لەم رووەشەوە جارێکیان جیابوونەوەی کوردستانمان بەرلە ۱۲ ساڵ لە سایەی رژێمی دیکتاتۆریی سەدامدا بینی، ئەو کوردستانەی کە ئێستا لە سایەی سیستمێکی فرەیی و فیدراڵیدا بەشێکە لە عیراق. کەواتە فیدراڵی مسۆگەرکەری یەکبوونی عیراقە و دیکتاتۆرییەتیش رێگای دابەشکردنی عیراقە " .

ـ ٤ ـ

زۆر لە شارەزایانی رۆژئاوایی و بە تایبەتیش لە ئەمریکا پشتگیریی ئەم ئاراستەیە دەکەن. دیبلۆماتی ئەمریکی رۆبەرت بیرسۆن–ی باڵوێزی وڵاتە یەکگرتووەکانی ئەمریکاش لە تورکیا لە ساڵانی ۲۰۰۰–۲۰۰۳، وای دەبینیّ کە " لە جیاتی پێداگرتن لەسەر بونیادنانی عیراقێکی یەکگرتووی بە گران بەدیهاتوو، رەنگە باشتر وابیّ کە عیراق دابەش بکرێت بۆ سیّ بەش و دابەش ببێت بەسەر شیعە و سوننە و کورددا. ئەوان ئەم

بۆچوونەشیان لەسەر بنەمای ئەوەیە کە دابەشکردن تاقە چارەسەرە بۆ ڕێگرتن لە شەڕ و یەکتر کوشتنی تایەفیی نێوان سوننە و شیعە و لێك جیاکردنەوەیان بە بۆنەی نەتوانینیان لەوەی پێکەوە و لە ژێر یەك چەتردا بژین. ئەوەی پەیوەستیشە بە کوردەوە، ئەوە توانای گەورەی خۆیانیان لەبەڕێوەبردنی کاروباری خۆیان بە شێوەیەکی سەربەخۆ دەرخستووە ئەوەش لە ساڵی ١٩٩١ەوە.

لەلایەکی دی، هەندێ چاودێری دۆخی عیراق کە خاوەنی بڕێکی زۆرن لە دانایی و ژیری وەك نموونەی سیناتۆر(جۆزیف بایدن) و (لیزلی گێلب)ی سەرۆکی پێشووی " ئەنجوومەنی پەیوەندییە دەرەکییەکان" وای دەبینن کە باشتر وایە قسە لە عیراقێکی فیدراڵی بکرێت کە سێ ناوچە سەرەکییەکەی دەسەڵاتی فراوانیان هەبێ لەگەڵ بوونی ڕێککەوتنێك لە بارەی دابەشکردنی داهاتەکانی نەوت. ئەگەر عیراقێکی فیدراڵیش دروست بێ و کۆتایی بە تۆرانی ئەو لایەنە توندڕەوانە بهێنێت کە بانگەواز بۆ جیابوونەوەی تەواو دەکەن ئەوە عیراق سەقامگیرییەکی ئەوتۆ بەخۆوە دەبینێ کە پێشتر شتی وای بە خۆوە نەدیوە و ئاسایش و ئارامیش سەرانسەری وڵات دەگرێتەوە. بەڵام ڕەنگە دواکەوتنی سیاسی و کۆمەڵایەتیی عیراق دەرئەنجامی پێچەوانە بەدەستەوە بدا ئەگەر فیدراڵی جێ بە جێ بکرێ . ئەگەری بەهێز – بەداخەوە – ئەوەیە کە فیدراڵییەکی دەڵەمە و نا تونوتۆڵ دەربکەوێت و زریانی توندوتیژیی بەربڵاوی نێوان تایەفەکان لێی بدا ، ئەمە لەگەڵ هەوڵدانی لایەك یان دوو لا بۆ جیابوونەوەی تەواو. بەم مانایەش دەشێت، هەروەك ڕۆبەرت بیرسۆن جەختی لەسەر دەکاتەوە، کۆنفیدراڵی وەربچەرخێ بۆ بۆمبێکی تەوقیتکراو و بە ڕووی وڵاتە یەکگرتووکان و وڵاتانی دەوربەری عیراقدا بتەقێتەوە.

ئێمەین دزەکانی عیراق نەك ئەمریکا ..!

ـ ١ ـ

له ساڵی ٢٠٠٣ و لەدوای روخانی رژێمی دیکتاتۆریی پێشووەوە هەتاوەکو ئێستا، ئێمە لەبارەی ریسواییەکانی ئەو پارە دزینانەوە دەبیستین و دەخوێنینەوە کە لەعیراقداو ناوە ناوە دی، لەلایەن هەندێ لە بەرپرسانی گەورەی عیراقەوە ئەنجام دەدرێن کە لەوەهمی ئەوەدا دەژین هێشتا رژێمی سەرکوتگەر ماوە. دواین ئەو ریسواییانە ئەوەیە کە دادوەر ((رازی حەمزە ئەلرازی))ی سەرۆکی دەستەی دەستپاکی (النزاهة)ی گشتیی عیراق دوپاتی کردۆتەوە. ئەو بەر لەچەند رۆژێك ئەوەی دوپاتکردەوە کە کۆی ئەو برە پارانەی کە دەستەکەیان لە چوارچێوەی مەسەلەی بە فیڕۆدانی پارەوپولی گشتیدا لێیان کۆڵیوەتەوە گەیشتۆتە ٨ ملیار دۆلار، ئاماژەی بەوەش کرد کە ٨ وەزیر و ٤٠ بەڕێوەبەری گشتی لەسەر مەسەلەی گەندەڵی حەواڵەی دادگا کراون. رازی وتی: گەندەڵی لە هەموو جیهاندا هەیە، بەڵام بە رێژەی جیاواز. لە عیراقدا گەندەڵیی کارگێڕی گەیشتۆتە رێژەیەکی زۆر بەرز. رازی، بارودۆخی ئاسایش و ئارامی–شی لە عیراق لۆمە کرد و پرسی: کوا ئاسایش و ئارامی؟ ئەمڕۆ ئەگەر بڕێك پارە بنێرین بۆ بانك ناتوانین گەیشتنی ئەو پارەیە مسۆگەر بکەین. رازی ئەوەشی روونکردەوە کە ٨ وەزیر و ٤٠ بەڕێوەبەری گشتی لەسەر مەسەلەی گەندەڵیی کارگێڕی حەواڵەی دادگاکراون و هەر هەموویان بۆ دەرەوەی عیراق هەڵهاتوون و داوایان لەسەرە.

ـ ٢ ـ

ئەوەی ئەمڕۆ لەعیراقدا روودەدات شتێکی نوێ نییە بۆ بەرپرسانی عەرەب. لەمەوبەر گەنجینەکانی زۆر دەوڵەتی عەرەبی بەری رۆژهەڵات و خۆرئاوای عەرەب بەتاڵان براون و، ئەو دەوڵەتانە پارەو پولە دزراوەکانیان نەگێڕاوەتەوە. ئەو پارەو پولانە–ش لە گیرفانی گەلانی ئەو وڵاتانە دزرابوون. دزینە زۆرەکانی بەرپرسانی عەرەب بە دەسگرتن نییە بەسەر بانکی

ناوەندیدا بە رۆژی نیوەڕۆ وەك هەر باندێکی تر، بەڵکو بەچەند ڕێگایەك دەبێت کە ئەو بەرپرسانە دەیزانن، ئەو بەرپرسانەی کە ئەگەر فرتوفێڵ بێزاریان بکات دزی لەدەوڵەت دەکەن، ئەوەش لە ڕێگەی وەرگرتنی عمولەی زۆروزەوەندەوە لەو کۆمپانیایانەی بەڵێندەرایەتی کە پڕۆژە جیاجیاکانی دەوڵەت جێبەجێ دەکەن، کارێك کە ئەو کۆمپانیایانە ناچار دەکات گرێبەستەکانیان بە ئەمانەتێکی تەواو و شەفافییەتێکی روون جێبەجێ نەکەن. دزیکردن لە دەوڵەت لە هەندێ وڵاتی عەرەبیدا خەریکە دەشبێتە نیشانەیەك لە نیشانەکانی زیرەکی و بلیمەتی. هەر کەسێکیش کە دزی لە دەوڵەت دەکات ئەوە ئەو کەسە (ڕێنوێنکەر) و (والاکار)ەیە کە دەزانێت چۆن دەست دەگرێت بەسەر پارەو پولی بەرەڵڵاکراوی گەلدا بۆ هەرکەسێك کە دێت و دەچێ و خۆی پیادا دەکات. بگرە هەندێ لە وڵاتانی دراوسێی عیراق بەشێوەیەکی ناڕاستەوخۆ هانی بەرپرسان دەدەن بۆ دزینی پارەوپولی گشتی. بۆ نموونە دەسەڵاتدارانی ئەم وڵاتانە وەزیرەکان لەو خەڵکە دەسکورتانە دادەنێن کە نە لە سیاسەت دەزانن و نە لەحوکمڕانی، ئەمە بۆ ئەوەی سوود لە دزینی پارەو پولی گشتی وەربگرن لە جیاتی ئەوەی لە گیرفانی تایبەتیی خۆیانەوە، وەك یارمەتییەك بۆیان، پارەیان پێ بدەن. لێرەوە لە هەندێ لە وڵاتانی دراوسێدا دەبینین کە حکومەتەکان زۆر یەك لەدوای یەك دێنە گۆڕێ و خێراش گۆڕانیان بەسەردا دێت. لەم رووەوە، لە ماوەی نیو سەدەدا زیاتر لە ٥٠ حکومەت هاتۆتە سەر حوکم، واتە هەر حکومەتێك لە ساڵێکدا، جا مەبەستێك لە مەبەستەکانی ئەوەش ئەوەیە کە خێر بەسەر هەموو پاك و دڵسۆزەکاندا ! ببەشێتەوە، ئەو خێرەش خێری دزینی پارە و پولی گشتییە!.

دزینی پارە و پولی دەوڵەت–یش، یان گەل، ئاسانترین جۆرەکانی دزیکردنە، لە هەمووشی قەڵەوکەرترە، لە هەموویشی خێراتر بەدەست دەهێنرێ، لە هەموویشی کەمتر سزای هەیە و بواری ئەوەی تیایە بگێڕدرێتەوە. بە دەگمەن هەیە ببینین بەرپرسێکی گەورە لە دەوڵەتێکی عەرەبیدا بە تۆمەتی دزیکردن دەستگیرکراوە و حوکمدراوە و زیندانی کراوە و پارە و پولە دزراوەکانیش گێڕدرابێتنەوە. لەهەندێ جاری کەمدا شتی لەم جۆرە لەجیهانی عەرەبیدا روودەدات، بەڵام مەبەست لێی ساختەکارییەکی سیاسییانەیە نەك قەلاچۆکردنی گەندەڵی و نەهێشتنی دزینی پارە و پولی گشتی.

ـ ٣ ـ

دزینی پارە و پولی گشتی، تارادەیەك، لە هەموو وڵاتانی جیهاندا روودەدات، بەڵام بەچەند ڕێژەیەکی لێك جیاواز. لەگەڵ ئەوەدا ئەوەی سنوری بۆ دزینی پارە و پولی گشتی

دانـا ديموكراسـييه كـه بێگومـان بـەرەو شـەفافييەتمان دەبـات. هـيچ شـەفافييەتێكى راستەقينەش بوونى نييە بەبێ ديموكراسيەتێكى راستگۆيانە و بە تەواوى جێبەجێكراو.

بەڵام دەى لە كوێوە دەكرێ شەفافييەت بێتە دى كە دەمى خەڵكى داخراو بێت؟ لە كوێ-ش دەتواندرێ رۆژنامەگەرى دزينەكانى پارەو پولى گشتى ريسوا بكات كە رۆژنامەگەريى خۆى بە رێژە زۆرەكەى خۆماڵ كرابێت و دەوڵەت خاوەنى بێت، دەوڵەتێك كە خۆى پارێزەرى گەندەڵى و دزينى پارەو و پولى گشتى بێت؟

لـە كـوێ ئۆپۆزسيۆنيش ئاماژە بـۆ دزەكـان و تالانچييەكان بكـات كـە ئۆپۆزسيۆن خـۆى داپڵوسـێنراو بێـت نيـوەى لـە زينـدانـدا بێـت و نيوەكـەى تريشـى لـە مـەنفاكانى جيهانـدا ئاوارەبێت؟

لە كوێ دادگا ـ ش بەدواى ئەوانەوە بێت كە پارە و پولى گشتى دەدەزن كە دادگا بۆخۆى سـەربەخۆ نـەبێت و دەسـتەى دادوەرى لـەژێر دەسـەڵاتى فـەرمانڕەوادا بـن و وەكـو ئەڵقـەى ئـەڵماس لـە پەنجەيـدابن كـەى ويسـتى داى بنێـت و كـەى-ش ويسـتى بيكاتـەوە پەنجـەى. دادوەر لاى فەرمانڕەواى ديكتاتۆردا بريتييە لە ئەڵقەى فەرمانەكان لەكاتێكدا كە دادوەرى راستەقينە خۆى فەرمانڕەوايە. بۆيە دەبينين كە كۆمەڵگاى رۆژئاوا لە دزرانى پارەو پولى گشتى بەتاڵ نييە، بەڵام لەسايەى ديموكراسى و شەفافييەتدا ئەو دزانە ئەوەندە نابا ئاشكرا دەبـن و دەسـتگير دەكـرێن و دادگـايى دەكـرێن و پـارە پولـە دزراوەكـانيش دەگێڕدرێنـەوە. دەشێت ئەو بەينامەيەى دادوەر رازى حەمزە ئەلرازى ـ يش هەر سيمايەك بێت لە سيماكانى ئەو شەفافييەتەى كە عيراقى نوێ دەستى بە پەيڕەوكردنى كردووە، ئەمەش لەئەنجامى ئەو ئيسـتحقاقە ديموكراتييـەى كـە لەبەرەبـەيانى ٩ى نيسـان ـــ ى ٢٠٠٣ەوە رێگـاى خـۆى گرتۆتەبەر بەرەو عيراق.

بۆ عيراقى نوێ هيواى ئەوە دەخوازين كە بەم جۆرە ديموكراتيزە ببێ و شەفاف بێت. لەگەڵ ئەوەدا ئێمە بەوپەڕى دڵنياييەوە ئەوەش دەزانين كە عيراق وەك بەشێكى دانەبڕاو لە جيهانى سێيەم دەمێنێتەوە، ئەو جيهانەى كە هەتا هەردوو گوێى لە گەندەڵيدا نوقم بووە و، وەكو بەشێكى لەبەشكردن نەهاتووى جيهانى عەرەبى-يش دەمێنێتەوە، ئەو جيهانەى كە دوچارى نەگبەتيى گەندەڵى و دزينى موڵكى گشتى بووە، ئەو بەهايانەش بوونەتە بەشێك لە كەلەپورى نوێى عەرەب وەك چۆن بەشێكيش بوون لە كەلەپورى كۆنى عەرەب.

ـ ٤ ـ

ئەوەی کە لەعیراقدا روودەدات لە بابەت گەندەڵی و دزین و بەتاڵانبردنی پارەو پول و موڵکی گشتی لە میانەی زۆر رووداوی ماوەی چوارساڵی رابردوو کە دواینیان ئەوەبوو کە دادوەر رازی حەمزە ئەلرازی سەرۆکی "دەستەی دەستپاکی گشتی " ئاماژەی پێدا، زۆرێك لە دۆستانی عیراق لە جیهانی عەرەبیدا خەجاڵەت دەکات لە ناویاندا ئەو لیبراڵیسستانەی کە بەهێز و توانا و ئازایەتییەکی لەکۆتایی نەهاتووەوە لایەنگریی عیراقی نویّ-ن، هەروەها رای گشتی ئەمریکا و، رای گشتی رۆژئاواش کە لایەنگر-ی پێویستیی ئازادکردنی عیراق بوون لە ستەمکاری. ئەوان هەموو بەیەك دەنگ دەڵێن: عیراق، ئەو هەموو دوژمنە تیرۆریست و بکوژانە و ئەو بەرهەڵستکارانەی عیراقی نویّ-ی بەسە. عیراق ئەو نەگبەتییە رۆژانەییەی بەسە کە هەموو رۆژێك لەو ژمارە زۆرەی قوربانیدا بەخۆوەی دەبینیّ. نابیّ سیاسییە عیراقییەکان و پیاوانی دەوڵەتیی عیراق بە دزینی پارە و پولی گەل نەگبەتییەکانی ئەم گەلە زیاتر بکەن. ئەو ئەمریکییانەی کە لەساڵی ١٩٩١دا دەوترا بۆ ئازادکردنی کوەیت هاتوون لەدەستی دوژمنکاریی گوناهبارانەی سەدام، دڵۆپێك نەوتیان لە کوەیت یان سعودیە نەدزی. هەر ئەوانیش کە دوێنیّ بۆ ئازادکردنی عیراق هاتن لە حوکمڕانیی ستەمکاری سەدام یەك دڵۆپ نەوتیان لەعیراق یان یەك دڵۆپ ئاویان لە دیجلە یان فورات ، یان دەنکە خورمایەکیان لە دارخورماکانی عیراق نەدزی. ئەو کۆمپانیا ئەمریکییە نێوبانگ خراپانەش کە لەرێگەی بەرتیلی گەورە پیاوانی دەوڵەتەوە دزییان کرد یان هەوڵی دزیکردنیان دا بۆ تێپەڕینی پرۆژە و بەڵێندەرایەتییەکانیان، ئاشکراکران و بە توندی سزادران وەك دۆخی ناو ئەمریکا خۆی و دۆخی سیستەمە توندوتۆڵەکەیشی لە بواری قەلاچۆکردنی گەندەڵی و دزینی پارەو پولی گشتیدا. بێگومان تاوانباریش هەر ئەو کەسە دەبێت کە داوای بەرتیلی کردووە و پێی لەسەر داگرتووە. جا لە عیراقی نوێدا لە سەرمانە لەخوا بترسین و خوا بناسین.

گەلێك،
كە ناشتنی زۆردارەكەی خۆی ڕەت دەكاتەوە!

ـ ١ ـ

حوكمی لەسێدارەدان بۆ سەدام حسێن–ی زۆردار و كۆمەڵێك لە پیاوە خراپەكانی دەرچوو. ئەم حوكمدانەش لای زۆربەی ئەو خەڵكانەی كە بیستیان یان خوێندیانەوە بەساردی و بێ باكی كەوتەوە، ڕەنگە لەبەر ئەوەی زۆربەی خەڵك لە نەستی خۆیاندا یان لە عەقڵی بنەوەیاندا سەدامیان لە بەرەبەیانی ٩ ی نیسانی ٢٠٠٣وە، ئەو دەمەی كە یەكەم بتەكانی زۆرداری لە گۆڕەپانی فیردەوس–ی بەغدادا روخێنرا، لە سێدارە دابێت و، بگرە ڕەنگە لەبەر ئەوەی ئازادیخوازان و شەرەفمەندان لە جیهانی عەرەبی و لە هەموو شوێنێكی جیهاندا باوەڕوایان وابوو كە سەدام–ی زۆردار روخا تەنانەت ئەگەر لە دوای قەسابخانەی دوجێل و هەڵەبجە و قەسابخانەكانی تری باكوری عیراق زیندوویش بێت. لەم رووەوەشەوە زۆردارانی عەرەب نە بە دادپەروەرانە دەمرن، نە بە داپڵۆسین و نە بە شۆڕش. چەندین شۆڕشی عەرەبییش بە هیوای دادپەوەرییەوە بەرپابوون و زۆرداری هەر كەمی نەكرد، بەڵكو زۆرداری، وەك تفەنگ، لەم شانەوە گواسترایەوە بۆ ئەو شان .

ـ ٢ ـ

زۆرداری شتێك نییە لە ئاسمانەوە هەڵبكا ئەوەندەی بەرهەمی گەل–ی ترسنۆكە. لە پشت هەموو زۆردارێكیشەوە گەلێكی ترسنۆك هەیە. گەلی ترسنۆكیش گەورەترین یارمەتیدەری خوڵقاندنی زۆردار و زیادبوونی ستەمێتی. زۆریی بوونی زۆردارانیش لە مێژووی كۆن و نوێی عەرەبدا بەڵگەیە لەسەر ئەوەی كە باب و باپیرانمان ترسنۆك بوونە. ئێمەی نەوەكانیشیان هەروا ترسنۆكین و بگرە ئێمە هەر خۆمان بە بیدەنگیمان لە فەرمانڕەوایانی

زۆردار، زۆرداربووین بۆ خۆمان، ئەوەی کە لە زۆرداریش بێدەنگ بێت ئەوە هاوبەشی زۆردارە.

ئۆسکار وایلد ـ ی شاعیری ئینگلیزی دەڵێت : زۆردار سێ جۆری هەیە، ئەو زۆردارەی کە سەرکوتکەری جەستەکانە. ئەو زۆردارەی کە سەرکوتکەری گیانەکانە، ئەو زۆردارەش کە لە چەشنی سێیەمە واتە سەرکوتکەری جەستە و گیانەکانە. یەکەمیان فەرمانڕەوایە، دووەمیان پیاوی ئاینییە، سێیەمیشیان گەلی ترسنۆکە.

زۆرداری وەك ململانێی ژیانی هەتاهەتایی و بنەڕەتی دەمێنێتەوە. ململانێش لە ژیاندا لە نێوان بیروباوەڕەکاندا نییە، لە نێوان هەق و ناهەقیشدا نییە، لە نێوان راستی و ساختەییشدا نییە، بەڵکو ململانێیە لە نێوان ئەوانەی کە خاوەنی دەسەڵاتن و خەڵکی تری پێ دادەپڵۆسێنن و ئەوانەی دەسەڵات دایپڵۆسیون و هەوڵی رزگاربوون دەدەن لە داپڵۆسین.

ـ ٣ ـ

سەدام حسێن سەرگەورەی زۆرداران و مامۆستای زۆرداریی بوو لە جیهانی عەرەبیدا. وەك بەندەر بن سوڵتان ـ ی باڵیۆزی پێشووی سعودیە لە واشنتۆن لە کتێبی (حاڵەتی نکوڵی)دا دەیگێڕێتەوە، جارێکیان سەدام بۆ شانشین فەهەد بن عەبدولعەزیز ـ ی نوسیبوو و رایسپاردبوو کە پێنج سەد کەس لە شوێنکەوتوانی جهێمان ئەلعەتیبی کە حەرەمی مەکەی لە ساڵی ١٩٧٩دا داگیرکردبوو، لە سێدارە بدات و براکانی ئەو یاخیبووانە و باوکەکانیان و هەرکەسانێکیش کە بە خزمایەتیی پێیان دەگەن لە سێدارە بدرێن، ئەمەش ئەو نەریتە بوو کە سەدام لە عیراقدا پەیڕەویی دەکرد. گومانیشی تێدا نییە کە سەدام قوتابخانەیەکی ناسراو و بەنێوبانگی زۆرداریی عەرەب بوو، هەر خۆیشی فەرمانڕەوای نوێکەرەوەی شێوازەکانی زۆرداری بوو، زۆرداریییەك کە پێش ئەوانەی پێش خۆی کەوتبوو لە شێوازەکانی زۆرداریدا، ئەمە تا ئەو رادەیەی زۆرداریێتیی ئەو، واتە سەدام، لە جیهانیی عەرەبیدا، بۆتە بەشێك لە سروشتی سیاسەتی عەرەبی و فەلسەفەی فەرمانڕەوایی عەرەبی. لێرەشەوە زۆر گران بوو بۆ عەرەب پاساوی دادگاییکردنی سەرۆکەکەیان بدەن، چونکە لە هەزاران ساڵەوە ئەمە یەکەمین جارە لە مێژووی عەرەبدا سەرۆکێکی عەرەبی دادگایی بکرێت. پێشتر روونەداوە عەرەب سەرۆکێك یان میرنشینێك یان شانشینێك یان خەلیفەیەك دادگایی بکەن و بڕیاری مەرگی بەسەردا بدەن وەك لەگەڵ سەدام حسێندا روویدا. بۆیە لە رۆژانی پێشوودا بینیمان کە چۆن کەناڵە ئاسمانییەکان بە دیمەنی ساختەی رابردووەوە

لێمان هاتنە دەرێ کە وێنەکانی سەدام ـ ی زۆرداریان تیادا بەرز دەکرایەوە و بە ناویەوە دروشم دەوترایەوە لەو دەمەی کە سەدامی زۆردار فەرمانڕەوای ڕەهابوو. لە ڕۆژنامەکانی سەدامدا، کە هێشتا لە لەندەن و جیهانی عەرەبیدا دەردەچن، ئەو وێنە کۆنانەی قوتابیانی کوڕ و کچی منداڵی قوتابخانەکانیشمان،کە سەرلەنوێ بڵاوکرابوونەوە، بینی کە تیایدا وێنەکانی سەدامی زۆردار بەرزدەکەنەوە لەو دەمەی کە سەدام لە عیراقدا خەلیفەی خوابوو لەسەر زەوی. ناڕەزایی زیاتر لە هەشت سەد پارێزەریش لە ئوردن و ژمارەیەکی زۆری تر لە میسر و سوریا و لوبنان و فەلەستین و مەغربی عەرەبی–مان بۆ بڕیاری دادگا بە لە سێدارەدانی سەدام، خوێندەوە. کۆنگرەی ناسیۆنالیستی عەرەبیش بە سەرکردایەتیی خەیرەدین حەسیب و مەعن بەشور بڕیاری دادگایان ڕەتکردەوە. زۆرێك لەرۆشنبیرانی عەرەبیش، ئەوانەی کە راهاتوون گیرفانیان لەو ئاڵتوونەی سەدام پڕ بکەن کە لە ئارەقەی گەلی عیراق دزراون، وتارگەلێکیان لە تۆڵەخوازی و باسکردنی چاکەی سەدام و حەسرەت بۆ فەرمانڕەوای " دادپەروەر"! نووسی.ئەوان کۆمەڵێك لە خاوەن ڕاکان و دروستکەرانی سیاسەتیش لە ئەمریکا و سەربە حزبی دیموکراتیی رکابەری ئیدارەی جۆرج بۆش–یان کردە گەواهی. هەندێك لە رۆشنبیرانی سەدامیی عەرەب–یش وتیان دەرئەنجامەکانی جەنگی عیراق سزایەك بوون بۆ بوش و ئیدارەکەی و پارتەکەی بە کەوتنیان لە هەڵبژاردنەکانی کۆنگرێسی ئەم دواییە زیاتر لەوەی سزایەك بێت بۆ سەدام حسێن بە دەرکردنی بڕیاری لەسێدارەدانی .ئەوانە درك بەوە ناکەن ئەوەی لە عیراقدا روویدا لە پەکخستنی ئازادی و دیموکراسی و لەم ئاژاوە رۆژانەییە زۆرەی بەغدا زیانە بۆ عیراق و گەلی عیراق زیاتر لەوەی زیان بێت بۆ بوش و پارتی کۆماری.

ـ ٤ ـ

ئەمە یەکەم جار نییە کە تیایدا کۆماریەکانی ئەمریکا هەڵبژاردن دەدۆڕێنن. ١٢ ساڵ لەمەوبەریش دۆڕاندیان و ئەوەتا ئەوان ئەمڕۆ جارێکی تریش دەیدۆڕێن. لەم رووەوە رۆژگارەکانی‌حوکمڕانی لە وڵاتە دیموکراتەکاندا دەسبەدەس دەکەن،واتە دەبینین ئەو رۆژانی حوکمڕانییە لەناو خەڵکدا دەستاودەستیان پێ دەکرێ . لەڕاستیدا، ئەوەی کە ئەمڕۆ دۆڕاندی گەلی عیراق بوو کە سەرەڕای هەموو ئەو هەوڵە گەورەیەی لە ڕووی سەربازی و سیاسی و داراییەوە بۆی فەراهەم کرا نەیتوانی بونیادنانی دیموکراسی لە عیراقدا تەواو بکات. لەگەڵ ئەوەشدا هێشتا پاشەڕۆژ هەر لە بەرژەوەندیی گەلی عیراقە.زاڵبوونی

دیموکراتەکانیش بەسەر کۆنگرێسدا بە مانای زاڵبوونی ڕێکخراوی قاعیدە و ئوسامە بن لادن نییە بەسەر گۆنگرێسدا. گۆڕینی رامسفێڵد-یش بە رۆبەرت گیتس بە مانای گۆڕینی رامسفێڵد نییە بە مستەفا تەلاس.ئەمریکا هەر هەموویان لەسەر رزگارکردنی عیراق ڕێکن. دڵخۆشیی هەندێ عەرەبیش بە دۆڕانی کۆمارییەکان و بردنەوەی دیموکراتەکان وەك دڵخۆشیی ئەو ناحاڵییە قژهەڵوەریوەیە کە شانازی بە قژی دراوسێکەیەوە دەکات.عەرەبیش ئەو ناحاڵییانەن کە بە ئومێدی سەرلەنوێ گەڕانەوەی رژێمی دیکتاتۆرین بۆ عیراق لە میانەی دەرگای دیموکراتەکانی ئەمریکاوە. ئەوانە لە گێژ و وێژەکانی عەرەبن کە چەندین ساڵ و بۆ چەندین خولی هەڵبژاردنی یەك لەدوای یەك، جارێك بە هیوای بردنەوەی دیموکراتەکانن و جارێکی تریش بردنەوەی کۆمارییەکان بەو ئومێدەی یەکێك لەم دوو پارتە بەشێوەیەکی کۆتایی بچنەسەر دۆزی فەلەستین و چارەسەری بکەن، ئیدی ئەوەیان ڕەچاو نەکردبوو و ناکەن کە ئەمریکا لە ئاست ئیسرائیل و لە ئاست دۆزە عەرەبییەکاندا یەك ستراتیژی هەیە. ئەم ستراتیژەش بریتییە لە تەنها یەك دەرگا، بەڵام بە دوو دیودا، دیوێکی دیموکراتی و دیوێکی کۆماری. هێشتا عەرەب باوەڕیشیان وایە کە گۆڕانی ئیدارەکانی ئەمریکا بە مانای گۆڕانە لە ستراتیژییەتی دەرەکیی ئەمریکادا. لەم رووەوە " دامەزراوەی زوغبی" بۆ راپرسیکردنی رای گشتیی ئەمریکا، لە ئۆکتۆبەری رابردوودا ئەنجامی راپرسییەکی بڵاوکردۆتەوە کە لەسەر عەرەبی ناو ئەمریکا کردوویەتی، بە روونی دەرکەوتووە کە لەو چوار ویلایەتەی راپرسییەکە گرتوونیەتییەوە، عەرەب پاڵێوراوە "دیموکراتییەکان"یان پێ باشە، لە ئەنجوومەنی نوێنەراندا بێت یان ئەنجوومەنی پیران، ئەمە سەرەڕای ئەوەی کە لە خولەکانی پێشوودا دیموکراتەکانیان هەڵبژارد و ئەنجامگەلێکی رازیکەریان دەست نەکەوت.ئەوەی کە سەیریشە ئەوەیە ئەو عەرەبانەی کە چاوەڕێی گۆڕانێك لە سیاسەتی ئەمریکادا دەکەن لە ئاست چەندین دۆزی عەرەبیدا و لە سەروویانەوە دۆزی فەلەستین،بۆ خۆیان گۆڕانیان بەسەردا نەهاتووە و هاوشانی گۆڕانکارییە سیاسییەکانی جیهان لە سەر ئاستی هەرێمایەتی یان لەسەر ئاستی نێودەوڵەتی، نەڕۆیشتوون. بەو گۆڕانکارییانەش بە ئاگا نەهاتنەوە تەنها لەو دەمەدا نەبێت کە ئاگر دەستی بە سوتاندنی جل و بەرگ وماڵەکانیان کرد وەك ئەوەی دوێنێ لەگەڵ حەماس-دا روویدا، ئەو حەماسەی کە لە هەشت مانگی رابردوودا کە حوکمی تیادا گرتە دەست گۆڕان-ی رەتکردەوە تا ئاگرە بە تینەکە لێی نزیك بووەوە و ئیدی درکی بەوە کرد کە میساق و دروشمەکانی بۆ فەلەستینییەکان ماڵوێرانکەرن و، ئیسماعیل هەنیە-ش کەوتە ئەوەی رایبگەیەنێ کە لە پێناوی هەڵگرتنی ئابڵوقە لەسەر گەلی فەلەستین دەست لە سەرۆکایەتی وەزیرانی فەلەستینی دەکێشێتەوە،

بەڵام وەك دەڵێن : دوای ئەوەی كار لەكار ترازا). هەروا حزبی بەعسیش لە عیراقدا دركیان بەوە نەكردبوو كە حزبێكی دیكتاتۆرین و دژبەگەلی عیراق و گەلی كورد و هەموو پرەنسیپە مرۆڤایەتییەكانی ئازادی و دیموكراسیین تەنها لەو كاتەدا نەبێت كە ئاگر گەیشتە جل و بەرگیان و لەوە گەیشتن كە ئەوان لە رابردوودا بزنەكێویگەلێك بوون و سەریان بە تاوێرە بەردەكاندا دەدا، حاڵیان وەك حاڵی ئەوانەی كە شاعیر پێیاندا دەڵێ:

وەك ئەوەی كە بە تاوێرە بەردێكدا دەدا بۆ ئەوەی لاوازی بكا زیانی پێ نەگەیاند و شاخی بزنە كێوییەكەیش لاوازبوو

ئەمڕۆ عەرەب هەر بەم عەقڵیەتەش مامەڵە لەگەڵ بڕیاری دادگای عیراقی لە ئاست سەدام و داروەستەكەیدا، دەكا. هەر بەم عەقڵییەتەشەوە تەگبیری تەواوی دۆزەكانی خۆی كردووە لە رابردوودا.

ئەو پرسیارەش كە ئاراستەی ئەو عەرەبانە دەكرێت كە ناڕازین و لارییان لە لە سێدارەدانی سەدام هەیە، لە بابەت پارێزەران و رۆشنبیران و میدیاییەكان و قازی و پیاوانی ئاینی و خەڵكی تر، ئەوەیە:

*چیترتان لە سەدام دەویست كە بیكات زیاتر لەو تاوانانەی كە كردوونی بۆ ئەوەی دادگاییكردنەكەی و بڕیاری لەسێدەران بەسەریدا دادپەروەرانە بووایە؟

* ئایا ئەو هەموو تاوانەی كە گەورە و بچوك شایەتییان لەسەردا بەس نییە – كە پێویست بەوە ناكا دادگایەكیان لەسەر دابنرێ– تا بەس بێت بۆ ئەوەی حوكمی لەسێدارەدانی بەسەدا بدرێت؟

* یان عەرەب لە فەرمانڕەوای خۆیان راناپەڕن تەنانەت گەر كفری خواش بكەن وەك كۆمەڵێك لە شێخانی موسڵمانی عەرەب وتیان و فتوایان بۆ دا، لە سەروویانەوە شێخی سعودی ئەحمەد بن عسێمن ؟ .

سوود و زیانەکانی هەڵواسینی سەدام

ـ ١ ـ

رەنگە هەندێ کەس وای دابنێن ئەم وتارە، وەك توانجێك، لەسەر ئەو نەریێ و ئەرێیانەی کە لە هەڵواسینی سەدام حسێن بەر لە نزیکەی مانگێك، کەوتنەوە، وتارێکی درەنگوەخت بێت، من بەمەبەستەوە بە درێژایی ئەو ماوەیە چاوەڕوان بووم تاوەکو هەموو ئەوەی کە لەبارەی ئەم رووداوە بێ وێنەیەوە، بێ وێنە لەمێژووی عەرەب، وتران، بە تەواوی وەربگرم و، بۆ ئەوەی خوێنەری مامەڵەکردووش لەگەڵ ئەم رووداوەدا وەستان و تێڕامانی زیاتر بێت و بە عەقڵ بیری لێ بکاتەوە نەك بە سۆز دوای ئەوەی کە ئاگری ئەم رووداوە کە بە راستی نەك بۆ عەرەب و موسڵمانە سۆزدارەکان، بەڵکو بۆ رۆژئاواییە عەقڵانییەکان و تەنانەت دوژمنانی سەدام و ئەوانەش کە رقیان لێیەتی، رووداوێکی وروژێنەربوو.

ـ ٢ ـ

وا دیارە دەستەواژەی (هەڵواسینی سەدام) لە ئەدەبیاتی سیاسیی عەرەبیدا دەستەواژەیەکی قێزەوەن بێت. کێ خەوی وای دەبینی یان خەیاڵی لەوە دەکردەوە کە فەرمانڕەوایەکی ستەمکاری عەرەبیی وەك سەدام هەڵبواسرێت؟. بە درێژایی مێژوو هەندێ لە فەرمانڕەوایانی عەرەب بە فێڵ و ناهەقی و تیرۆرکردن یان لەسەر جێ مردوون. بەڵام لە مێژووی عەرەبدا و لە فەرهەنگە سیاسییەکانیاندا نەبووە کە فەرمانڕەوایەك بەو شێوە دادگایی بکرێت کە سەدام حسێن ـ ی پێ دادگایی کرا و هەڵیشیواسن بەو شێوەیەی کە ئەو هەڵواسرا، ئەمەش یەکێکە لە خەسڵەتەکانی سەردەمی نوێی عیراق کە لە مەودای دووردا سوودی بە عیراق گەیاند و لە مەودای کورتیشدا کەمێك زیانی پێ گەیاند.

ـ ٣ ـ

پەتی هەڵواسین کە سەدام ـ ی پێ لە سێدارەدرا و هەر کەسێکی تریش کە لەگەڵیدان، وەك بەرزان و بەندەر، لەوەدا بەسوود بوو کە بە عیراقییەکانی وت: ئەم سەردەمە سەردەمی هەق و دادپەروەری و سزایە بۆ ئەوەی کە شایەنی سزادانە و، هیچ کەسێکیش ناتوانێ لە سزا هەڵبێت تەنانەت دوای ئەم رووداوەش. نکوڵیش لەوە ناکەین ـ ئەگەرچی ئەم داننانە داننانێکی تاڵ و ئازاربەخشە ـ لەوەی کە ئەمریکا رۆڵێکی گەورەی هەبوو لە پەسەندکردنی ئەو دادپەروەرییە و ئەو هەق و سزایەی کە بەو جۆرە بەرێوەچوو. ئەگەر رۆڵی ئەمریکاش نەبووایە ئەوە سەدام بە تۆپینی سەگەکان دەمرد و، لە گۆڕەپانی فردەوسدا بەشێوە دەرکەوتووە زانراوەکە و وەك سەردەمی پاشایەتی ئەکرا بە پەتەوە و رائەکێشرا. ئەوە ئەمریکا بوو کە پێی لەسەر داگایی کردنی سەدام داگرت، بەڵام پێی لەسەر کات و ساتی هەڵواسینەکەی دانەگرت بەو جۆرەی کە جێبەجێکرا وەك دواتر زانیمان.

ـ ٤ ـ

هەروەها ئەم پەتی هەڵواسینە لەوەدا سوودی بۆ عیراق هەبوو کە رێی لە هەموو کەسێك گرت کە گرەوی لەسەر گەڕانەوەی سەدام دەکرد بۆ حوکمڕانێتی. هەروەك ئان بالباوم ـ یش لە وتارەکەی لە رۆژنامەی (واشنتۆن پۆست)دا وتی: لە سێدارەدانی سەدام حسێن کاریگەرییەکی باشی دەبێت لەسەر سیاسەتی عیراقی. ئەگەر هەر هیچ شتێکی باشیشی لێ نەکەوێتەوە ئەوە بە تەنها ئەوە بەسە کە بۆ هەتا هەتایە هەر خەونێکی بەعسییەکان لەبار دەبات لە هەر تۆڵەکردەوەیەکدا کە سەدام بەرێوەی ببات بۆ گەڕانەوە بۆ حوکمڕانێتی، ئەو خەونەی کە پێدەچوو سەدام خۆی پیادا هەڵواسیبێ، چونکە سەدام، وەك شایەتحاڵەکان دەیڵێن، بە سەرسوڕمانێکی گەورەوە لەو حوکمە سەری سوڕما کە بۆ لە سێدارەدانی دەرچوو.

ـ ٥ ـ

پەتی هەڵواسین لەوەدا سوودی بە عیراق گەیاند کە سیستمی دادگەریی عیراق–ی بەهێزکرد و بووە پشتیوان بۆی. ئەو ئارەزووەی ئیدارەی ئەمریکا ـ شی بەدی هێنا کە خۆی

لەوەدا دەنوێنێ کە حکومەتی عیراقی وا پیشان بدات وەك ئەوەی حکومەتێکە توانای بەڕێوەبردنی وڵات و حوکمڕانیکردنی هەیە. هەروەك برۆنوین ماکدۆس دەڵێ، واشی لە عیراق کرد بە یاسا حوکمڕانی بکرێت. لەم رووەوە ئەمریکا ئارەزووی ئەوەی نەدەکرد کە دادگا لە چاوی عیراقییەکاندا بە تەواوی بە دادگایەکی ئەمریکی دەربکەوێت و، ویستی تامێکی عیراقییانەی بخاتەسەر. ئەگەرچیش حوکمی لە سێدارەدان لە عیراق لە میانەی حوکمی بۆل برێمەر . ی فەرمانڕەوای مەدەنیی ئەمریکادا هەڵوەشێنراوە، بەڵام حکومەتی عیراق سەرلەنوێ گەڕایەوە سەر کارپێکردنی. برۆنوێن ماکدۆس جەخت لەسەر هەمان ئەو قسەیە دەکاتەوە کە ئان ئابلباوم وتوویەتی، واتە لە سێدارەدانی سەدام هەموو هیوایەکی سوننە بە سەرلەنوێ گەڕانەوە بۆ حوکمڕانیکردنی عیراق دەسڕێتەوە. ئەمەش بەمانا ئەوەیە کە چیدی سوننە بەو شێوازەی کە پێشتر هەبوو ناگەڕێتەوە بۆ حوکمڕانیکردنی عیراق.

ـ ٦ ـ

هەرچی ئەو زیانانەن کە لە ئەنجامی هەڵواسینی ستەمکاری پێشوودا (سەدام حسێن) بە عیراق گەیشت، ئەوە خۆیان لەوەدا دەبیننەوە کە کردەوەکانی توندوتیژی و کوشتار و تەقینەوەی ئوتۆمبێلە بۆمبڕێژکراوەکانیان زیاتر کرد. ئەمەش دەرئەنجامێکی بێ شك و بە دوور نەزانراوە لە دۆخێکی وەك دۆخی عیراقدا و لە هەلومەرجێکی وەك هەلومەرجی جیهانی عەرەبی و شەقامی سۆزداری عەرەبی کە لەلایەن پارتە سیاسییە ئاینی و ناسیۆنالیستەکان بە تایبەتیش بەعسییەکانەوە سۆزێکی ئەوتۆی لە ئاست ئەو رووداوەدا نواند پێشتر شتی وا رووی نەداوە. لەم رووەوە، لە ئوردن خۆپیشاندانێکی بە گوڕ بەڕێوەچوو کە وێنەکانی سەدامی ستەمکاری تیادا بەرزکرابووەوە و، محەمەد ئەلعەوران ـ ی وەزیری پەرەپێدانی سیاسیی ئێستا لە حکومەتی ئوردن بەڕێوەی دەبرد. هەروەها لە پەرلەمانی ئوردندا سەرەخۆشی و فاتیحە خوێندنەوە بۆ گیانی سەدامی ستەمکاری پێشوو ئەنجامدرا. ئەم پەرلەمانەش تاقە پەرلەمانە لە جیهاندا کە تەحەدای هەست وسۆزی گەلی عیراقی بە عەرەب و کورد و نەژادە جیاوازەکانی ترەوە کردو ئەم کردەوە دزێوە رێورەسمە قێزەوەنە بێ پاساوەی ئەنجامدا. ئەمەش بێگومان کارێکی رێپێدراوە و بە رەزامەندی و رازیبوونی دەوڵەتی ئوردن بووە کە رێی داوە بە وەزیرێکی فەرمیی خۆی . کە دەشێت نوێنەری ئەو بوویێت لەو رێپێوانەدا ـ رێپێوانێکی ئابڕووبەری لەو جۆرە بەڕێوەبەرێت. هەروەها دەوڵەتە نەك حکومەت، واتە کۆشکی پاشایەتی و سەرگەورەی کۆشکە کە رێی بە ئەنجوومەنی

نوێنەران داوە ـ کە ئەنجوومەنی دەوڵەتە نەك ئەنجوومەنی میللەت بێت ـ بەم ڕێوڕەسمە خەجاڵەتکەر و ئابڕووبەرە هەستێت و تەحەدای هەست و سۆزی گەلی عیراق بکات لە سەرتاسەری جیهاندا.

ـ ٧ ـ

ئەم هەڵواسینەی سەدام زیانی لە دۆخی سوننە ـ ش دا لەعیراق، بەتایبەتی کە کەسی هەڵواسراو لە سوننەیە. سوننە بە کاروکردەوەی خۆیان و خەڵکی تریش هەست بەبێبەشی و ستەم دەکەن تەنانەت لەو سەردەمە تازەیەشدا. لەم ڕووەوە، بە درێژایی ئەو ماوەیەی ڕابردوو، ئەمریکا حکومەتی عیراق ـ ی هاندەدا لەسەر خەرجکردنی پارەپولی زیاتر بۆ پرۆژە خزمەتگوزارییە جیاجیاکان لە پارێزگا سوننەنشینەکاندا، بەڵام تێبینی کراوە زۆربەی ئەو بڕە پارانەی کە ـ بۆ نموونە ـ بۆ پارێزگای ئەنباری سوننەنشین تەرخان کراون، هیچ کات خەرج نەکراون. هەر ئەوەش بوو کە بەرهەڵستکارێتیی سوننەی بۆ حکومەتی عیراق لە بەغدا گەرم کرد، ئەمە جگە لە ئاستەنگ دروستکردنی لەبەردەم ئەو کۆششانەی کە بۆ لەناوبردنی یاخیبوون دەدرێن لەناوچە سوننەنشینەکاندا.

ـ ٨ ـ

هەروەها پەتی هەڵواسین زیانی لە عیراق ـ دا لەوەی کە زۆرێك وایان مەزەندە کرد کە حکومەت پاڵێکی بەهێز بەمیلیشیا شیعییەکانەوە دەنێ بۆ بەردەوامبوونیان لەسەر چەوساندنەوەی سوننە بەو پێیەی کە بە کردەوە وای لێ هاتووە شیعە دەسەڵاتدارە نەك خەڵکی دی، بە تایبەتی کە هەڵواسینی سەدام لە بەرەبەیانی ڕۆژی جەژنی قورباندا و ئەو دەستەواژە ئاینییانەی کە تێی کەوت، وا لەقەڵەمدرا کە کارێکی تەواو شیعەییانەیە، کارێك کە وای لە شەقامی سوننی لەعیراق و لە جیهانی عەرەبی کرد وای دابنێت پرۆسەی هەڵواسینەکە و کاتەکەی، ئەو کاتە ئاینییە نەشازە، بە پرۆسەیەکی زیاتر سیاسی ببینێت تا دادگەری، شیعەییانە ببینێت تا عیراقییانە.

ـ ٩ ـ

ئەو پرسیارەی کە ئێستا خۆی دەسەپێنێ ئەوەیە :-

ئایا ئەمریکا لە هەموو ئەوەی روویدا سەبارەت بە گرتنی سەدام و دادگاییکردنی و هەڵواسینی، هەڵەی کرد؟

ماکس هایستنگ لە رۆژنامەی (گاردیان)ی بەریتانیدا دەڵێ: هەڵە هەرە گەورەکەی ئەمریکا دەستگیرکردنی سەدام حسێن بوو. لە ساڵی ١٩٤٤دا پەرلەمانتارانی بەریتانیا لە ئەنتۆنی ئایدن ـ ی وەزیری دەرەوەی ئەو کاتەیان پرسی لە بارەی سروشتی ئەو ئاگادارییانەی کە درابوون بە سەربازە بەریتانییەکان لەحاڵەتی رووبەڕووبونەوەیاندا لەگەڵ هیتلەر، ئایدن هیچی پێ نەبوو جگە لەوەی لە ناو پێکەنینی پەرلەمانتاراندا وەڵامیدایەوەو وتی: من قەناعەتم بەوەیە کە ئەو بڕیارە بۆ ئەو سەربازە بەریتانییە بە جێ بهێڵرێت کە رێکەوتی ئەو هەڵوێستە دەکات .. لە ناو رابەرانی هێزەکانی هاوپەیمانانیشدا ئەوە تەنها ستالین بوو کە ویستی هیتلەر بە زیندوێتی دەستگیر بکا و چێژ لە هەڵواسینی ببینێ، هەرچی ئەوانی تر بوون هاواریان لەو کاریگەریی خراپانە دەکرد کە دەشێت لەئەنجامدانی هەڵواسینی سەرۆکی دەوڵەتێك بکەونەوە. بەڵام خۆکوشتنی هیتلەر وەك رزگارگەرێك بوو بۆیان لەو تەڵەزگەیە.

لە دادگاییکردنەکانی نۆرمبێرگیشدا کە یاریدەدەرانی هیتلەر ـ ی گرتەوە، هەمووان نائاسوودە بوون، چونکە ئەو شتەیان پەیڕەو دەکرد کە بە (دادپەروەری براوە/ سەرکەوتوو) دەناسرێت، بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا دانیشتنەکانی دادگاییکردنەکان سوودی خۆیان لە تۆمارکردنی واقعەکانی هەندێ لە تاوانە خراپەکانی نازییەت و دیکیۆمێنتکردنیان بۆ نەوەکانی داهاتوو، دوپات کردەوە.

دوایین ماچی ئەمریکا بۆ عیراق

ـ ١ ـ

لـە هەفتـەی رابـردوودا ئـەو تاقیکردنـەوە گـران و سـەختەم بـینی کـە وەزیـری دەرەوەی ئەمریکا ((کۆندالیزا رایس)) لە کۆنگرێسدا رووبەڕووی بووەوە کاتێك کە لـە ئاست دۆخی عیراق و پلانە تازەکەی سەرۆك بۆش لەبارەی عیراقەوە شایەتیی دا. بە راستیش لـەو هاڕینـە دیبلۆماسـییەی کـە رایـس لەلایـەن هـەڵۆ دیموکراتـەکان و کۆمارییەکانـەوە پێکـەوە لـە ئەنجومەنی پیراندا، رووبەڕووی بووەوە، بەزەییم بە حاڵی ئەم خانمە ناسکە دەهاتەوە. ئەوان کۆمەڵە پرسیارێکیان بەسەردا باراند کە بە پوختی و بە دڵڕەقییـەکی توندەوە، بریتی بوو لەوەی: هەتا ئێستا چیتان بە عیراق کردووە؟ حکومەتی مالکی تا ئێستا چی شتێکی لـەو بەڵێنانـە هێناوەتـە دی کـە پێـی دان؟ بۆچی بڕیارتانـدا ٢٠ هـەزار سـەرباز بنێـرن بـۆ عـیراق، ئەرکی ئەم سەربازانە چییە، ئەو دەسکەوتەش چییە کە لێیان دەخوازرێ و، چۆن رێگەش لـە دەسـتێوەردانی ئێـران و سـوریا دەگـرن لـە عیراقـدا ؟؟؟ .. ئەوانـە و پرسـیاری تـریش کـە وەڵامـەکانیان قـورس و گـرانن، قـورس و گـران بـەو رادەیـەی کـە مـن بـە چـاوی بەزەییـەوە دەمڕوانییە وەزیری دەرەوە، ئەو وەزیرەی کە دەتووت چۆلەکەیەکی پاساریی نـاو دارستانە بە تایبەت کە راوچییەکان لـە هـەموو لایەکەوە دەورەیـان لـێ دا و، هـەمووان فیشـەکیان پێـوە دەنا، ئەمەش نەك بۆ ئەوەی سووری بکەنەوە یان بیخۆن، بەڵکو بۆ ئەوەی شێرە لێڕاکشاوەی کۆشـکی سـپی دەنگـی فیشـە یـەك لـە دوای یەکـەکان ببیسـتێ بـەو ئومێـدەی لـە خەڵوەتـە قووڵەکەی بە ئاگا بێتەوە.

ـ ٢ ـ

ئایا پلانە تازەکـەی ئـەمریکا ئاسایش و سـەقامگیریی خوازراو بـۆ عیراق دێنێتە دی؟ لـەم رووەوە، لـە هەفتـەی رابـردوودا جـەلال تاڵـەبانی–ی سـەرۆك کۆمـار، هـاواری ئـەوەی بـۆ عیراقییەکان و بۆ عەرەب و بۆ ئەمریکا و بۆ هـەموو جیهـان کرد و بە راشکاوی و ئازایەتییە

بەرچاوەکەی خۆی ووتی : ((کەس کێشەکانی عیراق چارەسەر ناکات عیراقییەکان خۆیان نەبن، ئەوەی کە لە عیراقیشدا روودەدات کێشەیەکی عیراقییە و کەوتۆتە ئەستۆی عیراقییەکان خۆیان و کەسی تر نا)) . ئەمەش کرۆکی مەسەلەکەیە، هەر ئەمەشە کە بەم دواییانە ئیدارەی ئەمریکا و لە چوارچێوەی پلانە تازەکەیدا درکی پێ کردووە کە بە پێی ئەو پلانەش کار بۆ ئەوە دەکات تەواوی کاروباری عیراق بداتەوە دەستی عیراقییەکان خۆیان و خۆیشی لە سەربازگە و پێگەکانیدا لێی بکەوێ و چاودێری بارودۆخە بکات. پرسیاریش ئەوەیە : ئایا عیراقییەکان ئامادەباشن بۆ ئەوەی کاروباری خۆیان لە ئەستۆ بگرن؟ ئایا گەیشتوونەتە تەمەنی پێگەیشتنی سیاسی و هۆشیاریی نیشتمانییانەی ئەوتۆ بەو جۆرەی کە دەستبەرداری بەرژەوەندییە شەخسییەکانیان و بەرژەوەندیی تایەفەکانیان بن و، لە پێناوی بەرژەوەندییەکانی نیشتمان و بەرژەوەندییەکانی گەلی عیراق هەر هەمووی، تێیان پەڕێنن؟

ئایا مادەیەکی بێهۆشکەری جادوییانە هەیە کە ئەمریکا دەرخواردی سیاسییەکانی عیراقی بدا تاوەکو کەسی شیعە مەزهەب شیعەیەتیی خۆی لە بیر بچێ و بزانێ کە ئەو تەنها عیراقییە و، سوننە مەزهەبێکیش سوننەیەتیی خۆی لە یاد بکا و وەکو عیراقییەك بژی و، ئەودوای تایەفە و نەژادەکانی تری عیراقیش بە هەمان شێوە؟..

ـ ٣ ـ

ئەوەی بە درێژایی چوار ساڵی رابردوو، هەر لە بەرە بەیانی ٩ ی نیسانی ٢٠٠٣وە هەتا ئێستا، بینیمان، ئەوەیە کە، دەستەبژێر-ی سیاسیی عیراق ئەوەی لە بیرکردووە کە عیراقییە. ئەو هاتووە لە پێناوی ئەوەی کە سەرلەنوێ عیراق بونیادبنێتەوە ، بۆیە ئەم دەستەبژێرە کەوتە راگەیاندنی شیعێتی و سوننێتی خۆیو عیراقیش بەو جۆرە بونیاد دەنێتەوە بۆ خۆی کە خۆی دەیەوێت نەك بەو شێوەیەی هەموو گەلی عیراق دەیەوێت.

ئەوەی کە لەو چوار ساڵەی دواییدا بینیمان ئەوەیە کە ڤایرۆسی تایەفەگەری و مەزهەبگەرایی-یش، کە لە سەردەمی بەستەڵەکی دیکتاتۆریدا نوستبوو، بێدار بووەوە و، لە کەشوهەوای ئازادی و دیموکراسیی گەرم و گوڕدا، کە زەمینە بۆ ئەم جۆرە ڤایرۆسانە خۆشدەکەن، دەستی بە چالاکی و بڵاوبوونەوە کردەوە.

ئەوەی کە هەر لەو چوار ساڵەی دواییدا بینیمان ئەوەشە کە، دەستەبژێرە سیاسییەکان پارەوپولی عیراقیان دزی، ئەمە لەجیاتی ئەوەی پارەوپوولی دزراوی سەردەمی بەستەڵەکی دیکتاتۆری بۆ عیراق بگێڕنەوە کە بەشێکی زۆری لە میانەی ئەو پارەوپولە زۆرو زەوەندەدا

دەرکەوت کە بۆ سەدان لە پارێزەرانی بەکرێگیراوی دەستەی بەرگریکردن لە سەدامی ستەمکار خەرج کرابوون، ئەو ستەمکارەی کە رۆیشت و بەسەرچوو.

ئەوەی هەر لەو چوار ساڵەی رابردوودا بینیمان ئەوەیە کە، دەستەبژێری سیاسیی عیراق لایەنگیریشی بۆ عیراق نەبوو ئەوەندەی کە بۆ ئێران، یان سوریا، یان رێکخراوی قاعیدە، یان بۆ لایەنی دیکەی بوو، ئەمە بە جۆرێك کە عیراق لەسایەی سەری ئەم دەستەبژێرە سیاسییەوە بۆتە سەرزەمینی ململانێ چەکدارییەکان، ئەو ململانێیانەی کە لە بەرژەوەندیی چەند لایەنێکی دەرەکیدا ئیش دەکەن. هەروەها عیراق وای لێهاتووە بریتییە لە قوربانییەك کە گورگی دارستانەکانی دەوروبەر گاز و قەپاڵی خۆیانی لێ دەگرن، کارێك کە پاڵی بە موعەمەر ئەلقەزافیەوە نا تەحەدای زیاتر لە ١٥ ملیۆن عیراقی بکات و، سوکایەتی بە سەدان هەزار لەو خێزانی قوربانیانە بکا کە سەدام کوشتوونی و، لە پاڵ پەیکەری عومەر موختاردا پەیکەرێکی یادگاری بۆ سەدامی ستەمکاریش دروست بکات. ئا بەو جۆرەش عیراق وای لێهات ئابڕوی شکێنرا و لاواز و بێ نەوا بوو و، رێك وەك ئەوەی منداڵێکی هەتیو و ئاوارەکراوبێ و باوکی نەبێ.

ـ ٤ ـ

پلانی تازەی ئەمریکا بۆ چارەسەرکردنی باردۆخەکە لە عیراقدا پلانێکی جادووییانە نییە، بە ریمۆتی کۆنترۆڵیش ئیش ناکا تاوەکو لە چاوتروکانێکدا وێستگەیەك سەرەوژێر بکا و وێستگەیەکی دیکە بهێنێ. پلانی تازەی ئەمریکا پلانێکی کوێرە و واقعی عیراقی، وەك ئەوەی پێویستە ببینرێ، نەبینیوە. ئەم پلانە پلانێکی عەرەبیی تەقلیدییە زیاتر لەوەی پلانێکی ئەمریکی بێت. واتە پلانی (ماچکردنی ریش)ی سوننەی عیراق و لێسانەوەی پرت و پیسییان و ماچکردنی دەستەکانیان و داواکردنی رەزامەندی و لێبووردەییانەیە، ئەمە لە پاداشتی ئەوەی کە سوننە بەسەر عیراقیدا هێناوە: بەو چاکە کوشندەیەی نواندیان کە خۆی لە شەڕکردنی دیموکراسیدا دەبینێتەوە و، لەوەی کە دیموکراسییان بە کوفر و بێ باوەڕی لەقەڵەم دا و، تیرۆریستانیان لە ئامێزگرت و، رێگەیان نەدا بە خۆیان بەشداریی هەڵبژاردنەکان بکەن و، کەوتنە شەڕکردنی دەستوور و، ناویان لە زەرقاوی و سەدام نا (گەورەی شەهیدان) و، لەسەر داوای سوریا-ش داوای کشانەوەی دەستبەجێی هێزەکانی ئەمریکا دەکەن لە عیراق لەبەرامبەر کشانەوەی سوریا لە لوبنان، واتە یەك بەیەك و، کشانەوە بە کشانەوە، ئیتر زاڵمتریش ئەو کەسەیە کە سەرەتا دەست پێدەکات.

پلانی ئەمریکا فوکردنیشه به قابێکی بڕاودا، چونکه چاوی لەسەرچاوەی راستەقینەی تیرۆریزم له عیراق پۆشی و هەوڵی چارەسەرکردنی کردەوە تیرۆریستییەکانی تەنها له ناو عیراقدا دا. ئێمه لەمەوبەر وتومانه، تیرۆر حاڵی وەك حاڵی مێرووەکانی پیسکردن و مێرووە ئازاربەخشەکانی دیکەیه و ئەگەر سەرچاوەکەیان له ناو نەبەیت و ئەو ئاوەڕۆ و گۆماوانەیان وشك نەکەیت که هێلانەیان تیادا دەکەن و تیایاندا زیاد دەکەن ئەوە بەکارهێنانی دەرمانی مارومێروو له دژیان سوودی نییه.

سەرچاوەی سەرەکیی تیرۆر له عیراقدا، لای هەر کەسێك که عەقڵی هەیه و، هەر یەکێك که چاوی هەیه و، هەریەکێك که دەبینیّ و، لای گەورە و بچووك، به پلەی یەکەم، ئێران و سوریا-یه. سوریا و ئێران شانسێکی گەورەشیان هەبوو که خودا ئەمریکای نارده پاڵیان بۆ ئەوەی لەسەر گۆڕەپانی عیراق تۆڵەی خۆیانی لیّ بکەنەوە. لەم رووەوە، له کویّ ئێران دەستی بگەشتبایه ئەمریکا تاوەکو تۆڵەی خۆی لیّ بکاتەوە له پای هەڵوێستی ئەمریکا له دۆسییه ئەتۆمییەکەی ئەگەر ئەمریکا دراوسێی نەبووایه له عیراق و نەکەوتبایەتە ژێر رەحمەتی دارەکەیەوە؟

ئەگەر ئەمریکا له عیراقدا بوونی نەبووایه، له کویّ-وە بۆ سوریاش ئەوە هەڵدەکەوت که تۆڵه له ئەمریکا بکاتەوە له پای دەرکردنی له لوبنان، ئەو دەرچوونه ئابڕوشکێنەی که بەشار ئەسەد-ی کرده ئەو (ئەبا عەبدوڵڵا ئەلسەغیر)ەی که شکۆیەکی له دەستدا باوباپیرانی بونیادیان نابوو. ئەو کەسەی که فیردیناند و ئەزێبیلا له ئەندەلوسدا وەدەریان نا و، وای لێهات لەسەر بەرزاییەکانی (البادول)ەوە که ناوی لێنرا (التنهيدة العربي الأخيرة) بەسەر شکۆی باوباپیرانیدا دەگریا و، دایکیشی قسه بەناوبانگەکەی خۆی پیّ دەووت: وەك ژن بەسەر موڵکێکدا بگری که وەك پیاو نەتپاراست. بەشار ئەسەد-یش وەکو ژن بەسەر موڵکێکدا گریا که وەکو پیاو نەیپاراست کاتێك که ئیتر له ((ئەندەلوس-ی لوبنان)) دەرچوو و موڵکێکی له دەستدا که باوکی به درێژایی پتر له ٣٠ ساڵ بوو، بونیادی نابوو.

کەواته ئێران و سوریا به میلیشیا عیراقییەکانیان شەڕ ناکەن، بەڵکو له عیراقدا شەڕی ئەمریکییەکان دەکەن. لەم رووەوە حزبی بەعس له عیراقدا کۆتایی هات و، بەعسی سوریاش هیوای به حوکمێکی بەعسی نییه بۆ عیراق . هەروەها ئێرانیش هیوای دامەزراندنی دەوڵەتێکی ئاینیی ئاخوندیی له عیراقدا نییه به تایبەتی له سایەی بوونی ئەو ژمارە گەورەیه له عیراقییه عەلمانییەکان، له سەروویانەوە، کورد که وەك درکێکی گەورە و بریندارکەر له هەڵقی دەوڵەتی ئاینیی عیراقدا دەوەستن ئیدی له هەر لایەکەوە بێت، لای شیعەوە بیّ یان لای سوننەوە، چونکه کورد زامنی گەورە و یەکەمن له دژی بالادەستبوونی

پیاوانی ئاین بەسەر دەوڵەتی عیراقدا، ئەوەی کە کوردیش لە هەرێمی کوردستاندا کردوویانە لە جیاکردنەوەی تەواوەتیی نێوان ئاین و دەوڵەت و ڕێگرتن لە دروستبوونی پارتی ئاینی و دەستوەردانی پیاوانی ئاینی لە سیاسەت، ئەو شتەیە کە هیوادەخوازن لە هەموو عیراقی فیدراڵدا ڕوودات.

ـ ٥ ـ

ئایا پلانی تازەی ئەمریکا و ناردنی زیاتر لە ٢٠ هەزار سەربازی تازە بۆ عیراق، دوا ماچی ئەمریکایە بۆ عیراق و دوای ئەوە ئیدی لێك جیابوونەوە ڕوودەدات و ئەمریکا عیراقی لە دایکبوو لە ئامێزی خۆی رادەپەڕێنێ و بە مەمکە گەرم و نەرمەکانی شیری بەلاشی ناداتێ وەك لەو چوارساڵەی دواییدا کردی؟

لە ئاست توانای سیاسی و ئەمنیی عیراقدا هەموو ئەمریکا توشی نائومێدی و بێزار بوونە. ئەوە تەنها دیموکراتەکان نین، تەنها کۆماریەکانیش نین، تەنها دەستبەژێرە سیاسییەکانیش نین، بەڵکو هاوڵاتیی ئاسایی ئەمریکییش بە دڵنیاییەوە ئەوە دەزانێ کە زیاتر لە سێ هەزار سەرباز لە عیراقدا مردوون و زیاتر لە بیست هەزاریش برینداربوون و زیاتر لە سێ سەد ملیار دۆلاریش خەرج کراوە کە لە پێناوی ئازادیی عیراقدا نەبووە. ئازادیی عیراق ئەو هەموو قوربانییەی پێویست نییە، بەڵکو ئەو دۆڕانە ئەمریکییانە باجێك بووە کە ئەمریکا بۆ سوریا و ئێران-ی داوە. ئەگەر هەر لەسەرەتاشەوە دەستی سوریا وئێرانیان لەعیراقدا بڕیبایە، ئەوە ئەمریکا ئەو هەموو باجەی لەپێناوی ئازادیی عیراقدا نەدەدا. ئەو بیست هەزار سەربازەش کەئەمریکا بۆ عیراقیان دەنێرێت ڕووبەڕووی هەمان چارەنووسی بەلاش دەبنەوە ئەگەربێت و ئەمریکا کاری سەربازی و دیبلۆماسیی یەکلاکەرەوە لە دژی ئێران و سوریا ئەنجام نەدات.

له ڕەچەتەی بیکەر- هاملتۆندا،
کامەیە چارەسەر ؟

ـ ١ ـ

بە بڵاوبوونەوەی ڕاپۆرتەکەی لیژنەی بیکەر – هاملتۆن، لەم ڕۆژانەدا خۆشییەکی گەورە جیهانی عەرەبیی گرتووە. عەرەب بە ڕاست و چەپ و ناوەڕاست، ئەم ڕاپۆرتەیان بۆ ئەمریکا بە نوشست و بۆ عەرەب بە سەرکەوتن لەقەڵەمدا، بە تایبەتی ئەو عەرەبانەی کە دژی داگیرکردنی عیراق وەستانەوە لە ٢٠٠٣دا، لەگەڵیدا یەك تێبینی هەیە کە ئەویش ئەوەیە، ئەم دڵخۆشبوونە بەر لە بڵاوکردنەوەی ووردەکاریی ئەو ڕاپۆرتە بوو و بەرلەوەش بوو یەك عەرەب هەبێ یەك پیتی لەو ڕاپۆرتە خوێندبێتەوە. جا ئێمەی عەرەب هەروایـن: شت ڕەت دەکەینەوە بەر لەوەی بیخوێنینەوە و، قبوڵی دەکەین بەر لەوەی تێ بگەین و، بەرهەڵستی دەکەین بەرلەوەی بزانین و، ڕەزامەندیشین بەرلەوەی لێك بدەینەوە. هەروەك تەها حسێن لە پتر لە نیو سەدەوە لە بارەمانەوە دەڵێ: ڕۆژئاوا دەخوێنێتەوە تا تێبگا، ئێمەش تێدەگەین تا بخوێنینەوە! ئێمە وەك گەلانێکی عەرەبیی سەرەتایی، لە ئاست ئەویتر و بیروباوەڕی ئەویتردا هەڵوێستی پێشوەخت و ئامادەمان هەیە، ئەمەش لەژێر کاریگەریی ئەنگێزەی عەسەبییەتی خێڵەکێتیی عەرەبیدا کە ئیبن خەلدون لە (المقدمة) بەناوبانگەکەیدا باسی لێکردووە، ئەو عەسەبییەتەی کە هێشتا بنەچەکەی تیاماندایەو چەندین نەوە لەلیبراڵیستەکان، لە جەمالەدین ئەفغانییەوە تا محەمەد ئەرەگۆن، نەیانتوانیووە بیسڕنەوە.

ـ ٢ ـ

نکوڵی لەوە ناکەم کە ئەوەی لە ڕاپۆرتەکەی بیکەر – هامڵتۆندا هاتووە بۆ ئیدارەی ئەمریکا و بۆ دەستەبژێرانی سیاسیی عیراقیش وەك یەك بە سوود بوو.بەڵام پێویستە جەخت لەوەش بکەینەوە کە ئەوەی لە ڕاپۆرتەکەدا هاتووە شتێکی تازە نییە، چونکە

هەموومان درێغی کردنی ئەمریکا دەزانین لە عیراقدا و دەشزانین کە چۆن ئەمریکییەکان لە میانەی چوار ساڵی رابردوودا عیراقیان (تەنها ناوەڕاست و باشوور) بەو منداڵە شیرەخۆرە نازپێدراوە لەقەڵەمدا کە نابێت ، وەك منداڵانی دی، لە دوای نۆ مانگ-ی لە شیری دایك بپڕدرێتەوە، بەڵکو ساڵانی شیرەخۆرێتیی ئەو بۆ سێ یان چوار ساڵ و ڕەنگە زیاتریش، درێژ بکرێتەوە، بەوەش ئەم منداڵە لە ئامێزی دایکیدا بمێنێتەوە و لە مەمکە گەرم و پڕەکانی شیربدرێت. دەستەبژێرانی سیاسی لە عیراق-یش، بەو دۆخە، کەوتنە نیعمەت و پشوو و دڵخۆشی و خۆنۆشییەوە و، وایان لێهات، بۆ بەرژەوندییە تایبەتییەکانیان و بەدیهێنانی دەسکەوتە شەخسی و حزبییەکانیان لەسەر حسابی پاشەرۆژی عیراق، خۆیان پڕوکاند و، بەرژەوەندییەکانی نیشتمان و بەرپرسیارێتییەکانیان پشتگوێ خست. بۆیە کاتێك کە ئەمریکا بڕیاریدا ماوەی شیرەخۆری دیاری بکات و پەلە لە بڕینی بکات بە تایبەت کە شیرێکی ئەوتۆ لە مەمکەکانیدا نەما بەشی شیرەخۆری بکا و ئارامگرتنی دوور و درێژیشی پێ نەماوە، زۆربەی ئەو دەستەبژێرانە تۆقین و وروژان و تووڕەبوون.

ـ ٣ ـ

ئەوەی کە ڕاپۆرتەکە خۆی لێ غافڵ کردووە بەو ئەندازەیەی کە زۆرێك لە مسداقییەتی لەدەستداوە، باسنەکردنێتی لە دەسخەڕۆیی ئەمریکا و لاوازیی ئەمریکا و کەمتەرخەمیی ئەمریکا لە ئاست کانگاکانی تیرۆریزم لە رۆژهەڵاتی ناوەڕاست و لە ئاست هاتنی تیرۆریزم لە رێی سنوورەکانی عیراقەوە. هەمووشمان دەزانین کە ئەمریکا لەوەدا غافڵ بوو، یان نەیتوانی شتێك بکات کە مکوم و بەرگربێت بۆ وشککردن یان وێرانکردنی کانگاکانی تیرۆریزم نە لە عیراق و نە لەئەفغانستان و نە لە لوبنانیش. واتە ئەمریکا تەنها وەك سەیرکەریك وەستاوە، سەیرکەرێك کە لێدوانی ئاوریشمینی هودهودییانە و هەڕەشەئامێز لە سوریا و ئێران دەدا، ئەو دو وڵاتەی کە ئێستا دوو کانگاکەی تیرۆریزمن لە رۆژهەڵاتی ناوەڕاستدا. هەردووڵاشیان ئەو دوو سەرچاوەیەن کە تیرۆر بۆ تەواوی دەوڵەتانی ناوچەکە و لەسەرویانەوە عیراق و لوبنان و ناوچەکە دەنێرن. لەم ڕووەوە رۆژنامەی "السیاسة " ی کوەیتی رۆژی هەینی رابردوو ٨/١٢/٢٠٠٦ راپۆرتێکی دووردرێژی پەیامنێرەکەی خۆی لە لەندەن بڵاوکردۆتەوە، تیایدا باس لەوە دەکا کە چۆن ئێستا سوریا تیرۆریستان چەکدار دەکا و مەشقیان پێ دەکا و بۆ عیراق و لوبنان و سعودییەیان دەنێرێ. هەروەها کۆمەڵێك ڕاپۆرتی جیاجیاش کە لە بەغدا و بەیروت و عەممانەوە دەرچوونە باس لە رۆڵی گەورەبووی

ئیران دەکەن لە عیراقدا و، چۆنیش ئێران بە هاوکاری لەگەڵ سیاسییەکان و پیاوە سەربازییە عیراقییەکاندا عیراق وێران دەکات . بەشێوەیەکی رۆژانە. واتە، هەروەك پەندە عەرەبییە بەناوبانگەکە دەڵێ، هەریەك لە سوریا و ئیران: بە " فیل " یان بە " گوێدرێژی " ی ئەمریکا نەوێران، بۆیە کەوتنە کێبەرکێ لەسەر کورتانەکە (واتە ئەو کورتانەی کە لەسەر پشتی گوێدرێژ دادەنرێت ـ وەرگێڕ). ئەوان نەیانتوانی لەسەر خاکی خۆی دەست لە ئەمریکا بوەشێنن هاتن لەسەر خاکی عیراق و هەروەها لوبنان، کەوتنە شەڕکردنی.

ـ ٤ ـ

لە دەرەوەی لەبەرچاوگرتنی بەرهەڵستکاریکردنی بەهێزی کورد بۆ راپۆرتەکەی بیکەر ـ هاملتۆن لەبەر چەند هۆیەك کە هۆی بەجێن و رابەرە کوردەکان روونیان کردۆتەوە و، لەسەر زاری مەسعود بارزانی سەرۆکی هەرێمی کوردستانیش و کامەران قەرەداغی وتەبێژی رەسمیی سەرۆك کۆماری عیراق جەلال تاڵەبانی ـ یەوە بە ووردی بۆ رای گشتییان شیکردۆتەوە. دوور لەبەرهەڵستکاریی کورد بۆ ئەو راپۆرتە، راپۆرتەکە، بەنیگایەکی گشتی، کەموکوڕیی تێدایە و تەواو نییە. راپۆرتەکە باس لەناوەڕاست و باشوور دەکا بە تەنها و باس لەباکوری عیراق، کوردستانی عیراق، ناکا. لیژنەکە کە ئەو راپۆرتەی ئامادەکردووە سەردانی هەرێمی کوردستانی نەکردووە و قسەشی لەگەڵ بەرپرسانی ئەوێدا نەکردووە و ئاشنا نەبووە بە کێشەکانی ئەو هەرێمە و رابەر و بەرپرسەکانی کوردی لە ئامادەکردنی ئەو راپۆرتەدا بەشدارنەکردووە، بگرە ئەو نامەیەی کە مەسعود بارزانیی سەرۆکی هەرێمی کوردستان بۆ جیمس بیکەر-ی نارد لەبارەی زۆر دۆز و مەسەلەوە کە بەلای هەرێمی کوردستانەوە گرنگن، رەچاو نەکراوە و لە راپۆرتەکەدا ئاماژەی پێ نەدراوە.

ـ ٥ ـ

راپۆرتەکەی بیکەر ـ هاملتۆن لەسەر دوو خاڵی بنچینەیی راوەستاوە کە ئەوانیش:-

١-مەشق پێکردنێکی باشتر بە هێزە چەکدارەکانی عیراق و هێزەکانی ئاسایشی عیراق، کە ئەمەش خواستێکی پێڵێداگیراوە و شتێکی نوێی تیادا نییە، چونکە هەمووان هەست بەوە دەکەن کە هێزە چەکدارەکانی عیراق و هێزەکانی ئاسایش پێویستییان بە مەشق پێکردنی چڕوپڕی زیاتر و ، بە شتی تازە هەیە لە چەك و جبەخانە. بەڵام راپۆرتەکە ئەوەی

له بیرکردووه باسی بایەخی مەشق پێکردنی هێزە سیاسییەکانیش بکات لەسەر چۆنیەتی بەڕێوەبردنی حوکمڕانی لە عیراقدا. لەم رووەوە چوارساڵ - ی رابردوو ئەوەیان سەلماند کە عیراق لە بەڕێوەبردنی حوکمڕانێتیدا ئەو دەستەبژێرە سیاسییە عەرەبە زیرەك و بلیمەتەی نییە، ئەوانەش کە لە عەرەبی سوننە و شیعە و لە ساڵانی رابردوودا حوکمڕانێتییان لە عیراقدا گرتۆتە دەست پێشتر حوکمڕانێتی دیموکراتییانەیان پیادە نەکردووە و، لە توانا بەرزی سیاسیشدا کەموکوڕیان هەیە. هەروەها ساڵانی رابردوو ئەوەشیان سەلماند کە، هەروەك کوفی ئەنان لەم رۆژانەدا ووتی، گەندەڵیی سیاسی و دارایی لەناو دەستەبژێرە سیاسییەکاندا، لە رۆژگاری سەدامی ستەمکاری لەدەسەڵات لابراو، زیاتر بڵاوبۆتەوە. دیارە ئەمەش، بۆ وڵاتێکی وەکو عیراق، جێی سەرسوڕمان نییە، عیراقێك کە چەند سەدەیەکی دوورودرێژە لەژێر کۆلۆنیالیزم و دیکتاتۆریدا کەوتووەو ناتوانێ هەڵسێتەوە: لەسەردەمی داگیرکاریی عوسمانی بەسەر جیهانی عەرەبی و عیراقدا لەساڵی ١٥١٧، ئینجا داگیرکردنی عیراق لەساڵی ١٩١٤ لەلایەن بەریتانیاوە، ئینجا سەردەمی پاشایەتی لەساڵی ١٩٢١، ئینجا سەردەمی کۆماری لەساڵی ١٩٥٨، پاشان حوکمڕانیی بەعسییەکان لە ساڵی ١٩٦٣ کە درێژبووەوە تا گەیشتە ساڵی ٢٠٠٣. بە درێژایی ئەو سەردەمە دوورودرێژانەش بوار بەهێزە سیاسییە عیراقییە دیموکراتیخواز و ئازاد و پاك و نیشتیمانییەکان نەدراوە کە سەرهەڵ بدەن و پەروەردەبن و گەورەبن. لەم رووەوە، داپڵۆسین، چەوساندنەوە، زیندانیکردن و دوورخستنەوەی چرۆ سیاسییە نیشتیمانییە دیموکراتیخوازە عیراقییەکان، کەرەستە و سیماکانی ئەو سەردەمە رەشە بەسەرچووانە بوون.

٢-راپۆرتەکە داوای پێویستبوونی گرتنەبەری ستراتیژێکی دیبلۆماسیی بەهێز دەکا بۆ پرۆسەی ئازادیی عیراق. ئەم دەستەواژەیەش مانای ئەوەیە کە گفتوگۆ لەگەڵ سوریا و ئێراندا بکرێت، ئەو دوانەی کە، لە غیابی ئێشکگرانی عیراق و پاسەوانانیدا، ئێستا دوو گورگی دڕندەی سەرەکین لە عیراقدا. هەرچی جیمیس بیکەر-ی وەزیری دەرەوەی پێشووی ئەمریکایە کە خاوەنی دەستێکی باڵایە لە ئامادەکردنی ئەو راپۆرتەدا، ئەوە ناسراوە بەوەی کە لەوە دوورترە لە واقعبینیی سیاسییەوە نزیك بێت. بیکەر لە ئەمریکا خاوەنی رێبازێکی سیاسیی بەناوبانگە، ئەو رێبازەش لە یەکەم و دووەم و سێیەم و دواهەمیشیدا هەر رێبازی دیبلۆماسییە. بیکەر لە هەر کارێکی دیبلۆماسیش کە گرتبێتیە دەست سەرکەوتوو نەبووە، لە سەروویانەوە کێشەی ناکۆکی لە بیابانی رۆژئاوادا لەنێوان مەغریب و پۆلیساریۆدا کە بیکەر، بە بۆنەی سەرنەکەوتنییەوە، ساڵی ٢٠٠٤ دەستی لەو کارە کێشایەوە. بیکەر لە مەسەلەی پەلاماردانی عیراق لەساڵی ٢٠٠٣دا لە یەکەمین بەرهەڵستکارانیش بوو. پێشتریش

لە ئیدارەی بوشی باوکدا، کە سەرکردایەتیی جەنگی کەنداوی ١٩٩١ ی کرد، بیکەر لە یەکەمین بەرهەڵستکارانی پێشڕەویکردنی سەربازیی بوو بۆ بەغدا و بۆ لابردنی سەدام حسێن لەو کاتەدا. هەروەها بیکەر لە سەردەمی ریگاندا لە ساڵی ١٩٨٥ و لە سەردەمی بوشی باوکدا لە ساڵانی ١٩٨٩-١٩٩٢ وەزیری بەرگری بوو. لە میانەی ئەو دوو پۆستەشیدا، بیکەر لە پشت دەستبڕینی کوردەوە بوو لەلایەن ئەمریکاوە لەو دەمەی کە کوردەکان لە ساڵی ١٩٨٨ دا لە جەنگدابوون لە دژی سەدامی ستەمکار ـ ی لەکارلابراو و، لە پشتی ئەوەش کە ئەمریکا دەستیان لیٚ بەربداو کوردەکان بەجیٚ بهێڵیٚ لە هەڵەبجەو ئامێدی و بادیناندا ببنە نێچیری گۆرگەکانی سەدام و وەحشییەکانی و دەستوپێوەندە پیسەکانی، هەروەها شکاندنی ناموسی ژنانی کورد ـ یش بە فتوای شەرعیی لەلایەن شێخەکانی سوننە و فوقەهای دەسەڵاتی لەکارلابراوی ئەو دەمە. ئەمریکییەکان لەوەشدا دەستی کوردیان بڕی کاتێك رابەری خوالێخۆشبوو مستەفا بارزانی نامە بەناوبانگەکەی لە ١٩٧٣/٣/١٠دا بۆ سەرۆك کارتەر نارد و تیایدا وریایی ئەوە دەدا کە کورد رووبەڕووی لەناوبردنێکی گشتگیر دەبێتەوە، کەچی کارتەر وەڵامی ئەو نامەیە ناداتەوە، چونکە لەوکاتەدا پیلانی نێودەوڵەتی بۆ کورد لەلایەن شای ئێران و کارتەرەوە دارێژرابوو. هەروەها کاتێك ئەمریکا لەساڵی ١٩٨٨ یشدا دەستی کوردی بڕی و لە تاوانەکانی سەدامی ستەمکار لە کوردستان بێدەنگ بوو ، ئەوە بۆ رازیکردنی لە خۆبایيبوونی سەدامی ستەمکاربوو.

ئەمڕۆش دەبینین بیکەر لە میانەی خەونە سەرنەکەوتووەکانی و وێناکردنە نائاساییەکانی و ئایدیاڵە سیاسییەکانی کە لەگەڵ ئەو گورگانەی چاویان بڕیوەتە نێچیری عیراق بیٚ سوودن، دێتەوە بۆ ئەوەی لە راپۆرتەکەیدا موژدەی چارەسەری جادویانەمان بۆ تەڵەزگەی عیراق بداتیٚ کە ئەویش موژدەی پێویستیی دەستپێکردنی گفتوگۆیە لەگەڵ سوریا و ئێراندا. لە کاتێکدا ئەو خۆی دەزانێت و بە دڵنیاییەوە دەزانێت کە سوریا بە هێورکردنەوەی دۆخی عیراق و دەستهەڵگرتنی خۆی لە عیراق رازی نابێت تەنها بە نرخێکی گران نەبێت کە ئەویش گەڕانەوەی سەربازییانە و سیاسییانە و ئابورییانەیەتی بۆ لوبنان وەك پێش ساڵی ٢٠٠٥، ئێرانیش دەست لە عیراق هەڵناگریٚ تەنها بە بێدەنگیی تەواو و پراکتیکراوی ئەمریکا نەبێت لە پرۆژە ئەتۆمییەکەی کە بە وەدەستهێنانی بۆمبێکی ئەتۆمی کۆتایی دێت، ئەمەش، وەك لە وتارێکی پێشوومدا وتومە، بە ئەندازەی مەهدیی چاوەڕوانکراوە (المهدي المنتظر) .

جا ئایا ئەمریکا ئامادەیی ئەوەی تیایە ئەم باج و نرخە گرانانە بدات ؟

بە بێ ئەوەش، بێگومان راپۆرتەکە هەروەك مەرەکەبێك دەمێنێتەوە لە سەر کاغەر و کات بە فیڕۆ دەدات.

سا ئیدی کامەیە دەرمانی چارەسەرکەر لە رەچەتەی بیکەر – هاملتۆندا..؟

میوەی حەرامکراو ...

ـ ١ ـ

میدیای عەرەبی، بە هەموو ئامرازەکانییەوە، شەو و رۆژ لەوە ناکەوێ باس لەپێویستیی پاشەکشەکردنی هێزەکانی ئەمریکا بکات لەعیراق بەو پێیەی ئەو هێزانە هێزی داگیرکەری سەربازین. ئەم بانگەوازە میدیای رۆژئاوا و بەتایبەتیش میدیای چەپەکان و میدیای ئەمریکی –ی سەربە ماشێنی میدیایی حزبی دیموکرات –یش دەیڵێنەوە. بنەما –یش لەم بانگەوازە یان ئارەزووەدا ئەوەیە کە" ئەو هێزانەی ئەمریکا کە ئێستا لە عیراقدان هێزی داگیرکەرن نەك هێزی رزگارکەر. ئەگەر بە هێزی رزگارکەریش دابنرانایە ئەوە هەموو ئەوانە داوای پاشەکشەی ئەو هێزانەیان نەدەکرد لەعیراق.

ـ ٢ ـ

پێشتر چەندین جار لەچەندین ئامرازی میدیایی عەرەبی و بیانییەوە نوسیومانە کە عەرەب لەفەرهەنگی سیاسییاندا جیاوازی لە نێوان هێزی داگیرکەر و هێزی رزگارکەردا ناکەن. سەرەڕای ئەوەیش کە بڕیاری نەتەوەیەکگرتووەکان ئەوەیە کەهێزەکانی ئەمریکا لەعیراقدا هێزی داگیرکەرن، بەڵام ئێمە وای بۆ دەچین و ئەم بۆچوونەشمان دووپات دەکەینەوە کەئەم هێزانە هێزی رزگارکەرن و هاتوون لەپێناوی رزگارکردنی گەلی عیراق لەحوکمی حزبی بەعس و حوکمی ستەمکاری هەرەگەورەی بەعس سەدام حسێن. ئەگەر ئەم هۆکارەش نەبوایە ئەوە هێزەکانی ئەمریکا بەداوەتنامەیەکی راشکاوانەی پێ لێداگیراوی ئۆپۆزسیۆنی عیراقی نەدەهاتن، ئەو ئۆپۆزسیۆنەی کە سەدام حسێن ووردوخاشی کردن و سەرگەردانی کردن و ناوی نابوون ((سەگە لەرێدەرچووەکانی عیراق)) و لەمەنفاکان و دنیای پەرتەوازەی عیراقدا بەدوایانەوە بوو، ئەو دنیایەی کە لەسەروەختی ستەمکار –ی پێشوودا، لەو پەرتەوازەییەی جولەکە کە لەمێژوودا بەناوبانگە، ئێش و ئازاری گەورەتر وسەختتربوو.

سەرەڕای هەموو ئەمانەش، کەچی ئێمە هێشتا لافدەرانی بەخشندەیی و بەڵێندان بە بەهەشت بە ((باوکی شەهیدان)) سەدام حسێن-ی ستەمکار دەبینین و دەبیسین کە لەو پیاوە ئاینییانەوەیە کە لەزێڕی سەدام و پاشان زێڕ و زیوی رەغد - ی کچی سوودمەندبوون و، لەو کادیرانەی حزبی بەعس - یش لەوڵاتی شام و یەمەن و میسر کە بەزێڕی سەدام دەحەسانەوە و ئێستاش بەزیو - ی رەغدی کچی، کە تاقە وەسێتمەندی پەرستگا بەعسییە پیرۆزەکەیەتی، دەحەسێنەوە.

- ٣ -

بوونی هێزەکانی ئەمریکا لەعیراقدا، ئیدی هێزی داگیرکەربێت یان رزگارکەر، ئەوە جیاوازییەکی سیاسیی گەورەیان لەنێواندا نییە کە پێویست بکا داوای چۆڵکردنی سەربازییانەی ئەمریکا بکرێت لەعیراق و لەسایەی بوونی عیراقدا لەناوچەی رۆژهەڵاتی ناوەڕاست و، لەچەقی دارستانێکی سیاسیدا کە چەندین وەحشیی سیاسیی پشت شکێنەری تیایە، وەحشیگەلێك کە سەرەڕای بوونی هێزەکانی ئەمریکا لەناوچەکەدا، هەوڵ دەدەن هەموو رۆژێك بەشێك لە کێکی عیراق هەڵبلوشن، جا چ جای ئەگەربێت و ئەم هێزانە پاشەکشە بکەن و عیراق بە رووت و قووتی و ئامادەکراوی بۆ ئەو دێو ودرنجە سیاسی و ئەو وەحشییە پشت شکێنەرانە بەجێ بهێڵن کەماوەیەکی دوورودرێژە چاوەڕوانی ئەو هەلەن.

بوونی هێزی سەربازی لەهەریەك لە ژاپۆن (٤٧ هەزار سەرباز) و کۆریای باشوور (٣٧ هەزار سەرباز) و ئەڵمانیا (٢ ملیۆن سەرباز بەرلە ١٩٨٩ و ملیۆن و نیوێك دوای ئەو ساڵە) بە هێزی رزگارکەر دەستی پێکرد و، پاشان وەرگۆڕا بۆ پاراستنی سەربازییانەی ئەو وڵاتانە لەدەستدرێژی دراوسێکانیان بۆ سەریان. لەمڕووەوە، بوونی هێزی سەربازی لەژاپۆندا لە ساڵی ١٩٤٥ەوە تا ئێستا، لەپێشووتردا بۆ پاراستنی ژاپۆن بوو لەشیوعییەتی سەربازیی باشووری رۆژهەڵاتی ئاسیا کەئێستا خۆی لەهەڕەشەی ئەتۆمیی کۆریای باکوردا دەبینێتەوە، مەسەلەکە بۆ کوریای باشوور-یش هەروایە. هەرچی ئەڵمانیایە، ئەوە هێزی سەربازیی تێدا لەئەنجامی ئەو هەڕەشەیە مایەوە کە بەرلەوەی دیواری بەرلین بڕوخێ و بەرلە یەکگرتنی ئەڵمانیا لەساڵی ١٩٩٠، لەلایەن ئەڵمانیای رۆژهەڵاتەوە درێژدەبووەوە بۆ سەر ئەڵمانیای رۆژئاوا.

حاڵی ئێستای عیراقیش، بە پلەی یەکەم، لە حاڵی ژاپۆن و کۆریای باشوور دەچێ. پەند-یش لەپێویستیی بوونی هێزی سەربازیی ئەمریکی لەئەنجامی لەدەستدەرچوونی

باری ئارامی نییە لەناو عیراقدا، بەڵکو لەئەنجامی لەدەستدەرچوونی باری ئارامییە لەدەرەوەی عیراقدا و، لەئەنجامی ئەوەیە کە عیراق، لەرووی جوگرافییەوە، کەوتۆتە ناو دارستانێکی سیاسیی پڕاوپڕ لەو وەحشییانەی کە چاویان خستۆتە سەری. ئەمەش ئەو شتەیە کە قەتەر درکی پێکردبوو کاتێك کەدەرگاکانی خۆی کردەوە بۆ دامەزراندنی گەورەترین پێگەی سەربازیی ئەمریکی لەدەرەوەی ئەمریکا. هەڵبەتە قەتەر ئەم پاسەوانییە سەربازییەی ئەمریکای لەئەنجامی لەدەستدەرچوونی باری ئارامیی ناوخۆیی قەتەر پێویست نییە، بەڵکو لەئەنجامی هەستکردنێتی لەرابردوو و ئێستاشدا بەوەی کە لەلایەن دێو و درنجگەلێکی سیاسییەوە لەناوچەکە کراوەتە ئامانج، سەروەختی سەدام حسێن–یش سەروەختی یەکەمی ئەم دێو و درنجە بوو، دیارە هێشتا دێو و درنجی تریش لەناوچەکەدا هەن کە قەتەر لێیان دەترسێت، هەر لەبەر ئەوەش قەتەر سوورە لەسەر ئەوەی کە هێزە لێدەرەکانی ئەمریکا لەوڵاتەکەیدا بمێنێتەوە، ئەمە ئێستا تەواو هەڵوێستی عیراقیشە. نەبوونی سەقامگیریی سیاسیشە لە ناوچەی خۆرهەڵاتی ناوەڕاستدا بەگشتی کەبوونی ئەم ژمارە زۆرەی هێزەکانی ئەمریکا لەناوچەکە پاساودەدات نەك پاساوەکە لەدەستدەرچوونی باری ئارامیی ناوخۆیی بێت. تەنانەت ئەگەر عیراق لەپاشەڕۆژیشدا لەسەر ئاستی ناوخۆ سەقامگیربێت ئەوە بوونی هێزەکانی ئەمریکا لەعیراقدا هەروەك پێویستیەکی ستراتیژی دەمێنێتەوە، ئەمەش لەئەنجامی بوونی دوو رژێمی دراوسێی عیراق کەئەوانیش رژێمی ئاخوندیی ئێران و رژێمی بەعسی سوریان. ئەم دوو رژێمە گەورەترین هەڕەشەن بۆ سەر سەقامگیریی ناوخۆیی و دەرەکیی عیراق. ستەمی کەسە نزیکەکانیش ئێستا وای لێهاتووە زۆر لەستەمی کەسە دوورەکان مەترسیدارترە.

ـ ٤ ـ

بانگەوازکردن بۆ پاشەکشەکردنی سەربازیی ئەمریکا لەعیراقدا هەقێکە بۆ مەبەستێکی ناهەق باسی دەکرێ.

ئەوانەی چاویان خستۆتەسەر عیراق، ئەوانەی رقیان لەعیراقە و، ئازادی و دیموکراسیی لەعیراقدا رەت دەکەنەوە" لەبابەت پیاوە ئاینیەکان و بەعسییەکان و نەتەوەپەرستەکان و ناسرییەکان و خەڵکی دی، ئائەمانەن کە بانگەواز بۆ پاشەکشەکردنی هێزەکانی ئەمریکا دەکەن لەعیراق بەرلەوەی داوای پاشەکشەی ئەم هێزانە بکەن لەزۆر بەشی تری جیهانی عەرەبیدا. هەموو ئەوانە دەیانەوێ هەر خۆیان بن لەعیراق، دەشیانەوێ شێوازەکانی

حوكمڕانی ستەمكارانەی پێشوو بگێڕنەوە جا ئەگەر بەدەموچاوی تازەشەوە بێت، ئەوەی كە ئێستاش رووبەڕووی هەموویان دەوەستێتەوە و لەناوخۆ و دەرەوەدا بەرپەرچیان دەداتەوە ئەو هێزە ئەمریكییانەیە كە خاوەن دارێكی ئاڵۆزن.

ـ ٥ ـ

بوونی هێزەكانی ئەمریكا لەعیراق و لە قەتەر و لەعومان و لە بەحرێن و لە كوەیت و لەناوچەكانی تری جیهانی عەرەبیدا، هەروەها لەژاپۆن و كوریای باشوور و ئەڵمانیا و شوێنی تری جیاجیا لەئەوروپا و رۆژهەلاتی ئاسیا و ئەفریقا، ئاستەنگیی بۆ پەرەپێدان و پەرەسەندن و پێشكەوتنی ئەم وڵاتانە دروست نەكردووە، بەڵكو رەنگە یارمەتیشی دابن لەوەی كەخەرجی قورس وگرانی بەرگریی لەسەر هەڵگرتوون تائەو رادەیەی كەهەندێ وڵاتی گەیاندۆتە هەڵوەشاندنەوەی تەواوەتی سوپاكەی وەك ئەوەی كە كۆستاریكا لەئەمریكای باشوور كردی، یان هێشتنەوەی ژمارەیەكی رەمزی لەسوپا وەك ئەوەی كە قەتەر كردی (٧٥٠٠ سەرباز) هەروەها بەحرێن (٨٠٠٠ سەرباز) و وڵاتانی دیكەی رۆژهەلاتی و رۆژئاوایی و ئیكتیفاكردن بەوەی سوپای ئەمریكا لەشەڕانگێزیی دراوسێكانیان و دوژمنكارییەكانیان، بیانپارێزێت.

بەڵام ئەوەتا رۆڵەكانی نەتەوەكەی من لەوانەی كەدوژمنی عیراقن ئەم پاسەوانییەیان بۆ عیراق ناوێ، دەیانەوێ عیراقی سبەینێ گۆشتێكی سووری دامالراوبێت لەئێسك بۆ ئەوەی زۆر بەئاسانی بیكەن بەشیشەوە و بیبرژێنن هەروەك ئەوەی كە لەم رۆژگارەدا دەیكەن.

ـ ٦ ـ

عیراق بۆتە ئامانجی یەكەمی تاریكخوازانی عەرەبی لەوانەی كە بوونەتە دوژمنی مۆدێرنە و هاوچەرخبوون و دیموكراسی. پێشترو تائێستاش ئەوە لوبنان بوو كە ببووە ئامانجی تاریكخوازانی عەرەبی، بەڵام چیدی لوبنان ئامانجی یەكەم نییە دوای ئەوەی كەعیراق لەدیموكراسییەتە تازەكەیدا كە لەماوەی چوارساڵدا بەدیی هێنا، كەوتە پێش لوبنانەوە، ئەمە لەكاتێكدا لوبنان لەو دەمەوەی كە لەساڵی ١٩٤٣دا سەربەخۆیی بەدەستهێنا ساڵانێكی دوورودرێژی ویست تاوەكو ئەوە بەدی بهێنێت كە عیراق بەو ماوە

کەمە بەدیی هێنا، هەر ئەوەشە کە ئێستا وای لەعیراق کردووە جێی ئیرەیی و رقی تاریکخوازانی خەڵکی نەتەوەکەی من بێت.

کەواتە، ئایا بۆچی بوونی هێزەکانی ئەمریکا لە عیراقدا دەبێتە میوەیەکی حەرامکراو بۆ عیراق لەکاتێکدا بوونی ئەم هێزانە بۆ ئەوانی تر، بۆ عەرەب و عەجەم، میوەیەکە لەمیوەکانی بەهەشت؟

لیبراڵە رەشبینەکان ..

ـ ١ ـ

حاڵەتی عیراق، لە بەرەبەیانی ٩ ی نیسان–ی ٢٠٠٣وە تاکو ئێستا، بۆ عەرەب ـ ی ئەم چەرخ و سەردەمە، ئەو عەرەبانەی کە پێشتر دۆخە خراپەکان و نەگبەتییەکانی گەلانیان نەدیوە بەتایبەتی دۆخی خراپ و نەگبەتییەکانی رابردووی گەلی عەرەب، حاڵەتێکی کەم وێنە و کارەساتبار و ترسێنەرە. ئەو خەڵکانە لە مێژوودا لایەنێکیان لەو دۆخە خراپانە لە هەردوو سەردەمی ئەمەوی و عەباسی و ئەوەی کە بەدوای ئەو دوو سەردەمەش دێت، خوێندووەتەوە، بەڵام بە چاوی خۆیان ئەو دۆخە خراپانەیان نەبینیوە کە ئەمڕۆ دەیبینن بە تایبەتیش لە عیراقدا.

ـ ٢ ـ

عەرەب و لە ناویاندا هەندێ لە لیبراڵە رەشبینەکان وایان دانا کە ئازادی سەیرانێکی جوان و گەشتێکی گەشتوگوزارییانەیە کە بەدیهێنانی و پێگەیشتنی لەلایەن عیراق و گەلی عیراقەوە ئاسانە، ئەو عیراقەی کە دوانزە سەدە و زیاتریشە واتە لەسەرەتای دەست پێکردنی سەردەمی ئەمەوییەوە تا تەنانەت پێش ٩ نیسانی ٢٠٠٣یش تامی ئازادیی نەکردووە و، چەندین دەهە–ش لە ژێر حوکمی ستەمکاری و زۆرداریی جۆراوجۆردا بووە تا وای لێهات ستەمکاری بووبە مۆرکی ئەم گەلە و ناهەقی بووبە خۆراکی و زۆرداری بوو بە سەرکەوتنی و خوێنڕشتنیش بووبە خواردنەوەی. ئەمەش خەسڵەتێك نییە لە گەلی عیراقدا کورت بووبێتەوە ئەوەندەی خەسڵەتێکە دەشێت هەر گەلێکی تریش وەری بگرێت" هەر گەلێك کە وەك عیراق ١٢٥٠ ساڵ، لە سەردەمەوە بۆ سەردەمێکی تر و لە سەروەختێکەوە بۆ سەروەختێکی تر، لە ژێر چەکوشەکانی زۆرداری و شمشێرەکانی ستەمکاریدا بێت.

ـ ٣ ـ

عـەرەب و لـە ناويانـدا هەنـدێك لـە ليبراڵـە رەشـبينەكان وايـان دانـا كـە لابردنـی رژێمێكـی زۆردار–ی وەك رژێمـی سـەدام حسـێن، سـەيرانێكی دەريـايی يـان دەشـتاييە و ئـەمريكا لـە عيراق و لە كەنارەكانی ديجلە و فوراتدا ئەنجاميداوە، بـەجۆرێك كە هەركە عيراقييـەكان شـەو خـەوتن و بەرەبـەيان خەبـەريان بـووەوە دەبيـنن كـە عـيراق بـە پلـەی ١٨٠ گـۆڕاوە و، لـە تاريكاييەكانـەوە بـەرەو روونـاكی و لـە سـەردەمی خولـەفا بەسەرچووەكانەوە بۆ سـەردەمی سەرۆكە فەرمانبەرەكان هاتۆتە دەر. ئەوان ئەوەيان لەبيركردووە كە ئـەمريكا لـە ئەمەوييـەكان و عەباسـييەكان و مـەغۆل و عوسمانييـەكان و هاشمييـەكان و بەعسـييەكانەوە ميراتييـەكی ئەوتۆ قورسی بۆ بە جیٚ هێڵراوە كە بە ئەندازەی شاخەكانی هەمـەلايا قورسـە. ئەمـە جگـە لەوەی ئەمريكا خۆی لە قەبارەی ئەم ميراتە بەجێماوە غافڵە و بەمێژووەكەشـی نـازانیٚ و فێڵ لێكراوە بە نوخبەكانی و فريودراوە بە پارتەكانی و توشكراوە بەچاڵ و گۆماوەكانی.

ـ ٤ ـ

عەرەب و لە ناوياندا هەندێك لە ليبراڵە رەشبينەكان وايان دانا كە ئـەوەی لـە بەرەبـەيانی ٩ ی نيسانی ٢٠٠٣ لە عيراقدا روويدا فيلمێكی سەركێشيی ئـەمريكيی كـات بەسـەربەرە، فيلمێك لە فيلمەكانی هۆليـۆد كـە تەماشـاكردنی خۆشـە و رەنگـەكانی جوانـە و دەرهێنـانی باشـی بـۆ كراوە و نواندنێكی جوانی تيايە. واشيان دانا كە شەوگاری خۆيان بە ديـار سـەيركردنی ئـەم فيلمــەوە بەســەربردووە و بەدەميشــيەوە كاكڵــە و ناوكــەيان تروكانــدووە و فســتق و (بۆبكۆرن)يـان خـواردووە و كۆكاكۆلايـان خواردۆتـەوە، ئـەوان مەزنـەی ئـەوەيان نـەكرد كـە ئەوەی لە عيراقدا روويدا وەرچەرخانێكی مێـژوويی گـەورە و كـەم وێنەيـە لـە مێـژووی كـۆن و نـوێی عەرەبـدا و، لـە هـەموو ناوچـەی خۆرهـەڵاتی ناوەڕاسـتدا و لـە عيراقـدا ئاسـەواری دوورمـەودای خـۆی دەبێـت و، يـان تـەنها لـە دراوسـێكانی عيراقدا كـورت نابێتـەوە. هەڵبـەت هەندیٚ لە رژێمە عەرەبييەكانيش كە بە شەڕێكی، لەيـەك كاتـدا، پـيس و كوێرانـەوە چوونەتە شەڕی سيستمی نـوێی عيراقـەوە، سـەرنجی ئەمـەيان داوە، چـونكە ئـەوەی لـە عيراقـدا روويـدا قەدەرێكە لە قەدەرەكانی مێژوو و، بەريش بە قەدەری مێژوو ناگيریٚ.

- ٥ -

عـەرەب و لـە ناویانـدا هەنـدێك لـە لیبراڵـە ڕەشـبینەكان وایـان دانـا قوربـانیی ئـازادی و دیموكراسـی شـتێكی كەمـە، بـە ووردی حسـابیان بـۆ ئـەو تێچـووەی ئـازادی و دیموكراسـی نـەكرد. لەمەشـدا هەقیانـە و تـەواو هەقیانـە، چـونكە ئەمـە یەكـەم جـارە لـە هـەموو مێـژووی عەرەبدا كارێكی نەشتەرگەریی سیاسیی ئاڵۆز و سـەخت بـۆ گـەلێكی عـەرەب بەڕێوەدەچێت. عـەرەب لـەم جـۆرە نەشـتەرگەرییانە ئاگادارنەكراوەتـەوە و تاقیشـی نەكردۆتـەوە و حسـابی تێچووە مرۆییەكەی و هـەروەها تێچووە دارایی و سەربازییەكەشی نـەكردووە. بۆیـە هـەموو ڕۆژێ كە تێچووی ئەم پرۆسە كەم وێنەیە دەبینن كە بەدوای یەكدا قوربانی و پـارە و چـەكی تێدەچێ، ئازاردەچێژن و هەڵدەلـەرزن و هەڵدەچن و، بـە بۆنـەی تـرس و تـۆقینی زۆریشـیانەوە ئومێـدی ئـەوە دەكـەن و دەڵـێن ئەگـەر ڕژێمـی سـتەمكار تـا ئێسـتا بمابایـە، ئـەوە، وەك عەبـدولڕەحمان ئەلڕاشـد، كـە یەكێكـە لـە ڕۆژنامەنوسـە لیبراڵـە ڕەشـبینەكان و بەڕێوەبـەری گشتیی كەناڵی (العربیة)، بۆ ئـەنتۆنی شـەدید-ی پـەیامنێری واشـنتۆن پۆسـت وتبووی: دۆخەكە باشـتر دەبـوو لـەوەی كـە دەیبیـنن و باسـی دەكـەن. ئـەو لیبراڵـە ڕەشـبینانە تێچووی ئازادی و دیموكراسییان لە وڵاتە جیاجیاكانی ڕۆژئاوادا ئامارنـەكرد و بـەو باجـەیان بـەراورد نـەكرد كە گـەلی عیراق وەك نرخێك بـۆ ئـازادی و دیموكراسییان داوە. گـەلی عیـراق گـەلێكی خۆشبەختیشـە دەوڵـەتێكی وەكـو ئـەمریكای دۆزییـەوە كـە زۆرێـك لـە خـەرجی حسـاباتی تێچووی ئـازادی ودیموكراسییەكەی بـۆ بـدات. ئەگـەر ئـەمریكا، یـان پـارە و سـوپا و هێـزی سیاسیی ئەمریكاش نەبوایە ئەوە گەلی عیراق خۆی بە تەنها نەیدەتوانی ئەوە بـەدی بهێنێت كە بەدیی هێناوە ئەمە سەرەڕای هەموو ئەوەی كە لە عیراقدا لـە ڕووداوی ڕۆژانـە و خـەرج و قوربانیی زۆر و زەوەند، ڕوودەدات، ئەو ڕووداوانەی كە ئێمەی عەرەب لەسـەری ڕانـەهاتووین چونكە هەروەك وتم پێشتر نەچووینەتە ئەزموونێكی كەم وێنەی وەك ئەم ئەزموونەوە.

- ٦ -

عـەرەب و لـە ناویانـدا هەنـدێك لـە لیبراڵـە ڕەشبینەكان وایـان دانـا ئـەوەی ئێسـتا لـە عیراقدا ڕوودەدات چیرۆكێكی سـەركەوتنە بـۆ ڕێكخـراوی قاعیـدە و چیرۆكێكی سـەركەوتنە بـۆ ئـەو ڕژێمـە ئۆتۆكراتییـە عەرەبانـەش كـە دیموكراسـییان وا لێكـردووە لەدیـدی گەلانیانـدا وا

دەربکەوێت کە شتێکی قێزەوەنە. بواری ئەوەشیان بۆ هەڵکەوتووە کە بە گەلانیان بڵێن: سەیر بکەن ئەوەتا ئەو دیموکراسییەی کە ئەمریکییەکان دەیانەوێ بۆتانی بهێنن، دیموکراسی جگە لە سەرئێشەو ماندوێتی هیچی دی ناهێنێت... ئەوەی کە ئەمریکییەکانیش بەڵێنی پێ دابوون لەبیری خۆتانی بەرنەوە.. هەروەك ئەم قسەیە سەلامە نعمات ـ ی رۆژنامەنووسی لیبراڵی ئوردنی و بەڕێوەبەری نوسینگەی واشنتۆنی رۆژنامەی (الحیاة) بۆ ئەنتۆنی شەدید ـ ی پەیامنێری واشنتۆن پۆست، وتبووی. ئەمە لە کاتێکدا نەعمات ـ ی هاوڕێمان دەزانێت ـ بەڵام تاڵی دۆخەکە بیری بردۆتەوە – کە دیموکراسی و ئازادی لە دژی سەرلەنوێ گەڕانەوەی زۆرداری و ستەمکاری وەکو دەرمان وان. وەك هەر دەرمانێکی تریش دەرکەوتەی لابەلایان هەیە کە رەنگە هەندێ جار ببێتە مایەی مردن . هیچ دەرمانێکیش نییە کە دەرکەوتی لابەلای خراپی نەبێت، حاڵی ئازادی و دیموکراسییش هەروایە، هەر ئەمەشە کە لە عیراق روودەدات. دەرکەوتەکانی ئەو دەرمانەش ئەوەیە کە لە ساڵانی رابردوودا و هەروەها لەمساڵدا بینیمان، بەڵام ئەمە بەردەوام نابێت، چونکە لە کۆتایی قۆناغی هەر چارەسەرێکدا لایەنە باشەکانی دەرمانەکە دەمێنێت و خراپییەکانی دەسڕێتەوە.

ـ ٧ ـ

هەندێك لە رۆشنبیرە لیبراڵە رەشبینەکان، ئەوەی لە عیراقدا رۆژانە روودەدات زنۆقی بردوون. ئەو رووداوانەمان مەبەستە کە ئاماژەیەکی روون لەسەر گەورەیی و قوڵیی ئەو گۆڕانە دەدەن کە روویداوە و مەودای ئەو هەنگاوەش کە عیراق لە ٩ نیسانی ٢٠٠٣ەوە بڕیویەتی. لە ناو ئەو رۆشنبیرانەدا هەیە کە دەستی خۆیان لە حاڵەتی عیراق تەکاند و وازیان لێ هێنا، لێشیان هەیە لە پشتگیریکردنی ئەو پرۆسەی ئازادییەی روویدا پەشیمان بووەوە، لێشیان هەیە ئەمڕۆ و سبەینێی عیراق بە رەوشێکی رەشی قەترانی ناودەبا و دەڵێ: هەموو شتێك، هەموو شتێك وەکو رەشی قەترانی دەرئەکەوێت هەروەك مەجدی خەلیل–ی نوسەری لیبرالیستی هاوڕێمان بۆ هەمان پەیامنێری واشنتۆن پۆست–ی وتبوو. هەندێ لە برا لیبرالیستەکانمان وایان مەزەنە دەکرد کە ئەوەی لە عیراقدا روویداوە وەك هەر گۆڕانێك کە لە جیهانی عەرەبیدا روودەدات گۆڕانی رژێمێکی سیاسییە. دیارە لە سوریا چەندین جار رژێم گۆڕا، لە میسر، لە یەمەن، لە لیبیا، لە سودان، لە جەزائیر و لە وڵاتانی تری عەرەبیشدا گۆڕا، بەڵام ئەوەی کە لە عیراقدا روویدا لەو وڵاتانەدا روویننەدا. چونکە ئەو گۆڕانەی کە لە رژێمی

ئەو وڵاتانەدا روویدا سەیرانێکی سیاسی بوو. هەندێ لە برا لیبرالیستەکان تێچوویەکی خاکییانەشیان بۆ ئازادی و دیموکراسی دەویست، ئەو تێچووە هەرزان بەهایەی کە گەلانی تری عەرەب وەك نرخێك بۆ ئەو گۆڕانە سیاسییەیان دا کە روویدا. ئەو رۆشنبیرە لیبرالیستانە عەقڵییان بەوەشدا نەشکا کە ئەو تێچووانە بۆ ئەو کودەتا و رژێمانەی کە گۆڕدران وەك نرخێك بۆ ئازادیی راستەقینە و دیموکراسیی رەوا نەدراوە ئەوەندەی وەك نرخێك لە پێناوی کوتەکێك لە بری کوتەکێکی دی و، زیندانێك لە جیاتی زیندانێکی تر دراوە بە بادا. ئەوە جەلاد و زۆردار و ستەمکار-یش بووە کە گۆڕدراوە نەك سیستمی حوکمڕانی. بگرە رەنگە رژێمە کۆنەکان لە هەندێ وڵاتی عەرەبیدا باشتربوبێتن لەو رژێمانەی کە کودەتایان بەسەردا کرا و لاف رزگاریخوازی و پێشەنگایەتی و مۆدێرنێتی و .. هتد یان.. دەدا..

ـ ٨ ـ

ئەنتۆنی شەدید ـ ی پەیامنێری واشنتۆن پۆست لە چاوپێکەوتنەکەیدا لەگەڵ ژمارەیەك لە سمبولە عەرەبیە لیبراڵییەکانی رۆژهەڵاتی ناوەڕاست و ئەمریکا گەشتە ئەنجامێك ئەویش ئەوەیە زۆربەی ئەوانەی پشتگیریی روخاندنی رژێمی سەدام حسێن-یان دەکرد ئەوەیان رەتکردەوە کە وەڵامی پرسیاری ئەوە بدەنەوە ئاخۆ هێشتا پشتگیریی داگیرکردنی عیراق لەلایەن ئەمریکاوە دەکەن یا نا.. هەندێکیان وتیان : خودی پرسیارەکە مەحاڵەو نادادپەروەرانەیە. ئەوەی تێبینیش کراوە ئەوەیە رۆژنامەی واشنتۆن پۆست کە لە رۆژنامە بەرهەڵستکارەکانی رژێمی سەرۆك بۆش. ە و، بەرهەڵستکارێکی توندی هەڵمەتکردنیشە بۆ سەر عیراق و رزگارکردنی عیراق بەو شێوەیەی بەڕێوەچوو، بە ئەنقەست وەڵامە ئەرێکانی(الإيجابية) لابرد و وەڵامە نەرێکانی لەسەر حاڵەتی عیراق پاراست و بڵاوکردەوە. من خۆیشم یەکێك بووم لەو کەسانەی کە لەسەر رەوشی عیراق لەلایەن ئەو رۆژنامەیەوە پرسیارم لێکرا، بەڵام ئەم رۆژنامەیە وەڵامە ئەرێیانە و گەشبینانەکەی من و زۆرێکی ترمانی لابرد.

وەڵامەکەیشم روون بوو، ئەویش ئەوەیە" ئەوەی لە میانەی چوارساڵی رابردوودا روویدا دەبوایە رووی بدایە و لە حیساباتیشدا هەبوو، بگرە ئەوەی روویدا زۆر کەمترە لەوەی کە پێشبینیم کرد. هەتا ئێستاش عیراق لەبەردەم رێگایەکی دوورودرێژە بۆ ئەوەی بگاتە سەقامگیری. دەبێ ئەوەشمان بیربکەوێتەوە کە عیراق بە سنوری هۆڵەندا و بەلجیکا و

فەرەنسا و سوید و ئەڵمانیا و وڵاتانی دیکەی عەلمانی و پێشکەوتوو و ئازاد و دیموکرات، دەورە نەدراوە. عیراق کەوتۆتە ناوەندی دارستانێکەوە لە دیکتاتۆرییە حزبی و خێزانی و ئاینی و کۆمەڵامەتییەکانیش. عیراق رەنگە دەیان ساڵی بوێت تا حاڵ و بارودۆخی سەقامگیربێتەوە، بەڵام عیراق هەروەك وڵاتێکی خۆشبەخت و پیرۆز دەمێنێتەوە کە مێژوو دێت و دەوڵەتێکی وەك ئەمریکای بۆ دەنێرێ، ئەمریکایەك کە هاتووە دوژمنەکانی عیراق دەپشکنێ بۆ ئەوەی لەناویان بدات، ئەو ئەمریکایەی کە خۆی لەبەردەم میللەتێکی کوێلەکراوەدا بینیوەو بە نرخێکی زۆر و گران ئازادی کرد. من بە قوڵی و قەناعەتێکی تەواوەوە باوەڕ و قەناعەتم بەوە هەیە کە عیراق، دووربێت یان نزیك، نموونە چاولێکراوەکە دەبێت بۆ عەرەب بۆ رۆژهەڵات ناوەڕاستییەکان بەگشتی. لە دوارۆژیشدا گەلانی تری چەوساوەو کۆیلەکراو بە دوای هەلێکدا دەگەڕێن وەك هەلی عیراقی – ئەمریکی بۆ ئەوەی خۆیان لەو دۆخەی تیایدان رزگاربکەن، بەڵام ئەو هەلە نابیننەوە. چونکە کۆششی ئەمریکا و، پارەی ئەمریکا و سووربوونی ئەمریکا و بانگەوازی مێژوو لە هەموو کات و شوێنێکدا فەراهەم نابێت.

دانبەخۆدابگرن،
جەنگ هێشتا کۆتایی نەهاتووە..

ـ ١ ـ

هێشتا راپۆرتەکەی بیکەر – هاملتۆن لە جیهانی عەرەبیدا بڵاونەکرابووەوە کە شەقامی عەرەبی سەرکەوتنی دیاری خۆی بەسەر ئەمریکا و هاوپەیمانەکانی لە ناوچەکە راگەیاند، ئەو شەقامەی کە پارتە ئایینییە توندڕەوەکان و پاشماوەی ئەو پارتە نەتەوەپەرستانە بەسەریدا زاڵە کە لە دوا هەناسەدانی خۆیاندان. خۆشیی ئەم سەکەوتنە و شیرینییەکەی هێندەی تریش زیادی کرد کاتێك کە جۆرج بۆش رایگەیاند : ئەمریکا تا ئێستا لەم شەڕەدا قازانجی نەکردووە. ئەو نەیووت شکستمان هێنا لە جەنگێکدا کە کۆتایی هات و سبەینێ لە عیراق پاشەکشێ دەکەین. جیاوازییەکی گەورەش لە نێوان ئەوەدا هەیە کە بڵێی: ئێمە هێشتا لە شەڕێکدا سەرکەوتوو نەبووینە و، نێوان ئەوەی بڵێی: ئێمە شکستمان هێنا و جەنگ کۆتایی هات و سبەی دەکشێینەوە. ئەمەش جێی سەرسوڕمان نییە، ئەمە هەمیشە رەفتاری عەرەبە لە شیکردنەوەی دەرئەنجامەکانی جەنگە سەربازیەکانیان و شەڕە قسەکانیان و جەنگە عەنتەرییەکانیان لەگەڵ ئەوانیتر و هەڵێنجانی دەرئەنجامەکانیان. لەم رووەوە، بە درێژایی مێژووی نوێی عەرەب، تا ئێستا عەرەب دانیان بە هیچ شکستخواردنێکی خۆیاندا نەناوە لەهەر شەڕێکدا کە کردوویانە جا لەگەڵ ئیسرائیلدا بێ، یان لەگەڵ رۆژئاوا، یان لەگەڵ ئەمریکا، یان لەگەڵ دەرودراوسێ، یان هەر لایەنێکی تر لە لایەنەکان. لەم رووەوە شکستخواردنەکانی عەرەب، کە وەك روونی–ی رۆژ ڕوونن، بەلای عەرەبەوە، نسکۆن نەك شکست هێنان، جەنگە دۆڕاوەکانیشیان لەگەڵ دوژمناندا نەگبەتی ـ ن نەك شکستهێنان. سەرزەمینە داگیرکراوەکانیشیان لەلایەن داگیرکەرە ئیسرائیلییەکان و تورکەکان و ئێرانییەکان و ئیسپانییەکان بوونەتە شتە لەیادکراوەکان و، کەسێك نییە نە دۆز و مەسەلەکانیان بوروژێنێ و نە داوایان بکا و ڕەنگە نە بیریشیانی بکەوێتەوە. ئێستا کێ لیوای ئەسکەندەرۆنە و، سەبتە و مەلیلە و، هەر سێ دوورگەکەی ئیمارات (مەبەستی لە

تونبی گەورە و تونبی بچووك و ئەبو موسایە / وەرگێڕ) و، فەلەستینی پێش ١٩٤٨ و پێش ١٩٦٧ی لە بیرە ؟

ـ ٢ ـ

چەند ڕۆژێکە، عەرەب، بە سەرکەوتنە خەیاڵییە لافدراوەکەیان بەسەر ئەمریکادا لە عیراق، دڵخۆشن – ئێمە خۆزگەشمان دەخواست ئەو سەرکەوتنە راست و واقعی بوایە – پاشان نازانم ئەوان بەسەر کێدا سەرکەوتوون و چۆن سەرکەوتوون و چییان لەم سەرکەوتنە بەدی هێناوە؟ ئایا سەرکەوتنیان لە عیراق لە ئەنجامی ئەوە هاتووە کە توانیویانە هەموو ڕۆژێك سەد هاووڵاتیی عیراقی لە بازاڕەکان و مزگەوتەکان و زانکۆکاندا بکوژن؟ ئایا سەرکەوتنیان لەوەوە هاتووە کە جلوبەرگی سوپا و پۆلیسی عیراقیان لەبەر کردووە و خەڵکی ریش سپی و ژنیان لە تاکەکانی میللەتی عیراق رفاندووە؟ ئایا سەرکەوتنیان بەو جلەی لەبەریان کردووە (جلی سوپا و پۆلیس) لەوەوە هاتووە پەلاماری بانکەکانیان داوە و پول و پارەی گشتییان دزیوە وەك ئەوەی عیراق بۆ سەدە سەرەتاییەکانی یەکەمین گەڕابێتەوە کە مرۆڤ لە دارستاندا دەژیا و، خەریکی راو و ڕووت بوو لە دەریاکاندا؟ . ئایا سەرکەوتنیان لە ئەنجامی دەست درێژیانەوە هاتووە بۆ سەر پەرەستگا ئیسلامی و مەسیحییەکان، سوننیی و شیعییەکان و، کوشتنی پیاوانی ئاینی و سوجدە بردن و سەردانواندن بۆ خوا ؟

ئایا، هەر بە ڕاستی، سوپای ئەمریکا شکستی خواردووە؟ ئەی ئەو سوپا سیستماتیکییەی بەرامبەری کێیە کە شکستی پێهێناوە؟

سوپای سیستماتیکی ئەمریکا سوپایەکە ئامادەکراوە تاوەکو شەڕی سوپایەکی سیستماتیکیی وەك خۆی بکا نەك ئەو میلیشیاتە دەمامککراوانە بە دەمامکی جلی سوپا و پیاوانی ئاسایشی عیراق. سوپای سیستماتیکی عیراق، هەرکە سوپای ئەمریکا هات بۆ ئەوەی بچێتە زۆرانبازییەوە لەگەڵیدا لە مانگی ئازاری ٢٠٠٣دا، بەرلەوەی سوپای ئەمریکا بگاتە بەغداد داڕوخا و خۆی دا بە دەستەوە. ئیتر کامەیە ئەو سەرکەوتنەی کە قسەی لێ دەکەن ؟

ـ ٣ ـ

ئەمریکا – دوای ئەوەی خەوێکی درێژی لێکرد و غافڵگیر و لووتبەرز کرا – ئێستا وای لێهاتووە چاك دەزانێ کە دوژمنی سەرەکی و راستەقینەی ئازادی و دیموکراسی لە

ناوچەکەدا کێیە و، کێش دەیەوێت ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست سەراوژێر هەڵگێڕێتەوە و ببێتە میراتگری جیهانی عەرەبی (پیاوە نەخۆشەکە) و حکومەتگەلێکی ئاینی–ش لەسەر شێوەی حەماس لە غەززە و حزبوڵلا لە باشووری لوبنان دابمەزرێنێ. ئەمریکا ئێستا دەشزانێ کە لەسەریەتی شەڕی کێ بکا بۆ ئەوەی ڕێگای ئازادی و دیموکراسی لەبەردەم گەلانی ناوچەکەدا بکاتەوە؟

ئەو دەوڵەتەی کە بە درێژایی ساڵانی رابردوو ئەو پارە زۆر و زەوەندەی داوە . کە ئەوەش هیچ دەوڵەتێکی تری سەر ئەم زەمینە ناتوانێت بیدات ـ و خوێنی ڕۆڵەکانیشی وەك نرخی کردنەوەی ڕێگای ئازادی و دیموکراسی پێشکەشکردووە، واز لە تەواوکردنی پەرستنی ڕێگای بەردەم گەلانی ناوچەکە ناهێنێ بۆ گەیشتن بەو ئازادی و دیموکراسییە کە گەلانی ناوچەکە بە ویستی خۆیان هەڵیاندەبژێرن. لەم ڕووەوە، لەسەردانەکەی ئەم دواییەیدا بۆ بەغدا وەزیری تازەی بەرگریی ئەمریکا ڕۆبەرت گیتس، هێرشی کردەسەر سوریا و ئیران و، دڵەڕاوکێی خۆی لە ئاست ئەو (ڕۆڵە سلبی)یەش دەربڕی کە ئەو دوو وڵاتە دەیگێڕن بە تایبەتی لە عیراقدا. لە دیدارێکیشدا لەگەڵ سەربازەکانیدا، وتی: ((دەبێ دراوسێکانی عیراق باش لەوە تێبگەن کە ئێمە بۆ ماوەیەکی دوورودرێژ لە کەنداودا دەمێنینەوە)). داوای لە هەردوو وڵاتیش کرد کە پێویستیی تێگەیشتنی ئەو چوارچێوە هەرێمایەتییە بزانن کە ململانێی تیادا دەکرێت. هەروەها چەند بەرپرسێکی سەربازیی ئەمریکیش ئەوەیان دووپات کردەوە کە وڵاتە یەکگرتووەکانی ئەمریکا و بەریتانیا دەستدەکەن بە جوڵاندنی کەشتیگەلێکی جەنگیی زیاتر بەرەو کەنداو، بێگومان ئەوەش بۆ پیشاندانی خواستی سەربازییان لە ئاست ئیران و سوریادا. بەرپرسان ئەوەشیان ووت کە ڕۆبەرت گێتس–ی وەزیری تازەی بەرگری پێشبینیی ئەوە دەکات هەر لەم هەفتەیەشدا موسادەقەی داواکاریی فەرماندە سەربازییەکانی ئەمریکا بکا کە داوای ناردنی فرۆکە هەڵگرێکی تریان کردبوو بۆ کەنداو، ئەمە لە کاتێکدا کە بەریتانیاش لای خۆیەوە دوو ڕامڵێنەری (کاسحة) تری مین – ی دەنێرێت.

ـ ٤ ـ

ئەگەر عەرەب وای دادەنێن کاتێك کە سوپای ئەمریکا ناتوانێ ئاسایش و سەقامگیری لە عیراقدا بەرپا بکات، سەرکەوتنیان لە عیراقدا هاتۆتە دی، ئەوە خەتاکە هەمووی خەتای سوپای ئەمریکا نییە، بەڵکو بەشی گەورەی بەرپرسیارێتییەکە لە ئەستۆی دەستەبژێری سیاسیی عیراق و گەلی عەرەبی عیراقیشە. سوپای ئەمریکا کە دەچێتە ناو عیراقەوە، هەموو

یەك سوپایە، بەیەك ئامانج و یەك نەخشە و یەك چەكەوە دەچێت، سوور و سەوزی نییە، یان هەڵبـژاردن و زۆرەملێـی نییـە. باشـە بۆچـی لـە دوای ٩ ی نیسـانی ٢٠٠٣وە ئاسـایش و سەقامگیری و بونیادنان و پەرەپێدان لە كوردستانی عیراقدا هاتە ئاراوە و لە ناوەڕاست و لە باشووری عیراقدا نەهاتە گۆڕێ تائەو رادەیەی لەگەڵیدا عیراقییەكان بۆ داواكردنـی ئاسایش و سەقامگیری و ئازادی لە باشوور و ناوەڕاستەوە كۆچ بۆ باكوری عیراق بكـەن ؟ ئایا عیراق هەر هەمووی ئەو عیراقە نییە كە ئەمریكا بە سوپاكەی داگیری كردووە؟

كەواتـە هـەموو شـوورەییەكە ئـەمریكا نییـە، بـەڵكو شـوورەییەكە شـوورەییەكـی عـەرەبی عیراقییە و، كێشەی عەرەبی عیراقە لە ناوەڕاست و باشوور بەر لەوەی سوپای ئەمریكا بچێتە عیراقەوەو دوای ئەوەش كە چووە عیراقەوە.

ئینجـا بـا گریمانـەی ئـەوە بكـەین كـە ئێسـتا ئـەوە سـوپای ئـەمریكا و، بـە دوایشـیدا ئیمپراتۆرییەتی گەورەی ئەمریكا، لەو شەڕەی پێشوویدا بەشكستێكی گورچكبڕ شكستی هێنا لـە ئەنجامی هۆكارگەلێك كـە هـەمووان دەیـزانن، ئایا ئیـدی جـەنگ لـە عیراقدا كۆتـایی هاتووە یان شەڕێك لە شەڕەكان كۆتایی هـاتووە و شـەڕی تـریش بەڕێوەیـە هـەروەك وەزیـری بەگری رۆبەرت گێتس دەڵێ ؟

پاشان ئایا عیراقی مەزن بە پاشـەرۆژی و بە ستەمكاریی حوكمڕانەكانیشی لـە سـەردەمی عەباسی (٧٥٠م – ١٢٥٨م) و لـە سـەردەمی مـەغۆلی (١٢٥٨م- ١٥٣٤م) و لـە سـەردەمی عوسمانی (١٥٣٤م- ١٩١٧م) و لە زەمەنی كۆلۆنیالیزمی ئینگلیز (١٩١٧م- ١٩٢١م) و ئینجا لە سـەروەختی پاشایەتی (١٩٢١م- ١٩٥٦م) و لـە سـەروەختی كۆمـاری (١٩٥٨م- ٢٠٠٣م) ەوە، بـەو خێراییـە توانـای چارەسـەربوون و گەڕانـەوەی هێـز و ئـازادی و بـە دەستهێنانەوەی عافێتی خۆی هەیە دوای ئەو سەردەمە دوورودرێژە لـە ستەم و ستەمكاری و داپڵۆسین و سەركوتكردن و دواكەوتن و كوشتنی بە كۆمەڵ ؟

ئێمە بە ئەنقەست مێژووەكانی داپڵۆسینمان لە عیراقدا بە ووردی خستەڕوو بۆ ئـەوەی ئـەوە بیربخەینەوە كە عیراق لە باكور و باشوور و ناوەڕاستدا، ماوەی ١٢٥٣ ساڵە، واتە ١٢ سەدە و نیـوە لـە ژێـر سـتەم و سـەركوتكردن و داپڵۆسـین و سـتەمكاری و دواكـەوتن وكوشـتنی بەكۆمەڵدا بووە.

كەواتە، ئەمریكا هاتە عیراق بۆ ئەوەی ستەم و سەركوتكردن و داپڵۆسین و ستەمكاری و دواكەوتنێك بسڕێتەوە كـە ١٢٥٣ سـاڵ بـەردەوام بـووە، واتـە دوانزە سـەدە و نیـو. ئایا ئـەم لـەپاش جێمانـە مێژووییە قوورسـە بـە قوورسایی شاخەكانی هـەمالایا، لـە مـاوەی سـێ یـان چوار ساڵدا، تەواو دەبێت؟

بەڵێ شەڕێك لە شەڕەكان كۆتایی هات، بەڵام جەنگەكە كۆتایی نەهاتووە، جا، هەروەك یەعقوب وتی، ئەو دەمەی كە براكانی یوسف، یوسف ـ ی برایان خستە بیرەكەوە، دانبەخۆدا بگرن. چونكە عیراقی ئەمڕۆ یوسفی دوێنێیە. براكانیشی لە دەر و دراوسێكانی، هەر ئەوانن كە عیراقیان فڕێدایە بیرەكەوە (بیری تیرۆر). بەڵام ئەوەی كە هەقە سبەی رۆژ هەر دەردەكەوێ، بەو نزیكانەش یوسف ـ ی عیراق لە تەڵەی براكانی قوتاری دەبێ و لە بیرەكە دەردەچێ و، عیراقی یوسف ـ یش وەك پەندێك بۆ عاقڵەكان دەمێنێتەوە.

نەسکی سێیەم:

چەند بابەتێکی فکری و سیاسی

بۆچی داگیرکردنی کولتورییان بۆ ئێمە،
سەرکەوتنی بەدەست هێنا ؟

لـەماوەی نیـوەی دووەمـی سـەدەی بیسـتدا دەرکەوتـەکانی داگیرکردنـی کولتوریيانـەی جیهانی عەرەبی لەلایەن رۆژئاواوە و میکانیزمەکانی ئەو داگیرکردنە، خۆیان لە گەندەڵبوونی ئەو بەها فکری و کۆمەڵایەتییانەدا دەبینییەوە کە لەگەڵ کۆلۆلنیالیزم و لاوازبوونی هەستی نەتـەوەیی و نـەمانی هەسـتی نیشـتمانپەروەری لای هەنـدێ لـە ئـەدیبان و رۆشـنبیران، بڵاوبوونەوە. لەم رووەوە، داگیرکردنی کولتوریی لەرێگەی داگیرکردنی زمانەوە دزەی کرد بۆ ئەدەب و ئاسەوارەکەشی لەسەر خاوەن بەهرە ئەدەبییەکان ترسناك بوو.

فکـری عـەرەبی مانایـەکی بـە داگیرکردنـی کولتـوریی بەخشـی کـە خـۆی لـە هـەژموونی کولتوریدا دەبینێتەوە" هەژموون بەهۆی راگەیاندن و ئامرازە پێشکەوتووەکانییەوە کە وایان لـێ هـاتووە سـنورەکان و ئاسـتەنگەکان ناناسـن، وەك ئامرازەکـانی پەخشـی تەلـەفزیۆنی لەرێگــەی مانگــە دەســکردەکانەوە، ئەمــە جگــە لــە ئێزگــەکان و فیلمــە ســینەمایی و تەلەفزیۆنییەکان و تۆمارە ڤیدیۆییەکان.

پرسیاریش ئەوەیە کێ هەموو ئەمانەی بۆ کولتوری رۆژئاوا رەخساند؟

ئایا ئـەوە نـەبوو بـە تاکە کەناڵێکـەوە – واتـە ئەلجـەزیرە– کـە لـە قەتـەر دامانمەزرانـد و کـەناڵێکی هەواڵییـە و تـوانی لەماوەیـەکی کەمـدا ملیۆنـەها بینـەر لـە جیهـانی عـەرەبی و دەرەوەی جیهانی عەرەبی لە کەناڵی هەواڵیی CNNی ئەمریکی بۆ خۆی بەرێت، توانیمان رووبەڕووی لایـەنێکی میدیای رۆژئـاوا ببینـەوە لەبـەر هیچـی دی نـا تـەنها لەبـەر ئـەوەی ئـەم کەناڵـە پشـکێکی کـەمی لـە ئـازادیی راگەیانـدن هەیـە کـە ئـەودوای کەناڵـە رەسمییـەکانی تەلەفزیۆنە عەرەبییەکان لێ بێ بەشن. ئەمە چ جای ئەوەی لەپەنجاکانەوە ئێمە متمانە بە هەواڵی هیچ ئێزگەیەکی عەرەبی ناکەین جگە لەیەك ئێزگەی بیانی نەبێت کە بەشی عـەرەبی BBCی بەریتانییە؟

چۆن بتوانین لە فیلمی ئەمریکیش دوور بکەوینەوە کە گەیشتۆتە لوتکەی پیشەسازیی سینەما لەکاتێکدا سینەمای عـەرەبی و بەتایبـەتیش سینەمای میسری گەیشـۆتە نزمترین

پلەکانی دابەزین و سووکبوون و وای لێهاتووە زۆر بەدەگمەن دەبینی فیلمێکی عەرەبی هەبێ شایەنی سەیرکردن بێت؟

کەواتـە نەنگییەکـە، وەك محەمـەد عابـد ئـەلجابری بەرلـە ماوەیـەك وتـی، لـە خۆماندایـە، لەلاوازیی کولتـورە فشـەڵ و داوەشیوەکەماندایە، لـەو کولتـورە داگیرکـەرەدا نییـە کـە دێـت و لەهەمان کاتدا دەشخوازرێت، ئەو کولتورەی کە بووەتە چێشتی پیسکە: دەخورێ و زەمیش دەکرێ.

لەسەریشـمانە تێبینیـی ئـەوە بکـەین کـە ئـەم زەمکردنـە هەمیشـە لـە کەسـانێکی دیـاریکراوەوە دێـت و لـە هـەموو وەرگرەکـان و بەکاربـەرە راسـتەقینەکانی ئـەم کولتـورەوە نایـەت. ئەمـەش ئـەو شـتەیە کـە ((تـورکی ئەلحەمـەد)) گوزارشـتی لێکـردووە کـە دەڵـێ: هەڵوێستی کولتور–ی عەرەبی لە کولتوری رۆژئاوایی جیهانی، هەڵوێستێکی ئایدیۆلۆژییـە و لـە مامەڵەکردنیشـیدا لەگـەڵ کولتـوری رۆژئـاوادا لـە چـەمکەکانی لەبابـەت رەتکردنـەوە و گومـانکردنی رەهـا و، داواکردنـی سـەروەری و پێشـەوایەتی بـۆ خـۆی، واتـە بـۆ کولتـوری عەرەبی، پێودانگ دەگرێت.

وەڵامدانەوەی هاووڵاتیی عەرەب بۆ لێدانی ئەو زەنگانەی کە لە هـەموو لایەکەوە یان لـە شوێنێکەوە دێن کە دیاردەی کۆلۆنیالیزمی تێدا بێت، بە دەرکـەوتی داگیرکردنـی کولتـوری لەقەڵەم درا، چونکە نەخشەکانی ئەو دەرکەوتانەی داگیرکـردن لەبنەڕەتدا لەسـەر خوڵقانـدنی ئامادەباشیی مرۆڤی عەرەبی دەوەستێ " ئامادەباشی بۆ دەرچوونی لە ڕەگ و ریشـەی خـۆی و قبـوڵکردنی دۆخـی تـازەی دزراوی خـۆی، ئەمـەش دوای قۆنـاغێکی دورودرێـژ لـە مێشـك شوشـتنەوەی بـەردەوام بـەپێی کۆمەڵـە بەرنامەیـەك کـە هـەموو دەزگاکـانی کۆلۆنیـالیزمی کولتوری و سیاسی بەشدارییان تێدا دەکەن.

هەندێ لە بیرمەندانی عەرەب وەك مەحمود ئەمین ئەلعالم سەرنجمان رادەکێشـن بـۆ ئـەوەی کە داگیرکردنی کولتوری داگیرکردنێکی دەرەکییانە نییە بەڵکو داگیرکردنێکی کولتورییـە کـە لـەناو خۆمانـەوە دێـت. ئـەو بیرمەندانـە، وای لەقەڵـەم دەدەن کـە مەینـەتیی کولتـوری لـە داگیرکردنـی کولتورییـەوە نەهاتووە بەتەنها، بەڵکو لە بونیـاتی دەرەکییانـەی کولتورمانـەوە هاتووە و، چوارچێوە سیاسی و ئابوری و دواکەوتنخوازە وابەستە و لەئاراکان، دەیخەنەوە. ئەو بونیاتە کولتورییەش ئەو بونیاتەیە کە زەمینە بۆ پێشـوازیکردن لـە کولتـوری زایـۆنیزم و ئیمپریالیزم دەرەخسێنن و بگرە زەمینە بۆ چاندنیشیان خۆش دەکـەن (بڕوانـە: مساهمة في التمهيد لوضع مشروع أستراتيجية ثقافية .. ص ١٠).

هەندێ لە بیرمەندە لیبراڵییەکانی عەرەب-یش دەڵێن : داگیرکردنی کولتوریی رۆژئاوایی خۆی لە رۆشنبیریی رۆژئاوادا نابینێتەوە کە سیمبولەکانی فەلسەفە و ئەدەب و فکری رۆژئاوا دەینوێنن، بەڵکو ئەم داگیرکردنە خۆی لە کۆمەڵگای بەکاربەر و توانەوە و بەرۆژئاوابوون دەبینێتەوە، ئەمەش دۆزێکی سیاسی و ئابوری و کۆمەڵایەتییە کە بەرهەمی شارستانییەتی سەروەرییە لە رۆژئاوادا. لە رێگەی ئەوەشەوە بۆمان دەردەکەوێت کە کەشی کۆمەڵایەتی و ئابووریی عەرەبی ئەم داگیرکردنەی پێ قبوڵە و پێشوازیی لێ دەکا و دەرکەوتەکانیشی بەکاردەبات، ئەمە لەکاتێکدا هەندێ لە توێژەران وای دادەنێن کە بڵاوبوونەوەی فێرگە و خوێندنگە بیانییەکان بەتایبەتیش لەوڵاتی شام-دا یارمەتی داگیرکردنی کولتورییانەی جیهانی عەرەبییان دا. هەروەها واشی لەقەڵەم دەدەن کە پشتگیریی دەوڵەت بۆ ئەو جۆرە فێرگە و خوێندنگانە و، پشتگوێخستنی خوێندنگا نیشتمانییەکان، کە ناسنامەی نیشتمانییان جێگیر دەکرد، فاکتەرێکی دیکەی توندبوونی داگیرکردنی کولتوری بوو.. (بڕوانە : عماد حاتم، الغزو الثقافي الممهد و المتوافق مع الإستعمار الحديث في الوطن العربي، ص ٥٩).

لەلایەکی تر، زۆرجار داگیرکردنی کولتوری شێوە و دەرکەوتی کۆلۆنیالیزمی نوێ یان گەڕانەوەی کۆلۆنیالیزم وەردەگرێ دوای ئەوەی کە کۆلۆنیالیزم، لەڕووی سەربازییەوە، رۆیشت و نەما. هەندێ لە توێژەران دەڵێن: کاتێك کە داگیرکردنی کولتوری شێوەی کۆلۆنیالیزمی نوێ وەردەگرێت ئەوە بۆ مسۆگەرکردنی کاریگەریی ئایدیۆلۆژیی خۆی، پەنا بۆ رێگەوشوێنی جیاجیا دەبات، بۆ ئەوەش کۆمەڵە رێکخراوێکی جیاجیا بەکاردەهێنێت کە رەنگە سەیرترینیان ئەوە بێ کە بە ((فەیلەقی ئاشتی))ی ئەمریکی ناودەبرێ کە چالاکیی خۆی ئاراستە دەکات بۆ فۆرمۆلەکردنی وێنەیەکی زۆرباش لەسەر ئەمریکا. هەروەها داگیرکردنی کولتوری لە نوێترین دۆخیدا دەرکەوتی جیاجیا لەخۆ دەگرێ، لەوانە: پێشکەشکردنی یارمەتی و زەمالەکانی بواری کولتوری لەلایەن رۆژئاواوە بۆ خوێندکارانی جیهانی عەرەبی و، هاندانی ئەو خوێندکارانەی عەرەب کە لە رۆژئاوا دەخوێنن لەسەر ئەنجامدانی توێژینەوە لەبارەی جیهانی عەرەبی و لەبەرژەوەندیی رۆژئاوا. هەروەها هەڵسانی رۆژئاوا بە بەرهەم هێنانی ئامرازە رۆشنبیرییە جیاجیاکان لە کتێب و بڵاوکراوەکان و فیلمەکان و، بەستنی موحازەرە و کۆنگرە و کۆڕەکان و شتی تری جیاواز. هەروا ئیغراکردنی عەقڵە عەرەبییەکان لەسەر کۆچکردن بۆ رۆژئاوا و بە هاندانی خودی دەوڵەتانی عەرەبی خۆشیان، ئەمەش بەبۆنەی دەرکردنی بەرهەڵستکارانەوە بۆ دەرەوەی بازنەی سیاسیی عەرەبی.

دوای پەیماننامەی ئاشتیی میسری – ئیسرائیلی–ی ساڵی ١٩٧٩، چەند گروپێك لە زانایـان و پزیشـکان و پیشەسـازانی جولەکـە روویـان کـردە میسـر، ئـەوەش بـەپێی رێککەوتنامەی هاوکاری ساڵی ١٩٨٠ لە بواری پەروەردە و فێرکردن و تەکنەلۆژیا لەنێوان ئیسرائیل و میسردا. ئەو رێککەوتنامەیە بەدەق باس لەئاڵوگۆڕی شارەزاییە زانستی و پزیشـکییەکان و دۆزراوە شـوێنەوارییەکان و کردنـەوەی پێشـەنگاکان و ئـاڵوگۆڕکردنی بەرنامە میدیاییەکان و شتی دیکە دەکات لە هاوکاریی ئاڵوگۆڕکراو لەبوارەکانی پەروەردە و فێرکردن و زانست و تەکنەلۆژیادا. دەستەی پەرەپێدانی نێودەوڵەتیش بڕی شەست ملیۆن دۆلار–ی دیاری کرد بۆ پێشکەشکردنی بە زانکۆکان و سەنتەرە زانکۆییەکانی توێژینەوە، کەچی هەموو ئەمانە لەلایەن هەندێ لەرۆشنبیرانی میسری و عەرەبیشەوە بەوە لەقەڵەم دران کـە بەئەنـدازەی داگیرکردنـی کولتـوری–ن و، لەلایـەن ئەوانەشـەوە کـە ئاسـاییکردنەوەی پەیوەندییان لەگەڵ ئیسرائیلدا رەتدەکردەوە هێرش کرایە سەر ئەم پرۆژە رۆشنبیرییە هاوبەشانە.

دەرکەتەکانی داگیرکردنی کولتوری هەر لەوانەی پێشتر باسمان کردن کورت نەبوونەوە، بـەڵکو هەنـدێ لـە توێـژەران وایـان لەقەڵـەم دا مـۆزیکی میللـی رۆژئـاوایی لـە دیـارترین دەرکەوتەکانی داگیرکردنی کولتوری جیهانی عەرەبییە لەلایەن رۆژئاواوە. ئەو مۆزیکەی کە ناخی گەنجی عەرەبی گرتووەو هۆکارێکیش بوو بۆ رقهەڵگرتنی توندی دامەزراوەی ئاینی و هەنـدێ لەدامـەزراوە کۆمەڵایەتییـە عەرەبییـەکان لـە مـۆزیکی رۆژئـاوا و پاشـان لـە کولتـوری رۆژئاوایی - ش.

ئەگـەر بـە وورديـش سـەير بکـەين دەبيـنين هـۆی هـەموو ئەوانـە لـە زاڵبـوونی مـۆزيکی رۆژئاواييدا نييە، بەڵکو لـە کەمتەرخـەمیی خۆمانـە لەئاست مۆزیکی عەرەبیماندا، ئەمەش يـەکێك لـە ديـارترين دەرکەوتـەکانی داگيرکردنـی کولتـووری دەخاتـە ژێـر پرسـياری سەرلێدەرنەکراوەوە. يەکێك لە توێژەران و لێکۆڵەرانی بواری مۆزيك توانی پەنجەمان بخاتە سەر برينەکەمان و پێمان بڵێ کە چۆن کەمتەرخەمیی خۆمان لەبواری مۆزيکدا دەرگاکانی لە جيهانی عەرەبيدا لەبەردەم مۆزيکی رۆژئاواييدا کردەوە، ئەمە لەدەمێکدا ئەوەی کە بە داگيرکردنێکی کولتوريمان لەقەڵەم دا ئێمە خۆمان داوەتمان کرد و پێشوازيمان لێکرد، ئەمەش لە رێگەی دەرگا کراوە جياجياکانمانەوە.

دەمێنێتەوە بڵێين کاريگەرترين ئامرازەکانی داگيرکردنی کولتوريیانەی وڵاتانی جيهانی سێ – ئەگەر وێنەيەکی زۆر بێ گوناهانەش وەربگرێت وەك هەندێ لە توێژەران وای دەبينن – توشبوونی رۆشنبيرانی ئەو وڵاتانەيە بە ئيفليجی بەبۆنەی نوقمبوونيانەوە لەو ئيش و

کارانەی کە هیچ بەشدارییەك لە پەرەپێدانی فکرییانەی سەربەخۆ بۆ ئەو وڵاتانە ناکەن و، بگرە وەك جەلال ئەحمەد ئەمین دەڵێ" رۆشنبیرانیشیان، لەژێر دروشمی پەرەپێداندا، بە ماشێنی فکریی رۆژئاواییەوە گرێدەدات .(بڕوانە: تنمیة أم تبعیة أقتصادیة و ثقافیة، ص ٨٩).

تیرۆریزم و تاوانی رووناکبیران

ـ ١ ـ

تاوانی رووناکبیران له مەسەلەی تیرۆریزمدا تاوانێکی گەورەیە. ئەم تاوانە ئیخوان موسلمین دەستیان پێوه دا کاتێك کە دەستیان کردە بڵاوکردنەوەی بیروباوەڕی سیاسیی خۆیان کە بە توندی گرێدراوه بە تیرۆرەوه و، لە چلەکانیشدا(رێکخستنی نهێنی) یان (رێکخستنی سەربازی)یان دروستکرد، ئەو رێکخستنەی کە (ئەلنەقراشی پاشا)ی سەرۆك وەزیرانی میسر و ژمارەیەکی تر لە کاربەدەستە فەرمییەکانی تیرۆر کرد و، لە ساڵی ١٩٥٤یشدا لە گۆڕەپانی ئەلمەنشییە ـ ی شاری ئەسکەندرییەدا هەوڵی تیرۆرکردنی جەمال عەبدولناسر–ی دا. هەروەها تاوانی رووناکبیران ئەو دەمە دەستی پێکرد کە سەید قوتب هەردوو کتێبەکەی (معالم في الطريق) و (في ظلال القرآن) و هی تری بڵاوکردەوه و ئەویان درەوشاندەوه بۆ ئەوەی لە فکری عەرەبی و ئیسلامی هاوچەرخدا ببێت بە یەکەم بیرمەند و تیۆریزەکاری تیرۆریزم.

ـ ٢ ـ

هەروەها تاوانی رووناکبیرانی عەرەب لە مەسەلەی تیرۆریزمدا لەمیانەی ئەوەوه بوو کە لە پەنجاکان و شەستەکاندا زۆربەی رووناکبیران و بیرمەندانی عەرەب، لە راست و چەپ و ناوەڕاست–ەوه، گلانە حزب و گروپ و ئایدیۆلۆژیاگەلێکی جیاوازەوه و، بەسەر ئەو گروپ و دەستە و خێڵ و عەشیرەتانەدا دابەشبوون کە کەوتنە ململانێکردن و داگیرکردنی ماڵ و حاڵی یەکتری. ئەم گروپ و خەڵکانە–ش تەنها لە ناو بیرمەندانی هاوچەرخی عەرەبدا نین، بەڵکو ئەمە دیاردەیەکی جیهانییە و لە ئەوروپا و ئەمریکاشدا خۆی نواندووه، بەڵام دیاردەی بەرچاوی رووناکبیرانی عەرەب لەم سەردەمەدا ئەم دەمارگیرییەیە بۆ ئایدیۆلۆژیا لەسەر حسابی هەقیقەت و، ئەم ئینتیما خێڵەکییە سیاسیی و فکرییەیە لەسەر حسابی دادخوازی.

هـەر ئـەوەش یـەکێك بـوو لـەو هۆیانـەی کـە بزووتنـەوەی ئـازادیخوازیی لاوازکـرد و، ئـەم دەماگیرییـە کـردی بـە قـەیرانێکی راسـتەقینە کـە هێشـتا و تـا ئێسـتا لـە فکـری عـەرەبیی هاوچەخدا بوونی هەیە. لێرەوە نەبوونی ئینتیمای بیرمەندێکی دیاریکراو بە (کۆمەڵەیەك و گرووپێــك)ەوە، هــەروەك رۆماننوســی ئــوردنیی خوالێخشــبوو (موئــەنس ئــەلرەزاز) لــە رۆمانەکەیدا (متاهـات الأعـراب في ناطحـات السـراب)داوای ئـەوەی لـە پارتـە سیاسـییەکان دەکرد، یـان نـەبوونی ئینتیما بـۆ بزووتنەوەیـەکی خراپەدۆست، هـەروەك شـاعیر و نوسـەری لوبنـانی (ئونسـی ئـەلحاج) داوای ئـەوەی لـەو تـەوژم و ئایدیۆلۆژیایانـە دەکـرد کـە لـەو سـەردەمەدا هـەبوون (بڕوانـە : کلمـات، کلمات، کلمـات ، ص٦١)، یـان نـەبوونی ئینتیمـا بـە خێڵێکی سیاسی یان فکرییـەوە، شتێکی کەم وێنە بوو لـە شتە کـەم وێنـەکانی پـەنجاکان و شەستەکانی ئەم سەردەمە.

ئەگـەر یـەکێکیش بـەدی بکرابایـە لـە بابـەت خالـد محەمـەد خالـد، یـان جـەبرا ئیـبراهیم جـەبرا، واتـە لـەو جـۆرە خەڵکـەی کـە پەیوەنـدیی نـەکردبێ بـە کۆمەڵەیەکـەوە یـان خێڵێکـی سیاسی یان فکرییەوە، ئەوە ئەو شتە لە شانسـی سـەردەکە و رزقـی شـوێنەکە بـووە، چـونکە نموونەی ئەو دوو سیمبولە لە قەشەکانەوە نزیکە تا لە ئادەمیزاد، بە تایبەتی ئەو دەمەی کە ئــەم دووانــە سازشــکردنیان رەتکــردەوە و دەســتگرتنی روحیــی خۆیانیــان بــە هــیچ خراپەدۆسـتییەك پـیس نـەکرد، لـە ناوەنـدی جیهـانێکی عـەرەبیی بـارکراو بـە بانگـەواز و بانگەشەکاری ئەم دوو نوسەرە خۆیان لە فریوخواردن گۆشەگیر هێشتەوە، ئـەوەش لەرێگـەی ئازادیی خۆیانەوە.

ـ ٣ ـ

بیرمەنـدی میسـری حەسـەن حەنـەفی ـ ی دامەزرێنـەری تـەوژمی (چـەپی ئیسـلامی) ئـەوەمان بـۆ شـیدەکاتەوە کـە چـۆن رۆشـنبیری و روونـاکبیران تاوانبـاربوون لـە مەسـەلەی تیرۆریزمدا و، چۆن ئەوەش بۆتە هۆی بەرزبوونەوەی کێرڤی تیرۆریزم لە جیهان عەرەبیدا و، دواتر وای لـە تـیرۆر کردووە ببێتـە نان و هـەنگوینی عـەرەب، کارێك کـە بووە مایـەی ئـەوەی دیـاردەی تـیرۆر ببێتـە کـارێکی سـەرقاڵکەر بـۆ بیرمەنـدانی هاوچـەرخی عـەرەب، ئـەوەش لـە ئەنجامی ئەو ئاسەوارە گـەورە و زۆرانـەی کە دیـاردەی تیرۆر بەسـەر کۆمـەڵگا عەرەبییەکانـدا بەجێی هێشتووە و شیکردەوەیان بەم خاڵانە پوخت دەکرێتەوە:

- سەرنەکەوتنی ئەو فکر و ئایدیۆلۆژیایانەی پەنجاکان و شەستەکان کە رووناکبیران بونیادیان نا و بانگەوازە نەتەوەیی و سوسیالیستی و ئیسلامگەرایی و شیوعیگەراییەکانیان لێ بەدەرکەوت. ئەم فکر و ئایدیۆلۆژیایانە بە تەواوەتی وشك کران و پرۆژەکانی ریفۆرم و رابوونیش دارمان، ئەوەش بووە هۆی ئەوەی کە نەتوانرێ مامەڵە لەگەڵ سیستمی نوێی جیهانیدا بکرێت و، بگرە لەسەر ئاستی رۆشنبیری و ئایدیۆلۆژی و سیاسی و، لە بینینی جیهانیش بەوێنەی راستەقینەی خۆی، نەتوانرێت سەرکەوتن بەدەست نەهێنرێت.

- خراپیی پەیوەندیی نێوان رووناکبیری نوێ و ئیسلام . لەم رووەوە، ئەوەی زانراوە ئەوەیە کە ئەم پەیوەندییە پەیوەندیی رەتکردنەوەی بەردەوامی ئیسلام بوو. ئەوانەی کە لەبارەی ئیسلامەوە دەیاننوسی لە دیدی رووناکبیرانی نوێخواز و عەلمانییەکانی عەرەبدا بەوە دواکەوتنخواز و راسترەو تۆمەتبار دەکران. بەمەش فکری رەتکردنەوە لەلامان سەریهەڵدا، فکرێك کە گفتوگۆ ناکا و باوەڕیشی بە گفتوگۆ نییە، ئەوەش لە دواییدا دیاردەیەکی وەك دیاردەی بن لادن–ی خستەوە، ئەو بن لادنەی کە گفتوگۆ ناکا و زمانی مەرگ وەك ئامرازێك بۆ گفتوگۆیەکی بێ هودە بەکاردەهێنێت.

- روونەدانی کودەتایەکی رۆشنبیریی لە ژیانی عەقڵیماندا و، دەست نەکردنی شارستانییەتمان بە وەرگرتنی رێڕەوێکی نوێ کە شارستانییەتی ئێمە هێشتا لە بزووتنەوەکانی ریفۆرمی ئاینیی ئەو دواییانە و، سەرەتاکانی فکری نەتەوەیی هاوچەرخەوە بەدیی دەکات و، روونەکردن بەرەو لیبراڵیزم لە فکر و لە ژیاندا، ئەو لیبرالیزمەی کە ئەویش بەو قاڵبە زهنییە کۆنانەی ئەوروپا کە نەوەی لیبرالیستەکانی نیوەی یەکەم و سەرەتاکانی نیوەی دووەمی سەدەی بیست هێنایان، گەندەڵ بوو، ئەمەش لە دواجاردا بووە هۆی شیزۆفرینیا، شیزۆفرینیا لە کەسایەتی و ستراکتۆری فکری عەرەبیی هاوچەرخدا، هەروەها بووە مایەی دووفاقیش لە کەسایەتیی عەرەبیدا.

ـ ٤ ـ

ئەوەی گومانی تیادا نییە ئەوەیە کە ئەو پەیوەندییە تێکەڵ و پێکەڵەی لە نێوان ئیسلام و رۆژئاوادا هەیە، بووە مایەی دەرنەکەوتنی هەر خوێندنەوەیەکی هێمنانە لە واقعی ئیسلامیدا بۆ ئەزموونی سیاسی و مەعریفی لە رۆژئاوادا. بیرمەندی لوبنانی (وەجیه قانسوه) دەڵێ : زۆرێك وایان مەزەندە دەکرد کە دەتوانرێ مۆدێرنەی رۆژئاوا بە پارە بکڕدرێ. هی تریش وایان مەزەندە دەکرد کە بە بەریەککەوتن بەدەست دەهێنرێت، خەڵکانی دیکەش رەتیان

کـردەوە بـەو قسـەیەی کـە ئـەوەی هەمانـە بەسمانـە. بـەم جـۆرەش رۆژئـاوا بـەو ئـەویترە دەسـتدرێژکەرە مایـەوە کـە گومـان لـە نیـاز و پاڵنـەرەکانی دەکرێـت. عـەقڵی ئیسـلامیش نەیتوانی ئەزموونی مەعریفی و هەڵویستی سیاسی لێك جیابکاتەوە، هەڵوێستەکانی رۆژئاوا خۆیشی و کاروکردەوەکانی بە درێژایی زیاتر لە سەدەیەك یارمەتیی بەدیهێنانی ئەو لێك جیاکردنەوەیەیان نەدا، هەر ئەمەشە کە بە ئاسانی قبوڵکردنی کەلەپووری نا دوژمنکارانەی یۆنانی لە کولتووری ئیسلامی و، سەختیی هەرسکردنی دەوڵەمەندیی مەعریفی و تەکنیکیی رۆژئاوای نویێ لێکدەداتـەوە ئەمـە ئەگەرچی فکری یۆنـانی خـۆی لـە بنەڕەتـدا بـە ئەنـدازەی بنەچـە و خـاڵی لەسـەر راوەسـتانە بـۆ خـودی فکـری رۆژئـاوا. ئـەم پەیوەندییـە تێکـەڵ و پێکەڵەش یەکێك بوو لەو هۆکارە کولتوورییە کیمیاییانەی کە دواتر لە تاقیگە تاریکەکاندا یارمەتیی کارلێککردنی دیاردەی تیرۆر و دەرکەوتنی دا.

ـ ٥ ـ

نابێ بەرگریکردنی هەندێ لە رووناکبیران و بیرمەندان لە رژێمگەلێکی سیاسیی دیاریکراو و رەخنە نەگرتنی بابەتییانەیان لەو رژێمانە و گۆرانی وتنیشیان بەباڵای دەسکەوتەکانی ئەو رژێمانە لە بواری ئازادیی سیاسی و فکریدا لـە بیر بکـەین مـادام ئـەو بیرمەندانـە بەشێکن لـە دەسـەڵاتی پیاهەڵـدراو، یـان لەوانـەن کـە لـە دەزگاکـانی ئـەو رژێمانـەوە بەخششـی داراییـیان وەرگرتووە، وەك ئەو شتە — بە نموونە نەك لـە یەکێکدا بە تـەنها — لەگـەڵ نوسـەری میسـری ئـەمیر ئەسـکەندەر ـ دا روویـدا لـەو کتێبەیـدا کـە لـەبارەی سـەدام حسـێن–ەوە نوسـیوێتی (صدام مفكراً و مناضلاً و إنساناً) و، رۆژنامەنووسـی لوبنـانی فوئـاد مەتـەڕ لـە کتێبەکەیـدا (صدام ، الرجل و القضية و المستقبل) دا و، حەمیدە نەعنەع لـە کتێبەکەیدا لـە بارەی تـارق عـەزیز–ەوە (رجـل و قضـية) و دەیـان نوسـەر و کتێبـی تـر کـە مێـژوویان سـاختەکرد و پارەیەکی زۆریشیان وەرگرت لە نرخی ئەو ساختەکردنە. هەموو ئەوانـەش وایـان لـە خوێنـەر کردووە لێی بشێوێ لەوەی ئەوانە دەیڵێنو، چیتر ـ یش هەق لە ناهەق و شەو لە رۆژ و رەش لە سپی ـ یش دیارنەبێ و دیدوبۆچوون و بیروباوەڕەکانیشی لێ تێکەڵ ببێ و لەنێوان چاو و زمانـدا و ئـەوەی دەبینـرێ و ئـەوەی دەخوێنرێـت سـەری لـێ بشـێوێت. نموونەیـەکی تـریش دەهێنینەوە کە توێژەر و سیاسیی سوری جۆرج جەبور–ە، ئەو پیاوەی کە لە هەشتاکاندا وەك بەڕێوەبەری نوسینگەی لێکۆڵینـەوەی گشـتی لـە سـەرۆکایەتی کۆمـاری سـوریادا ئیشـی دەکرد. جۆرج کاتێك کە کتێبەکەی دەرکرد (الفكر السياسي المعاصر في سوريا) بە واقعی

ئازادیی لە سوریا، لە ماوەی ١٩٧١ و دواتریشی، هەڵداوە و، وەك مێژوونوسێکیش دەڵێ : ئاراستەی بزووتنەوەی چاککردنەوە بەرەو چاککردنی ئازادییەکانی هاووڵاتیان و ئابڕوییان جەختی کردووە و یەکێك لە ئاکامەکانی ئەم جەختکردنەش هەڵوەشاندنەوەی زۆرێك لەو رێوشوێنە داپڵۆسێنەرانە بوو کە هەبوون، ئاسەواری گەشەکردنی ئازادیەکانیش لە زۆر بواری ژیانی و فکریدا تێبینی کراوە (الفكر السياسي المعاصر في سوريا ، ص ٣٠٣).

هەروەها چوونی هەندێ لە رووناکبیران بۆ پاڵ دیکتاتۆریی عەرەبی و بەرگری کردنیان لێیان بە شێوەیەکی توند وگەرم و گوڕ و لەسایەی نائامادەگیی هۆشیاریدا، یەکێك بوو لە هۆکارەکانی قەیرانی ئازادیی عەرەب بە تایبەتی لە پەنجاکان و شەستەکاندا کاتێك کە زۆربەی رووناکبیرانی عەرەب لە چەپەوە بۆ ناوەڕاست و بۆ راست کەوتبوونە تەپڵ و دووزەلە و هەڵهەڵەلێدان بۆ جەمال عەبدولناسر ئیتر سەرکەتوو بووبێت یان تێکشکاو، هەڵکشاو بووبێت یان داکشاو، دادپەروەر بووبێت یان ستەمکار، لەسەر راست بووبێت یان هەڵە. کاتێکیش کە جەمال عەبدولناسر لە پەنجاکاندا حزبەکانی هەڵوەشاندەوە و رێبەرەکانیانی خستە دەستگیرخانەو زیندانەکانەوە و رای ئەویتری رەتکردەوە و ئۆپۆزسیۆنی سەرکز کردو، پاشان میساقی ساڵی ١٩٦٢ی هێناو بەرگێکی نوێی بە بەر تاکە حزبیی دیکتاتۆریدا دابڕی، هەندێ لە رووناکبیرە دەرکەوتووەکان کەوتنە هەڵە هەڵە لێدان بۆی و، لەو دەمەدا لەسەر زاری رەجا نەقاش بە عەبدولناسریان ووت : دەستەکانت خۆش بێت، هیوامان و بگرە هەموو هیوایەکمان لەو یەکێتییە سۆشیالیستییەیە کە بە ئومێدین پشتیوانی مەعنەویی بەرز و باڵامان بێت بە تایبەتی لەم قۆناغەدا کە تیایدا هەڵکشانی شۆڕشگێڕانەی عەرەب گەیشتۆتە پلەیەك لە بە هێزی کە هەرگیز شتی وا بۆ نەتەوەی عەرەب نەڕەخساوە رەنگە لە شۆڕشی ئیسلامییەوە تا ئەمڕۆ (التنظيم الشعبي و الثورة الفكرية، مجلة الآداب، عدد ٩، بيروت، ١٩٦٣). لێرەشدا روونە کە رەجا نەقاش مەبەستی لە شۆڕشی ئیسلامی لێرەدا دەرکەوتنی ئیسلامە، بەمەش رەجا نەقاش بایەخی گرنگی دەرکەوتنی عەبدولناسر و شۆڕشەکەی لەگەڵ گرنگیی دەرکەوتنی ئیسلام و شۆڕشەکەی هاوشان دەکات. هەر ئەمەش چەند لایەنێکی تاوانی رووناکبیران و بەشداریکردنیانە لە دیاردەی تیرۆریزمدا، دیاردەیەك کە ئێستا هەمووومان بەدەستیەوە مەینەتی دەچێژین.

بۆچی گەلانی عەرەب وەك سەگەکەی دیستۆفیسکی ـ یان لێهاتووە ؟

ـ ١ ـ

ئەگەر مێژووی دوورودرێژی عەرەب، لە سەردەمی معاویە بن ئەبی سوفیانەوە تا ئێستا، بخەینەڕوو، ئەوە دەبینین گەلان عەرەب بە مۆرکی پاشا و خەلیفە و حوکمڕانەکانیان مۆرکیان گرتووە، بە جۆرێك کە بوونەتە بەشێکی سروشتی و ئۆرگانیی ئەو دەسەڵاتدارێتیەی کە لە ئارادا بووە: بۆ خۆشیی ئەو، خۆشی دەکەن، بۆ دڵتەنگیشی دڵتەنگ دەبن و لێبڕاوانە ئەوەش ڕەت دەکەنەوە کە حوکمڕانەکەیان واز لە حوکمڕانی بهێنێ ئیدی بەبۆنەی نەخۆشییەکەوە بێت یان دەردێك یان سەرنەکەوتنێك یان شکستهێنانێك تەنانەت ئیتر ئەگەر لە هەقیش لای دابێت، یان ستەمکاربێت، یان سەرکوتکەر. گەلانی عەرەبی واشیان لێهاتووە روخساری خۆیان نابینن تەنها لە ئاوێنەی حوکمڕانەکانیانەوە نەبێت، ئەمە ئەگەرچی ئەو حوکمڕانانە، بەکۆ، دڵڕەقانەترین جۆری زۆرداری و ستەمکاریشیان بەسەر گەلانیاندا ئەنجامدا بە جۆرێك کە ئەم گەلانە هیچ شارستانییەتێکی بازرگانی، یان زانستی، یان پیشەسازی، یان ڕۆشنبیریی عەقڵگرتوویان، بۆ جیهان، نەخستەوە. شارستانییەتی عەرەبی– ئیسلامییش کە بە درێژایی چواردە سەدە و زیاتریش تا ئێستای گەیاندوین، وەك دەڵێن، لە کۆششێکی کەم بەولاوە هیچی دی نییە، واتە کەمترین شتە کە بەدی بێت بۆ گەلانێك بە درێژایی ئەو سەردەمە دوورودرێژە. ئەگەر لە جیهانی عەرەبی و ئیسلامیشدا کەمێك ئازادی و دادگەری هەبووایە ئەوە بەخشندەیی مرۆییانەی عەرەب زۆر لەوە زیاتر دەبوو لەوەی کە ئێستا لە باب و باپیرانی یەکەممانەوە بۆمان ماوەتەوە.

بەهەمان حاڵ ئێستا دۆخی جیهانی عەرەبیش ئاوهایە. زۆربەی گەلانی عەرەب مۆرکی حوکمڕانەکانیان گرتووە. لەم ڕووەوە دەیانبینین کە بە نیوە تەواوی چوونەتە پێستی حوکمڕانەکانیانەوە. دەستەواژەکانی حوکمڕانەکانیشیان دەڵێنەوە، باوەڕیش بەوە دێنن کە حوکمڕانەکانیان باوەڕیان پێیەتی، ڕقیشیان لەوەیە کە ئەوان ڕقیان لێیەتی، ئەوەشیان

خۆشدەویٚ کە ئەوان خۆشیان دەویٚ، هەوڵیش دەدەن – ئەگەر پارەی ئەوەیان هەبیٚ – ئەو جلوبەرگە لەبەر بکەن کە ئەوان لەبەری دەکەن و، ئەو شتە بخۆن کە ئەوان دەیخۆن.

کەسایەتیی گەلانی عەرەب بە تەواوەتی سڕاوەتەوە، بگرە بونیشیان سڕاوەتەوە. ئەوە کەسایەتیی دەسەڵاتداریٚتی عەرەبە کە بۆتە نیشتمان نەك تەنها بووبیٚتە گەل، جگە لەوە، رەخنەگرتن لە دەسەڵاتداریٚتی عەرەب بۆتە ناپاکی، وای لیٚهاتووە بەمانای رەخنە گرتنە لە نیشتمان و خیانەتکردنە لیٚی. ئەمەش لەبەر ئەوەی دەسەڵاتداریٚتیی عەرەب وای لیٚهاتووە بۆتە خاوەن و خاوەندار . ی هەمیشەیی نیشتمان نەك حوکمڕانی گۆڕاو و ئاڵوگۆڕکراوی نیشتمان. ئەمە لەکاتیٚکدا تەنها دەستاودەستکردنی دەسەڵات بوو لە وڵاتە دیموکراسییەکاندا کە بواری ئەوەی دا بەرەخنەیەکی تاڵ و بەردەوام، رەخنە لە دەسەڵاتداریٚتی بگیریٚ و، نیٚوانی دەسەڵاتداریٚتیشی، وەك حوکمڕانییەکی کاتی و، دەسەڵاتداریٚتی وەکو خاوەندارییەکی دریٚژە کیٚشاو، جیاکردەوە.

– ٢ –

لە عیراقیشدا، لەو دەمەوەی کە دەوڵەتی عەباسی لە بەغدا دامەزرا و پیٚش ئەویش دەوڵەتی ئومەوی و تارۆژی ئەمڕۆشمان، هەر هەمان حاڵ لە ئارادابووە. لەم رووەوە، لە ١٢٥٠ ساڵەوە، کە ئەمەش سەدەگەلیٚکی دوورودریٚژە کە تیایدا عەباسییەکان و، مەغۆل و، عوسمانییەکان و، پاشاکان و، کۆمارییەکانی بەعسییەکان بەدوای یەکدا حوکمی عیراق دەکەن، گەلی عیراق دیٚت و بە تەواوی دەچیٚتە پیٚستی حوکمڕانەکانییەوە، ئەمە بە جۆریٚك کە ئەو حوکمڕانانە کەسایەتیی گەلی عیراقییان سڕیوەتەوە و نەیانهیٚشتووە لە پیٚکهیٚنانی کەسایەتیی خۆیدا ئازادبیٚ. ئەوەی نوسینەکانی فەیلەسوف کۆمەڵایەتیی عیراق ((عەلی وەردی)) یش بخویٚنیٚتەوە کە بە ئەندازەی (ئیبن خەلدون)ی عیراقە، تیٚبینی ئەوە دەکا کە کاریگەریی حوکمڕانە یەك لە دوای یەکەکانی عیراق لە پیٚکهیٚنانی کەسایەتیی عیراقیدا، چەند تۆقیٚنەرە.

بۆ نموونە، گەلی عیراق ئەو توندوتیژییە سیاسییەی بەخۆوە گرتووە کە ئیٚستا دەیبینین، لە رابردووشدا لە شۆڕشی ١٩٥٨ بەسەر سەردەمی پاشایەتیدا، لە دیمەنی توندوتیژیی سیاسییدا بەدی دەکەین. لە سەردەمی ئومەوی و عەباسی و ئەوەی کە لەدوای ئەوانیشەوە هاتن، هەر لە گۆڕیٚدا بوو. رووداوی لە سیٚدارەدانی سەدامیش لە بەرەبەیانی رۆژی جەژنی قورباندا رووداویٚکی نویٚ و تاك و تەرا و کەم ویٚنە نەبوو لە میٚژووی عیراقدا. لەم ڕووەوە،

لەلایەن والی بەغداوە (خالد ئەلقەسری) لە سەروەختی خەلیفەی ئومەوی (هیشام بن عەبدولمەلیک)یشدا، واتە بەر لە هەزار ساڵ و هەر لە رۆژی جەژنی قوربانیدا و دوای نوێژی جەژن و لە مزگەوت و لە ژێر سەکۆی مزگەوتەکە و بە شمشێری خودی خالد ئەلقەسری ـ ی والی بەغدا، سەری بەرهەڵستکار و بیرمەندی موعتەزیلە (جەعد بن درهەم) پەڕێنرا. ئەمە سەرباری ئەو دیمەنانەی توندوتیژی کە لەگەڵ دامەزراندنی دەوڵەتی عەباسیدا لە بەغدا کەوتنەوەو خەلیفە (ئەبو عەباس عەبدوڵلا) فەرماندەیی دەکردو، دوای ئەویش خەلیفە (مەنسور) لەسەری رۆیشت و لە میانەیدا گۆڕی ئەمەوییەکان هەڵکەنران و، ئەوانەشیان کە مابوون، بە شێوەیەکی توندوتیژ کە پێشتر شتی وا روونەدابوو، کوژران.

ـ ٣ ـ

سەیرە، ئەوپەڕی سەیرە، کە سەدام پێشبینی ئەوە بکا بە مەرگی پاڵەوانان بمرێت نەك بە مەرگی ستەمکارە سەرکوتکەرەکان و لەسەر شێوازی تەقلیدییانەی عیراق کە شێوازی پەلکێشان و راکێشانە. سەیرە پێشبینیی ئەوەش بکات کە مەراسیمێکی میللیی مێژوویی بۆ بەڕێوەبچێت، مەراسیمێك کە عیراق شتی لە نموونەی ئەوەی بەخۆوە نەدیوە. سەدام هەرگیز وێنای ئەوەی نەدەکرد کە بەو شێوە ئابڕوشکێنە بمرێت، شێوەیەك کە پێشتر هیچ حوکمڕانێکی عەرەبی، ستەمکار بووبێ یان دادخواز، پێی نەگەیشتووە.

ئەو وای وێنا دەکرد کە رۆژێك لە رۆژان تیرۆر بکرێت (إغتیال) بەڵام لەوێناکرنیدا نەبوو کە بەو جۆرە هەڵبواسرێت.

کە بەرهەڵستکارانیشی پەتی پەلکێشکردنیان لە شەقامەکانی بەغدادا بۆ ئامادە دەکرد، هەروەك ئەو کارە لەگەڵ رەمزەکانی سەروەختی پاشایەتیی پێشووشدا کرا، ئەو وای وێنادەکرد کە لە گۆشەگیریی ئەودا کودەتایەکی دیاریکراو سەربکەوێ نەك بەو جۆرە هەڵبواسرێ. ئەگەر ئەمریکاش لە عیراقدا بوونی نەبووایە، ئەوە لەو حاڵەتدا مەرگی سەدام لەسەر شێوازە عیراقییە لەسەر راهاتووەکە بەڕێوەدەچوو کە راکێشانێتی لە شەقامەکانی بەغدادا. بەو جۆرە شارستانییەش دادگایی نەدەکرا و بەو شێوە پێشکەوتووەش، وەك لویسی شازدەهەم، هەڵنەدەواسرا، ئەو لویسەی کە جەلادەکەی (تشارلز سانسۆن) لە بارەیەوە وتی: لویس بە کەرامەتی خۆیەوە مرد و لە مردن نەترسا. ئەو لویسەی کە ووتبووی : ((هیوادارم خوێنی من شادیی فەرەنسا بەهێز بکا))، ئەوە ئەو شتەیەی کە سەدامیش ووتبووی :((هەڵدەواسرێ، بە قوربانی بۆ عیراق)). دەوترێ کە لویسی

شازدەهەم ئازاش بووە لە مەرگیدا، هەروا سەدامیش، هەر ئەوەشە کە پاڵی نا بە معەمەر ئەلقەزافی لە پاڵ پەیکەری موجاهیدی لیبیا، عومەر موختار، پەیکەرێکیش بۆ سەدام بکرێت وەك پاداشتیێ بۆ ئازایەتیی سەدام !! .

ـ ٤ ـ

نوسەری عیراقی فالح عەبدولجەبار دەڵێ سەدام حسێن دەیوست بەو شێوەیەی خۆی حەزی لێیەتی بمرێت، ئەمەش دوای ئەوەی کە تەمەنی دەگاتە نەوەد یان سەد ساڵ. سەدام جارێکیان ئەندازیاری یەکێك لەو مزگەوتە گەورانەی، کە لە رۆژگاری ئابلۆقەی ئابووریی سەر عیراق دروستی کردبوون، لەسەر بەرزیی پلەکانەی بەردەکانی مزگەوتەکە سەرزەنشت کردبوو چونکە زیاد لە پێویست بەرزن و، وەك وتبووی، لەگەڵ تەمەنی پیرێتیی داهاتووی ئەودا ناگونجێن و، باب و باپیرانی ئەو، وەك سەدام خۆی وای ئیدیعا کردبوو، تەمەن درێژبوونە. سەدام ئامادەیی ئەوەی دەکرد وەك هەر فەرمانبەرێکی حکومی دوای نەوەد ساڵی خۆی خانەنشین بکا. وەك ئەبتەر ـ ی پاشا ـ ش ئامادەکاریی بۆ هەتاهەتایەتی خۆی دەکرد تا دەستی لەپشتی گۆڕەکەشییەوە درێژ بکات. لەم رووەوە، بڕیاری دامەزراندنی کوڕە هەرە بچووکەکەی وەك میراتگری کۆماری خێڵ دەرکرد و، ئەو وانەیەی ئیبن خەلدون ـ ی لە بیرکرد کە دەڵێ: راستە سەرداریێتی سەربە کۆمەڵە، بەڵام پاشا بە رۆشتنی دەڕوا.

ناشزانم عەقڵی سەدام چ عەقڵێك بوو کە وا وێنا بکا ئەوانەی کە رۆڵەکانی کوشتن و ژن و منداڵەکانی رفاندن لێی خۆش بن. ئەوێك کە هەزاران گوندی عیراقی روخاندبێ و دوو جەنگی یەك لە دوای یەکیشی دۆڕاندبێ، مردنی وەك مردنی پیاوە مەزنەکان بێت و رێوڕەسمی تەرمەکەشی وەك رێوڕەسمی فاتحەکان (الفاتحین) بێت؟ سەدام ئەوەی لە حساباتدا نەبوو کە گەلی عیراقی بێ توانا، بێ توانا لەوەی تۆڵەی خۆیانی لێ بکەنەوە، خودایەکیان هەیە کە لە بری ئەوان تۆڵەی لێ دەکاتەوە و لە ژیان و مردنیدا زەلیلی دەکا وەك چۆن ئەو گەلی عیراقی زەلیل کرد و دوورخستەوە. نوسەری عیراقی (عادل حەبە) ووتبووی: ئەم پیاوە دەرکەوتووترین کەس بووە و لە پێشی ئەوانەشەوە بووە کە رەواجپێدەری رێبازی دەلالی ـ ی سیاسی (البلطجة السیاسیة) بووە لە نیو سەدەی رابردووی عیراقدا . لەم رووەوە، سەدام حسێن یەکەمین کەس بوو کە لە دوای چەند هەفتەیەك لە هەڵگیرسانی شۆڕشی ١٤ ی تەمووزی ١٩٥٨دا کردەوەی تیرۆری سیاسیی ئەنجامدا.

ـ ٥ ـ

سەدام ژیا و بە هەڵواسینی خەڵك حوكمی كرد، هەر بە هەڵواسینیش مرد. ئەوەش لە مێژووی ئادەمیزاددا چارەنووسێكی كەم وێنە نییە بەڵام چارەنووسێكی كەم وێنە و دیارە لە مێژووی عەرەبدا.

ئەو كە بەر لە سی ساڵ هەڕەشەی لە عیراقییەكان كرد كە عیراق بەجێ ناهێڵێ تەنها بە كاول و وێرانەیی نەبێ، بەڵێنەكەی خۆی هێنایە جێ، ئەوەتا تاقمەكەشی لە عیراق و بە پشتگیریی هەندێ وڵاتی دراوسێ هەموو رۆژێ ، لە ناوەڕاست و باشووردا، عیراق وەردەگۆڕن بۆ خاكێكی كاول و قەسەبخانەیەكی قێزەوەنی مەرگ و، بۆ گەلێك لە سواڵكەر و خورافەت و جادوگەریی فرۆش ئەمە دوای ئەوەی كە دەوڵەتی مەدەنی ڕما و داروخا.

عیراق و گەلی عیراق گۆڕاون بۆ شتێك كە لە سەدام دەچێ دوای ئەوەی بە درێژایی سی ساڵ چوونە پێستی ئەم ستەمكارەوە، ئەوە هەر هەمان شتیشە كە لە هەندێ گەلانی عەرەبیشدا روویدا، ئەمەش رۆمانەكەی رۆماننوسی روسی دیستۆڤیسكی ــ مان بیردەخاتەوە، رۆمانی (زەلیلكراوەكان و ئابڕوشكێنراوەكان)كە چۆن یەكێ لە كەسایەتییەكانی رۆمانەكەی (ئەخمینیڤ) كە پیرمێردێكی بەساڵاچووە، وای لێهاتووە خۆی و سەگەكەی رەنگیان یەكیان گرتووە بە بۆنەی ئەوەی زۆر لەگەڵ یەكدا ژیاون و پێویستییان بەیەك بووە. ئەم بە پێستەوەچوونە دڵڕەقەش ـ كە ئەوە نەخۆشییەكی ترسناكە ـ كاتێكی دوورودرێژ و چارەسەرێكی قوورسی لەگەڵی عیراق دەوێ، تاوەكو لێی ببێتەوە.

ئایا كۆڵۆنیالیزم
دەگەڕێتەوە بۆ جیهانی عەرەبی ؟

چپەیەكی لەسەرخۆ لەنێوان دەستەبژێرێك لەرۆشنبیران و هەروەها لەنێوان خەڵكی عەوامدا هەیە كە رەحمەتی رۆژگاری كۆڵۆنیالیزم دەكا لە وڵاتی شام و میسر و بەری رۆژئاوای عەرەبی. ئایا ئێستا هەندێ لەخەڵكی عەرەب هیوای گەڕانەوەی كۆڵۆنیالیزم دەخوازن دوای ئەوەی كە گەندەڵیی دارایی و زۆرداریی سیاسی و ناهەمواریی ئابوری و داپڵۆسینی كولتووریی زۆریان لەلایەن ((دەوڵەتی سەربەخۆی))ەوە چەشت كە لەدوای رۆیشتنی كۆڵۆنیالیزمەوە هات؟.

ئایا ئێستا، دوای ئەو نائومێدییانە، هۆكارگەلێكی یارمەتیدەر لەجیهانی عەرەبیدا هەن یارمەتیی گەڕانەوەی كۆڵۆنیالیزم بۆ جیهانی عەرەبی بدەن ؟

یەكەمجار وا دەردەكەوێت كە ئێستا گەڕانەوەی كۆڵۆنیالیزم بۆ زۆر ناوچەی جیهانی عەرەبی ئاسانتر بێت لەوەی كە پێش ساڵی ١٩٩١ هەبوو و پێش ئەوەی كە یەكێتیی سۆڤێت لەنەخشەی سیاسیی جیهاندا لەبەرچاو ون ببێت، چونكە ئێستا جیهان لەچنگی تاقە زلهێزێكدایە و، بڕیاری نێودەوڵەتیش لەجیهانی ئەمڕۆدا یەك بڕیارە. لێرەوە دەنگی ئەو نووسەر و رۆشنبیرانەی رۆژئاوا بەرزبووەوە كە بانگەشە دەكەن بەوەی كاتی ئەوە هاتووە كۆتایی بەلایەنەكانی سەدەی بیستەم بهێنرێت و دەست بكرێت بە تەگبیركردنی ئەو رێوشوێنانەی كە مسۆگەركردنی سەقامگیرییەكی گەردوونی و خۆشنوودییەكی فراوان دەگرنەئەستۆ. هەنگاوی یەكەمیش سەرلەنوێ دامەزراندنەوەی ئیمپریالیزمی رۆژئاواییە وەك ئیدوارد سەعید (لەسەرنجەكانیدا لەسەر رۆژهەڵاتناسی .. ل١٦) لە بۆل جۆنسۆن ـ ەوە گواستوییێتیەوە لەكتێبی (ئیمپریالیزمی لەدەستچوو/ الإمبریالیة الضائعة). ئەو رۆشنبیرە رۆژئاواییانە دەڵێن: سەرلەنوێ دامەزراندنی ئیمپریالیزمی رۆژئاوا لەسەر كۆڵەگەی حەوت دانایی دەوەستێ كە كۆڵەگەكانی دانایی لۆرانس . ی عەرەبمان بیردەخاتەوە كە چۆن مێژوو سەرلەنوێ دووبارە دەبێتەوەو چۆن كۆڵۆنیالیزم پێستی خۆی تازە دەكاتەوە بۆ ئەوەی سەرلەنوێ بگەڕێتەوە بۆ ناوچەكە، ئەو كۆڵەگانەش ئەمانەن :-

- گێڕانەوەی ڕۆڵی نەتەوەیەکگرتووەکان و ئەنجوومەنی ئاسایش وەك دەستێکی درێژ بۆ هێزە ڕۆژئاواییەکان.

- وەرچەرخاندنی ئاسایشی بەکۆمەڵ لە هێزێکی نێگەتیڤەوە بۆ (سەگێکی پاسەوانی)ی بێدار.

- جێگیرکردنی ماف دەستێوەردان لەکاتی پێویستدا و وەدەرنانی خەیاڵخواهی و (خورافەتی سەربەخۆیی).

- کارکردن بۆ لەخۆگرتنی چین و سەرلەنوێ ئاراستەکردنی لە ئەقنیەگەلێکی پۆزەتیڤی بونیادنەر.

- بردنی چین بۆ ناو سیستمی وڵاتە پیشەسازییە گەورەکان و ئابوریی نێودەوڵەتی.

- پەروەردەکردنی مرۆڤایەتی بەپێی ڕێساکانی لیبراڵیزمی ڕۆژئاوایی.

- پاراستنی داهاتەکان و باش بەکارهێنانیان.

هەرچی ئەو هۆکارانەن کە لەپاشەڕۆژدا یارمەتی گەڕانەوەی کۆڵۆنیالیزم دەدەن بۆ جیهانی عەرەبی، ئەوە دەتوانرێ لەمانەدا دەست نیشان بکرێن:

١- بوونی نەوت لەجیهانی عەرەبیدا هۆکارێکی گرنگ دەبێت لەهۆکارەکانی گەڕانەوەی کۆڵۆنیالیزم بۆ جیهانی عەرەبی ئەگەربێت قەیرانی ووزە توندتربێت و ئەو وڵاتە عەرەبییانەش کە نەوت بەرهەم دەهێنن بیر لەبەکارهێنانی نەوت بکەنەوە وەك چەکێکی سیاسی لە دواڕۆژدا. لەم بوارەدا یەکێك لەبەرپرسە ڕۆژئاواییەکان دەڵێ: ئەوە چ هەقێکە کە وڵاتە هەناردەکانی نەوت یاری بەچارەنووسی هەموو شارستانییەتی ڕۆژئاواوە بکەن؟ ئایا لەتواناادا نییە کە مەسەلەیەك دروست بخوڵقێنرێت هەموو مەرجەکانی رازیکردن و توندوتۆڵیی لۆژیك و هێزی بیانووی ئابووری و پاساوکاریەکانی سیاسەت-ی تێدابێت کە داوا لەڕۆژئاوا بکا بۆ سەرلەنوێ کۆڵۆنیالیزەکردنی ئەو ناوچەیەی کە بە ئەندازەی دەماری شاخوێنبەر بۆ هەموو بەرژەوەندییەکانی جیهانی ڕۆژئاوا؟ ئەوەتا ئێمە ئێستا گەواهی بۆ ئەوە دەدەین کە کە چۆن نەوت بەخەروارێك پارەی زۆرو زەوەندە وەك لەرابردوودا لەماوەی نێوان ١٩٧٤- ١٩٨٢دا هەبووو زیاتریش لەگەڵ زیادبوونی بەرزبوونەوەی نرخەکانی نەوت بەجۆرێك کە کەناڵە سنوردار و بەرتەسکەکانی سەرمایەگوزاریی-ی جیهانی عەرەبی نەتوانن لەخۆیان بگرن، لەکاتێکدا کە کەناڵەکانی سەرمایەگوزاریی دارایی لەڕۆژئاوا کراوە و زۆر و زەوەند و فراوانن بۆ لەخۆگرتنی ئەو جۆرە پارەوپولانە. هەر لێرەوە ڕۆژئاوا هەوڵ بۆ راکێشانی ئەو پارەوپولانە دەدات، ئەمەش لەچوارچێوەی ستراتیژە تازەکانیدا کە ناوی یەکێکیانی ناوە ستراتیژییەتی((هاوردەکردنی زێدە سەرمایە))، ئەمە لەکاتێکدا ڕۆژئاوا

پارەوپولی زیاکردووی نییە تاوەکو سەرمایەگوزارییان پێوە بکا لەجیهانی عەرەبیدا کە خاوەنی کەناڵە بەرتەسك و سنوردارەکانی سەرمایەگوزارییە. دەشێ هەر ئەمەش بێت ئەو بازدانە زۆرەی بواری خانوبەرەمان لەناوچەی کەنداو و هەندێ لەولآتانی عەرەبیی دەرودراوسێدا بۆ لێك بداتەوە کە ئەو بازدانەمان بیردەخاتەوە کە لە ماوەی سالآنی ١٩٧٤–١٩٨٣دا روویدا. ئەو دۆخەش لەوە کەوتۆتەوە کە تیایدا کەناڵی خانوبەرە و بازرگانیکردن بەپارەوە تاقە کەناڵی سەرمایەگوزاری بووە کە دەتوانێ بەشێك لەو پارەو داهاتانەی نەوت لەخۆ بگرێت. ئەمە سەرباری ئەو بازرگانیکردنانەی کە ئێستا لەبازاڕەکانی دراودا دەکرێن ، کارێك کە وای لەئابوریناسی بەناوبانگی ئینگلیزی ((جۆن کینز)) کرد ناوی ئەم جۆرە ئابورییە بنێ ((ئابوریی گازینۆ)). ئەم دیاردەیەش بۆ ئابوریی عەرەبی بووە مایەی زیان و هەڵاوسان و پێشتریش مایەی زۆر قەیرانی ئابوری" لەوانە قەیرانی بازاڕی بەناوبانگی(مەناخ) لە کوەیت کە لەپای ئەو قەیرانەدا بازاڕی دراو لەکوێتدا داڕما، رووداوی تازەش ئەوەیە کە ئەو دیاردەیە بووە مایەی داڕمانی بازاڕی دراو و بە دەیان ملیار دۆلاریش زیانی گەیاندە وەبەرهێنەرە بازرگانیکارە بچووکەکانی ئەو بازاڕانە.

٢– کاتێك کە کۆلۆنیالیزم جیهانی عەرەبی–یان بەجێ هێشت، عەرەب وایان مەزەندە کرد کە" هەر لەگەڵ ئەوەی کۆلۆنیالیزم لەناوچەکەدا دەچێتە دەرەوە ئیتر جیهانی عەرەبی ئامادەباش دەبێت بۆ ئەوەی بچێتە دەورانی ئازادی و دیموکراسی و حەسانەوەی ئابوری و کرانەوەی کۆمەڵایەتی و کولتورییەوە. واشیان مەزەندە کرد کۆلۆنیالیزم لەرابردوودا هۆکارێکی چەپاندن و دەستگرتن بووە بەسەر ئازادییەکاندا و بڵاوبوونەوەی زۆرداری و ستەمکارییش. دیموکراسیی سیاسییش لەجیهانی عەرەبیدا روناکیی بەچاو نەبینیوە بەبۆنەی باڵادەستی کۆلۆنیالیزم و لەسێدارەدانی سەرکردە سیاسییەکان و توڕدانی بەرهەڵستکاریی سیاسی بۆ ناو تونی زیندانەکان لەلایەن ئەم کۆلۆنیالیزمەوە. برسێتی و دواکەوتوویی و نەزانی–یش دیارترین دەرکەوتەکانی کۆلۆنیالیزم بوونە بەدرێژایی سەروەختی سالآنی ١٩١٨–١٩٧٠ و، جیهانی عەرەبی لەمیانەی ئەو ماوەیەدا لەهەموو لایەنەکانی ژیانەوە، ناهەمواریيەکی گەورەی بەخۆوە بینیوە.

بەلآم زۆرێك لەرۆشنبیران توشی کارەساتێکی گەورە و نائومێدیەکی تۆقێنەربوون لەئاست دەوڵەتی نیشتمانیدا کاتێك کە بینییان کۆلۆنیالیزم جیهانی عەرەبی بەجێ دەهێڵێ و دەوڵەتی نیشتمانی کاروبارەکان دەگرێتە دەست و لەوێوە ژیانی سیاسی لەجیهانی عەرەبیدا بەپلەیەکی خراپتر نالەبار دەبێت لەوەی کە لەرۆژگاری کۆلۆنیالیزمدا هەبوو. ئازادییەکانیش بەشێوەیەکی دزێوتر لەوەی لەرۆژگاری کۆلۆنیالیزمدا هەبوو دەستیان

بەسەرداگیرێت. ئەگەرچیش پێشتر کۆمەڵگای رۆژهەڵاتی، ئازادی–ی، بەمانای تازەکەی، بەخۆوە نەدیوە، بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا کویلەکردنی لەسەر دەستی فەرمانڕەواکانی، شتێکی تر بوو، وەك منیف ئەلرەزاز ـ ی بیرمەندی سیاسیی ئوردن دەڵێت، شتێك بوو شۆڕشێکی بەکۆمەڵی لەپێناوی ئازادیدا لێ نەخواست وەك ئەوەی کردی کاتێك کەکۆڵۆنیالیزمی رۆژئاوا کۆیلەی کرد.

گەندەڵی سیاسی و کارگێڕی و کۆمەڵایەتی لەدەوڵەتی نیشتمانیدا بەشێوەیەکی گەورەتر لەوەی لەرۆژگاری کۆڵۆنیالیزمدا هەبوو بڵاوبووەوە، خەڵکی لەرۆژگاری کۆڵۆنیالیزم زیاتر برسی بوو، رێژەکانی نەخوێندەواریش لەجیهانی عەرەبیدا، وەك ئەوەی کە لەرۆژگاری کۆڵۆنیالیزمدا هەبوون، وەکو خۆیان دەمێننەوە.

ئایا تیرۆریزم
ڕەگ و ڕیشەی کۆمەڵایەتیی هەیە ؟

زۆرن ئەوانەی کە پێیان وایە ئەمریکایە هۆکاری سەرەکیی تیرۆریزم لە ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاستدا، دەشێت مەسەلەکە وابێت، بەڵام پێویستە ئەوە لە بیر نەکەین کە تیرۆریزم هۆکاری رۆشنبیری و ئاینی و سیاسی و کۆمەڵایەتی ــ ی عەرەبیشی هەیە و ئەوەی کە نکوڵیش لەم هۆکارانە دەکات دەکەوێتە هەڵەیەکی گەورەوە. لەم وتارەدا هەوڵ دەدەین بە هەندێ لەو هۆکارە کۆمەڵایەتییانە ئاشنا بین کە بوونە مایەی بەرزکردنەوەی کێرڤی تیرۆریزم لە ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاستدا.

حەلیم بەرەکات ـ ی کۆمەڵناسی سوری ـ ئەمریکی، دەڵێ: کۆمەڵگەی عەرەبی کۆمەڵێك بەها بەڕێوەی دەبا کە ڕێگرن لەبەردەم پێشکەوتنی مۆدێرنە تێیدا. ڕەنگە هەر ئەم بەهایانەش لە کۆی ئەو هۆکارە کۆمەڵایەتییانە بووبن کە کێرڤی تیرۆریزمیان لە جیهانی عەرەبیدا بەرزکردەوە. ئەم بەهایانە یارمەتیی بڵاوبوونەوەی بنەڕەتخوازیی ئاینی (الأصولية الدينية) دەدەن و تیرۆریزمیش لەژێر عەبای ئەم بنەڕەتخوازییەوە هاتۆتە بوون. دەشتوانرێ ئەم بەهایانە لە بەها قەدەرییەکاندا کۆبکرێنەوە، نەك بەهاکانی خوڵقاندن و زاڵبوون بەسەر دەوروبەردا. هەروەها لە بەهاکانی پێشینەخوازی (السلفية) داخراودا کە سیستمی سیاسیی لێوە دێتە بوون و، لە بەها خێرا و حەماسی و سەرپێیی و هەڵچووە نامیتۆدییەکان و، بەهاکانی بە باشتر زانینی دەسکەوتە کاتییەکان لە دەسکەوتە دوورمەوداکان و، بەها ئاینییە ڕەها ناڕێژەییەکان و، بەها خێزانی و بنەماڵەییە نا نیشتمانی و ناتاکگەراییەکان و، بەها خودییە تابەتییە نابابەتی و نا گشتییەکان و، بەها ستوونییە خاوەن هێما چینایەتییە نائاسۆییەکان و، ئەو بەهایانەی کە شارەزایی و تەمەن بە باشتر دەزانن نەك گەنج و زانستی باشترناسی و، ئەو بەهایانەی کە هانی هاوردەکردنی وەرگیراوە لە قوتونراوەکان دەدەن نەك وەرگیراوە فکرییەکان ..(*بڕوانە کتێبی : سیستمی سیاسی لە نێوان بەها شارستانییە سوننەتی و مۆدێرنەکان*).

جـا ئایـا ئـەم بـەها کۆمەڵایەتییانـە بەشـێوەیەکی، دوور یـان نزیـك، بەشـداریی لـە بەرزکردنـەوەی کێرڤـی تیرۆریزمـدا هـەبووە لـە کۆمـەڵگای عەرەبیـدا؟ وەڵامدانـەوەی ئـەوە ئەگـەرێکی گـەورە هەڵـدەگرێ کـە ئـەویش ئەوەیـە ئەگـەر ئـەم بەهایانـە لـە نزیکـەوە بەشـدار نەبووبن ئەوە لە دورەوە بەشداربوونە. بەڵام تەنها ئەم بەشدارییە نییە کە کێرڤی تیرۆریزمی لە کۆمەڵگەی عەرەبیدا بەرزکردۆتـەوە، بـەڵکو کۆمـەڵێك هۆکـاری تـریش هـەن کـە لـەم بـوارەدا بەشـدارییەکی کاریگـەریان کـردووە، لەوانـە ئـەم هۆکارانـە بیردەخەینـەوە کـە بیرمەنـدانی هاوچەرخی عەرەب هەوڵیان داوە دەستیان بخەنەسەر و لێکیان بدەنەوە، ئەو هۆکارانەی کە بەرزکەرەوەیـەکی واقعـی و بەرجەسـتەن بـۆ زیـادبوونی کـردەوە تیرۆریسـتییەکان لـە جیهـانی عەرەبیدا :

1- هەموو رەگەزەکانی ئەم کۆمەڵگایە بەیەکەوە و بەیەك جۆری پێشکەوتنی هاوتواناوە پێش ناکەون. ئێمە دەبینین کۆمەڵێك ئاست لەم کۆمەڵگایەدا پێشدەکەون و کۆمـەڵێك ئاسـتی دیکەش هەن کە دوادەکەون. هەندێ لایەن هەن پەرەدەسێنن و هەندێ لایـەن هـەن پاشەکشە دەکەن، هەندێ ئاست هەن بەرزدەبنەوە و هەندێ ئاست هـەن نـزم دەبنـەوە، هەنـدێ رواڵـەت و میکـانیزم هـەن کـە ئـیش بـە گیـانی داهێنـان دەکـەن و هەنـدێ رواڵـەتیش هـەن کـە ئـیش بـە ناوەڕۆکی وابەستەبوون و شوێن کەوتن دەکەن. هەر لێرەشەوە ئەو ئاژاوەیە بەدەردەکەوێ کە ئێسـتا لـە کۆمەڵگـەی عەرەبیـدا دەیبیـنین و، ئـەو کەمتـەرخی و زۆر بـەکارهێنان و دووبارەبوونەوەیەش کە لە شەقام و قوتابخانە و ماڵ و هونەر و ئەدەب و فکر و شـتی تـردا دەیبینین. واتە تاقە رێکخەرێك لـە کۆمـەڵگای عەرەبیدا نییـە و، یـەك سیسـتمی ئۆرکسـترالیی رێك و گونجاویش نییە لەم کۆمەڵگایەدا. لەم رووەوە، لە کاتێکدا کە ئەدەب لە بواری شیعر و پەخشـاندا شـێوازگەلێکی داهێنەرانـەی هونـەریی مـۆدێرن وەردەگرێـت، دەبیـنین رەخنـەی عەرەبی نکۆڵی لەمە دەکا و بەنکولی لێکردن و رەتکردنەوەوە هەڵوێستی لێ وەردەگرێت. لـەو دەمەشدا کە تیایدا فکری سیاسی بە شێوەیەکی سنوردار پێشدەکەوێت، دەبینین کە کـاری سیاسی لـە پاشـکەوتندایە و ئیش بە سیستمی خەلافـەتی بۆمـاوەیی و میکانیزمـەکانی ئـەم خەلافەتە و میراتییە سیاسییە کۆنینەکەی دەکات. لە کاتێکیشدا کە تیایدا فکری عـەلمانی و فکری نوێخواز پێشکەوتنێکی زەینیی بەرجەستە بەخۆوە دەبینێ، بەڵام لـە سـەر کاغـەز و لە هۆڵەکان و بنکە رۆشنبیرییەکاندا، دەبینین شەقامی عەرەبی بەهەنگاوی فراوان هەنگاو بەرەو فکری ئاینی دەنێت، بەڵام تەنها لەسەر ئاستی سرووت و رواڵەتە ئاینییەکان. لـە کاتێکیشـدا کـە تیایـدا ئـابووریی عـەرەب پێشـدەکەوێ و ئـیش بـە شـێوازە داراییـە مۆدێرنـەکان دەکـات، دەنگی دامەزراوە ئاینییەکان دەبیستین کە هێشتا بانگەشە بۆ شـەڕکردنی سیسـتمی دارایـی

جیهانی دەکەن و بە قازانجوەرگر و حەرام و لە ئاین دەرچوون رەخنەبارانی دەکەن. ئەوە روونە کە مۆدێرنەی عەرەبی بە پلەی یەکەم ئابووریی عەرەب و پاشان ئەدەبی عەرەبیی گرتۆتەوە و، دەرئەنجامەکانیشیان بە روونی لە ئابووریی عەرەبدا دەرکەوتن، چونکە مۆدێرنە بە بیروباوەڕەکان دەستنیشان ناکرێت، بەڵکو لە رێگەی پێگەی ئابووری – کۆمەڵایەتییەوە دەست نیشان دەکرێت، ئەمەش ئەو شتەیە کە لە ئینگلتەرادا روویدا کاتێك کە شۆڕشگێڕانی ئینگلیز هەردوو شۆڕشی سالانی ١٦٤٩ و ١٦٨٨یان بەرپا کرد، ئەو دوو شۆڕشەی کە پایەکانی شۆڕشی ئابوورییان سەقامگیرکرد. بەوەش، هەروەك محەمەد قەساس دەڵێ : کەوتنە پێش بیرمەندە عەقڵانییەکانی ئینگلیزەوە. لە کاتێکیشدا کە تیایدا ململانێی نێوان رەسەنایەتی و هاوچەرخێتی لەفکری عەرەبیی هاوچەرخدا توندتر دەبێت بە جۆرێك کە ئەم ململانێیە بۆتە گرفتێکی رۆشنبیری و فکریی پەتی، دەبینین کە عەرەبێکی سادە هاوچەرخبوون و رەسەنایەتیی پێکەوە و لەیەك کات و یەك رۆژدا پەیڕەو دەکا بەبێ ئەوەی گرانییەك یان ئاستەنگێك لەمەدا ببینێت . ئەو بەیانی دەڕوا بۆ بانك و مامەڵەی قازانخواردووی حەرامکراو دەکا و ((حەرامکراو لە نەریتی سەلەفییەکان، نیوەڕۆیش دەچێت بۆ مزگەوت بۆ کردنی نوێژی نیوەڕۆ، شەویش گوێ لە مۆزیك و گۆرانی دەگرێت کە شتێکی نەفرەتکراوە بە گوێرەی قسە و فیشاڵی سەلەفییەکان و، تەماشای فیلمی رۆژئاوایی ناشیرینیش دەکا)) ناشیرین بەپێی نەریتی بنەڕەتخوازەکان، پاشان نوێژی عیشا ئەکا و دەنوێت. لەسەر ئەوە زۆر نموونەی تریش لە ژیانی رۆژانەی هاووڵاتیی عەرەبدا بپێوە کە تیایدا رەسەنایەتی و هاوچەرخبوون بە جۆرێك وا بە یەکدادەچن دەبێتە مایەی بەڕێوەچوونی ژیان نەك ئاستەنگ کردنی، ئەمەش ئەوشتەیە کە عەرەب دەیەوێ چونکە لەمەدا نەزیان هەیە و نەزیان لێدان. مرۆڤی عەرەب لە هاوچەخبوون ـ ی دەوێت کە ژیانی بۆ ئاسان بکا، لە رەسەنایەتیشی گەرەکە کە ژیانی بۆ دابین بکات بەبێ رەچاوکردنی بانگەشەکانی بنەڕەتخوازەکان و هاوچەرخەکان و هات و هاوارەکانیان لە دژی ئەم و ئەو. ژیانی واقعیی عەرەب–یش هەنوکە ئەوشتانە لە رەسەنایەتی و هاوچەرخبوون وەردەگرێت کە سوودی پێ بگەیەنێت و واز لەوەش دێنێ کە ئاستەنگی بۆ دروست دەکات. ئەوەیش کە عەرەب لە کەلەپوری خۆیدا نایبینێتەوە – کە زۆرن – لە هاوچەربوون و مۆدێرنەتەدا وەریدەگرێت، ئەوەش بە ناچارکردن و گوێرایەڵکردن ناکا، بەڵکو بۆ ئەوەی ژیانی خۆی مسۆگەر بکا و بەڕێوەچوون و پاشەڕۆژی باش بێت و بەردەوامبوونی مسۆگەر بکات. ئەم رێگایەش دەتوانێ یەکێتییەکی ئۆرگانیی لە نێوان هەردوولایەنە پێك ناکۆکەکە بخولقێنێت. لەبەر ئەوە، پێش هەموو شتێ پێویستە پێویستییەکانی سەردەم دیاری بکرێت و

داواکارییەکانی بزانرێت و ئەو قۆناغە مێژووییەش کە کۆمەڵگاکانی ئێستا پێیدا تێپەڕدەبن دەستنیشان بکرێت، چونکە دابین کردنی ئەو خواستانە و پڕکردنەوەی ئەو پێداویستییانە مەرامی بەدی هێنانی رەسەنایەتی و هاوچەرخبوونە(*بڕوانە: حەسەن حەنەفی،* الأصالة و المعاصرة).. ئەمەش ئەو شتەیە کە ئێستا هەیە، بە تایبەتی کە مرۆڤی عەرەب لە جیهانێکی گۆشەگیر یان دابڕاودا ناژی، بەڵکو لە نێوەندی جیهانێکی مۆدێرندا دەژی و لە ڕووی بازرگانی و ئابووری و کولتووری و زانستی و سیاسییەوە فراوانترین مامەڵەی لەگەڵدا دەکات. مرۆڤی عەرەب لە دروستکردنی ئەم جیهانەدا هاوبەشە ئیدی چەند هاوبەشێکی دۆڕاوی قازانجکەریش بێت، چونکە ئەو هیچ شتێکی نییە پێشکەشی ئەم جیهانەی بکات، شت لە جیهان وەردەگرێت و هیچی ناداتێ.

2- کۆمەڵگای عەرەبی، لە پێکهاتەی کۆمەڵایەتی و رۆشنبیری و سیاسییدا هێشتا کۆمەڵگایەکی عەشیرەتگەرا و خێڵەکی و تایەفەگەرە. دەشێت تەواوترین و روونترین نیشانەی گوزارشتکردنیش لە نامەدەنییەتی کۆمەڵگای عەرەبی خودی دیدی مرۆڤی عەرەب بێت بۆ دیموکراسی کە وای دەدەنێت کێشەیەکە و قەیرانێکە و یارییەکە و سوودی نییە نەك وای دابنێت کە کارێکی سیاسیی کردارییە و فکر و هەڵسوکەوتێکە بەتەنها پەیوەندییان بە کایەی سیاسییەوە نییە. بۆیە لێرەشەوە مرۆڤی عەرەب ناتوانێ وەك واقعێك لە دیموکراسیدا بژی و وەکو شەڕێك شەڕ بۆ دیموکراسی بکات (بڕوانە : سعيد بن سعيد، إشكاليات في الفكر العربي والعلوم الإنسانية، ص١٣) .

3- لە کۆمەڵگای عەرەبیدا کێشەی دووفاقیشمان لەژیاندا هەیە کە کۆن و نوێ و، رەسەنایەتی و هاوچەرخبوون کێشەیان لەسەری هەیە و، کێشەی هەڵوێستیشمان هەیە لەم دوو فاقییە. ئەم دووفاقییەش لە دەرکەوتە جیاجیاکانی ژیانی عەرەبدا لە رابردوو و ئێستاشدا خۆی نواندووە. حەسەن حەنەفی ئەوەمان بۆ دەگێڕێتەوە کە پاشاکانی میسر لە سەروەختی حوکمی پاشایەتیدا کۆشکەکانیان بە شێوازی سەردەمی رابوون (النهضة)ی ئیتاڵی بونیاددەنا و بە شێوازی لویسی پازدەهەم و شازدەهەمیش مۆبیلیزەیان دەکرد و لە هەمان کاتیشدا دژایەتیی رۆژئاوایان دەکرد (*بڕوانە:* ثقافتنا المعاصرة بين الأصالة و التقليد). ئێستا هەمان حاڵ بەشێوەیەکی فراوان لە جیهانی عەرەبیشدا بەدی دەکەین بە تایبەتی دوای ئەوەی کە رۆژئاوا وای لێهات بوو بە بەرهەمهێنەری سەرەکی بۆ شتومەکەکانی بەکاربردن (الإستهلاك)و میکانیزمەکانی زانین و گەیاندن و پەیوەندییەکان و شتی تریش. رۆژئاوا وەك چێشتی پیسکەکەشی لێهاتووە، دەخورێ و زەم-یش دەکرێ.

کۆمەڵگای مەدەنی،
کلیلی دیموکراسیی تەندروستە

ـ ١ ـ

دیموکراسیی کۆمەڵگەیی، یان دیموکراتیزەکردنی کۆمەڵگای مەدەنی، بە مانای پەخشکردنی هەرچی زیاتری گیانی بەرپرسیارێتییە لای تاکەکان لە ئاستی بیرکردنەوە و ئیشکردن لەسەر مافی چارەنووسیان و خۆبەدەستەوە نەدان بۆ دەوڵەت و بگرە بۆ سیاسەتیش بەو پێیەی سیاسەت نێوەندی چڕکردنەوەی بڕیاری کۆمەڵگەیی و یەکخستنێتی، یان بە تاقی تەنها پشتی پێ دەبەستڕێ بۆ بەدی هێنانی ئامانجەکان و پێداویستییە خواستراوەکان. کەواتە قسەکردنی زۆر لەسەر کۆمەڵگای مەدەنی و دامەزراوەکانی لە وولاتە پیشەسازییەکاندا وەك بەڵگەیەکە لەسەر پێگەیشتنی دیموکراسی یان کامڵبوونی و لەگەڵیدا پێگەیشتنی کۆمەڵگاکان و، بەرزبونەوەی پلەی کارلێك و بەیەکگەیشتنیش لە ناو دەوڵەتدا هەروەك بورهان غەلیون دەیڵێ لەو موحازەرەیەی کە لە کۆڕی " کۆمەڵگای مەدەنی و دیموکراسی " لە ساڵی ٢٠٠١ دا لە بارەی ((سەرهەڵدانی چەمکی کۆمەڵگای مەدەنی و پەرەسەندنی لە چەمکێکی پەتییەوە بۆ سیستمێکی کۆمەڵایەتی و نێودەوڵەتی)) وتییەوە.

ـ ٢ ـ

ئەوەی تێبینی کراوە و هەروەك زۆربەی کۆمەڵناسانی عەرەبیش وای دەبینن لە سەرووییانەوە حەلیم بەرەکات، کۆمەڵگای مەدەنیی عەرەبی هێشتا لە قەیرانێکی خنکێنەردا دەژی. دەوڵەتی عەرەبی (دەوڵەتی سەربەخۆیی) هەژمونی بەسەر زۆربەی کایەکانی ژیانی عەرەبدا کردووە و هەستاوە بە گەلی پەراوێز خستووەو سنوری داناوە بۆ دەستپێشخەری و بەشداریکردنی لە پرۆسەی گۆڕاندا، ئەمەش لە ڕێگەی بێ بەشکردنی گەل لە مافە

سیاسییەکانی و لە دامەراندنی ئەو ڕێکخراو و دەستە سیاسی و کۆمەڵایەتی و رۆشنبیری و ئابوورییانەی کە یارمەتیی لە ناوەوە ڕا گۆڕانی کۆمەڵگا دەدەن . هەروەها دەوڵەتی عەرەبی دەسەڵاتی لە گروپێکی دیاریکراوی خەڵکدا پاوانکردو ڕێیی دەستاودەستکردنی دەسەڵاتیشی گرت و لەو پرەنسیپانەی ئیسلامیش لایدا کە بانگەواز بۆ دەستاودەستکردنی دەسەڵات دەکەن (و تلك الأيام نداولها بين الناس / آل عمران ، ١٤٠).

نیو سەدەیە ئەو شتە لە جیهانی عەرەبیدا بەرپا بووە کە بە قەیرانی کۆمەڵگەی مەدەنی دەناسرێت، ئەو قەیرانەی کە زۆرێك لە کۆمەڵناسانی عەرەب بۆ هەژمونی (دەوڵەتی سەربەخۆیی) ان گێڕایەوە: هەژمونێکی باوکسالارانە بەسەر چالاکییە سیاسیو ئابووریو کۆمەڵایەتیو رۆشنبیرییەکانی کۆمەڵگادا. لە دروستبوونی دەوڵەتی سەربەخۆیی عەرەبیش لە سەرەتاکانی نیوەی دووەمی سەدەی بیستەوە، قەیرانی کۆمەڵگەی مەدەنیی عەرەبیش سەریهەڵدا، ئەمەش بە دروستبوونی دەوڵەتی دەسەڵاتگەرای عەرەبی بۆ پڕ کردنەوەی ئەو بۆشاییە سیاسییەی کە کۆڵۆنیالیزمی بەریتانی و فەرەنسی لە جیهانی عەرەبیدا بەجێیان هێشتبوو. کۆمەڵناسانی عەرەب هۆکاری ئەم قەیرانەی کۆمەڵگای مەدەنیی عەرەبی لە میانەی قسەی حەلیم بەرەکات، کە یەکێکە لە کۆمەڵناسانی هاوچەرخی عەرەب، لە کتێبی (کۆمەڵگای عەرەبی لە سەدەی بیستدا .. لاپەڕە ٩٢٣) بەوە لێکدەدەنەوە کە ئەم قەیرانەی کۆمەڵگەی مەدەنیی عەرەبی، دەرئەنجامی هەژمونی فەرمانڕەوایی عەرەبە بەسەر کۆمەڵگادا، و دەرئەنجامی پەراوێزخستنی گەل و سنوردانانە بۆ دەستپێشخەری و بەشداریکردنی لە پرۆسەی گۆڕاندا و، بێبەشکردنی لە مافە مرۆییە بنەڕەتییەکانی، لەوانە مافی ئیشکردنی بە شێوەیەکی ڕێکخراو و ڕێکخستنی میللی لە میانەی دامەزراوەکانی و کۆمەڵە پیشەییەکانی و یەکێتییەکانی و سەندیکاکانی و پارتەکانی و ڕێکخراوەکانی و ئەو بزووتنەوە کۆمەڵایەتییە سەربەخۆ جیاجیانەیەوە کە دەتوانرێ لە میانەیانەوە ئیش لەسەر گۆڕینی واقع بکرێت . هەروا بەوەش کە توێژینەوە لە قەیرانی کۆمەڵگای مەدەنی توێژینەوەیە لە پیادەکردنی دەسەلات لە دەوڵەتی زۆرەملێدا. لەم ڕووەوەشەوە ئاشکرایە دەوڵەتی عەرەبی کۆمەڵگای لە ئەرك و پیشە ژیانییەکانی تاڵانکردووە و بۆ خودی خۆی پاوانی کردوون.

ـ ٣ ـ

بایەخدانمان بە قسەکردن لەسەر کۆمەڵگای مەدەنی و پێداگرتن لەسەری، لەوەوەیە کە دروستبوونی کۆمەڵگەی مەدەنی کلیلی دروستوونی دیموکراسییەکی تەندوست و ،

دروستبوونی کۆمەڵگای ئازادییە داڕێژراوەکان و بڵاوبوونەوەی مۆدێرنەی سیاسی و فکر و ئەدەبی و هونەری و ئابوورییە لەو کۆمەڵگەیەی کە کۆمەڵی مەدەنی تێدایە. هەروەها دروستبوونی کۆمەڵگای مەدەنی بەمانای ئەوەیە کە دەوڵەتێکی عەلمانیی بەرقەرار هەیە کە ئاینی لە سیاسەت جیاکردۆتەوە و ڕێی لەوە گرتووە پیاوانی ئاین کاری سیاسی بکەن و ئەو فتوا سیاسییانە دەربکەن کە هیچ بەهایەکی سیاسییان نییە و مەرام لێیان دنەدانە نەك ڕەخنە لە خودی سیاسی، هەر ئەوەشە کە لە دژی دەوەستین. پیاوانی ئاینی ـ ش لێرەدا، وەك عەفیف ئەلئەخزەر لە پێشەکییەکەیدا بۆ وەرگێڕانی کتێبەکەی لینین (تێکستگەلێك لەبارەی هەڵوێست وەرگرتن لە ئاین) دابەشیان دەکات، پێنج پلەی بنەڕەتین:

- قازییەکان.
- ئیمامەکان، کە ڕۆڵی ئێزگەکانی ئەمڕۆیان گێڕاوە و دەیگێڕن لە سازکردنی خۆبەخشینی ڕەعییەت بۆ خەلیفە و بەستنەوەی وابەستەبوونیان پێوەی بە پلەی باوەڕداری.
- فوقەها، کە سەرکردانی دیدوبۆچوونەکان بوون و ئاراستەکاری بیروباوەڕی خەڵك و داتاشەری داوەری و ئیجتهاداتەکان بوون بۆ ئەو دەسەڵاتدار یان بازرگانانەی پێویستییان پێییەتی.
- فەرموودەوانان، کە هەندێکی کەمیان نەبێ، ئیشیان ئەوەبوو بۆ پاساودانی حەز و ئارەزووەکانی فەرمانڕەوایان، هەر فەرموودە دابتاشن.
- ئامۆژگاریکاران، کە دەچوونە لای خەلیفەکان بۆ ئەوەی ئامۆژگارییان پێ بدەن و هەستکردن بە ئاسوودەیی ویژدان ببەخشنە خۆیان و ئەوانیش، ڕۆڵیشیان لە کاهینەکانی داننان ئەچێ لە مەسیحییەتدا.

هەروەها پیاوانی ئاینی بەردی چێوە ـ ش بوون بۆ دەسەڵاتی ئۆتۆکراتییانەی خەلافەت و بە بێ فتوا و دەسیسەکانی ئەوان خەلیفەکان نەیاندەتوانی بەو ئاسانییە بەرهەڵستکاران بە تۆمەتی لە ئاین دەرچوون پاکتاوبکەن. زۆر بەکەمیش روویداوە خەلیفەیەك بەر لەوەی فتوایەکی سەرزارەکی یان نوسراو –ی یەکێك یان زیاتر لە یەکێك لە زانا بەناوبانگەکان سەردەمەکەی بەدەست بهێنێت، دەست بنێتە بینە قاقای بەرهەڵستکارێکی ئاینی یان سیاسی.

ـ ٤ ـ

زۆرێك لە بیرمەندانی عەرەب لەسەر گرێدانی نێوان کۆمەڵگای مەدەنی و دروستبوونی دیموکراسی و کۆمەڵگای ئازادییەکان و بڵاوبوونەوەی مۆدێرنەی سیاسی و فکری و

ئەدەبی، کۆکن. ساموێل هانتنگتۆن لە کتێبی (شەپۆلی سێیەمی دیموکراسی)دا دەڵێ: وەرچەرخانی دیموکراسی بە سەرکەوتوویی ڕوویندەدا ئەگەر ڕێکخراوەکانی کۆمەڵگەی مەدەنی نەبوونایە. ئەوە ڕێکخراوەکانی کۆمەڵگای مەدەنین کە پشتگیریی دیموکراسی دەکەن و وای لێدەکەن قابیلی وەستان و هەڵگەڕانەوە نەبێ. لە ناوەڕاستی نەوەدەکانیشدا چەمکی کۆمەڵگای مەدەنی تەنها سەرنجڕاکێش و باو نەبوو، بەڵکو لە دەرهاویشتەکانیدا وای لێهات بۆ هەردوو پرۆسەی دیموکراسی و پەرەپێدانی ئابووری و کۆمەلایەتی، دەوڵەندیش بوو. کۆمەڵگای مەدەنی هەروەك سەعدە دین ئیبراهیم دەڵێ: وای لێهات لە دەوری فەزایەك لە ئازادی دەخولایەوە، فەزایەك کە خەڵکی تیایدا بە ویستی ئازادانەی خۆیان بەیەك دەگەن و، لە پێناوی چەند ئامانجێك یان بەرژەوەندییەك یان گوزارشت کردن لە سۆزی هاوبەش، دەسپێشخەری دەکەن. لە فەزای ژیانی فرەیی و دیموکراسیشدا کۆمەڵگای مەدەنی دەبێتە پشتیوان بۆ دەوڵەت و دەبێتە پێکهاتەیەکی سەرەکیش لە پێکهاتەکانی هێزی دەوڵەت، ئەوەشی لەپەنای دەسەلاتدا کە چیدی لە هەڵلوشینی دەوڵەت پاشگەز دەبێتەوە بۆ ئەوەی ببێتە دەسەلاتی یاسا دوای ئەوەی کە بۆ ماوەیەکی دوورودرێژ بۆ خۆی یاسای دەسەلات بوو. ئەمەش لە پێناوی ئەوەی دەوڵەت بگەڕێتەوە بۆ بوارە سروشتییەکەی خۆی، واتە فەزایەکی نیشتمانی بۆ ڕێکخستنی ململانێی ویستە ئازادە سەربەخۆکان و بەڕێوەبردنی بەشێوەیەکی ئاشتییانە، تاوەکو هەوڵ و کۆششیش لەباربێت بۆ ڕاوەستان بەرووی هەڕەشە نەتەوەییە هەنووکەیی و پاشەڕۆژییەکان کە تیایاندا وڵاتانی ئێمە، وەك باقیی وڵاتانی جیهانی سێی دواکەوتوو، لە ئاراستەکردنی پەرەپێدانێکی عەقلانی و دادپەروەرانەدا کە هەمووان تیایدا بەشداری بکەن، پێویستیی بە ڕۆڵێکی بەهێزتری دەوڵەت هەیە لەلایەك و، لەلایەکی تریشەوە، پێویستیی بە کۆمەڵگایەکی مەدەنیی بەهێزتر هەیە کە ئیش لەسەر بەهێزکردنی پێکەوە لکان و یەکبوونی نیشتمانی بکات .

هەردوو شێخ و دیالۆگی کەڕەکان

ـ ١ ـ

نازانم بۆچی ناوبەناو پیاوانی ئاینی خۆیان بە کێشە سیاسی و ئابوورییە ئاڵۆزەکانەوە قاڵ دەکەن وەك ئەو ململانێیەی کە ئێستا لە نێوان سوننەی عەرەبی عیراق و شیعەی عەرەبی عیراقدا هەیە!.

زۆربەی خەڵك پێیان وابوو ئەو ململانێ خوێناوییەی کە ئێستا لە عیراقدا لە نێوان سوننە و شیعەدا بەڕێوەدەچێ ململانێیەکی مەزهەبییە نەك ململانێیەکی سیاسی و ئابوری بێت و وڵاتانی دەوروبەری عیراق جۆشی بدەن. سەرەتای ململانێکەش هەر لە شەڕی سەففەین ـ ەوە بەرلە ١٤ سەدە، ململانێیەکی مەزهەبی نەبوو لە نێوان معاویە بن ئەبی سوفیان و عەلی بن ئەبی تاڵب ـ دا، ململانێیەکیش نەبوو لەسەر چۆنیەتی لێکدانەوەی قورئانی پیرۆز، یان چۆنیەتی جێبەجێکردنی شەریعەتی ئیسلامی. ململانێکە کە لەو کاتەوە دەستی پێکرد، ململانێیەکی سیاسی بوو لە نێوان دەوڵەت و مزگەوتدا و، لە نێوان دەوڵەتی ئاینی و مەدەنیدا، لە نێوان ئەو خولەفایانەی کە دەیانەوێ لە حوکمی راشیدییانەدا بەردەوام بن و لە نێوان ئەو خولەفایانەی کە دەڵێن: نە هەواڵ هاتووە و نە سروش (الوحي)یش دابەزیوە، قورئانی پیرۆزیش لەبن دەستی خۆیاندا جێبەجێ دەکەن و، بە قورئانیش دەڵێن: ((ئەمە دوا سەردەممانە لەگەڵتدا)) هەروەك عەبدولمەلیك بن مەروان وتبووی کاتێك کە هەواڵی خەلافەتی بۆ هاتبوو. ململانێکە ململانێش بوو لە نێوان ئەو ئیمامانەی کە خەریکی خواپەرستین و ئەو خەلیفانەی کە لە سەکۆی نوێژی هەینییەوە دەڵێن: ((وەڵڵاهی هەر کامتان پێم بڵێن تەقوای خودا بکە لە ملی دەدەم)) هەروەك عەبدولمەلیك بن مەروان وتبووی.

ـ ٢ ـ

ئەو ململانێیە کە ئەمڕۆ لە نێوان سوننە و شیعەدا بەڕێوەدەچێت هەمان ئەو ململانێیەیە کە لە نێوان عەلی بن ئەبی تالب و معاویە بن ئەبی سوفیان–دا هەبوو بەلام بەجیاوازی ـ ی کات و شوێن و ناوەڕۆکی کێشەکەوە. ململانێکە ململانێیەکی سیاسییە لە نێوان گروپێک لە عەرەبی شیعە کە دەیانەوێت سیستمی ئاخوندیی ئێران جێبەجێ بکەن، بەلام نەک هەمووی، بەڵکو بەشێکی، واتە باشوری عیراق لە رووی سیاسییەوە وابەستەی ئێران بێت و لەژێر گرەوی سیاسەتەکانیدا بێ، بۆ نموونە، وەک وابەستەیی ئیسرائیل بۆ ئەمریکا. هەروەها باشوری عیراق هاوپەیمانێکی ستراتیژی و سیاسیش بێت بۆ ئێران، بۆ نموونە، وەک هاوپەیمانی حزبوڵڵا بۆ سوریا و ئێران، لە کاتێکدا کە سوننەی عەرەب لەم هاوپەیمانێتییە دەترسن و رەتیدەکەنەوە، رەتیدەکەنەوە نەک لە ترسی ئێران بەڵکو لە ترسی خۆیان و مافە سیاسی و کۆمەلایەتی و ئابووری و رۆشنبیرییەکانیشیان.

ناکۆکیی نێوان عەرەبی سوننە و عەرەبی شیعە لە عیراقدا ناکۆکی نییە لە نێوان دوو مەزهەبی ئاینیدا. سوننە و شیعە هەردووکیان ئەوە دەزانن کە سەردەمی حوکمی مەزهەبە ئاینییەکان بەسەرچوو. بۆیە ململانێی ئەمڕۆ ململانێیەکی سیاسی و ئابوریيە نەک مەزهەبی ئاینی. لە سەدەکانی یەکەمی زاینیدا و لە سەدەکانی یەکەمی کۆچیدا ئەوەی زاڵ بوو ململانێی مەزهەبیی ئایینی بوو، بەلام لەگەڵ گۆڕانی نەتەوەکان و کولتوورەکان و هاوکێشە سیاسییەکاندا سروشتی ململانێکەش گۆڕا. ململانێی نێوان ئەمریکا و یەکێتیی شورەوی ململانێیەکی سیاسی نەبوو ئەوەندەی کە ململانێیەکی ئابوری سیاسیی نێوان سەرمایەداری و سۆشیالیزم بوو نەک ململانێی نێوان کاسۆلیکی رۆژئاوا و ئەرسۆدۆکسی رۆژهەلات کە هەردووکیان لە یەک ئاینن رێک وەک سوننە و شیعەی ئێستا.

ـ ٣ ـ

بەلام شێخ قەرەزاوی و لەگەڵیدا کۆمەڵێک پیاوی ئاینی شتێکی تریان ناوێت تەنها وەرچەرخاندنی ململانێی نێوان سوننە و شیعەی عیراق نەبێت بۆ ململانێیەکی ئاینی مەزهەبی بۆ ئەوەی ببنە لایەنێک لە ململانێکە و سیاسییەکان لە ململانێکە دوور بخەنەوە و قسەیان لەم ململانێیەدا قسەی بالا بێت. هەر لەبەر ئەوە پێشتر شێخ قەرەزاوی، کە ئێستا

بۆتــە ((پیــاوە پێویســتەکەی عــیراق)) و چــۆتە شــوێنی ســەدام حســێن-ی ((پیــاوە پێویستەکەی پێشوی عیراق))، بانگەوازی بۆ رابەرە کوردەکانی کوردستان کردبوو کە بەر بەخوێنڕشتنی سوننە و شیعە بگرن لە ناوەڕاست و باشوری عیراقدا. وا ئەمڕۆش قەرەزاوی ماشێنە میدیاییە زەبەلاحەکەی خۆی دەجولێنێ کە خۆی لە کەناڵی جەزیرەدا دەبینێتەوە بۆ ئەوەی دیالۆگێکی راستەوخۆ و زیندوو لە نێوان خۆی و رەفسەنجانی سازبدات بۆ ئەوەی هەروا و بە (نوکە قەڵەمێك) کۆتایی بەو ململانێیە بهێنێت کە لە نێوان سوننە و شیعەدا هەیە. دیالۆگەکە لە نێوان هەردووکیاندا دروست بوو بەبێ ئەوەی لەم دیالۆگەدا بە دەرئەجامێك دەربچین کە لە دیالۆگی کەڕەکان دەچوو. چونکە نە شێخ قەرەزاوی لەوە تێدەگەیشت کە رەفسەنجانی دەیوت و نە رەفسەنجانیش لەوە تێدەگەیشت کە قەرەزاوی دەیوت. ئەم دیالۆگی کەڕانەش هەر ئەوەی لێ دەردەچوو، چونکە دیالۆگە لە نێوان رێویی سیاسەتی ئێرانی-ی عەمامەبەسەری داپۆشراو بە تویکڵێکی ئاینی کە خۆی وێنە راستەقینەکەی ئەوەیە کە پیاوێکی ئابووری و پارەدار و بەڵێندەر(مقاول)ـە و گەورەترین بازرگانی فستق-یشە لە جیهاندا و دەوڵەمەندترین کەسیشە لە ئێراندا و ٤٦ هەمین پلەشی لە لیستی دەوڵەمەندەکانی جیهاندا داگیرکردووە و، لە نێوان شێخ قەرەزاویدا کە دەوڵەمەندترین پیاوی ئاینیی سوننی-ی هاوچەلاخی ئیسلامە لە جیهاندا و قازیی شەرعیی بیست کۆمپانیای گەورەشە لە جیهانی عەرەبیدا.

ـ ٤ ـ

دیالۆگی کەڕەکان کە تایبەت بوو بە باردۆخی عیراق لە نێوان هەردووکیاندا بەرپابوو . شێخ قەرەزاوی پرسیاری هۆکارەکانی ئەوەی کرد کە مەرجەعە شیعییەکانی ئێران فتوایەکی روون و راشکاویان دەرنەکردووە کە کوشتنی تایەفەگەرانە حەرام بکا و بەرەنگاربوونەوەی داگیرکاری بکاتە فرمان و ئەرك. قەرەزاوی دەڵێ : ((ئەگەر فتوایەکی روون بە حەرامکردنی گروپەکانی مەرگ لەلایەن مەرجەعەکانی ئێرانەوە دەربکرایە ئەوە کێشەکە کۆتایی دەهات)) .. قەرەزاوی پرسیاری ئەوەش دەکا : ((بۆچی فتوایەك دەرناکرێ بە روونی بەرەنگاری بکاتە ئەرك ؟)) ..

جا تێبینی بکەن کە قەرەزاوی ئەوە پەسەند دەکا کە فتوایەکی ئاینیی ئێرانیی جادووییانە بەسە بۆ کۆتایی هێنان بە ململانێی سیاسی و ئابووریی نێوان سوننە و شیعەی عەرەبی عیراق !! ئەمە ئەوپەڕی گەوجی و نەزانییە بەرامبەر بە هەقیقەتی ململانێکە.

به دڵنیاییەوە رەفسەنجانی بە خراپەیی سیاسیی خۆی و تەڵەکەی بازرگانییانەی خۆی، درکی بە ئامانجی پشت ئەم پرسیارە و ئەم دنەدانە کردبوو، بۆیە وەك پیشەی هەمیشەیی بەشێوەزاری پیاوی دەوڵەت توانجی خۆی داپۆشیبوو و وتی: ((دکتۆر قەرەزاوی رادەسپێرم هەواڵەکان و راسپاردەکانی بەرپرسە ئێرانییەکان بخوێنێتەوە، ئەودەم دەزانێ کە مەسەلەکە سەبارەت بە ئێران گۆڕاوە و، دەزانێ کە مەرجەعەکان چەند ئەوەیان سەرکۆنە کردووە و رەتکردۆتەوە کە لە عیراقدا روودەدات)) ..

دیالۆگ لەبارەی هەڵسوکەوتە ئاینییەکانی سوننە و شیعە بەردەوام بوو، هەردوو شیخ نەشیانتوانی دەست بخەنەسەر هۆی راستەقینەی ئەو ململانێ سیاسییەی کە ئێستا لە عیراقدا لە نێوان سوننە و شیعەدا هەیە، چونکە قەرەزاوی مشتومڕەکەی لە روویەکی ئاینیی پەتییەوە وروژاند لە کاتێکدا رەفسەنجانی لە روویەکی ئاینی–سیاسیەوە سەیری کرد. هەردوو ئەم شێخە عەقڵیان ئەوەی نەبڕی کە ئەو ململانێیە عەرەبییە سوننەییە شیعییە لە عیراقدا ململانێیەکی سیاسی ئابوورییە و جیاوازییە لەسەر دابەشکردنی سامانی نیشتمانی و دەسەڵاتی سیاسی نەك جیاوازی بێت لەسەر ئەوەی کە عائیشە (خێزانی پێغەمبەر – وەرگێڕ) یان خەڵکی دی لە یاوەرانی پێغەمبەر، بەرلە چواردە سەدە، چییان کردووە وەك بە تایبەت شێخ قەرەزاوی بۆی دەچێ کە بەرگێکی ئاینی و مەزهەبیی پەتیی کردبووە بەری دیالۆگەکە، هەر لێرەشەوە بوو کە دیالۆگەکە سەرکەوتوو نەبوو و بە تاکە ئەنجامێکیش دەرنەچووین، واتە دیالۆگەکە زیاتر خۆنواندنێکی میدیاییانە بوو تا هەر شتێکی دی.

– ٥ –

وەك چارەسەرێکی جادوییانە بۆ ئەم توندوتیژییە، قەرەزاوی داوای بەکارهێنانی فتوا ئاینییەکانی کرد نەك داوای عەقڵ و واقعییەتی سیاسی و دابەشکردنی دەسەڵات و سامان. لەم رووەشەوە داوای لە رەفسەنجانی کرد کۆمەڵێك فتوای ئاینیی جادوییانە بۆ چارەسەرکردنی ئەم کێشەیە دەربکات لەوانە، دەرکردنی فتوایەك بۆ حەرامکردنی کوشتار و حەڵاڵکردنی بەرەنگاریکردنی داگیرکاری وەك ئەوەی فتوایەکی لەم جۆرە بتوانێ ئەو کوشتارە رابگرێت بە بێ پێدانی ئەو مافە سیاسی و ئابوورییانە بە سوننە کە لەسەر شێوەی هاوبەشیکردن لە سامانی نیشتمانی و دەسەڵاتی سیاسی داوایان دەکەن. سەرەڕای ئەم دیالۆگی کەڕانەش، هەریەك لە فەهمی هویدی (بیرمەندێکی ئیسلامیە – وەرگێڕ) و سەلیم عەوا (سەرۆکی یەکێتیی زانا موسڵمانەکانی جیهانە – وەرگێڕ)، کە هەردووکیان لە

موریــدەکانی شــێخ قــەرەزاوی–ن و پەخشــکەرەوەی تــەپ و دوکــەڵی بوخــوڕن بــە دەوری فتواکانیـدا، بـە شـێوەیەکی ئیجـابی تـوانجی خۆیـان لەسـەر ئـەم دیالۆگـەدا.. هویـدی وتـی: قەرەزاوی شێوازی شێوازی بەراشکاوی وتن و بە ئاشکرا وتنی گرتەبەر کە ئەمە لە زانای غیرەتدار ئەوەشێتەوە بەرامبەر بە نەتەوەکەی (نەتەوە لێرەدا بە مانای أُمة–یە نەك قومیة – وەرگێڕ) ئەو زانایەی کە دەیەوێت دەست بخاتە سەر برینەکان. هەرچی سەلیم عەوا ـ یە ئەوە ئەویش وتی: ئەم دیالۆگە بە نۆبەرەی ئەو هەنگاوە بونیادنەرانە دادەنرێت کە وەفدێکی ((یەکێتی زانایان)) بە دەستی هێناون لە میانەی وتوێژەکانیدا لەگەڵ بەرپرسە ئێرانییەکان و لە کاتی سەردانەکەیدا بۆ تاران بەر لە دوو هەفتە لەپێناوی کوژاندنەوەی ئاگری فیتنەو گێڕانەوەی سوننی و شیعی بۆ بنەڕەتی برایەتیی ئیسلامییانە.

جا ئەمە قسەیەکە لە هەوادا لەلایەن هەندێ لەدەروێشەکانی تەکیە سۆفی و سیاسییەکانەوە.

پاشەڕۆژی کۆمەڵگەی مەدەنیی عەرەبی، چییە؟

ـ ١ ـ

بەکارهێنانی زاراوەی کۆمەڵگەی مەدەنی لە ئەدەبیاتی زانستە کۆمەڵایەتییەکان لە نەوەدەکانی سەدەی بیستدا بڵاوبووەوە، ئەمەش دوای داڕمانی وڵاتانی بلۆکی رۆژهەڵات، لە پێشەوەشیانەوە گەورەترین و بەهێزترین دەوڵەت کە یەکێتی سۆڤێت خۆی بوو بەبێ ئەوەی لەلایەن بلۆکی دوژمنەوە کە رۆژئاوا بوو و لەلایەن باڵە سەربازییەکەیەوە کە بە پەیمانی ناتۆ ناسراوە یەك فیشەکی پێوە بنرێ. لە کاتی خۆیدا وادەوترا کە ئەم داڕمانە خێرایە، بۆ ئەوانەی کە سروشتی رژێمە تۆتالیتارەکانیان دەناسی، کە فەرمانڕەوایەتیی وڵاتانی بلۆکی رۆژهەڵاتیان دەکرد، شتێکی لەناکاو نەبوو، چونکە لەم رژێمە تۆتالیتارییانەدا دەوڵەت کۆمەڵگا و، حزبی تاق و تەنهای ئایدیۆلۆژی-یش دەوڵەت قووت دەدات و، تاك-یش لە رووبەڕووبوونەوەی دەوڵەت و حزبدا گۆشەگیر دەبێت و، لەخۆیدا یان لە خێزانە بچکۆلەکەیدا دەمێنێتەوە تاوەکو لە بەرەنگاربوونەوەی قەوارە ساردو سڕە گەورەکانی هەریەك لە دەوڵەت و حزبدا، خۆی لە ئامێزە گەرمەکەیدا بپارێزێت.

ـ ٢ ـ

فەرهەنگی ئۆکسفۆردی سیاسی، کۆمەڵگای مەدەنی بە کۆمەڵگای ئەو دامەزراوانە دەناسێنێت کە وابەستەی دەوڵەت نین و خۆشیانی لەگەڵدا گرێ نادەن، هەروەها وابەستەی خێزانێك یان حزبێك یان رێکخراوێك لە رێکخراوەکان نابن. کۆمەڵگەی مەدەنی ئەو کۆمەڵگایەیە کە دامەزراوگەلێکی خۆبەخش و گروپگەلێکی هەرەوەزی دەگرێتە خۆی. زاراوەی "کۆمەڵگای مەدەنی" لە سەدەی هەژدەمەوە لەلایەن نوسەرانی جیاجیاوە بە مانای جیاواز بەکارهاتووە. چەمکی سەرەکیی " کۆمەڵگای مەدەنی"یش وا مایەوە کە هەمیشە بگەڕێتەوە بۆ هیگڵ-ی فەیلەسوفی ئەڵمانی. ئەگەر ئەوەش راست بێت کە مارکس وتوویەتی کەوا " کۆمەڵگای مەدەنی" چەقی ناوەندی و شانۆی مێژووە و پێگەی ژێرخانیش

دەنوێنێت، ئەوە کۆمەڵگای مەدەنی چرکەساتێکی ئیجابی و کارایە لە پەرەسەندنی مێژووییدا نەك دەوڵەت وەك لای هیگڵ هاتووە.

ـ ٣ ـ

سەعدە دین ئیبراهیم کۆمەڵگای مەدەنی بەوە دەناسێنێ کە فەزایەکە بۆ ئازادی، فەزایەك خەڵکی تیایدا بەیەکدەگەن و ئازادانە کارلێك دەکەن و لەپێناوی دۆزی هاوبەشدا، یان بەرژەوەندیی هاوبەش، یان بۆ گوزارشت کردن لە هەستو سۆزی هاوبەش، بە ویستی ئازادانەی خۆیان دەستپێشخەریی بە کۆمەڵ دەکەن، کە دەشیکەن بەشێوەیەکی بێوەی و ئاشتیخوازانە دەیکەن. ئەوەش رەت ناکەنەوە کە خەڵکی دی هەمان شت بکەن. بەم مانایەش، کۆمەڵگای مەدەنی لە بازاڕێکی گەورە دەچێت کە بەگوێرەی پێویستیی تاکەکانی و بە گوێرەی کالا خواستراوەکانو بە گوێرەی رازیبوون لە نێوان سەوداکاراندا کڕیار و فرۆشیاری تیادا دەگۆڕێ. ئەم گۆڕانەش بە گوێرەی پێویستی و بە گوێرەی بابەت و بە گوێرەی لایەنەکانی سەوداکردن سەقامگیریی مامەڵەکردنەکان لەنێوان خودی لایەنەکاندا رەت ناکاتەوە، سەقامگیریی چەشنەکانی مامەڵەو بنەماکانیشیان رەت ناکاتەوە، بەجۆرێك هەموو جارێ پێویست بە سەرلەنوێ دۆزینەوەیان ناکات، بەڵکو مامەڵەکردنی نوێ دێتە ئاراوە، یان لایەنی نوێ دێنە گۆڕەپانەکەوە.

هەروەها سەعدە دین ئیبراهیم دەڵێت : کۆمەڵگای مەدەنی، کە ئەمڕۆ قسەی لەسەر دەکەین، تەنها چەمکێك نییە ئاماژە بۆ ئاستێك لە ئاستەکانی ئەو چالاکییە کۆگەلییە بکات کە هەڵگری فرەیی و ناودژی (التناقض) و بەشەکێتی (الجزئیة) و بەرژەوەندیی تایبەتییە، بەڵکو ئاماژە بۆ کۆمەڵێك لەو رێکخراوە کارایانە دەکات کە دیاریکردنیان و دەستنیشان کردنی پێگەیان و شوێنیان و ئەو رۆڵە گەورەیەی کە دەیگێڕن، هەندێ جار، هاوشانی دەوڵەتە و، هەندێ جاریش، دژی دەوڵەتە. بەڵام ئەوەی زۆر لەوە گرنگترە ئەوەیە کە، چیدی بەو شێوە لە کۆمەڵگای مەدەنی ناڕوانرێ وەك ئەوەی بەرجەستە کردنی شتی تایبەت و بەرژەوەندییە بەشەکییەکان بێت لە بەرامبەر دەوڵەتی بەرجەستەکار بۆ هەمووان و بۆ بەرژەوەندییە هەمەکییەکان (المصالح لکلیة)، بەڵکو وەك دەوڵەتێکی بەرامبەر بە دەوڵەت لێ دەڕوانرێت، واتە وەك کۆمەڵە ڕێکخراوێك کە هەڵگری قازانجی گشتی و ئامانجی هەمەکین و سەرچاوەیەکیش پێك دێنن بۆ یاسا و ڕێساخوازی و عەقڵانییەت و پێگەیاندن و

ڕێکوپێکی لە ناو سیستمێکی کۆمەڵایەتیدا کە دەوڵەت زۆرێك لە کایەکانی تاراندووە، یان وای لێهاتووە ناتوانێ یاسا و ڕێسا و ئاشتیان تیادا پەخش بکا.

ـ ٤ ـ

ئێمە ئەگەر بەرەو سەردەمی ڕزگاربوون بڕۆین لەو چەمکە کلاکسیکییە تازەیەی دەوڵەت: دەوڵەت وەك مەڵبەندێکی تاکڕەهەند و تاق و تەنها بۆ ڕێکخستن و هاریکاریی کۆمەڵایەتی، کە ئەو سەردەمەش ئەوە دوو سەدە زیاترە بەردەوامە، ئەوە پرسیارەکانی تایبەت بە پاشەڕۆژی کۆمەڵگای عەرەبیش سەرکەوتن بەدەست دەهێنن. ئەو ڕزگاربوونەش لەو چەمکە تەقلیدییەی دەوڵەت، بە زەرورەت، بە مانای نەمانی دەوڵەت نییە، بەڵکو بە مانای نەمانی شێوەیەکە لە شێوەکانی دەوڵەت. بەڵام گرنگتر لەوە ناسینی سروشتی ئەو گروپ و ڕێکخراو و دامەزراوانەیە کە دەچنە شوێنی دەوڵەت و کۆبەندی چالاکیی هەموو سەدەی داهاتوو پێك دەهێنن و ڕەنگە ئەو سەدەیەش کە بەدوایدا دێت. گەڕانەوەی ئێستاش بۆ کۆمەڵگا شەپۆلێکە ڕەگوڕیشەکەی قووڵە، بەڵام ڕێگاکانی ئەو گەڕانەوەیە و شێوەکانی و ئەو نمونانەی کە لێوەی دەکەونەوە، هەموو ئەوانە هێشتا لە سەرەتاکانی یەکەمیدان. پرسیاریش ئەوەیە، وەك بورهان غەلیون دەپرسێ، ئایا گروپەکانی کۆمەڵگای مەدەنی، یان ڕوونتر بڵێین، بونیادنانی کۆمەڵگەی مەدەنی بەمانای گروپە ئەهلییە کاراکانی بواری کاری گشتی، یارمەتیی دۆزینەوەی کۆمەڵگایەکی ئازادتر و گونجانێکی گەورەتری نێوان ئازادیی تاك و ئازادیی کۆ و، ڕێك و پێکیی زیاتری نێوان بەرپرسیارێتیی فەرمانڕەوا یان بڕیاردەر و نێوان بەپرسیارێتیی فەرمانبەسەرداکراو یان جێبەجێکاردا، دەدات؟..

ـ ٥ ـ

لە میانەی سەدەی داهاتوودا بەرەو شێوەیەك لە کۆمەڵگای مەدەنی دەڕۆین کە تیایدا سیاسەت ملکەچ دەبێت، سیاسەت وەك ئەوەی گەڵاڵەکردنێکە بۆ ئەو وێناکردن و هەڵبژاردنانەی (الإختيارات) کە پەیوەندییان بە چارەنووسی گشتی و چارەنوسە بەشەکییەکانیشەوە(المصائر الجزئية) هەیە و وەك ئەوەش کە چەند بڕیارێکە دەخوازێ ئەو هەڵبژاردنانە بۆ کار و چالاکیی کۆمەڵێکی بێ سنوور لە کۆڕ و گروپ و ڕێکخراوە مەدەنییە

ناحكومییەكان، جێ بەجێ بكا. حكومەتیش كە ناوەندەكانی بڕیاری ڕەسمیی سیاسیی داگیركردووە ڕۆڵی شتێكی تری نابێ تەنها هاریكاری نەبێت لە نێوان چالاكیی ئەم گروپ و ڕێكخراوانە و دۆزینەوەی خاڵی هاوبەش لە نێوانیاندا. لەم گۆشەیەشەوە گروپە نوێكانی كۆمەڵگای جیاجیای مەدەنی چوارچێوەیەك پێشكەش دەكەن كە بوار بە هاووڵاتییان دەدات بە شێوەیەكی گەورەتر و كاراتر بەشداری لە دیاریكردنی چارەنووسیاندا بكەن و بەشێوەیەكی بەهێزتریش پشكیان لە سیاسەتدا هەبێت بەو پێیەی سیاسەت سەرقاڵبوونە بە چارەنووسی گشتییەوە و پیادەكردنی ئەو بڕیارانەیە كە پەیوەندیی پێوی هەیە. هەر ئەوەش بازنەیەك لە بەشداریی سیاسی دروست دەكات كە هاوشانی ئەو بازنەیەیە كە پەرلەمان دەینوێنێت، ئەو بازنەیەی پەرلەمان كە لەسەر پرۆسەیەكی هەڵبژاردنی سەرژمێركاریی پەتی ڕاوەستاوە و، هەقیقەتی ئەو ویستە كۆمەڵگەییانە ڕەنگ نادەنەوە كە هەن و لەسەر پێكهێنانی سیاسەت پێشبڕكێیانە، بگرە لەسەر بازنەیەك كە بازنەی پەرلەمان تێپەڕێنێ و بیخاتە ژێر ڕكێفی خۆیەوە، ئیتر لەڕێگەی فشارەوە بێ، یان لە ڕێگەی دەستوەردانی ڕاستەوخۆوە لە پێك هێنانی ڕای گشتیدا.

بورهان غەلیون وای دەبینێت كە ڕێكخراوەكان و گروپەكانی كۆمەڵگەی مەدەنی لە ڕووی نفوز و هێزەوە زیاد دەكەن بە تایبەتی ئەوانەی كە لەسەر ئاستی جیهانی یان فرە ڕەگەزەكاندا كاران بە تایبەتی لەو كۆمەڵگایانەدا كە گرەوكردنیان لەسەر دەوڵەت دۆڕاندووە و لە بونیادنانی كۆمەڵگایەكی مەدەنیی بەهێزیشدا سەركەوتوو نەبوونە. ئەمەش دۆخی وڵاتانی عەرەبی و زۆرێك لە وڵاتانی تازە پەرەسەندووە. وەك چۆن دەوڵەت ناتوانێت بەرەنگاری گوشارەكانی ئەو ڕێكخراوانە ببێتەوە كە لافدانیان زیاد دەكا لەوەی كە بەشداری دەكات لە بڕیاردانی سیاسەتە جیهانییەكاندا، ئاوها كۆمەڵگای داڕوخا و لەبەرهەڵوەشاویش، كە لە ئامێزی نموونەی ئەم دەوڵەتە نا نەتەوەییانەدا سەریهەڵداوە، یا ئەوەتا ناتوانێ خۆی و گروپە چالاكە تایبەتەكانی خۆی بونیاد بنێت، یان توانای ئەوەی نییە لەسەر خاكی خودی نیشتمانی خۆی بەشداریی كاریگەر لە گروپە مەدەنییە جیهانییە كاراكاندا بكات.

ـ ٦ ـ

بونیادنانەوەی كۆمەڵگا مەدەنییەكان لە پاش ساڵی ١٩٩١ و لە دوای داڕمانی یەكێتیی سۆڤێت و بلۆكی ڕۆژهەڵاتەوە، بووەتە پێویستییەكی پێلێداگیراو. یەكێتیی سۆڤێت

ئاستەنگێکی سەرەکی بوو بە ڕووی دامەزراندنی کۆمەڵگا مەدەنییەکان لە وڵاتانی ئەوروپای ڕۆژهەڵاتدا. بەدەر لە کڵێسای کاسۆلۆکی-یش لە پۆڵەندا هیچ روخسارێك لە روخسارەکانی کۆمەڵگا مەدەنییەکان لە ئەووپای ڕۆژهەڵاتدا نەبوو.

ئەشتوانین بایەخدانی گەورە بە دامەزراندنی کۆمەڵگای مەدەنی لەم هۆکارانەدا پوخت بکەینەوە:-

- دارمانی تەواوەتیی دەوڵەتی تۆتالیتاری کە خۆی لە یەکێتیی سۆڤێتدا دەنوێنێت.
- بەڕێوەبردنی ململانێ سیاسییەکان لە ناوچە جیاوازەکانی جیهاندا بە شێوەی ئاشیخوازانە و، پەنابردن بۆ چارەسەری ئاشتییانە، یان ئەوەی بە " شۆڕشەکانی ئاوریشم " دەناسرێ.
- پەیوەندیی دروستبوونی کۆمەڵگای مەدەنی بە دیموکراسی و ئازادی و پەرەپێدانەوە.

هەرچی لە جیهانی عەرەبییە، ئەوە سەرەڕای ئەو پەرەسەندنە سیاسی و کۆمەڵایەتی و ئابووری و ڕۆشنبیرییانەی کە لە جیهانی دەوروبەری عەرەبدا روویان داوە، هێشتا کۆمەڵگای مەدەنی دروست نەبووە، بگرە ڕۆشنبیرانی عەرەب ئەوەشیان خستەسەر و هاتن زاراوەی کۆمەڵگای مەدەنییان گەندەڵ کرد و، بە مانا و پەیڕەوکردنگەلێکیان بارگاوی کرد کە هەڵیناگرێ، ئەمە بەئەندازەیەك ئەم زاراوەیە مانا و مەرامی خۆی لەدەستدا.

هەندێ لە ئاستەنگەکانی
بەردەم پێشکەوتنی شارستانیمان

ـ ١ ـ

لـە سـەدەی نـۆزدەوە عـەرەب لەسـەر چییەتی بنـەماکانی پێشـکەوتنی شارسـتانییەتی مشـتومڕ دەکـەن و، هـەوڵ دەدەن ڕێگایـەکی خێـرا و بێـوەی بـۆ پێشـکەوتنی شارسـتانی بدۆزنـەوە. ئـەوان جیاوازییـەکی توندیشـیان هەیـە لـەوەی ئـەو بنەمایانـە چـین. نـازانن لـە رابردووەوە یاخود لەو گەلانەی ترەوە وەریان بگرن کە پێشکەوتنی شارستانیی گەورەیان بەدەست هێناوە، یان بە تێکەڵکردنی ڕەسەنایەتی و هاوچەرخبوون؟

بـــەڵام محەمـــەد عابـــد ئـــەلجابری لـــە کتێبـــی (روونـــاکبیری عـــەرەبی و گـــرفتی رابوون/رێنیسانس.. تێڕوانینێکی ئایندەییانە) جەخت لەوە دەکا کە ئایندەی پێشکەوتنی شارستانیی عەرەبی و رابوونی عـەرەب روونـادەن تـەنها لەسـەر بنـەمای ڕەخنەیـەکی عـەقڵیی نەبێت، ئەم بنەمایەش لەگەڵ سۆزی نەتەوەییدا ناکۆك نییە، لەگـەڵ خـەونی ئایدیۆلۆژیشیدا نـــاکۆك نییـــە، بـــەڵکو بـــە پێچـــەوانەوە، چـــاوگێڕانەوە بـــە چـــەمکە رابوونییـــەکانمان و، ڕەخنەگرتنێکی عەقڵانییانە لێیان کە پشت بە واقع ببەستێ وەك ئەوەی هەیە، تاقە ڕێگایـە کـە دەمانبـا بـۆ بونیادنـانی خـەونێکی ئایـدیۆلۆژیی هـاوجووت و، بـۆ کـاری شـێلگیرانەی بەردەوام لە پێناوی بەدیهێنانیدا.

ـ ٢ ـ

دواکەوتنی کاروانی پێشکەوتنی شارستانیی عـەرەبی کـە لـە سـەدەی نۆزدەوە دەسـتی پێکرد و، خـاو وخلیچکەییەکەشـی تـا ئـەو رادەیـەی کـە لـەکۆتایی سـەدەی بیسـتدا دەیبیـنین بـەبێ ئـەوەی پـرۆژەی رابـوون بێتــەدی ئەمـە سـەرەڕای تێپـەڕبوونی سـەدەونیوێك بەسـەر دەستپێکردنیدا، پێدەچێ هـەموو ئەوانە پاڵیـان نـابێ بە هەنـدێ لـە بیرمەندانەوە هـاوارێکی

سۆزدارانەی بەرز بکەن و، رۆشنبیرانیش بانگەشە بکەن بۆ رووبەڕووبوونەوەی فکریی کراوە لەگەڵ ئەو لایەنەی کە خۆی لە نەخشەکانی پێشکەوتنی شارستانی دوور دەگرێت. وادیارە کە بۆشایی ئارامگرتنی رۆشنبیرانیش لە هەندێ لە رژێمەکانی حوکمڕانی لەجیهانی عەرەبیداو لەستەمکارییان و خراپە و گەندەڵییان وای لێکردوون کە هاوارێك بکەن و بڵێن: رووبەڕووبوونەوەی فکرییانەی کراوە، واتە بەردەوامبوون لەسەر داواکردنی چاکسازی یان پشوونەدان یان نەحەسانەوە، لەسەر دەرکەوتووەکانی ناو رۆشنبیرانی نیشتمانی عەرەبی بۆتە کارێکی پێویست. سوودیشی نییە لە هەموو ئەوەی کە لە دەوروبەرماندا روودەدات کەسانی نێگەتیڤ و غافڵ بین وەك ئەوەی نەبینین و نەبیسین و نەخوێنینەوە. نادر فەرجانی–ی بیرمەندی میسری و سەرنوسەری (راپۆرتی پەرەپێدانی مرۆیی)ی بەنێوبانگ کە لەلایەن نەتەوە یەکگرتووەکانەوە دەرچووە، لە توێژینەوەیدا لەسەر پەیوەندیی رۆشنبیر بە دەوڵەتەوە، دوپاتی دەکاتەوە کە ((دەبێ ئیش لەسەر سەرلەنوێ چاندنی چەمکی قوربانی بکەین)) قوربانی بە کۆشش و بە پارە لە پێناوی کارێکی فکریی لە نێوان رۆشنبیرانی عەرەبدا کە لە رووی کۆمەڵایەتییەوە پابەندبێت، ئەوەش وەك رێچکەیەکی نوێ لە رێچکەکانی پێشکەوتنی شارستانیی عەرەبی لە پاشەڕۆژدا.

ـ ٣ ـ

وەلد ئەباه – ی توێژەر – یش لە (قەیرانی رۆشنگەری لە پرۆژەی رۆشنبیریی عەرەبیی هاوچەرخدا) دەڵێ: پێشکەوتنی شارستانی بۆ هەر نەتەوەیەك لە نەتەوەکان لەسەر چوار بنەما بەندە، ئەوانیش:–

- عەقلانییەت، کە خود (الذات) وەك سەرچاوەی زانین دەبینێ و، ئامانجیشی جەختکردنەوەیە لەسەر دەستگرتنی مرۆڤ بەسەر سروشتدا و، لە تەکنیکیشدا دیدێك بۆ بوون (الوجود) دەبینێت.
- مێژووگەرایی (التاریخانیة)، کە ئەمەش وەستانی مۆدێرنەیە لەسەر ماقوڵێتیی وەرچەرخان (معقولیة التحول) و ملدانی پەرەپێدانە بۆ پێوەرەکانی پێشکەوتن.
- ئازادی، ئازادی وەك زەمینەیەك کە رەوایەتیی دەسەڵات دادەمەزرێنێ و، مافی مرۆڤ لە بڕیاردان لە کاروباری مەدەنیی خۆی، دوپات دەکاتەوە.
- تێکەڵ نەکردنی ئاین و سیاسەت، چونکە ئاین پیرۆزگەراییە و، سیاسەت ناپاکییە.

لە میانەی ماوەی سەدە و نیوێکیشدا" لە سەدەی نۆزدەوە تا ئەمڕۆ، هیچ شتێ لەم چوار بنەمایە نەهاتۆتە دی ئەمە لە کاتێکدا کە پاشەرۆژی عەرەب بوارێکی بەرین و فراوانە بۆ بەدی هێنانی ئەم بنەمایانە کە پێشکەوتنی شارستانییانەی عەرەبیان لەسەر دەوەستێت.

لە سەدەی نۆزدەوە تا دەگاتە نیوەی یەکەمی سەدەی بیست، چاوگێڕانەوە بە کەلەپوردا رووی نەداوە و بەڕێوەنەچووە و بە شێوەیەکی میتۆدی و زانستییش لێك جیانەکراوەتەوە. ئەوەیش کە کراوە لەلایەن ئەوانەی کە لەو ماوەیەدا کەلەپووریان تاوتوێ کردووە هێرشکردن بووە بۆ سەر کەلەپور، ئەمەش لە بەرژەوەندیی مۆدێرنە و فکری لیبراڵیدا. بەڵام لە نیوەی دووەمی سەدەی بیست کۆمەڵە میتۆدێکی زانستیی پەتیمان بۆ لێکۆڵینەوە لە کەلەپور بۆ دەردەکەوێت لەسەر شێوەی ئەوەی کە لە رۆژئاوا خوێندنەوەمان بۆ کردن بەبێ لایەنگیریکردن بۆ بیرێکی دیاریکراو یان پێوەندگرتن لە ئایدیۆژیایەکی دیاریکراوی پێشوەختەوە.

ـ ٤ ـ

لەم رووەوە، محەمەد ئارگۆن – وەك نموونە– و میتۆدەکانی لە شیتاڵکردن و لەرزاندن و لێکدانەوە، هەروەها جەلال ئەلعەزم و، عەزیز ئەلعەزمە و، نەسر حامد ئەبو زەید و، سەید ئەلقەمنی و خەڵکی تریش، بەڵگەیەکی باشن لەسەر دەستپێکردنی مامەڵەیەکی زانستییانە لەگەڵ کەلەپوردا و خستنەڕووی مەودای گونجانی ئەم کەلەپورە لەگەڵ پێدراوەکانی ژیانی زانستیی ئەمڕۆدا، یان هەوڵی تێپەڕاندنی ئەم کەلەپورەو پێدراوەکانی لە جێبەجێکردنی ژیانی زانستیی ئەمڕۆدا هەروەك ئەمە لەگەڵ عەلی عەبدولرازق و تەها حسێن و بە شێوەیەکی بەشەکیش لەگەڵ خالد محەمەد خالد و خەڵکی تردا بەڕێوەچوو. لەبەر ئەوە، ئەو قسەیەی مەتاع سەفەدی لە کتێبی(رابوونی غەدرلێکراو لە گوتاری عەرەبیدا) کە دەڵێ: شۆکی رابوونی عەرەبی تا ئێستا نەیتوانیوە رووبەڕووی سیستمی بەڵگەنەویستەکان ببێتەوە کە لە رەگ و ڕیشەی سیمای مێژوویی پرۆژەی رۆشنبیریی عەرەبیدا هەیە.. قسەیەکی، تارادەیەکی دیاریکراو، راستە، بەڵام بە تێبینیی ئەوەی کە نیوەی دووەمی سەدەی بیست وا خەریکە رووبەڕووبوونەوەگەلێك بۆ ئەو بەڵگەنەویستانە بە خۆوە دەبینێ کە لە رەگ و ڕیشەی سیمای مێژوویی پرۆژەی رۆشنبیریی عەرەبیدا هەن. دەشێ زیادبوونی ئەو رووبەڕووبوونەوانەش لە پاشەڕۆژدا و لە سەدەی بیست و یەکدا، پرۆژەی رابوونی عەرەبی سەرلەنوێ بخاتەوە سەر رێگای تەندروست و رێڕەوی راست.

ـ ٥ ـ

پاشەڕۆژی پێشکەوتنی شارستانیی عەرەب گرێدراوە بەوەی تا چەند قۆناغی رابوون تێپەڕ دەکەین و لەم دەورانەوە دەچینەوە دەورانێکی نوێوە بەتایبەتی کە ئێمە نزیکەی سەدە و نیوێکمان لەم دەورانە بەسەبرد بەبێ ئەوەی تا ئێستا بتوانین لەم دەورانە بچینە دەرێ. لەم رووەوە، ئێمە لەو سەردەمەوە، سەردەمی سەدەی نۆزدە و سەرەتای سەدەی بیست، هەتا ئێستا هەر لە سەردەمی رابووندا دەژین. دەرچوونیشمان بۆ نییە و لەم بوارەدا هیچ دەرگایەك نییە لەبەردەمماندا بکرێتەوە تەنها بنیادنانی فکری رەخنەیی زانستی نەبێت. لەم بارەیەشەوە تارق زیادە لە کتێبی(عەرەب و فکری رەخنەیی)دا دەڵێ: ئەگەر عەرەب ویستیان بە کردەوە لەم قەیرانە دەربچن ئەوە ئامرازیتریان لەبەردەمدا نییە فکری رەخنەیی نەبێت کە لە شیتاڵکردنی ستراکتۆری خۆیاندا و شیکردنەوەیدا کاری پێ بکەن و، لە ناواخنەکەشیدا بەبێ ترس یان مەترسی خاڵەکانی لاوازی و فشەڵی و کەموکورتی بپشکنن، ئەگینا لەوەی تیایدا هەن هەر دەگەوزێنەوە و بگرە حاڵیان خراپتر دەبێت وەك ئەوەی شەکەتی و لەناوچوونی خۆیان بخوازن.

ئەمەش بەهەر حاڵ بە مانای ئەوە نییە لە سەردەمی رابووندا فکری رەخنەییمان نەبووە، ئەم فکرەمان هەبووە، بەڵام فکرێکی رواڵەتی بووە و، لە رووبەڕووبوونەوەی قوڵ و ئازادانەی ئاستەنگە مەعریفی و واقعییەکانیشدا کەمتەرخەم بووە، ئەوەش لە ئەنجامی ترس و چەپاندن ودەسەڵاتگەری و داپڵۆسین و کۆت و بەند.

ئێران، بە نرخێکی کەم حەماس دەکڕێ

هەروەك ڕاگەیەنرا لە کاتی سەردانەکەی ئەم دواییانەی ئیسماعیل هەنییەدا بۆ تاران کە چوار ڕۆژی خایاند، لەم ڕۆژانەدا ئێران پرۆتۆکۆلێکی سیاسیی قەزانجکەری لەگەڵ گەلی فەلەستیندا گرێدا، بەوەی بزووتنەوەی حەماس ـ ی بە بڕێکی کەمی پارە کڕی کە بریتییە لە چارەکە ملیارێك دۆلار.

ئاژانسەکانیش دەڵێن ئیران، لەو برە پارەیە، بۆ ماوەی شەش مانگ موچەی وانەبێژانی (المدرسین) فەلەستین دەدات کە ژمارەیان دەگاتە سەد هەزار وانەبێژ. هەروەها بۆ ماوەی شەش مانگیش قەرەبووی سێ هەزار راوچیی فەلەستین دەکات و ئەودوای پارەکەش بەسەر هێزەکانی ئاسایشی گشتیی سەربە حەماس و، بەسەر لایەنگران و حزبییەکانی حەماس و خەڵکی تردا دابەشدەکرێت لەوانەی کە داویانەتە پاڵ ئەو بیرۆکەیەی کە دەڵێ: زەوی و خاك لە دەریاوە بۆ روبار و بە پێچەوانەوە رزگاربکرێت.

سەرگەورە تازەکانی سیاسەت

ئێران توانی بە پارەی، هەروەك حەسەن نەسروڵڵا وای ناو دەنێ، حەڵاڵ و زەڵاڵ و شەرەفمەندو پاکی خۆی، حەماس و، لەگەڵیشیدا، بە شێوەیەکی تایبەتی، شەقامی غەززەیانەی فەلەستین، بکڕێ. هەروەك چۆن پێشتریش باشووری لوبنان و بەشێك لە شەقامی مەسیحی و دورزی و سوننی و، ئەرمەنی لوبنانیی کە هاوپەیمانن لەگەڵ حزبوڵڵای لوبنانیدا، کڕی.

ئێرانییەکان سەرگەورەی چنینی فەرش–یشن لە جیهاندا. هەرئەوانیش عەرەبیان فێری سیاسەت و هونەر و گۆرانی و دانایی کرد. کەلەپورێکی گەورە و دێرینیشیان لە هەموو ئەو شتانەدا هەیە. زۆربەی زانا موسڵمانەکان و زمانەوانەکانیان و ئەو فەرمانڕەوا و فەیلەسوفە موسڵمانانەش کە دەرکەوتن هەر لە فارسەکان بوون. بۆیە ئێستا فارسەکان، بەو مێژووە دورودرێژە و، بەو کەلەپورە دێرینەیە و، بەو پارە زۆر و زەوەندە و، بەو پێشکەوتنە

زانستییەی کە بە پێشکەوتنی ئەتۆمییانەی حاڵی حازریان بەدەستیان هێناوە، وەها خۆیان دادەنێن کە لە خەڵکی دی زیاتر شایەنی ئەوەن ئەوەی لە جیهانی عەرەبی ماوەتەوە بە میراتی وەرگرن. لەم رووەوە، جیهانی عەرەبی، لەو دەمەوەی کە عوسمانییەکان لە جەنگی جیهانیی یەکەمدا ١٩١٨ بۆ هاوپەیمانانیان بە جێهێشت و، لەو کاتەوەی کە فەرەنسا و پاشان بەریتانیا ١٩٧٠ لەو دەرچوونەی دوایی لە کەنداو، بەجێی هێشت، بە بێ میراتگر مایەوە. شای پیشووی ئێران هەوڵیدا کە ببێتە میراتگری، بەڵام لەو ئاستەدا نەبوو میراتگرێکی بەهێزبێت. بەوەش جیهانی عەرەبی بە هەتیوکەوتوویی مایەوە تا ئەو دەمەی ئەمریکا لە دەرگا عیراقییەکەوە ٢٠٠٣ لێوەی چووە ژوورێ، بەڵام دیارە ئێران لە بۆسەدا بوو بۆی. ئێران لە جیهانی عەرەبیدا بە هۆی سوریا و حزبوڵلا و ئەوانەی کە لەگەڵ حزبوڵلادا هاوپەیمانن لە لوبنان، ڕەسید-یشی زۆر گەورەتر بوو لە ڕەسیدی سیاسیی ئەمریکا کە خاوەنی هیچ نییە جگە لەو دەستەبژێرە سیاسییە عیراقییەی کە بە درێژایی سێ ساڵی رابردوو لە مەمکە گەرم و گوڕەکانەوە شیر دەخۆن و وان لە ئامێزی شیربەخشی ئەمریکادا و، بە دزین و بە تاڵانبردنی موڵکی گشتی و گەندەڵیی سیاسی و کارگێڕی، دەحەسێنەوە.

میراتگری نوێی جیهانی عەرەبی

کەواتە، ئەوە ئێستا ئێرانییەکانن کە میراتگرانی جیهانی عەرەبین و شایستەن بەوەی کە لە جیهانی عەرەبی بەجێماوە، ئەو جیهانە هەتیوەی کە بە دوای یەکێکدا دەگەڕێت سەرکردایەیی بکا بەبێ ڕەچاوکردنی ئەو لایەنەی سەرکردایەتیی دەکات. جیهانێکی لە ڕێدەرچوو و لە دەستدەرچوو. ئەو جیهانەی کە ئەمریکییەکان سێ ساڵە هەوڵدەدەن بە پرەنسیپەکانی دیموکراسی و ئازادی و لابردنی حوکمڕانە ستەمکارەکان سەرکردایەتیی بکەن. بەڵام دیارە جیهانی عەرەبی سەرکردایەتی ناکرێ تەنها بە پەتی ئاین و داری ئاین نەبێت، ئێرانیش ئێستا خاوەنی ئەم دارەیە. ئەم دارەش توانی بە شێوەیەکی زۆر زیرەکانە لە سەختترین قەڵای جیهاندا کە لوبنانە سەرکەوتووبێت، لوبنانێک کە دیموکراسیی رۆژئاوایی تیادا زاڵە و، ١٨ تایەفەی ململانێکاری تێدایە و، لە دەوڵەتانی عەرەبیدا لە هەمووی زیاتر عەلمانیترە و خاوەن کولتورێکی رۆژئاواییە و دوورە لە دەوڵەتی ئاینییەوە.

ئەوەتا ئێران لەوەدا سەرکەوت کە میشێل عۆن-ی مەسیحی و تەڵاڵ ئەرسەلان ـ ی دورزی و سلێمان فەرەنجیە-ی عەرەبگەرا و پارتی بەعسی لوبنانی و پارتی سوریای کۆمەڵایەتیی عەلمانی و ئەرمەنە مەسیحییەکان بکاتە هاوپەیمان و لایەنگری خۆی لە دامەزراندنی دەوڵەتی ئاخوندیی ئاینی بە سەرکردایەتیی حەسەن نەسروڵلا هەروەک

پێشتریش نەعیم قاسم–ی جێگری حەسەن نەسروڵلا لەکتێبەکەیدا رایگەیاندبوو، کتێبی (حزبولّلا: ئەزموون و چارەنووس و پاشەڕۆژ).. (بۆمبی ئەتۆمیش کە ئێران زیاتر لە نیوەی رێگای لێبڕیوە، لە میسۆلۆژیای شیعەدا شتێکی دی نییە تەنها وەك ئەو مەهدی مونتەزیرە نەبێت کە سەرزەمین: سەرزەمینی موسڵمانان و لە ناویدا جیهانی عەرەبی، پڕ دەکا لە داد و چاکە و تێروپڕی و چەوری و هەنگوین) هەر ئەو بۆمبەشە کە وادەکات ئێران ببێتە میراتگری ئەو جیهانە عەرەبییەی کە، دوای ئەوەی میراتگرە دێرینەکانی لە عوسمانییەکان و رۆژئاواییەکان بەجێیان هێشت، بە درێژایی ٣٥ ساڵ بێ میراتگر، یان بێ بەرێخەر، یان بێ سەرکردایەتی. ماوەتەوە.

چۆن حەماس هەڵبژاردنی داهاتووی مسۆگەر کرد ؟

ئایا تۆزێ دوورکەوتووینەتەوە لە پرۆتۆکۆلی ئێران –حەماس کە بەر لە چەند رۆژێك کرا؟

بە دڵنیاییەوە نەخێر. چونکە قسەی پێشوومان لەسەر ناوەڕۆکی ئەو پرۆتۆکۆلەیە، ئەمە ئەگەر ئەوەمان زانیبێ کە قسەی پێشوومان دەیویست هێز و توانا و دەسەلاّتی کڕیار بەسەر فرۆشیاری گوێڕایەڵەوە دەربخات. دەشڵێین گوێڕایەڵ، چونکە حەماس بە گوتارە سیاسییەکەی و گوتارە ئاینییەکەی و گوتارە کۆمەلاّیەتی و رۆشنبیرییەکەی، هەرگیز لە پێدراو و باوەڕپێهێنراوەکانی ئاخوندیی ئێرانی دەرناچێت، بەڵکو ئەو لە ناوەڕۆکی ئەو پێدراو و باوەڕپێهێنراوانەیە. حەماس، وەك لەم رۆژانەشدا ئەو پرۆتۆکۆلە راگەیەنرا، بە چارەکە ملیارێك دۆلار فەلەستین و گەلی فەلەستینی بە ئەحمەدی نەژاد نەفرۆشتووە، بەڵکو تەنها لای دادنووسێکی ئێرانی موسادەقەی لەسەر پرۆتۆکۆلێك کردووە کە خۆی لە مێژە هەبووە و پێدانی پارەکە دواکەوتبوو. بەمەش، حەماس، هەڵبژاردنی فەلەستین–ی بۆ ئەنجوومەنی یاسادانان یان سەرۆکایەتیی داهاتوو مسۆگەرکرد کاتێك کە دێت و بە پارەی ئێران نانی ئەو کۆمەڵە خەڵکە برسی و رەش و رووت و پێ خاوسە دەدات. واتە حەماس ئەمجارە لە میانەی گەدەی فەلەستینییەوە هەڵبژاردن رادەماڵێ نەك لە میانەی عەقڵی فەلەستینییەوە وەك لە ئایاری رابردووی ساڵی ٢٠٠٦دا روویدا، چونکە برسییەکان هەر خۆیانن کە جارێکی دی حەماس بەرزدەکەنەوە بۆ گرتنەدەستی حوکمڕانی. ئەوان زۆرینەی گەلی فەلەستینیشن و رەشوڕووتەکانیانن، بە تایبەتی کاتێك کە سبەی ئێران گەدەی خاڵییان لە خواردن و گیرفانی بەتاڵیان لە دۆلار پڕ دەکات.

بەوەش هاوپەیمانی فلسان : (فەلەستین – سوریا – ئیران) توانی، تا ئێستا، بە شێوەیەکی راملێنەر بیباتەوە و حزبولڵلا و حەماس و هەموو ئەو هێزانەی ناوچەکەشی لەگەڵدا بێت کە هەوڵی شکست هێنان دەدەن بە(هێزەکانی خراپە) لە جیهاندا، ئەو هێزانەی کە خۆیان لە یەکێتی ئەوروپا و ئەمریکادا دەنوێنیٚ، دەی پیرۆزیان بێت ! .

تەسکی چوارەم:

گفتوگۆیەکی فکری ـ سیاسی

عیراقی نوێ و
جیهانی عەرەبی و نەتەوەی کورد

بیرمەندی و نوسەری گەورەی عەرەب
د. شاکر ئەلنابلوسی:

*** " فەتحکردنی مەککە" شکستی بە هەموو هێزەکانی سەرکەوتکردن و زۆرداریی لە دوورگەی عەرەبیدا هێنا " فەتحکردنی بەغدا"ش پێشەکییەکە بۆ شکستی هەموو هێزەکانی سەرکوتکردن و زۆرداری لە جیهانی عەرەبیدا**

*** تەماشا بکەن کورد چ باجێکی گەورە و گرانیان دا لە شاڵاوەکانی ئەنفال و شاڵاوەکانی تری کوشتن و وێران کردن بۆ ئازادی و سەربەخۆیی خۆیان!**

کەم خوێنەر هەیە لە جیهانی عەرەبی و ئیسلامیدا ناوی د. شاکر ئەلنابلوسی نەبیستبێت. ئەو بەردەوام یەکێکە لەو قەڵەمە رەخنەیی و بیرمەندە لیبراڵە دیارانەی جیهانی عەرەبی کە وتار و لێکۆڵینەوە و کتێبەکانی تەرخانن بۆ دەربڕینی وشەکان بۆ دنیای شتەکان، بەڵام بە ئازادانەترین زمان، ئەمە تا ئەو رادەیەی مرۆڤ، هەندێ جار، بە پێچەوانەی تێزی هەندێ لە بیرمەندانی پۆست مۆدێرن، پێت وابێ زمان کۆیلەی فکری نابلوسی ـ یە، نا بەڵکو تەواو لەژێر ویستیدایە.

نابلوسی تا ئێستا پتر لە ٥٠ کتێبی بەنرخی لە بواری ئەدەب و سیاسەت و فکردا هەیە، گرنگترینیان لە جیهانی عەرەبیدا کە چەندین جار چاپکراونەتەوە، ئەمانەن: بۆچی؟ پرسیارەکانی عەرەب لە سەرەتای هەزارەی سێیەمدا (٢٠٠٦)، پارێزەری ئەهریمەن، لیکۆڵینەوەیەك لە بیری عەفیف ئەلئەخزەر (٢٠٠٥)، گۆشە رووگیرکەرەکان لە سیاسەت و رۆشنبیریدا (٢٠٠٤)،چوونە سەرەوەی کۆمەڵگای سەربازی عەرەبی لە وڵاتی میسر و وڵاتی شام (٢٠٠٣)، ئەگەر ئیسلام دەرنەکەوتایە، ئێستا حاڵی عەرەب چۆن دەبوو؟ (٢٠٠٣)،

بیری عەرەبی لە سەدەی بیستدا (٢٠٠١)... جگە لەمانە، کتێبی تری گرنگی زۆرە، بەڵام پێوەر، لای ئەو، بەرهەمەکانی نین لە رووی چەندایەتییەوە، بەڵکو ئاستی چۆنایەتی نوسینە.

کوردستانی نوێ دوای گۆڕینەوەی چەند نامە گۆڕینەوەیەك لەگەڵ نابلوسیدا بیرۆکەی گفتوگۆیەکی لەگەڵدا هێنایە بەرهەم. تەوەرەکانی گفتوگۆکەش لە هێڵە گشتییەکەیاندا تایبەتن بە عیراقی نوێ و جیهانی عەرەبی و نەتەوەی کورد، بەڵام لە ووردەکاریدا تەرخانن بۆ چەند تەوەرێك.

*** هەزاران خوێنەری کورد هەن کە لە دۆزەکانی عیراقدا چاویان لەسەر بیروڕای تۆیە، ئەم چاودێرییەش وەك لە میانەی پرسیارکردنمەوە لە ناوەندە رۆشنبیری و میدیاییە کوردی و عیراقییەکانەوە بە گشتی تێبینم کردووە لەوەوە نایەت کە تۆ تەنها نوسەر یان بیرمەندێکی ناسراوی و پێویستە خوێنەری جدی بۆت بگەڕێتەوە بۆ ئاشنا بوون بەو بیرو ڕاو گۆشەنیگایانەی کە لەبارەی مەسەلەی عیراق و کوردەوە یان ئەو دۆزانەی ترەوە هەتە کە لەسەریان دەنوسی، بەڵکو دەگەڕێتەوە بۆ چاکیی بیرکردنەوەی رەخنەیی لیبراڵییانەت کە پێوەی دەناسرێیت و لە زۆر لەو رۆشنبیرانەی تری عەرەبت جیا دەکاتەوە کە لە زیاتر لە بۆنەیەکدا زۆربەیانت بە کوڕی نەوت (ئەوانەی سەدام لەپارەی نەوتی عیراق پارەی بۆ بڕیبوونەوە) یان هەڵوێست لاوازەکان لە ئاست دۆزە مرۆیی و عەرەبی و ئیسلامییەکاندا ناوبردووە ..هەروەها لەبەر ئەوەی تۆ ئێستا و لە میانەی ئەزموونی نووسینی خۆتەوە لەگەڵ دۆزی عیراقدا، لای خوێنەرانی خۆت، ئەم مۆرکە و ئەم وێنەیەت پێشکەش کردووە، ئەوە بە باشی ئەزانین لەبارەی ناوەڕۆکی کتێبە تازەکەت پرسیارت لێ بکەین کە ناونیشانی (بومەلەرزە، پەڕەگرافگەلێك لەسەر رەوشی عیراق)ە و کۆمەڵێك لەو وتارانەتی لە خۆ گرتوون کە تەرخانت کردوون بۆ قسە کردن لەسەر دۆخی عیراقی .ئایا لەم کتێبەدا دەتەوێ چی بڵێی و ئامانج و پەیامت چییە ؟ لایەنی بانگ کراو تیایدا کێیە و لەم کتێبەدا چی لە خوێنەر و وەرگرەکانت چاوەڕێ دەکەیت بە تایبەتی کە ئەم کتێبە هێشتا بە شێوەیەکی فراوان نەگەشتۆتە دەستی خوێنەری کوردی و عیراقی؟**

. (بومەلەرزە، پەڕەگرافێك لەسەر رەوشی عیراق) کەلە لەگەڵ رۆژنامەی (المدی) و (الإتحاد)دا بە چەندایەتییەکی زۆر لە عیراقدا دابەش کرا و بەڵکو بەم دواییانە بیستومە کە بە چەندایەتییەکی زۆر لە کتێبخانە عیرقییەکاندا لەبەری دەگیرێتەوە و دەفرۆشرێتەوە، کۆمەلێك وتارە کە لە بەرە بەیانی ٩ی نیسانی ساڵی ٢٠٠٣ەوە تا نزیکەی ساڵێك لەمەوبەر

نوسیومن، بەڵام ئەم کتێبە ئەو وتارە (بۆمب)ەی نەگرتووەتە خۆی کە ڕۆژی کەوتنی سەدام حسێن (بتە گەورەکە) ٢٠٠٣/٤/٩ بڵاوکراوەتەوە و تیایدا وتوومە: ئایا چاوی هیچ یەکێ لە عەرەبە سەرکوتکراوەکان، ئاوارەکان، دوورخراوەکان، ڕاوەدونراوەکان و، زیندانیکراوەکان باوەڕی بەوە کرد کە بینی بتەکانی دیکتاتۆر لە بەغدا ، بەسرە ، نەجەف، کەربەلا، یەك لە دوای یەك دەڕمێن؟ ئایا بە عەقڵەوە ئەچێ یەکەمین دیکتاتۆری عەرەب لە مێژوودا بەو شێوەیە لەناو بدرێ وەك چۆن پێشتر دیکتاتۆرییەت لە ئەڵمانیا و یەکێتی سۆڤێت و ڕۆمانیا و کۆسۆڤۆ لەنێو درا؟ ئایا بە عەقڵیشەوە ئەچێت کە قەدەر چیدی چاوەڕوان نابێت مەرگی سروشتی، گیانی دیکتاتۆرەکانی عەرەب بکێشێت بۆ ئەوەی نەتەوە لەناویان بەرێت و وای لێ بێ زلهێزیان بۆ بنێرێ بۆ ئەوەی لەناویان ببات؟ ئایا دیمەنی ڕمانی بتەکانی یەکی تاقانە و، سەرکردەی خۆڕاگر و، سەرۆکی دەگمەن و، ڕابەری مەزن و، وێژەوانی پوختە و، شکۆبەخشی (مهیب) سەرسوڕمێن و فرعەونی ڕافیدەین دیمەنەکانی کەوتنی بتەکانی هیتلەر و مۆسۆلینی و لینین و چاوچیسکۆ و میلۆزۆڤیتچ-تان وەبیرناخاتەوە کە یەك دوای یەك لە ناوچەی جیاجیای ئەڵمانیا و ئیتاڵیا و یەکێتی سۆڤێت و ڕۆمانیا و کۆسۆڤۆدا دادەڕمان و بەردەبوونەوە؟

بەڵێ ئا ئەوەیە کۆتایی حەتمیی دیکتاتۆریی زاڵم و بەدکار لە هەموو کات و شوێنێکدا چەند کاتیش درێژەبکێشێ! داڕمان و کەوتنی بتەکانی دیکتاتۆر لە عیراقدا دیاردەیەکی عەرەبیی ئەوتۆیە پێشتر شتی وا ڕووی نەداوە، نە لە ڕابردوو و نە لە ئێستاشدا. بە باشی-ش لەم دیارەیە ڕابمێنن کە مێژوویەکی نوێ لە ناوچەکە و لە تۆماری عەرەبدا دەنوسێت. ئێمە بە ئومێدی ئەوەوە بووین کە ئەم ڕوخان و کەوتنە بەدەستی گەلی عیراق بێت نەك بە دەستی سەربازەکانی هاوپەیمانان، بەڵام گەلی عیراقی گۆشەگیرکراو ئەو کارەی پێ ناکرێ و لە دۆخێکی نا لەباردایە و خاوەنی هیچی خۆ نییە بە تایبەت لەسایەی سەرکوتگەرێکدا کەدڵڕەقترین و هیچ وپوچترین و دڕندەترین سەرکوتگەرە و لە هەمووشی زیاتر پارێزەری خۆی و ڕژێمەکەیەتی لە میانەی ئەو دەزگا چەکدارانەی کە ئێمە لە ڕابردوودا هەر بە بیستن شتمان لە بارەوە بیستبوون و قەبارە و دڕندەییانمان لەسەر زەمینی واقعدا نەبینیبوو تەنها لە میانەی ((فەتحکردنی بەغدا))دا نەبێت.

بەڵێ گەلی عیراق لەبەردەم سەرکوتگەریی فرعەوندا فرت و فێڵی نەبوو، چ فرت و فێڵێکیشی هەیە لەبەرامبەر ئەم بەد-ی و دڵڕەقی و وەحشەتگەرییە و ئەم میلیشیاتەی کە لە ژمارە نایەن لە سەربازی بەکرێگیراو کە دیکتاتۆر و دیکتاتۆریەتیان بە چەشنی نازی و نازییەت دەپاراست ؟ ویستی خواوەند ئەوەبوو کە، بە هەر یەکێ بیەوێ، بڵێت : بڕۆنە سەر

فرعەون کە بۆتە سەرکوتکەر، هەر ئەویش نەتەوەکەی بەلاڕێدا بردووە و خۆیشی هیدایەتی وەرنەگرتووە، هەر ئەویش بەسەر زەویدا لوتبەرزی دەکا و خەڵکەکەی پارچە پارچە کردووە و، هەر ئەویش بانگی نەتەوەکەی کرد و ووتی (ئەی نەتەوە ئەرێ موڵکی عیراق هی من نییە) ویستی خواوەندیش ئەوە بوو کە ئەبابیلی ئاسمان وگڕی زەوی بنێرێتە سەر فرعەون و سەربازەکانی تا لە ناویان ببات. کەوابوو دەبا باوەڕ بە دانایی و ویستی ئاسمان بکەین..!

دامەزراندنی بتەکانی دیکتاتۆری (مەبەستی لە پەیکەرەکانێتی : وەرگێڕ) لە عیراقدا سەدان هەزاری لە شەهیدانی جەنگی یەکەم و دووەمی کەنداو و لە هەڵەبجە و لە موسڵ و بەسرە و بەغدا و هەموو ناوچەکانی عیراق تێچوو. دامەزراندنی بتەکانی دیکتاتۆری لە عیراقدا ملیارەها لەو دۆلارانەی تێچوو کە فرعەونی رافیدەین (مەبەستی سەدامە: وەرگێڕ) لە رێی شەیتاندا (نەك لە رێی خوا : وەرگێڕ) لە جەنگەکانیدا لەگەڵ عەرەب و موسڵماناندا کردە باجی دانانی بتەکانی دیکتاتۆری. دامەزراندنی بتەکانی دیکتاتۆری لە عیراقدا سەدان ملیۆنیشی بۆ بونیادنانی کۆشکەکانی فرعەون-ی شێتبووی مەزنایەتی تێچوو، ئەو کۆشکانەی کە لە شاشەکانی تەلەفزیۆنەوە بینیمانن لە کاتێکدا گەلی عیراق بە تایبەتی لە باشووردا لە برسێتی و تینوێتیدا دەمرن وەك هەر لە شاشەی تەلەفزیۆنەکانەوە بینیمان. دامەزراندنی بتەکانی دیکتاتۆری لە عیراقدا سەدان ملیۆنیشی بۆ دروستکردنی حەشارگەکانی ژێر زەوی تێچوو، ئەو حەشارگانەی کە بۆ پاراستنی فرعەون و خەڵکەکەی خۆی و هاوەڵەکانی دروستی کردبوون هەروەك ئەندازیاری ئەڵمانی کارل ئایزەر باسی کردبوو کە بەشداریی لە بونیادنانی ئەو حەشارگانەدا کردبوو و خۆی لە کۆمپانیای بەڵێندەرایەتیی ئەڵمانی Knauer & Boswau ئیش دەکات کە لە ساڵی ١٩٨٤دا بە تێچووی ٦٠ ملیۆن دۆلار ! هەستابوو بە جێبەجێکردنی دروستکردنی ئەو حەشارگانە. دەی ئایا پرۆسەی روخاندنی بتەکانی رژێم چەندی تێچوو ؟

دیمەنی جوان و خۆشیی کەوتنی بتەکانی دیکتاتۆر لە عیراقدا جوانی و گەورەیی و خۆشیی هیچ شتێك هاوشانی نییە تەنها کەوتنی بتەکانی سەردەمی نەزانیی عەرەب (الجاهلیة) لە مەککە و " فەتحکردنی مەککە" نەبێت ! ئایا " فەتحکردنی بەغدا" " فەتحکردنی کردنی مەککە" تان بەبیر ناهێنێتەوە؟ ئایا کەوتنی بتەکانی دیکتاتۆری لە شەقامەکانی بەسرە و نەجەف و کەربەلا و بەغدا دا کەوتنی بتەکانی جاهلییەتتان لە کەعبە دوای " فەتحکردکردنی مەککە" بە روونی، بەبیر ناخاتەوە؟ ئایا هەست بەوە ناکەن کە لە دوای " فەتحکردنی بەغدا" وە دەرئەنجامگەلێکی گەورە دێنە کایەوە کە لە گرنگییاندا لە سەرئەنجامەکانی " فەتحکردنی مەککە" کەمتر نین؟

" فەتحکردنی مەککە" لە دواییدا هەموو بتەکانی عەرەبی لە دوورگەی عەرەبیدا خست، " فەتحکردنی بەغدا"ش لە دواییدا هەموو ئەو بتانەی عەرەب کە لە جیهانی عەرەبیدا ماون، دەخات.

" فەتحکردنی مەککە" شکستی بە هەموو هێزەکانی سەرکوتکردنو زۆرداریی دوورگەی عەرەبی هێنا، " فەتحکردنی بەغدا"ش پێشەکییەکە بۆ شکستی هەموو هێزەکانی سەرکوتکردن و زۆرداری لە جیهانی عەرەبیدا. " فەتحکردنی مەککە" لەگەڵ خۆیدا رۆشنایی ئازادیی بۆ عەرەب و کۆی جیهان هێنا، " فەتحکردنی بەغدا"ش پێشەکییەکە بۆ ئازادیی هەموو جیهانی عەرەبی و دەبێتە نموونەیەکی تریش لە نموونەکانی ئازادی لە جیهاندا.

" فەتحکردنی مەککە" موژدەیەکی گەورەی هاتنی قۆناغێکی روناککەرەوە و جوان-ی لە پێشداهاتوو بوو لە ئاسمانەوە بۆ عەرەب و بۆ جیهان، قۆناغێك کە ئاشتی باڵی بەسەر مرۆڤدا دەکێشێ، " فەتحکردنی بەغدا"ش موژدەی دووەمە لە ئاسمانەوە. ئەگەر ویستی ئاسمان نەبووایە " فەتحکردنی مەککە" رووی نەدەدا. ئەگەر ویستی ئاسمان نەبووایە " فەتحکردنی بەغدا"ش نەدەبوو.

ئەگەر خواوەند-یش بیویستبایە هاوپەیمانان بەو رێگەیە و بەو خێراییەی کە روویدا فەتحی بەغدا نەکەن، ئەوە هەر خۆی هیدایەتی فرعەون و خەڵکەکەی فرعەونی بۆ سەر رێگای راست و هەق و دادپەروەری دەدا تاوەکو ماڵ و موڵکیان لەدەست نەچێ و بەو دەرکردنە لەسەر خاکی عیراق دەرنەکرێن. خواوەند لە کتێبی ئازیزی خۆیدا لە سورەتی ئەلروم دا دەڵێ (و من آياته أن تقوم السماء و الأرض بأمره)، کەوابێ ئایا دەشێت سەرلەنوێ خاکی عیراق هەستێتەوە و " فەتحکردنی بەغدا " رووبدا تەنها بە فەرمانی پەروەردگارانەی خۆی نەبێ؟

ئەرێ ئایا " فەتحکردنی بەغدا" گێڕاندنەوەی ئەو گیانە (الروح) نییە بۆ عیراق کە دیکتاتۆر دزیبووی؟ ئەم گێڕانەوەیەش بە فەرمانی پەروەردگار خۆی نییە کە لە سوورەتی غافردا دەڵێت (ذو العرش يلقي الروح من أمره على من يشاء من عباده) ؟ ..

ئەگەر فرعەونی رافیدەین لە بەندە چاکەکار و بە وەفا و دڵسۆزەکانی خواوەند بووایە ئەوە خواوەند گیانی پێ دەدا وەك بەسەر بەندە چاکەکارەکانیدا دەیدا و هەر خواوەندیش فرعەونی رافیدەینی لە ناو نەدەبرد وەك پێش ئەو هەموو ستەمکارانی لەناو برد. (قل جاء الحق وزهق الباطل، إن الباطل كان زهوقاً).

ئەم وتارە هەرایەکی گەورەی لای پیاوە توندڕەووە ئاینییەکان و لای نەتەوەپەرستەکان و خەڵکی تر نایەوە لەوانەی کە دژی کەوتنی سەدامی سەرکوتکەر (بتە گەورەکە) بوون.

ئـەوەی کـە دەمـەوێ بیڵـێم لـەم کتێبـەدا ئەوەیـە کـە : خەریکـە زەنگـەکانی ئـازادی و دیموکراسی لەجیهانی عەرەبیدا لێدەدەن، عیراقیش، سەرەڕای ئەو هەموو خوێنەی کە رۆژانە دەچۆڕێ بە بۆنەی کاری دوژمنانی ئازادی و دیموکراسی لـە سوری و ئیرانییەکان و خـەڵکی تر لەو عەرەبە نامۆیانەی کە لە هەموو کون و قژبنێکی قوڵی خراپەوە هاتوون بۆ شـەڕکردنی کـاروانی ئـازادی و دیموکراسـی، هـەر دەبێتـە دەروازەی ئـازادی و دیموکراسـی بـۆ جیهـانی عەرەبی. ئەوەی کە ئێستاش لەعیراقدا هەیە بەرەنگاربوونـەوە (المقاومة)ی داگیرکـەر نییـە، بـەڵکو بەرەنگارییەکـە کـە بریتییـە لـە دزیکردن و دەستدرێژی کـردن و تـاڵانکردنی کـاروانی ئـازادی و دیموکراسـی. ئەوانـەش کـە لـە عیراقـدا کـوژران و دروسـتکەری پاشـەرۆژی عیراقـن مەبەستم لە (سوپا و پۆلیس و خوێندکار و مامۆستا و پزیشك و زانایـان و سیاسییەکان و نوسـەران و رۆشـنبیران و هـی تریشـە) چـەندین چـەندین ئەوەنـدەی ئـەو ئەمریکییانـەن کـە کوژراون.

لایەنی بانگەواز بۆکراویش لـەم کتێبەمدا گەلی عیراق و لیبراڵـەکانی عـەرەب و نـەوەکانی پاشەرۆژە. ئەوەی لەم کتێبەش چاوەڕوانی دەکەم ئەوەیە ئەو هیوا بەرینـەی کـە ئـەم کتێبـە بانگەوازی بۆ دەکا بهێنێتە دی کە ئەویش هیوای ئازادی و دیموکراسییە کە عیراق تا ئێستا گێمێکی گەورەی لێ بڕیوە سەرباری ئەو هەموو خوێنـە زۆرە رۆژانـەیی و بێگوناهـەی کـە لێـی دەچـێت، بـەڵام ئـا ئـەوە بـاجی ئازادییـە. ئـەوروپا زیـاتر لـە ١٠ ملیـۆن قوربـانی بـاجی رزگاربوونی بوو لە نازیزم و فاشیزم لـە جەنگی جیهانیی دووەمدا. ئەوروپای رۆژهـەڵاتیش سەدان هەزار باجی رزگاربوونی بوو لە دیکتاتۆرییـەتی سۆڤێتی. ئەو باجـەش کـە تـا ئێستا گـەلی عیراق داویـەتی لـە تـەرازووی عەرەبدا زۆرە و زۆر گرانـە، چونکە عـەرەب تـەنها لەسـەر کاغـەز و لـە ڕەوانبێـژیی عـەرەبی و ئەفسـونی بـەیانی عەرەبیـدا نـەبێت مانـای ئازادییـان نەزانیوە. هەرچی ئازادییە ئـەوە لەسـەر زەمینی واقع زیـاتر لـە پـازدە سـەدە دەبـێ نەهاتۆتـە دی، لەکاتێکدا ئەو باجەی کە تـا ئێستا عیراق داویـەتی لـە تـەرازووی رۆژئاواییدا زۆر نییـە، ئەو رۆژئاوایـەی کـە راهـات لەسـەر ئـەوەی بـاجی زۆر و گـران بـدات بـۆ ئـازادی. تەماشـایش بکـەن کـورد لـە بـاکوری عیراقـدا چ بـاجێکی گـەورە و گرانیـان دا لـە شـاڵاوەکانی ئـەنفال و شاڵاوەکانی تری کوشتن و وێران کـردن بـۆ ئـازادی و سـەربەخۆیی خۆیـان. ئەگـەریش پێتـان وابێ کتێبەکەم نەگەیشتبێتە خوێنەری عیراقی و کـوردی ئـەوە مـن مۆڵـەتی ئـەوەتان دەدەمـێ کە لە رێی خوا و لە رێی ئازادی وەریبگێڕنە سەر زمانی کوردی وەك چۆن کتێبی (الحصـافة Common Sense)ی هەڵگیرسێنەری شۆڕشی ئەمریکا تۆم پین Pain دابەشکرا.

تیرۆریزم

*** لـه هەنـدێ وتارتـدا کـه قسـەت لەسـەر دیـاردەی تـیرۆر کـردووه لـه جیهـانی عـەرەبی و ئیسلامیدا، تێبینیم کـردووه کـه تـۆ لـه ئاسـۆ و مـاوەی نزیکـدا هـیچ ئامـاژەیـەك نـابینی بـۆ نەمانی ئەم دیاردەیه. جارێکیشیان وتت تیرۆریـزم کۆتـایی نایـەت و نابڕێتـەوه تـەنها بـەوه نەبێت که رووی رۆشنبیری و کۆمەڵایەتی و سیاسیی جیهانی عەرەبی بگۆڕێت.. ئەمه ڕاسته ، بەڵام پرسیار ئەوەیه چۆن ئەم گۆڕانه روودەدات و کەی ئەم گوتاره که رۆشنبیرانی عەرەب و تەنانـەت هەنـدێ لـه سیاسییەکانیش دەیڵێنـەوه لـه دروشمـەوه وەردەچـەرخێ بـۆ کـار و ستراتیژێکـی عـەرەبیی ئیسـلامیی پـەیڕەوکراو لـه تـەواوی ئـەو وڵاتانـەی کـه بەدەسـت ئـەم ئافاتەوه دەناڵێنن؟ کێشەکه ئەوەیه گۆڕان بۆته گوتارێکی سەرمەدیی به بێ ئەوەی گۆڕانی بەسەردا بێت ! واته بێ ئەوەی خۆی وەکو گوتار یان دروشم یان بانگەواز یان ئاراستەیەکی ئایـدیۆلۆژیی کـه راسـتگۆیی لەدەسـتداوه، تیبپـەڕێنێت. بـه ڕای تـۆ رووی رۆشـنبیری و کۆمەڵایەتی و سیاسیی جیهـانی عـەرەبی چـۆن دەگـۆڕێت و لـەم فـەزا جیهانییـەی ئێسـتادا مەرجەکانی ئەو گۆڕانه چین و کێ-یش به دیی دەهێنێت به تایبـەت لـه سـایەی کۆمەڵـه رژێمێکـدا کـه دەزانـین زۆربـەیان رژێمـی نـادیموکراتین ئەمـه ئەگـەر نـەڵێین تۆتالیتـاری و دیکتاتۆرین ؟!**

_ گـۆڕان پرۆسـەیەکی زۆر دووررودرێـژه. ئـەوروپا پێویسـتیی بـه دوو سـەد سـاڵ بـوو بـۆ ئەوەی بگۆڕێت، هێشتاش پێویستیی به کات هەیه بۆ ئەوەی زیاتر بگۆڕێت. ئێمه لـەجیهانی عەرەبیدا دەگۆڕێین، بەڵام زۆر به هێواشی و وەك بەردی ئاوێك که رێ دەکا، ئەمـەش شتێکی سروشتییه. چونکه کەڵەکەبوونه ئاینی و کولتوورییەکان که چەندین تەن کلسی کەڵەکەبووی بەسـەر عـەقڵی عەرەبییـەوه دروسـت کـردووه زۆر گرانـه لـه شـەو و رۆژێکـدا نـەمێنێت، بـه تایبەتی که ئێمه تا ئێستا له دەسەڵاتی دامەزراوەی ئـاینی رزگـارمـان نـەبووه و نـەمانتوانیوه بـه تـەواوی ئـاین لـه دەوڵـەت جیـا بکەینـەوه و ئـاین بکەینـه هـی نەتـەوه نـەك هـی دەوڵـەت، بیکەینه هی خەڵك نەك هی پیاوانی سیاسەت بۆ ئەوەی پیاوانی سیاسەت ئاین لەبەرچاو ون نەکەن و نەیکەنه دامەیەك بۆ بەدیهێنانی مەرامەکانیان وەك ئێستا وای لێهاتووه.

سـەبارەت بـه تیرۆریـزم-یـش، تیرۆریـزم کۆتـایی نایـەت تـەنها بـەوه نـەبێت کـه بونیـاتی سیاسـی و رۆشـنبیری و کۆمەڵایـەتی و ئـابووریی عـەرەبی بگـۆڕێـت. تیرۆریـزمیش وەك بازرگانیکردنـه بـه ماددەی بێهۆشـککەر و بازرگـانیی بەسـۆزانی و قومـارکردن و ئافـاتی تـری کۆمەڵگا. له ناوبردنی تیرۆر به کوشـتنی تیرۆریسـتێك یـان هـەزار تیرۆریسـت نییـه، هـەروەك چۆن له ناوبردنی بازرگانیکردن به ماددەی بێهۆشکەر به کوشتنی بازرگانێك و قاچاخچییەك

یان هەزار بازرگان و قاچاخچی رووناداا. لە ناوبردنی سۆزانیش بە کوشتنی سۆزانییەك یان هەزار سۆزانی نییە. ماوتسی تۆنگ دەیان هەزار کەسی سۆزانی لە چین و بە تایبەتیش لە شەنگهایدا کوشت. خومەینی-یش لە ئیران هەمان شتی کرد بەڵام سۆزانی هێشتا لە چین و ئیراندا هەر بڵاوە، چونکە کۆمەڵگا زۆر نەگۆڕاوە. گۆڕانی کۆمەڵگاش رووناادا تەنها بە گۆڕانی بەهاکان نەبێت. تیرۆریزم-یش تەنها بە کوشتنی تیرۆریستان لە ناوناېرێ بە ڵکو بە لەناوبردنی چاوگەکانی تیرۆریزم لەناودەبرێ کە بریتین لە فێرکردنی ئاینی و ئابووریی ئاینی و کۆمەڵگای ئاینیی توندڕەو و ئەو پیاوە ئاینییانەی کە فتوا سیاسییەکانیان ئاین لەبەر چاو وون دەکەن، ئەو فتوا سیاسییانەی کە پێشتر پارەکەیان دراوە.

رێگا بۆ گۆڕان لە جیهانی عەرەبیدا لە سووربووندایە لەسەر رۆیشتن بە رێگای ئازادی و دیموکراسی و بەخشینی مافی تەواو بە کەمینەکان و داننان بەویتردا.

داگیرکەر

* لە چوارچێوەی روانینی خۆتدا بۆ دیمەنی عیراق و ئەوەی لەبارەیەوە دەوترێ، ڕەخنەت لە دەستەواژەی داگیرکەر گرتووە، بێگومان دەزانین تۆ لەگەڵ هیچ جۆرێك لە جۆرەکانی داگیرکردندا نیت و ئەوەشت لە وتارێکتدا وتووە کە چاکم لە بیرە، بەڵام لەگەڵ حاڵەتی عیراقدا بە شێوەیەکی جیاواز و بە چەمکێکی تەواو جیاکار سەیری مەسەلەکە دەکەیت. تۆ وای دەبینی کە عەرەب جیاوازی ناکەن لە نێوان ئەو کۆلۆنیالیستەی کە بەبێ بانگ کردن و ئەو سوپایەی کە لە سەر بنەمای بانگێشتی خەڵکی وڵاتەکە هاتوون بۆ ئەوەی رزگاریان بکات لە حوکمێکی سیاسیی - وەك خۆت دەڵێ - ئەوتۆ کە مەحاڵە بە هێزە خۆییە سیاسییە ناوخۆییەکان لابرێت. ئایا ئەمە مانای ئەوەیە ئەو رژێمە عەرەبییانەی کە گۆڕانیان ناوێت و داواکاریی گەلان و کۆمەڵگا عەرەبییەکان و ویست و خواستیان لە کرانەوە و دیموکراسی و رێزگرتن لە مافەکانی مرۆڤ و کەرامەتی مرۆڤ دابین ناکەن، ئەوانیش مەحکومن بەوەی بکەونە نێو هەمان ئەو تەڵەیەوە کە رژێمی بەعس لە عیراقدا تێی کەوت، واتە داگیرکردنی وڵاتەکانیان لەسەر بانگەشەی گەلە داپڵوسێنراوەکانیان وەك ئەوەی لەگەڵ حاڵەتی عیراقدا روویدا؟ پاشان ئایا ئەمە مانای ئەوە نییە داگیرکەر کە ئێستا لە وێنەیەکی زۆر خراپدا پێشکەش دەکرێت ئیدی بە بێ چوونە ناو وردەکاری و بە بێ هیچ دەستنیشانکردنێکی هۆکارەکانی و ئەوانەی بەرپرسی راستەقینەن لێی، رووداوێکی

ئیجابییە هەروەك بیرمەندی عەرەب هیشام جەعیت وای بۆ چووبیوو بۆ ئەوەی گۆڕانکاریی خوازراو لە جیهانی عەرەبیدا روویدات؟

_ وەك لە وتارێکی رابردوودا وتوومە، بەڵێ دەبێ لە نێوان داگیرکردن Colonization و چوونەجێ Supplantation دا جیاوازی بکرێت. داگیرکردن دابەزینی هێزگەلێکی بیانییە بۆ سەر ولاتێك بەبێ ویستی ئەو ولاتە و هاوولاتییەکانی، ئەوەش لە پێناوی کۆلۆنیکردنی ئەم ولاتە و دەستگرتن بەسەر سامان و تواناکانیدا. ئەوەی لە عیراقدا روویدا تەواو پێچەوانەی ئەوەیە. ئەو هێزانەی کە دابەزینە سەر خاکی عیراق عیراقیان لە فەرمانڕەواییەکی سەرکوتکەر و رژێمێکی فەرمانڕەوایی داپڵۆسێنەر رزگار کرد. گەلی عەرەب و گەلی کوردیان رزگار کرد و ئێستاش دادگایی ئەوانە دەکات کە گەورەترین تاوانیان دەرهەق بە عەرەب لە دوجێل و سەختترین تاوانیان دەرهەق بە کورد لە هەڵەبجە و ناوچە کوردییەکانی تردا کرد. ئەو کردەوە تیرۆریستییانەش کە ئێستا رۆژانە لە عیراقدا روودەدەن بۆ نەهێشتنی ئەم داگیرکردنە نییە، بەڵکو بۆ نەهێشتنی هەموو سیماکانی ئازادی و دیموکراسی و دەستگرتنە بەسەر کاروانی ئازادی و دیموکراسیی عیراقدا وەك چۆن عەرەبە کۆچەرییەکان دەستیان بەسەر کاروانەکانی بازرگانیدا دەگرت. لەبەر ئەوە دەبینی ئەو سیاسییە عیراقییانە تیرۆر دەکرێن کە تا ئێستا بەشدارییان لە بونیادنانی دیموکراسیی عیراقدا کردووە. داگیرکەر بە عیراقییەکان ناڵێت : ئەگەر دەتانەوێ هەر سبەینێ پاشەکشە بکەم ئەوە من ئامادەم بۆ ئەو کارە، لە مێژوودا هیچ داگیرکەرێك شتی وای بە گەلانی داگیرکراو نەوتووە، هەرگیز شتی واشمان نەخوێندۆتەوە، بە تایبەتی کە مێژووی ئەمریکا مێژووی داگیرکردن نییە بەڵکو وەك دەزانین مێژووی ئازادییە، بۆش-یش ناتوانێت – تەنانەت ئەگەر وەکو تاکەکەس شتێکی واشی بوێت – کە ببێتە ناپلیۆنی نوێ، یان شا جۆرجی پێنجەم و ئیمپراتۆری عیراق وەك چۆن جۆرج-ی پێنجەم شای بەریتانیا ئیمپراتۆری هیند (١٩١٠-١٩٣٦)بوو، ئەمە نەك لەبەر ئەوەی لە توانایدا نییە ئەو کارە بکات، بەڵکو لەبەر ئەوەی رۆشنبیریی سیاسیی ئەمریکی و مێژووی سیاسیی ئەمریکا رێی ئەوەی پێنادەن. لەم رووەوە هیچ کەلەپورێکی کۆلۆنیالیستیی ئەمریکی نییە کە بۆش یان ئەوەی کە لە دوای بۆشەوە دێت چاوی بخاتە سەر تاوەکو عیراق وەربچەرخێنێ بۆ گەوهەرێك لە تاجی ئەمریکا وەك چۆن هیند گەوهەرێکی تاجی بریتانیای خاوەن مێژووی کۆلۆنیالیستیی دووروودرێژو سەردەمدار بوو .

رژێمە عەرەبییەکان هەر هەموویان دژی ئەوەن کە لە عیراقدا روویدا و روودەدات، دژی ئازادیی عەرەب و ئازادیی کوردن. بەرژەوەندیی فەرمانڕەواکانیان دژە بەوەی لە عیراقدا روودەدا لە رووی بنیادنانی سیستمێکی سیاسیی دیموکراسیی ئازاد. سوریا ئێستا هەموو

قورسایی خۆی دەخاتە سەر عیراق، هەروەها لیبیا ـ ش و رژێمی تریش لەرژێمە عەرەبییە دیکتاتۆرییەکان. ئازادی و دیموکراسیی عیراق ئەو سووتێنگەیەیە (المحرقة) کە دیکتاتۆرییەکانی عەرەب دەسوتێنێت ئەگەر هاتوو دیموکراسی لە عیراقدا بونیاد نرا.

رۆشنبیر ـــ ی عەرەبی

*** لەسەر هەڵوێستی لاوازیان یان خەجاڵەتکەریان لە ئاست ئەوەی کەبەسەر عیراقییەکاندا هات لەسەر دەستی رژێمی سەدام لەو کارەساتە مرۆییانە و تاوانە گەورانەی کە بەعس کردوونی، هەندێ جار دەتبینێ رەخنەیەکی توند ئاراستەی رۆشنبیرانی عەرەب دەکەیت و، زۆریشیانت بە ستایشکەری سەرکوتگەر ناوبردووە. ئەم هەڵوێستەت بیر دەخەمەوە بۆ ئەوەی لەسەر ئەم کێشە راستەقینەیە کە لەگەڵ رۆشنبیر-ی عەرەبیدا یان بابڵێین زۆربەیان - بۆ ئەوەی نەکەوینە ناو زمانی گشتاندنەوە- رووبەڕوومان دەبێتەوە پرسیارت لێ بکەم. ئەپرسم: ئایا هۆکاری ئەوەی زۆرێك لە رۆشنبیرانی عەرەب دەچنە پاڵ رژێمە عەرەبییەکان چییە و، گریانی میدیایی و گوتاری و تیۆریزەکاریی راستەوخۆ و ناڕاستەوخۆیان بۆ نەمانی هەندێ نموونەی ئەو رژێمانە چییە کە رژێمی ئێجگار خوێناوی و نامرۆیی بوون و نموونەی تریان - هەر وەك د. بورهان غەلیون ی بیرمەند دەڵێت - کە رژێمی دیکتاتۆری و ستەمکارن و زۆر لە مێژە ڕەوایەتیی خۆیانیان لە دەست داوە و هیچ هۆکارێك نەماوە بۆ مانەوەیان؟ ئایا رۆشنبیر-ی عەرەبی بۆچی لە ئاست ئەوەی بەسەر کورد و شیعە و زۆرێك لە سوننە پێشکەوتنخواز و عەلمانییەکاندا هات بە درێژایی حوکمی داپڵۆسێنەری سەدام، بێدەنگ بوو؟ بۆچی خاوەن ویژدان و پەیامە ئەخلاقی و رەخنەییەکانی ناو رۆشنبیرانی عەرەب وایان لێهاتووە بوونەتە توێژگەلێکی نائامادە و پەراوێزخراو و راگەیاندنی عەرەبی بایەخیان پێ نادا و تیشکیان ناخاتە سەر لە کاتێکدا زۆربەی کەناڵە عەرەبییە میدیاییەکان لاف ئەوە دەدەن کە سەکۆگەلێکن بۆ گوزارشت کردن لە ڕا و ڕای ئەویتر؟ کوا ڕای ئەویتر لە بەرامبەر ڕای ئەو ئایدیۆلۆژیستانەی کە خۆیان بە رۆشنبیرانی جیهانی عەرەبی لەقەڵەم دەدەن؟ تۆ چۆن دەڕوانیتە ئەم مەسەلانە؟**

_ رۆشنبیرانی عەرەب، رۆشنبیریی عەرەبین. رۆشنبیریی عەرەبییش رۆشنبیریی وەڵامدانەوەیە نەك رۆشنبیریی پرسیارکردن. بەو مانایەی رۆشنبیریی عەرەبیی لە چواردە سەدەی رابردووەوە راهاتووە کە وەڵام بداتەوە نەك پرسیاری لێ بکرێ یان پرسیار بکات. پرسیار لە رۆشنبیریی عەرەبیدا قەدەغە و حەرامکراوە. ئیبن ئەلموقەففەع و حەلاج و مهیار ئەلدیمەشقی و جەعد بن درهەم و ئەبو زەر ئەلغەفاری و هی تریش کوژران و ئازاردران و لە

خاچدران و زیندانی کران تەنها لەبەر ئەوەی پرسیاریان کرد و، وتیان (بۆ ؟). من لە دوا کتێبی خۆمدا بە ناونیشانی (بۆچی ؟ پرسیارەکانی عەرەب لە سپێدەی هەزارەی سێیەمدا) (لماذا؟ أسئلة العرب في مطلع الألفية الثالثة) لە پێشەکییەکەیدا وتوومە: بۆچی؟ بۆچی- یش نیشانەی پرسیارکردنمان وەك ناونیشان بۆ ئەم کتێبە هەڵبژارد ؟ وەڵامی ئەمە روونە. رۆشنبیریی عەرەبی زۆر لە مێژە بەوە ناسراوە کە رۆشنبیریی وەڵامدانەوەیە نەك رۆشنبیریی پرسیارکردن. زۆربەی جاریش پرسیارکردن بە تەنها قەدەغە نییە، بەڵکو حەرامکراویشە. هیچ نەتەوەیەکیش سزای پرسیارکەرەکانی نەداوە وەك ئەوەی کە نەتەوەی عەرەب سزای پرسیارکەرەکانی داوە. ئەو رۆشنبیر و فەیلەسوف و فەقیه و دانایانەش کە بە درێژایی ١٤ سەدەی رابردوو زیندانی کران و ئازاردران و هەڵواسران، هەر هەموویان قوربانی پرسیارکردنیان بوون.

دیموکراسی

*** بە پێچەوانەی زۆربەی چاودێرانی سیاسیی گۆڕەپانی عیراق و پاشەرۆژی ئەم وڵاتەوە کە وڵاتێکە ئێستا لە بارودۆخێکی سیاسی و ئارامی و ئابووریی ئێجگار ناهەمواردا دەژی، دەتبینین لە ئاست ئەو هەڕەشانەی کە کۆمەڵگای عیراقی رووبەڕوویان دەبێتەوە و ئەو هیوا و ئاواتانەی کە پەیوەستن بە دیموکراتیزەکردنی عیراقەوە، دیموکراتیزەکردن وەك پرۆژەیەکی جێگرەوە و نەهێڵەری کەلەپوری بەعسیی دیکتاتۆریی، تۆ ڕەشبین نیت. لە وتارێکیشدا ئاماژەت بۆ وتەیەکی ئەریك دیڤیز-ی بەڕێوەبەری سەنتەری لێکۆڵینەوە رۆژهەڵات ناوەڕاستییەکانی زانکۆی رۆتگێرز-ی ئەمریکی کردووە کە لەبارەی کۆمەڵگای عیراقییەوە وتویەتی و وای دەبینێ - وەك لە وتارەکەتدا باست کردووە- کە ڕەگ و ڕیشەی دیموکراسی لە عیراق لەکۆمەڵگا مەدەنییەکەیدا لە هەر وڵاتێکی عەرەبی دی زیاتر رۆچووە و کۆمەڵگای دیموکراسیش لەعیراقدا دەگەڕێتەوە بۆ سەدەیەکی تەواو ئەو کاتەی کە لە ساڵی ١٩٠٨ دا لە بەغدا کۆلێژی یاسا دامەزرا کە دێرینترین دامەزراوەی فێرکاری پێشکەوتووبوو لە جیهانی عەرەبیدا. لە ساڵانی دوای ئەوەش مامۆستایان و خوێندکارانی زانکۆکان و پیشەوەران توانیان کۆمەڵە و یەکێتی و یانە کۆمەڵایەتییەکانی خۆیان پێك بهێنن. یەکەمین بنکەی رۆشنبیرییش لە ساڵی ١٩٢٦ دا دابمەزرێت و سیمای تری مەدەنییانە کە تۆ و هەروەها دیڤیز-یش بە پێداویستیی بنەڕەتیتان لەقەڵەم داون بۆ بونیادنانی دیموکراسی. بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا ئاماژەت بۆ کۆمەڵێ مەرجی بنەڕەتی کردووە کە پێویستە بە ئامانجی بەدیهێنانی دیموکراسی لە عیراقدا ئیشیان لەسەر بکرێت، یەکەمینیان: نەگەڕانەوە**

بەیەکجاری بۆ فەرمانڕەوایی سەراپاگیر (شمولی)، پاشان پاراستنی دامەزراوەکانی کۆمەڵگەی مەدەنی و، پشت بەستن بە سیاسەتی بازاڕی ئازاد و دروستبوونی دادگەرییەکی سەربەست و خاوێن، پرسیاریش ئەوەیە: چۆن دەتوانرێ دیموکراسی بەدی بهێنرێ لە کاتێکدا ئێستا عیراق لە ژێر هەلومەرجێکی سەخت و دڵڕەقی ئەوتۆدایە بواری چارەسەرکردنی ناکۆکییەکان و کێشە سیاسییەکان و چارەکردنی کێشەی نائارامی و خراپتربوونی توندوتیژی و تیرۆر نادات تاوەکو بەشێوەیەکی پرۆگرامکراو و عەقڵانی بچێتەسەر بەدی هێنان و فەراهەمکردنی ئەو ڕەگەزانەی کە باست کردوون و بە کۆمەڵە مەرجێکت داناون بۆ دیموکراتیزەکردنی عیراق؟!

_ وەك پێشتریش وتمان، پێویستە گەلی عیراق وای دانەنێ بەدیهاتنی ئازادی و دیموکراسی هەروا کارێکی ئاسانە و قوربانی ناوێت. تەماشای ئەوروپای رۆژئاوا و رۆژهەلات بکەن چییان کرد و چییان لە قوربانی پێشکەش کرد لە پێناوی بەدیهێنانی ئازادییاندا. خۆ ئەگەر گەلی عەرەبیش ئازادی نانرخێنێ ئەوە گەلی کورد رێز لە ئازادی دەنێت زیاتر لە گەلی عەرەب کە لە چواردە سەدەوە گرەو لەسەر کۆیلایەتی دەکا. تەماشاکەن گەلی کورد لە نیسانی ٢٠٠٣دا چۆن بە گوڵ و گۆرانی و سەما و بونیادنانەوە پێشوازیی لە رزگاربوون کرد، تەماشاش بکەن گەلی عەرەب لە عیراقدا چۆن بە ئۆتۆمبێلی TNTڕێژکراو و بە خوێنڕشتنی رۆژانە و بە کوشتن و وێرانکردن پێشوازیی لە رزگاربوون کرد. لەم رووەوە گەلی کورد زۆر لە عەرەب شارستانیترە، ئەو سەقامگیری و بونیادنانەش کە لە ناوچە کوردییەکاندا دەیبینین بەڵگەی شارستانییەتی ئەم گەلەیە. ئەو ئاژاوەیەش کە لە ناوچە عەرەبییەکاندا هەیە بەڵگەی هەمەجییەتی عەرەبە لەو ناوچانەدا. بەدی هێنانی ئازادی و دیموکراسی لە جیهانی عەرەبیدا دەبێ ئیلهام لە ئەزموونی کوردی عیراقەوە وەربگرێ. تەماشای ئەو جیاوازییە بکەن کە لە نێوان کەسایەتیی جەلال تاڵەبانی (حەفیدی سەلاحەدینی ئەیوبی) و سەدام حوسێن یان بەشار ئەلئەسەد یان معەمەر ئەلقەزافی یان عەلی عەبدوڵلا ئەلسالح یان ئەوانی تردا هەیە و ئیدی لەوێوە دەزانن کە بۆچی عەرەب هێشتا گرەو لەسەر کۆیلایەتی و ستەمکاری و دیکتاتۆری دەکات.

فیدراڵی

*** بیرۆکەیەك، بەڵکو بانگەشەیەکی گەورە لە ناوەندە سیاسی و میللییەکاندا هەیە لە عیراق بۆ رێکخستنی وڵات لە ڕووی کارگێڕی و سیاسیەوە و لە میانەی جێ بە جێ کردنی بیرۆکەی فیدراڵی و سیستمی فیدراڵی لە وڵاتدا. با یەکەم جار ئەوەش بیر بخەینەوە کە کورد**

ئێستا نیمچە سەربەخۆییەکی خۆی هەیە و ناوچەی فیدراڵیی خۆی هەیە کە لە ڕووی ئاسایش و ئارامی و گەشەکردن و بوژاندنەوەوە لە هەموو ناوچەکانی تری عیراق باشترە. ئێستا شیعە-ش داوای دامەزراندنی هەرێمێکی فیدراڵی دەکات لە باشووردا کە ٨ پارێزگای عیراقی بگرێتە خۆی وەك چاولێکەرییەك لەوەی لە هەرێمی کوردستاندا هەیە. هەیە دەڵێ : ئەم بیرۆکەیە تاقە بیرۆکەیە بۆ مسۆگەرکردنی یەکبوونی عیراق و ڕێگایەکی ڕاست و دروستیشە بۆ بەدی هێنانی هەر پرۆژەیەکی دیموکراتی کە ڕۆڵەکانی گەلی عیراق لێی ڕازی بن، بەڵام ئێستا کێشەکە لە هەڵوێستی چەند هێزێکی سیاسیی عیراقدایە کە هێز و جەماوەرییبوون و نفوزێکی سنورداریان هەیە و وا لاف دەدەن کە نوێنەرایەتیی سوننەی عیراق دەکەن و هەموو بیرکردنەوەیەك لە بیرۆکەی فیدراڵی ڕەت دەکەنەوە. ئەو نوسینەشتم خوێندۆتەوە کە لەبارەی ئەمەوە تیایدا دەڵێت: هەڵویستی سوننە لە فیدراڵی مایەی لێتێگەیشتن نییە و جێی سەرسوڕمانیشە کە تەواوی عیراق بە کوردەوە شیعەیەوە، بە عەرەب و جولەکەیەوە، بە مەسیحی و موسڵمانیەوە، لە چاوەڕوانیی بەرەکەتی عەرەبی سوننە، لەسەر یەك پێ ڕابوەستن تاوەکو عیراق بە جۆشەوە بە ڕێگایەکی نوێدا بڕوات. ئەوەشت وتبوو کە فیدراڵی لە تێگەیشتن و هۆشیاریی عەرەبە سوننە عیراقییەکاندا جێی نابێتەوە، باشە ئەگەر حاڵ ئاوهابێ، ئایا چۆن دەتوانین بڕوانینە دوارۆژی ئەم بابەتە، ئایا ڕێگاکانی قەناعەت کردن بە سوننە چییە؟ یان ئاقیبەتەکانی ڕەتکردنەوەی بەردەوامی بۆ ئەم بیرۆکەیە چییە و لە بنەڕەتدا لاری بوونی سوننە لەم پرسە چ ڕەوایەتییەکی هەیە و چۆن دەتوانرێ سەودای لەگەڵدا بکرێ؟

_ عەرەبی سوننە بە درێژایی مێژوو ڕانەهاتوون کە بژین تەنها لە ژێر سێبەری خەلافەتی ئیمپراتۆرییدا نەبێ. لەو گۆڕانکارییە سیاسییانەش بە ئاگا نین کە بەسەر نەتەوە و گەلاندا هاتووە. هەتا ئێستاش عەرەبی سوننە خەو بە گەڕانەوەی خەلافەتەوە دەبینین. ئەوان هێشتا بۆ ڕوخانی خەلافەتی عوسمانی-یش بە شمشێری ئەتاتورکی عەلمانیی ساڵی ١٩٢٤ دەگرین. لەبەر ئەوە، عەرەبی سوننە گرێیەکی سایکۆلۆژی و مێژوویی و کولتوورییان هەیە کە ((گرێی خەلافەتە)) ئەو خەلافەتەی کە توانیان لە میانەی فەرمانڕەوایی و قۆزتنەوە و داگیرکردنی گەلانی ترەوە بەدیی بهێنن کە دواینیان لە باشووری ئیسپانیا (ئەندەلوس)دا بوو کە بۆ ماوەی حەوت سەدە داگیریان کرد و هەتا ئێستاش بۆ ئەو سەرزەمینە داگیرکراوانە دەگرین ئەمە لە کاتێکدا بریتانیای مەزن فرمێسکی خۆی ڕاگرت و چیدی بۆ شوێنە کۆڵۆنیالکراوەکانی خۆی لە جیهانی عەرەبی و لە هیند و لە ئەفریقیا ناگری. هەر لەبەر ئەوە، دەستبەرداربوون لە بیرۆکەی خەلافەتی ئیمپراتۆرییانە و پەنا بردن بۆ فیدراڵی ئاسان نییە .

فیدراڵی فۆرم و سیستمێکی سیاسیی مۆدێرن و شارستانییه و تائێستا عەرەبی سوننه له ئاستیدا نین. هێشتا نەگەیشتوونەته ئاستی سیاسیی فیدراڵیی سویسرا، یان ئاستی سیاسیی فیدراڵیی ئەڵمانیا، یان ئاستی سیاسیی فیدراڵیی ئەمریکا، بەڵکو ئەوان تا ئێستاش دەیانەوێت دەوڵەتی موعاویه بن سوفیان بێتەدی، یان ئەبو جەعفەر ئەلمەنسور ـ ی ئیمپراتۆر و، دەوڵەتی جەمال عەبدولناسر ـ ی ناسیۆنالیستی و دەوڵەتی حافزلئەسەد ـ ی بەعسی. بۆیه تاقه رێگایەك بۆ ئەوەی قەناعەت به عەرەب بکرێ به فیدراڵی نموونەی پوختی ئێستای کوردە له باکوری عیراق. رێگە ـ ش بدەن عەرەبی سوننه سەردانی باکوری عیراق بکەن بۆ ئەوەی ئێستا ببینن چۆن نموونەی فیدراڵیی کوردیی شارستان و پێشکەتنخواز دامەزراوە، بەڵام پێم وایه عەرەبی سوننه هەر پێویستییان بە کاتێکی دوورودرێژ دەبێت بۆ ئەوەی له دیوەزمەی خەلافەتی ئیمپراتۆرییەتی عەرەبیی ئیسلامی رزگاریان بێت ئەمە له دەمێکدا که چیدی مێژووی نوێ جێگایەکی نییه بۆ ئەم جۆرە ئیمپراتۆرییەتانە.

ئەنفال و هەڵەبجە

*** جگە له بیرمەندی عیراقی (هادی عەلەوی) و کۆمەڵناسی عیراقیی بەناوبانگ (د. فالح عەبدولجەبار) و توێژەری گەورە (کەنعان مەکییە) و ژمارەیەکی دی له رۆشنبیرانی راستەقینەی عەرەب، هیچ بابەتێك یان وتارێك یان لێکۆڵینەوەیەك یان کتێبێکم نەخوێندۆتەوە که رۆشنبیر–ی عەرەب تەرخانی کردبێت بۆ قسه کردن لەسەر ئەو کارەساته مرۆیی و مەرگەساتانەی که گەلی کورد دوچاریان بوو وەك ئەوەی که لەو وتارەی تۆدا خوێندمەوە که ناونیشانەکەی (یادەوەریی کونبووی عەرەب) بوو. رۆشنبیری عەرەب بایەخی به مەینەتی و چەوسانەوە و بێدادییەکانی کورد نەداوە که له عیراقدا چەشتوویەتی، بێباکیش مایەوە لەوەی که گەلی کورد توشی بوو، ئەو گەلەی که رایەڵی مێژوویی عەرەبی و ئیسلامی به گەلی عەرەبەوەی گرێ دەدات، واته رایەڵی کولتووری و شارستانی. چی وای لێکردی لەسەر هەڵەبجە و ئەنفال بنووسی، بۆ یەکەم جار چۆن لەبارەی ئەم کارەساتانەوە شتت بیست و چیت لەبارەیانەوە خوێندۆتەوە و چۆنت وەرگرت و هەست و سۆزت چی بوو کاتێك که ئاشنابووی به پرۆسەگەلێکی بەربەریی هەمەجی که دەرهەق به کورد ئەنجامدراون، ئەو گەلەی که به زۆرینه موسڵمانه بێ ئەوەی جیهانی ئیسلامی هیچ هەڵوێستێکی له ئاستیدا و له ئاست مەینەتی و کارەساتەکانی وەربگرێت؟**

ـ وەك رۆشنبیرێکی ئۆرگانیی عەرەب که دەبێ راستییەکان بزانێ و قسەی راستیی تەواو بکا، لەسەر هەڵەبجە و ئەنفالم نوسی. ئەمە بەبێ ڕەچاوکردنی خاوەنی ئەم راستییه و

ئەوەیش کە سوود لەم راستییە دەبینیٚ ئیدی موسڵمان بێت یان نا موسڵمان، عەرەب بێت یان ناعەرەب. لەم رووەوە من کە دەنوسم لە پێوداندگی راستییەوەیە نەك لە پێوداندگی ئاینەکەم و عەرەبایەتیم و نیشتمانپەروەریم و شەرەفی میللەتەکەم و شکۆ و کەرامەتی نەتەوەکەم . هەر ئەمەشە جیاوازیی نێوان من و نێوان ئەوانەی کە لەگەڵمدان لە نوسەرە لیبراڵەکان و گروپەکانی دی. نوسەری لیبراڵ ئەو نوسەرەیە کە جگە لە راستی پەیوەندیی بە هیچ ئایدیۆلۆژیایەکەوە یان نەتەوەیەکەوە یان ئاینێکەوە نییە. نوسەری لیبراڵ نوسەری راستییە ئیدی ئەو راستییە هەرچییەك بیٚ ، لای عەرەب بیٚ یان لای عەجەم، لای رۆژهەلاَت بیٚ یان رۆژئاوا، لای کورد بیٚ یان لای ئاشوورییان، لای جولەکە بیٚ یان لای بوزییەکان، لای موسڵمان بیٚ یان لای مەسیحی، لای باوکی بیٚ یان لای دایکی. نوسەری لیبراڵ لە قسەکانی و ووتەکانیدا سیاسی نییە و بێت و شتەکان هەڵسوڕێنیٚ و بەلایاندا بڕوا و بیانشارێتەوە. لاریبێتەوە لە راستی وەك چۆن سیاسییەکان لاردەبنەوە و، ئەملاوئەولا بکا وەك ئەملاوئەولاکردنی سیاسییەکان و، قسە دەمامك بکا و بە تویٚژاڵێك هەنگوینیی پیرۆز بیبارێنیٚ. نوسەری لیبراڵ لە جیهانی عەرەبیدا دژی تەوژمی گشتییە، دژی زۆرینەیە. لە وتنی قسەی هەقدا لەسەر هەر کەسیٚ بیٚ زمان درێژە، پارێزەری ئەهریمەنە، رەشکەری لەش و جەستەیە، بە پاداشت یان چاکە نانوسیٚ، لە دواجاریشدا ئەو، واتە نوسەری لیبراڵ، نەفرەت لێکراوە، نابوتە، رەتکراوەیە، لە خەڵك و لە دەسەلاَتیشەوە غەزەب لێگیراوە و لە بەلاڕێداچووانیش ئامین*.

هەرچی هەڵوێستی موسڵمانانە لە کارەساتەکانی کورد، ئەوە موسڵمانان هەڵوێستیان نییە تەنها هەڵوێست وەرگرتنیان نەبێت لە وێنەیەکی کارکاتێری یان دەرهێنەرێکی هۆڵەندی یان قسەیەکی راگوزاریی پاپا. هەرچی هەڵوێستیانە لە کارەساتەکانی ئەوانەی لە ئاینەوە برایانن ئەوە هەڵوێستێکی ئابڕووبەرانە و هەڵوێستگەلێکی سیاسییانەشە زیاتر لەوەی ئاینییانە بێت چونکە موسڵمانان هیچ هەڵوێستێکی ئاینییانەیان نییە و هەموو هەڵوێستەکانیشیان هەڵوێستی سیاسین. عەرەب بەزەیی و دادپەروەری و بەها بەرزە ئەخلاقی و ئیسلامییەکانیش نازانن. عەرەب هیچ لە ئیسلام نازانن تەنها سوجدە بردن و چەمانەوە و رۆژووگرتن و حەجکردنو لەبەرچاو ونکردنی ئاین و TNT ڕێژکردنی ئۆتۆمبێلەکان و کوشتنی بێگوناهان و هەوڵدان نەبێت بۆ گەیشتن بە حۆری ئەلعەینی

* مەبەستی نوسەر لێرەدا ئەوەیە کە نوسەرانی لیبراڵ لە جیهانی عەرەبیدا بەو شێوە ترسناکە تەماشا دەکرێن کە ئەو لای خۆیەوە بەوپەڕی بێزارییەوە باسی دەکات. (عەدالەت).

بەهەشتی بەڵێن پێدراو نەبێت. رۆشنبیریی عەرەبی ١٤ سەدەیە و تا ئێستاش رۆشنبیریی وەڵامی ئامادەیە بێ پرسیارکردن. کۆمەڵە وەڵامێکی بەلاش و کۆن و حازربەدەست و ئامادە، بەڵام وەڵامدانەوە بۆ پرسیارەکانی سەردەم بوونی نییە. لێرەشەوە بوو کە ناونیشانی کتێبەکەم وا دانا: بۆچی؟ ئەمەش پشتڕاستکردنەوەی وتەزایەکی نیتچەیە کە دەڵێ: ئەوەی کە دەیەوێ ئاسوودە بێت ئەوە با باوەڕ بکا، ئەوەیش کە دەیەوێ گفتوگۆکاری راستی بێ ئەوە با پرسیاربکا) .

بڵاوکراوەکانی مەکتەبی بیروهۆشیاری (ی. ن. ك)

ساڵــی (٢٠٠٨ ــ ٢٠٠٩)

ژ	ناوی بڵاوکراوه	ناوی نوسەر	ساڵی دەرچوون
.251	هەرێمی کوردستان و تورکیا	مامۆستا جەعفەر	٢٠٠٨
.252	پارتی سۆسیال دیموکراتی سویدی	عوسمان حەمە رەشید گوورون	٢٠٠٨
.253	جلال الطالباني رجل القرار	حوار مع الفضائية العراقية	٢٠٠٨
.254	لەکیبە هاردییەوە بۆ گۆردن براون	سلێمان عەبدوڵڵا یونس	٢٠٠٨
.255	دەسەڵاتی دادوەری	گۆران ئازاد حەمە گەمکان	٢٠٠٨
.256	جەنگی دەرونی	ئاراس فەریق زەینەڵ	٢٠٠٨
.257	كركوك بموجب احصاء عام ١٩٥٧	قسم البحوث واستطلاعات الرأي	٢٠٠٨
.258	مام جەلال جێگری سەرۆکی سۆسیالیست ئینتەرناسیۆنال (ی. ن. ك) ئەندامی هەمیشەیی	مەکتەبی بیروهۆشیاری	٢٠٠٨
.259	گۆڤاری نۆڤین ـ ١٣ ـ		٢٠٠٨
.260	پرۆژەی قانونی بەگژداچوونەوەی گەندەڵی	کاوسێن بابەکر	٢٠٠٨
.261	دەروازەیەك بۆ پەیوەندییە نێودەوڵەتییەکان	د. ئەنوەر محەمەد فەرەج	٢٠٠٨
.262	كردستان والسياسة السوفيتية في الشرق الأوسط	تأليف: فاضل رسول ترجمة: غسان نعسان	٢٠٠٨
.263	ئاشنابوون بەسۆسیال دیموکراتی	کارزان کاوسێن	٢٠٠٨
.264	جیهانێکی دادپەروەر شیاوە	کارزان کاوسێن	٢٠٠٨
.265	لێپرسراوێتی و خۆشگوزەرانی هاوبەش	کارزان کاوسێن	٢٠٠٨
.266	پێ بەپێی مێژوو بەرەو بەهەشت	کاوسێن بابەکر	٢٠٠٨
.267	كردستان والحقوق القومية للتركمان	د. مكرم الطالباني	٢٠٠٨
.268	قەیرانەکانی دیموکراسی	رالف دارن دۆرف و. لەئەڵمانییەوە: ئیسماعیل حەمەئەمین	٢٠٠٨
.269	قضية إبادة الأرمن امام المحكمة أو قضية طلعت باشا	ترجمة: غسان نعسان مراجعة: ماموستا جعفر	٢٠٠٨
.270	ئیرلەندای باکوور	سلێمان عەبدوڵڵا یونس	٢٠٠٨
.271	ناوچەکانی ململانێ لەنێوان کوردو حکومەتەکانی عیراقدا	هەورامان کەمال میرزا عەبدوڵڵا تاریق رەئوف محەمەد	٢٠٠٨
.272	نوروز عيد الأمجاد ومفخرة الأحفاد	د. احمد عبدالعزيز محمود	٢٠٠٨
.273	الكرد في تجارب الأمم وتعاقب الهمم	د. احمد عبدالعزيز محمود	٢٠٠٨
.274	نیچەو مەسیحیەت	و: لەفارسییەوە: مەسعود بابایی	٢٠٠٨
.275	مێژووی قەدەغەکردنی کتێب لەکتێبخانەی گشتیی کەرکوکدا	حەمەدیان	٢٠٠٨

276.	علميني يا كركوك كيف ابكيكِ	محمد شوان	٢٠٠٨
277.	چوار رۆژ لەکوردستانی ئازاددا	موکەرەم تاڵەبانی	٢٠٠٨
278.	مسألة إبادة الأرمن امام المحكمة ـ الطبعة الثانية	ترجمة: غسان نعسان مراجعة: ماموستا جعفر	٢٠٠٨
279.	پرۆژە یاساکانی بەرەنگاربوونەوەی گەندەڵی	سمکۆ ئەسعەد ئەدهەم	٢٠٠٨
280.	یەکگرتووی ئیسلامی لەنێوان ئیسلامیبوونو نەتەوەییبووندا	بەختیار عبدالرحمن	٢٠٠٨
281.	پیسبوونی بینینو کاریگەری لەسەر رەفتاری کۆمەڵایەتی	هەوراز محەمەد	٢٠٠٨
282.	شارەزووروو لوڕستانی باکوور	د. حسام الدين نەقشبەندی	٢٠٠٨
283.	خانی ـ شاعیرو بیرمەند، فەیلەسوفو سۆفی	پرۆفیسۆر. د. عیزەدین مستەفا رەسوڵ	٢٠٠٨
284.	زاراوەکانی کۆنفرانس	نەجاتی عەبدوڵڵا	٢٠٠٩
285.	دەرکەوتنی رێکخراوی قاعیدە لەکوردستانی عیراقدا	یوسف گۆران	٢٠٠٩
286.	سیاسەتی شیعەکان دەرهەق بەکەرکوکو فیدراڵی	ئارام رەفعەت	٢٠٠٩
287.	مشكلة تقييد السلطة السياسية بالقانون	زانا رؤوف حمەکریم	٢٠٠٩
288.	یاسای پارێزگا رێکنەخراوەکان لەهەرێمێکدا	و. خەلیل عەبدوڵڵا	٢٠٠٩
289.	سجالات عربية كردية	د. هەڵکەوت حکیم	٢٠٠٩
290.	ئیدارەی کوردی ئاستەنگو ئاسۆی گەشەکردن	مامۆستا جەعفەر	٢٠٠٩
291.	سۆسیال دیموکراسی (مێژوو، تیۆری، رەخنە)	د. ئەکرەمی میهرداد	٢٠٠٩
292.	بیر ـ ئاوەز ـ زمان	فوئاد عەبدولڕەحمان	٢٠٠٩
293.	مدينة إله القمر	تأليف: تمارا . إم. غرين ترجمة: عبدالرزاق محمود القيسي	٢٠٠٩
294.	ئەستێرەی سوور ـ بەشی یەکەم	بوار نورەدین	٢٠٠٩
295.	ئەستێرەی سوور ـ بەشی دووەم	بوار نورەدین	٢٠٠٩